

CeLISR

CENTRAL EUROPEAN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE REVIEW
KÖZÉP-EURÓPAI KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI SZEMLE

2026/3

Weben született források
archívumai és a posztmodern
nyitás

A SCImago-forrásminősítés
tudományterületi eltérései

From Digitised Heritage to the
Living Word

A smart library
újraértelmezése: technológiai
integráció, térszervezés és
felhasználói élmény a Shanghai
Library East modelljében

Az Országos Széchényi Könyvtár
és a Budapesti Műszaki és
Gazdaságtudományi Egyetem Országos
Műszaki Információs Központ
és Könyvtár online, tudományos
folyóirata
ISSN 3004-1651 (Online)

Megjelenik negyedévente
journals.oszk.hu, journals.bme.hu

FELELŐS KIADÓ:
Gerencsér Judit mb. főigazgató, OSZK
Bényei Balázs István főigazgató,
BME OMIKK

FŐSZERKESZTŐ:
Dancs Szabolcs, OSZK

SZERKESZTŐ:
Ézsias Anikó, BME OMIKK
Gondos Gábor, Ormándy Marcell Ottó,
OSZK

KIVITELEZÉS:
Heincz Orsolya, BME OMIKK
Horváth Barnabás, OSZK

TANÁCSADÓ TESTÜLET:
Bilicsi Erika, Bodnár Róbert,
Hubay Miklós, Kalcsó Gyula, Radó Rita,
Tegdes Egyházi Dóra, Tóth Máté,
Verók Attila

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Egervári Dóra, Ézsias Anikó,
Gerencsér Judit, Kiszl Péter,
Kovács Béla Lóránt,
Kovácsné Koreny Ágnes, Lencsés Ákos,
Lengyelé Molnár Tünde, Mészáros Tamás,
Némethi-Takács Margit,
Palkó Gábor, Sipos Anna Magdolna,
Szűts Etele, Z. Karvalics László

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET:
Sabina Aneva, Zuzana Bolerazká, Nicoleta-
Roxana Dinu, Zorica Jakovleska Spirovska,
Alenka Kavčič Čolić, Tomasz Makowski,
Alisa Martek, Anja Mastilović,
Silvia Stasselová

LAPTERV:
Kóbor Szilvia, OSZK

BORÍTÓTERV:
Molnár Anita, BME OMIKK

ILLUSZTRÁCIÓ:
OSZK Archiv, freepik

1014 Budapest, Szent György tér 4–5–6.
+36 1 224 3700 | cerlisr@oszk.hu

A főszerkesztő levele

Számunk első tanulmánya, *Sárközi-Lindner Zsófia* tollából, a webarchívumokkal kapcsolatban fogalmaz meg lényegi észrevételeket. Írásának „kiindulópontja, hogy a webarchívumok nem a hagyományos forrásgyűjtemények semleges digitális folytatásai: hiányait, aránytalanságait és reprezentációs torzulásait egyszerre befolyásolja az élő web töredékessége, a platformizáció, a digitális megosztottság, a jogi-technikai korlátozottság és az archiválás szelekciós logikája”. Hasonlóképpen fontos, különösen a kutatásértékelés, illetve bibliometria iránt érdeklődők figyelmére számot tartó kérdéseket boncolgat *Sasvári Péter* és *Hajdú Noémi*. Tanulmányuk címe: „A SCImago-forrásminősítés tudományterületi eltérései: SJR- és Q-besorolások”.

A könyvtárak harmadik térré alakulása egyben azt is jelenti, hogy intézményeink a felszínes tapasztalást kínáló, széttöredezett digitális világgal szemben valamiféle stabil alternatívát kínálnak, a kulturális értelmezés terévé válnak. *Adisa Žero* – alapos elméleti felvezetéssel ellátott, angol nyelvű – tanulmánya azt mutatja be, hogyan valósul meg mindez a bosnyák cirill ábécé (bosančica) megismerését célzó workshopokon keresztül, a Bosznia-Hercegovinai Nemzeti és Egyetemi Könyvtárban. Az ezt követő magyar nyelvű tanulmány, *Popovics Péter Pál* írása, Kínába kalauzol el bennünket, témája közelebbről: „A smart library újraértelmezése: technológiai integráció, térszervezés és felhasználói élmény a Shanghai Library East modelljében”.

A „Könyvtári kitekintő” rovat első cikkében arról olvashatunk, hogy a szombathelyi kollégák milyen projektekkel és programokkal támogatják a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felzárkózását. Az írást a Berzsényi Dániel Könyvtár igazgatója, *Baráthné Molnár Mónika* jegyzi. Egészen más témát érint, fontos kurrens terminológiai kérdést feszeget *Bódog András* írása. A kérdés, amit feltesz: melyik rövidítés használata célszerűbb, ha a mesterséges intelligenciáról van szó: a magyar nyelvű kifejezésből kiindul „MI” vagy az angolosan írt és ejtett „AI”.

A rovat következő cikke *Z. Karvalics László* tollából az előző számban elindított sorozat folytatása (Könyvillatú Magyarország 2.). Hasonló aktualitással bír *Amberg Eszter* tanulmánya, amely a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (MNMKK) szétválásának lehetséges jogi modelljeit taglalja. *Szűts Etele*, a Könyvtári Intézet igazgatója, a „Szakirodalmi körkép/könyvszemle” rovatunkban – egy vonatkozó tanulmány ismertetése kapcsán – arról ír, milyen szerepet is tölthetnek be a kulturális örökségi intézmények az ún. Public AI megteremtésében. A tavalyi évben jelent meg az irodalomterápia nemzetközi hírű hazai szaktekinetvényének, *Béres Judit*nak a könyve „Terápiás írás – elmélet, gyakorlat, személyes élménybeszámoló” címen. A kötetet *Major Ágnes* ismerteti. Ugyanebben a rovatban találjuk *Vajda Henrik* ismertetését a *Szűts Etele* szerkesztésében megjelent „Fókuszban a könyvtári hagyatékok, gyűjtemények és ezek feldolgozása” című kiadványról, amely a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének XXVI. Országos Konferenciáján elhangzott előadásokat tartalmazza.

Koltay Tibor szemletanulmánya arra keresi a választ, hogy mit nyújthat a könyvtáraknak az adatműveltség és a mesterségesintelligencia-műveltség, *Z. Karvalics László* pedig az Európa Könyvkiadónál ez évben megjelent „Cundoku. A könyvgyűjtés japán művészete” című könyvről ír, amelynek szerzője a *Taiki Raito Pym* japán nevet választó olasz szerzőcsapat.

„Perszonália” rovatunkban egy újabb kiváló könyvtári szakembertől, *Hegyközi Ilonától* búcsúzunk. A megemlékező írást *Borvölgyi Györgyi* jegyzi. Ezt követően *Koósne Török Erzsébet* a 2026-os év Kosáry Domokos-díjasát, az OSZK korábbi főigazgatóját, *Monok Istvánt*, irodalom- és művelődéstörténészt, könyvtárost, bibliográfust, egyetemi tanárt, az MTA doktorát, az MTA Könyvtár és Információs Központ jelenlegi főigazgatóját méltatja.

Mostani számunkban öt külföldi cikkről közlünk referátumot *Bubnó Katalin*, *Ormándy Marcell Ottó*, *Sírató Ildikó* és e sorok írója tollából.

Dancs Szabolcs
főszerkesztő

Tartalom

Weben született források archívumai és a posztmodern nyitás: kurátorok, részvétel és reprezentáció.....	200
A SCImago-forrásminősítés tudományterületi eltérései: SJR- és Q-besorolások....	211
From Digitised Heritage to the Living Word: The Library as an Embodied Space of Cultural Memory.....	227
A smart library újraértelmezése: technológiai integráció, térszervezés és felhasználói élmény a Shanghai Library East modelljében.....	231
A hátrányos helyzetben élők könyvtári ellátása a szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtárban.....	243
Társadalmi felelősségvállalás az esélyegyenlőség jegyében	
Minek nevezzetek?.....	261
MI vagy AI?	
Könyvillatú Magyarország.....	264
2. rész – Egy új könyvpolitika horizontja	
Az MNMKK szétválásának lehetséges jogi modelljei.....	271
A kiválás és a különválás összehasonlítása az Országos Széchényi Könyvtár szempontjából	
A kulturális örökség szerepe a Public AI megteremtésében – Recenzió a The Case for Public AI: Making It Happen with Cultural Heritage című tanulmányról...	283
Béres Judit: Terápiás írás – elmélet, gyakorlat, személyes élménybeszámolók.....	286
Fókuszban a könyvtári hagyatékok, gyűjtemények és ezek feldolgozása – Recenzió.....	289
Mit nyújt(hat) a könyvtáraknak az adatumveltség és a mesterségesintelligencia-műveltség?.....	292
A Nagy Izumi-kamu és a kortárs könyvkultúra – recenzió.....	299
In memoriam Hegyközi Ilona (1953–2026).....	301
A 2026-os év Kosáry Domokos-díjasa.....	304
Prof. Dr. Monok István Széchényi-díjas művelődéstörténész, könyvtáros, bibliográfus, egyetemi tanár, az MTA doktora, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója	
Külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratokból.....	307
(referátumok)	

Weben született források archívumai és a posztmodern nyitás: kurátorok, részvétel és reprezentáció

Web Archives and the Postmodern Turn: Curators, Participation and Representation

Sárközi-Lindner Zsófia¹

¹ ELTE Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola
ELTE Bölcsészettudományi Kar, Digitális Bölcsészeti Tanszék
lindner.zsofia@btk.elte.hu

Beérkezett: 2025. 07. 16. / Elfogadva: 2026. 07. 24. / Publikálva: 2026. 09. 07.

A tanulmány a weben született és archivált forrásokat a jövő történeti forráskorpuszai felől vizsgálja, különös tekintettel arra, miként alakítják őket technikai infrastruktúrák, intézményi gyűjtési stratégiák, kurátori döntések és közösségi részvételi formák. Kiindulópontja, hogy a webarchívumok nem a hagyományos forrásgyűjtemények semleges digitális folytatásai: hiányaikat, aránytalanságaikat és reprezentációs torzulásait egyszerre befolyásolja az élő web töredékessége, a platformizáció, a digitális megosztottság, a jogi-technikai korlátozottság és az archiválás szelekciós logikája. A tanulmány áttekinti a webarchiválás intézményi és határhelyzeti szereplőit, majd a részvételi archiválás fokozatait a crowdsourcingtól a közösségi kontrollig. Amellett érvel, hogy az archivumi nyitás és a közösségi részvétel nem önmagában garantál igazságosabb vagy reprezentatívabb gyűjteményeket, hanem új etikai, szakmai és forráskritikai kérdéseket vet fel. A webarchívumok így a posztmodern archivumelmélet gyakorlati terepeiként értelmezhetők: láthatóvá teszik a megőrzés konstrukciós jellegét, és újfogalmazzzák a kurátorok, intézmények és közösségek felelősségét a digitális emlékezet alakításában.

webarchívum, részvételi archiválás, reprezentáció, kurátori felelősség, posztmodern archivumelmélet

This article examines born-web and archived sources as future historical source corpora, with particular attention to the ways in which they are shaped by technical infrastructures, institutional collecting strategies, curatorial decisions, and forms of community participation. It argues that web archives should not be understood as neutral digital continuations of traditional source collections: their gaps, imbalances, and representational distortions are influenced by the fragmentary nature of the live web, platformization, digital divides, legal and technical constraints, and the selective logic of archiving. The article surveys institutional and boundary-positioned actors in web archiving, then discusses degrees of participatory archiving, from crowdsourcing to community control. It argues that archival openness and community participation do not in themselves guarantee more just or representative collections, but raise new ethical, professional, and source-critical questions. Web archives can thus be understood as practical sites of postmodern archival theory: they make visible the constructed nature of preservation and redefine the responsibilities of curators, institutions, and communities in shaping digital memory.

web archives, participatory archiving, representation, curatorial responsibility, postmodern archival theory

1. Az archivált web mint történeti forrás és társadalmi-technikai konstrukció

A premodern és modern korszak írott, dokumentumszerű történeti forrásainak jelentős része olyan iratképző közegekben jött létre, mint a hivatali, egyházi, jogi, gazdasági, családi-háztartási és birtokigazgatási gyakorlatok, illetve a modern korszakban egyre nagyobb szerepet játszó nyomtatott és sajtónyilvánosság. Megőrzésük ennek megfelelően levéltárakban, könyvtárakban, múzeumokban és magángyűjteményekben történt. A digitális korszakban a forrásképződés egyre inkább elektronikus

iratkezelő rendszerekbe, adatbázisokba helyeződik át, a 21. század társadalmi, politikai és kulturális jelenségei mind nagyobb arányban digitális felületeken, weboldalakon és platformokhoz kötött kommunikációs terekben hagynak nyomot, ezért a jövő történetéi számára az archivált web gyűjteményei várhatóan alapvető forráskorpuszokká válnak.¹ Az archivált webes források megjelenése, valamint a digitális környezetben tapasztalható robbanásszerű iratképződés a gyűjtés, a szelekció és a megőrzés körülményeit tekintve olyan mértékben rendhagyó, hogy e források nem tekinthetők egyszerűen a korábbi történeti forrásgyűjtemények² digitális folytatásainak. Thorsten Ries (2022) az eleve digitális dokumentumok történeti bizonyítékként való megőrzését, elemzését és értelmezését a kortárs történettudomány egyik legfontosabb kihívásaként határozta meg. A proveniencia, a hitelesség, a kontextus és a megőrzés klasszikus elveit a digitális infrastruktúrák, a platformizáció és az automatizált gyűjtés sajátosságai felől kell újragondolni. A posztmodern archívumelmélet egyik fontos hozadéka, hogy a forráskritikát nem korlátozza magukra a dokumentumokra, hanem kiterjeszti az archívumok létrejöttének körülményeire, létrehozóira és hatalmi viszonyaira is. Az Internet Archive alapítója, Brewster Kahle nyilatkozta a jelentős mértékben gépekre és algoritmusokra hagyatkozó webarchiválással és a digitalizációval kapcsolatban, hogy habár azt gondoltuk, hogy a gépek fognak megmenteni, valójában az emberek közösségei állnak a kurátori munka középpontjában (Streitfeld, 2014). A frissebb tanulmányok szintén a technológiai megközelítésen túlra irányítják a figyelmet, és a webarchívumok létrehozását infrastrukturális, társadalmi és kulturális környezetbe ágyazott, társadalmi-technikai (*socio-technical*)³ rendszerként vizsgálják. A kurátorok, intézmények és közösségek gyűjteményformáló szerepének értelmezéséhez nélkülözhetetlenek azok a kontextuális információk, amelyek az archivált webes források rendhagyó rögzítéséből és természetéből következnek. A tanulmány előbb röviden felvázolja a webarchiválásban hagyományosan részt vevő szereplőket és intézményeket, röviden körülírja a webes források sajátos jellegét, majd a kurátori szerep, a szelekció, a reprezentativitás, az identitás és a közösségi részvétel (avagy „archívumi nyitás”) kérdéseire helyezi a hangsúlyt. A részvételi archiválás mint gyakorlat olyan, a posztmodern archívumelméleti gondolkodással összecsengő kérdéseket vet fel, amelyek révén a webarchívumok a levéltári hagyományok kritikai újraértelmezéséhez, különösen a szelekció, reprezentáció és kurátori felelősség problémáihoz kapcsolhatók.

2. Szelekció és reprezentativitás a webarchívumokban

Az iratképződés felgyorsulása végképp felülírta azt az elképzelést, hogy az archivátorok csupán a természetesen felhalmozódó dokumentumok őrzői legyenek. Az elektronikusan született iratok megjelenésekor megcsillanó illúzió ellenére minden létrejött információ megőrzése nem szükséges, nem is lehetséges (Bényei, 2024, p. 10), de semmiképp sem automatikus, amely a webes tartalmakra különösen igaz. A web egy leszűkített szeletének begyűjtése sem valósítható meg technikailag hiánytalanul, s minél több dokumentum keletkezik, a megőrzésük annál erősebben szelekciós folyamat. Mivel a teljes és tökéletes archiválás elérhetetlen, valahol a minden és a semmi között kell kiegyeznünk (Milligan, 2019). Hegarty (2022, p. 35) arra hívja fel a figyelmet, hogy a kortárs digitális tartalomtermelés gyorsasága és mennyiségi növekedése mellett újra kell gondolni, mit jelent a „reprezentatív” fogalma. A nagyobb mennyiségű archivált tartalom ugyanis nem feltétlenül eredményez reprezentatívabb gyűjteményt. Milligan (2019) nyomán Hegarty azt is megjegyzi, hogy a webarchívumok – más történeti forrásképző és forrásértelmező eljárásokhoz hasonlóan – nem kínálnak objektív vagy teljes képet a múltról. A reprezentatív gyűjtemények fogalmát szintén a teljeskörűség elérhetetlenségétől indítja, s olyan válogatások célbavételeként határozza meg, amelyek széles körben reprezentálják a társadalom sokféle csoportját, eseményét és témáját. Maemura (2018) emeli ki, hogy minden crawl (bejárás) szükségszerűen szelekciós folyamat. Globális, nemzeti vagy intézményi szándékok motiválta kurátori döntések sorozata indítja el és befolyásolja a begyűjtést, de ennél erősebben van kitéve a technikai rögzítés korlátainak, zavarainak, és természetesen determinálja az élő web maga. Egyik stratégia sem tekinthető teljesen automatikusnak vagy semlegesnek: a maglisták összeállítása, a crawl mélysége, gyakorisága, a fájltypusok bevonása vagy kizárása, valamint a technikai paraméterek mind olyan döntések, amelyek meghatározzák a későbbi kutatható forrásanyagot. Summers és Punzalan (2017) egyszerre vizsgálta a különböző szakemberek (levéltárosok, technológusok), szervezetek és szoftverek együttműködését, kiválasztási döntésekben játszott szerepüket, s többek között azt hangsúlyozták, hogy az automatizált eszközök, gyakran maguk a szabályok, heurisztikák megtestesítői az értékelés, kiválasztás során. A teljeskörűsége törekvő – melyre Masanés (2006) inkább a „holisztikus archiválás” kifejezést javasolja – eszközöknek és módszereknek is van egy alapértelmezett szelektivitása.⁴ Hegarty (2022, p. 35) szerint habár a kurátorok döntései és a gyűjtési irányelvek fontosak, a gyűjtés sikerességét maga a technikai megvalósíthatóság (technikai korlátok, jogi feltételek, engedélyezési problémák és az online tartalmak tűnékenysége) álta-

lában olyannyira determinálja, torzítja, hogy a „szelekció” valójában nem megfelelő kifejezés. Az archiválás momentumánál tágabban vizsgálva a reprezentativitást fontos megemlíteni, hogy a hiányok és aránytalanságok már az élő web létrejöttének feltételeiben jelen vannak: abban, hogy kik férnek hozzá az internethez, kik képesek tartalmat előállítani, mely nyelvek, platformok és infrastruktúrák válnak láthatóvá. A digitális megosztottság, a demográfiai különbségek, a geopolitikai viszonyok és a jogi-technikai korlátok ezért nem külsődleges tényezők, hanem a jövő történeti forráskorpuszainak szerkezetét alakító feltételek. A webarchívumok így eleve nem lehetnek az emberiség arányos digitális lenyomatai, hanem egyenlőtlen hozzáférési, archiválási és láthatósági viszonyok között létrejövő gyűjtemények.

3. A webarchiválás hagyományos intézményi keretei és gyűjtési stratégiái

A webarchiválás története az 1990-es évek közepére nyúlik vissza,⁵ hagyományos intézményi kereteit elsősorban azok a memóriaintézmények, kutatási szervezetek és technikai szolgáltatók alakítják, amelyek a webes kulturális örökség hosszú távú megőrzését, hozzáférhetővé tételét és kutathatóságát tekintik feladatuknak. A legnagyobb léptékű, nem intézményi-nemzeti logikával működő szereplő az Internet Archive, amely globális digitális könyvtárként a web és más digitális kulturális anyagok minél szélesebb körű megőrzésére törekszik. Működésének alapgondolata az univerzális hozzáférés: a digitális tartalmakat nem egyetlen nemzeti gyűjtőkör, hanem a globális tudás- és kulturális örökség részeként kezeli. Ezzel szemben a nemzeti könyvtárak és más közgyűjteményi intézmények jellemzően jogilag szabályozottabb keretek között, meghatározott nemzeti vagy regionális gyűjtőkör alapján dolgoznak. Magyarországon e feladatot az Országos Széchényi Könyvtár látja el. A nemzeti webtér dokumentálása nem magától értetődő kategória, azaz például önmagában a domainalapú kijelölés nem elégséges, ezért az archívumok gyakran domainalapú, földrajzi, nyelvi, tematikus és intézményi kritériumokat egyesítenek. A nemzeti gyűjtőkör így nem pusztán technikai, hanem kurátori konstrukció is.

A széles, reprezentatív nemzeti gyűjtések mellett fontos szerepet kapnak a tematikus és eseményalapú webarchívumok. A tematikus gyűjtemények egy-egy tárgykör – például sport, mentális egészség, irodalom, migráció vagy kisebbségi közösségek – online jelenlétét dokumentálják. Az eseményalapú gyűjtések ennél szűkebb fókuszúak: választások, olimpiák, terroristamérgek, természeti katasztrófák vagy társadalmi válságok webes lenyomatait rögzítik. Ezekben a gyűjteményekben a kurátori munka különösen hangsúlyos, mert a weboldalak nem feltétlenül kapcsolódnak egymáshoz közvetlen linkstruktúrával; a gyűjtemény egységét a kurátor választásai teremtik meg.

A hagyományos intézményi webarchiválás fontos szereplői a nemzetközi szakmai szervezetek és kutatóhálózatok is. Az IIPC (International Internet Preservation Consortium) elsősorban a jó gyakorlatok, technikai szabványok, jogi kérdések, a WARCnet és a RESAW a kutatási módszerek és infrastruktúrák fejlesztését segítik, mellyel hozzájárulnak ahhoz, hogy a webarchiválás ne elszigetelt intézményi gyakorlatként, hanem közösen fejlesztett szakmai és kutatási területként működjön.⁶

Azoknál az intézményeknél, kormányzati szerveknél, egyetemekenél és vállalatoknál, amelyek nem rendelkeznek önálló infrastruktúrával, a webarchiválás delegált vagy szolgáltatásalapú modellben valósul meg; ebben olyan szervezetek nyújtanak technikai segítséget, mint például az Archive-It vagy a Perma.⁷ Ilyenkor a kurátori felelősség többnyire az intézménynél marad, míg a technikai kivitelezés külső szolgáltatóhoz kerül.

A hagyományos memóriaintézmények működése mellett hiánypótló munkát végeznek bizonyos határhelyzeti szereplők. A nonprofit Common Crawl kezdeményezést Gil Elbaz, a Google korábbi vezetője, a valóban nyílt web biztosításának vágyával alapította 2007-ben.⁸ Célja nem a weboldalak pontos kinézetének megőrzése egy adott pillanatképen, hanem a forráskódok nagyszabású adatbányászatra alkalmas gyűjteményének létrehozása, az adathalmazokra alkalmazható elemzőkről szóló ajánlások kíséretében. Hiánypótló szerepet tölt be azzal, hogy az Internet Archive-hoz hasonló rendszeres feltérképezések termékét teljesen nyers (WARC) formátumban, szabadon teszi közzé, mellyel egy közvetlenebbül használható forrásbázist (adathalmazt) biztosít a programozói tudással felvértezett kutatók számára. A gyorsan szaporodó, ugyanakkor példátlanul efemer webes források megőrzői körében a kutathatóság biztosításánál még előbbre való a veszteség megelőzésének igénye. A mainstream levéltári szakma iránti bizalmatlanság és az alulreprezentáltság tapasztalata különösen az alulról szerveződő kezdeményezések számára adott lendületet. Az ArchiveTeam önkéntes digitális kollektívaként – Ogden (2021) szerint „loose collective” – 2009-ben nem az adatok halmozása, hanem a megszűnő vagy veszélybe került⁹ webes tartalmak közösségi megőrzése érdekében szerveződött, Jason Scott Sadofsky számítógépes történész blogbejegyzései hatására.¹⁰ Az Archive-

Team technoönkénteseit a hozzáférés túlzott korlátozása és a lassú vagy szigorú (intézményi) szelekciós folyamat miatti veszteségek sarkallták egy radikálisabb gyakorlat kialakítására. Öndefiníciójuk szerint „szélhámos levéltárosok, programozók, írók és hangoskodók, akik digitális örökségünk megmentése mellett kötelezték el magukat”.¹¹ Az ArchiveTeam nem hierarchikus szerveződésként működik: néhány tucat aktív szervező munkáját világszerte több száz, esetenként több ezer önkéntes egészíti ki a világ minden tájáról, eltérő tapasztalatokkal.¹² A résztvevők saját infrastruktúrán futtathatnak mentéseket, URL-eket, és maglistákat javasolhatnak, illetve online csatornákon koordinálhatják a veszélyeztetett tartalmak gyors mentését.

A webarchiválás hagyományos intézményi rendszere tehát több, egymást kiegészítő szereplőből áll: globális nonprofit archívumokból, nemzeti könyvtárakból és levéltárakból, egyetemi és kutatási gyűjteményekből, szakmai konzorciumokból és technikai szolgáltatókból. Közös céljuk a webes kulturális örökség megőrzése, de stratégiáik eltérnek: lehetnek globálisak vagy nemzetiek, jogilag szabályozottak vagy rugalmasabbak, széles körűek vagy tematikusan szelektívek, manuálisan kuráltak vagy részben automatizáltak. A kurátori szerep éppen e különbségekben válik láthatóvá. A webes források rögzítésének evolúciója nagyon élesen világította meg a klasszikus intézményi, kapuőri szerep korlátait. Roger Christman virginiai levéltáros feladata volt egy tematikus gyűjtés megvalósítása a 2007-es Virginia Techné történeti lövöldözésről. Hasonló esetekre még a könyvtárnak sem volt előkészített terve, így a spontán gyűjtemény csak azt tükrözhetett, amit aktuálisan fontosnak és feltérképezhetőnek tartott. A személyes összefoglalásában tanulásként foglalta össze, hogy a weboldalak sokszínűsége a legfontosabb követelmény, amelynek azonban egy személy idő és tudás híján nem tud eleget tenni. Az önkéntelen elfoglaltság elkerülése és a sokféle nézőpont, megélés képviselése érdekében mindenképp több személy, esetleg a nagyobb nyilvánosság bevonására is szükség van a kiválasztási folyamat során.¹³

A webarchiválás tapasztalatai arra utalnak, hogy a reprezentatívabb gyűjtemények létrehozása nem épülhet kizárólag sem a hagyományos kurátori kapuőrszerepre, sem a közösségi részvétel spontán logikájára. Milligan et al. (2016) a 2015-ös kanadai szövetségi választások webarchívumi lenyomatát vizsgálva három eltérő gyűjtési paradigmát hasonlítottak össze: egy kurátori, politikai pártokra fókuszáló egyetemi gyűjteményt, az Internet Archive általánosabb lefedettségét, valamint a Twitteren az #elxn42 hashtag körül megosztott URL-ekből kirajzolódó, felhasználói aktivitáson alapuló forráskorpuszt. Esettanulmányuk azt mutatta meg, hogy a kurátori gyűjtés kiegyensúlyozottabban törekedhet a politikai mező egészének dokumentálására, beleértve a peremszereplőket is, míg a közösségimédia-alapú gyűjtés inkább a figyelem, népszerűség és megosztási aktivitás logikáját követi. Mindkét megközelítés képes fontos tartalmakat láthatóvá tenni, ugyanakkor mindkettő sajátos torzításokat hordoz. A kurátori gyűjtés intézményi és szakmai előfeltevései miatt lehet aránytalan, a közösségi aktivitásra épülő gyűjtés pedig könnyen a platformlogika, az aktualitás és a népszerűség irányába tolódik el.

A webarchiválásban kirajzolódó tendenciák tehát egyszerre érintik a gyűjtés tartalmi, technikai és intézményi feltételeit. A webes források rögzítése nem pusztán meglévő dokumentumok megőrzését jelenti, hanem annak meghatározását is, hogy mely tartalmak, közösségek, platformok és láthatósági logikák válhatnak a későbbi történeti emlékezet részévé. A kurátori gyűjtés, az automatizált bejárás, a szolgáltatásalapú infrastruktúrák és a közösségi részvétel eltérő módon alakítják a fennmaradó forrásanyagot, miközben egyik sem tekinthető semlegesnek vagy teljesnek.

4. A posztmodern archívumi nyitás elméleti összefüggései

A hagyományos archívumokban jellemzően a hatalommal rendelkező intézmények, államok, szervezetek és elitcsoportok iratai maradtak fenn. A levéltárak reprezentativitásának kérdése a klasszikus levéltári elméletben eredetileg nem a társadalom arányos leképezését jelentette. A levéltár elsődleges értéke inkább abban állt, hogy az iratok az őket létrehozó hivatal, intézmény vagy iratképző tevékenységének hiteles bizonyítékaiként maradtak fenn. E gyűjtemények tehát nem a társadalom egészének tapasztalatait rögzítették, nem ennek kiszolgálására létesültek. Az ettől való elmozdulásról Bényei (2024b, p. 9) a következőt írja: „Nemzetközi kitekintésben megfigyelhető a levéltárakkal szemben a különböző tudományterületek igényeinek és a társadalmi elvárásoknak a megváltozása. Ezek az elvárások a levéltárakat memóriaintézménnyé avatták azzal az igénnyel, hogy ne csupán szűrt módon, a bürokratikus állami intézmények szemszögéből, az általános folyamatok és a történelmi szempontból »lényeges« események megismeréséhez szükséges iratok megőrzői legyenek, hanem szélesebb rétegek számára őrizzék meg mindazt, ami egy szűkebb közösség vagy akár egy személy számára fontos lehet.” Ez nem csupán intézményi funkcióváltozásként, hanem a levéltár társadalmi szerepének tágabb újraértelmezéseként is leírható. A levéltártörténet korszakolásának

különböző megközelítései ismertek – így a levéltári normák, az elméleti keretek, a szakmai gyakorlatok vagy az adott korszakban meghatározó intézményi célok felől (Horváth, 2012). Székely Iván „négy archivumi világképének” tipológiájában¹⁴ a „jogbiztosító”, a „nemzeti”, a „publikus”, végül a „globális” világképben a szolgálat, a nyilvánosság és a hozzáférhetőség szempontjai jelennek meg. Az archívum társadalmi szerepének átalakulását történeti ívben, négy egymást követő paradigma mentén mutatja be Terry Cook *Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms* (2013) című tanulmányában. Értelmezése szerint a levéltár a jogi bizonyítékok őrzőhelyéből fokozatosan a kulturális emlékezet intézményévé, majd az identitásképzés és végül a közösségi részvétel terévé vált. A digitális korszak részvételi gyakorlatai különösen e negyedik, közösségi paradigma felől értelmezhetők, hiszen az internet, a közösségi média és a digitális publikáció lehetővé teszi, hogy az archiválás ne kizárólag intézményi falak között történjen, egyre több személy, közösség, aktivista csoport és civil szervezet hoz létre saját archivumi kezdeményezéseket. E nyitási folyamat kapcsán citálható Cook kérdése: merjük-e demokratizálni az archívumokat, illetve archiválni a demokráciát, lehetséges-e a polgárokkal részvételi partnerségben közösen meghatározni, miből álljanak a társadalom tartós archív emlékei (2011, p. 183–184)? Ez a dilemma nem pusztán hozzáférési vagy szolgáltatási kérdésként jelenik meg, hanem az archivumi autoritás, a szelekció és az emlékezetformálás újraelosztásának kérdéseként is. A posztmodern archivumi gondolkodás másik lényegi eleme, hogy az archívumot nem a múlt semleges tükréeként, hanem hatalmi, intézményi, technológiai és értelmező folyamatok által létrehozott emlékezeti rendszerként vizsgálja, melynek a kurátorok is szerves részei. „A levéltárosok folyamatosan átalakítják, újraértelmezik és feltalálják az archívumot. Ez óriási hatalmat képvisel az emlékezet és az identitás felett” – írja Schwartz és Cook (2002, p. 1).¹⁵ Cook a paradigmaváltás fontos momentumának jelölte meg, hogy a levéltárosok „eltávolodjanak attól, hogy egy örökség passzív őrzőjeként azonosítsák magukat, ehelyett ünnepeljék a kollektív (vagy társadalmi) emlékezet aktív alakításában betöltött szerepüket.”¹⁶ Még inkább reflektálniuk kell tehát saját gyakorlatukra, különösen arra, hogy milyen módon járulnak hozzá a reprezentációs, avagy konstrukciós folyamatokhoz.

5. A részvételi archiválás formái: közreműködéstől közösségi kontrollig

A Web 2.0 részvételi logikája következtében a hétköznapi felhasználók is szélesebb nyilvánossághoz jutottak, és az élő weben maguk is szerzőkké, tartalom-előállítókká váltak. Ez elvben lehetőséget teremt arra, hogy a webarchívumokban ne csupán intézményi vagy hivatalos dokumentumok legyenek rögzítve, hanem kisebb közösségek digitális nyomai, közösségi oldalak és személyesebb önkifejezési formák is. A webarchívumok így hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a korábbi korszakokhoz képest sokszínűbb digitális örökség maradjon fenn, és bővüljön a történeti forrásként értelmezhető dokumentumok köre. Cui et al. (2023) szerint azonban a webarchívumok ugyanúgy öröklik a hagyományos archívumok torzításait, mint a papíralapú vagy intézményi archívumok, de ezeket tovább erősíthetik a digitális környezet sajátosságai. A digitális térben, a weben keresztül ugyanakkor megnyílik a lehetőség, hogy a szakemberek a hagyományos kapuőri feladatokban a közösségre támaszkodva vegyék fel a harcot a feldolgozhatatlan mértékben gyarapodó kulturális örökséggel.

Elsősorban a hagyományos intézményi archiválás hiányaira válaszul jöttek létre a „*participatory web archiving*” kifejezéssel összefoglalható részvételi formák és a közösségi archívumok („*community archives*”). A részvételi archiválás gyakorlatai nem egységes modellként, hanem fokozatok mentén értelmezhetők, azt vizsgálva, hogy a „részvételi”, illetve „közösségi” jelleg pontosan miben valósul meg: a közösség csupán erőforrásként vesz részt az archivumi munkában (átírás, címkézés, metaadatok); kiegészítő tudás hordozójaként járul hozzá (kommentárokkal, azonosításokkal, személyes emlékekkel vagy dokumentumokkal); esetleg a gyűjteményformálásban is szerepet kap (archiválandó tartalmak javaslata, helyi vagy közösségi gyűjtések). A skála másik végén azok a közösségi archívumok állnak, amelyekben a közösség nem pusztán a gyűjtemény tárgya vagy segítője, hanem az archivumi autoritás egyik hordozója is: részt vesz a tartalmak kiválasztásában, értelmezésében, kontrolljában, sőt bizonyos esetekben a dokumentumok tulajdonjoga is nála marad. Jelen tanulmány a weben született és digitalizált gyűjtemények köréből vegyesen vett illusztratív példákon keresztül világítja meg, milyen gyakorlatokban és fokozatokban nyilvánul meg a kurátori szerepkör megosztása, és miként vezet ez a szerep újraértelmezésének posztmodern kérdéseire.

A részvételi archívumok nem a semmiből jelentek meg a digitális korban – mutat rá Benoit és Eveleigh (2019a) –, hosszú analóg előzményei vannak: amatőr gyűjtők, helytörténészek, családkutatók, önkéntesek, baráti körök, történeti társaságok és tematikus gyűjtőközösségek már jóval az internet előtt is aktívan hozzájárultak az archivumi munkához. A digitalizált források archívumaiban az automatizált feldolgozás pontatlansága miatt van gyakran hatalmas szükség az egyszerű, de időigényes feladatok esetén a közösségi tudás és munka bevonására az archívumépítésbe. A felhasználók a már adott anyag gazdagítása

érdekében kézírásos szövegeket gépelnek be, hangfelvételeket írnak le, vagy mozgóképes anyagokhoz készítenek metaadatokot,¹⁷ ellenőriznek, címkéznak (*social tagging*). A Library of Congress – By the People¹⁸ projektje mutat hasonló részvételiséget, közösséginek azonban nem tekinthető, inkább intézményi crowdsourcing, amely a felhasználókra mint erőforrásra épít, mégis több, mint egy technikai megoldás, hiszen lehetőséget ad, hogy a résztvevők saját tudásukkal, emlékezetükkel és kategóriáikkal egészítsék ki az intézményi archívumi leírást. Már saját dokumentumokkal (emlékek, képek) is hozzájárultak a gyűjteményhez a Blinken OSA Archívum Csillagos Házak¹⁹ projektjében a civil érintettek. A platform összekapcsolja a személyes hozzájárulásokat és a levéltári forrásokat, és interaktív budapesti térképes megjelenítéssel mutatja be azokat a házakat, ahová 1944-ben a zsidó lakosságot kényszerítették. Székely et al. (2024) Az európai közlevéltárak hozzáférhetősége című tanulmányban ismertetett összeurópai vizsgálatban a részt vevő levéltárak közül a nemzeti levéltárak közel egynegyede, a regionális, illetve helyi levéltárak egyharmada alkalmazott hasonló crowdsourcing megoldásokat. A magyar diskurzusban a crowdsourcingtól elkülönül a citizen science, vagyis a közösségi tudomány fogalma: ez nem pusztán részfeladatokra vonja be az önkénteseket, hanem a kutatási folyamatba, az adatok kontextualizálásába és esetenként az eredmények értelmezésébe is. Az intézmény így közvetítő szerepet tölthet be a tudományos szféra és a civilek között. Jellemzően a helytörténeti jellegű projektekben gyökerezik (Kovácsné Koreny és Kuczkó, 2026).

A weben született anyagok esetén az archiválandó tartalmak kiválasztása jelenti az elsődleges kihívást. A webaratás erőforrásigénye miatt rendszerint a nemzeti könyvtárak, nemzetközi intézmények képesek jelentős léptékű webaratási tevékenységet lebonyolítani. A nagy léptékű webaratások könnyen a népszerű, jól látható oldalak felé torzulnak. Tudatos stratégiákra van szükség: aktívan kell keresni azokat a tartalmakat és közösségeket, amelyek a szokásos algoritmikus vagy intézményi logikák szerint láthatatlanok maradnának (Cui et al., 2023). A feladatmegosztás a nagyobb és kisebb intézmények közötti együttműködésekkel kezdődik. Felülről jövő kezdeményezésként mind a magyar, mind a nemzetközi viszonylatban megjelenik a közkönyvtárak helyi jellegű gyűjteményének szakmai támogatása.²⁰ Kalcsó (2024) leírja, hogy a megyei és városi könyvtáraknak hitelesebb rálátása van a helyi értékekre, pontosabban képesek optimalizálni a gyűjtési stratégiát (pl. gyakoriság), illetve beágyazottságukkal valószínűleg hamarabb lebonyolítják az adminisztratív teendőket (pl. engedélyek a weboldalak tulajdonosaitól). Az OSZK külön együttműködési felhívása²¹ ennek megfelelően nem pusztán URL-javaslatokat vár, hanem elosztott szakmai munkát: webhelyek válogatását, szolgáltatási engedélyek megszerzését, mentések ellenőrzését és metaadatolást. Nemzetközi párhuzamként az Internet Archive Community Webs²² programja említendő, amely közkönyvtáraknak nyújt infrastruktúrát és szakmai támogatást helyi webalapú gyűjtemények létrehozásához. A számos sikeres projekt egyike a People's Archive, DC – Neighborhood Blogs of Washington, D.C., amely washingtoni városrészi blogokat archivál; jó példa arra, amikor a helyi közösségi önreprezentáció, mindennapi városi élet és mikrotörténeti forrásanyag kerül webarchívumba.²³ A Community Webs mára széles körű kulturális örökségvédelmi hálózatot fog össze, tagjai Archive-It-hozzáférést, digitális megőrzési szolgáltatásokat, képzést és szakmai támogatást kapnak.

Az intézményi kiválasztás kereteit tágítva – nem csupán kisebb intézmények, hanem egyenesen a nagyközönség bevonása felé – a részvételi webarchiválásban a legjellemzőbb, legkönnyebben megvalósítható crowdsourcing eljárás a „*seed nomination*”, vagyis archiválandó URL-ekre, maglistákra való javaslattevés. Ilyen lehetőség már egészen korán megjelent számos nagy webarchívumban. A felhasználó a saját érdeklődésének megfelelően kérheti egy addig az archívumból hiányzó weblap rögzítését, mellyel egyúttal a közös gyűjtemény is bővül. Ilyen azonnali lehetőséget kínál többek között a Wayback Machine, a portugál webarchívum esetén a SavePageNow²⁴ vagy az archive.today.²⁵ A DC Public Library a Covid-19-lezárások idején indította az Archive This Moment D.C.²⁶ projektet, hogy a washingtoni lakosok saját fotóikkal, szövegeikkel, videóikkal és hangfelvételeikkel dokumentálják a pandémiás mindennapokat. Érdekesség – egyben jellemző gyakorlat a közösségi médiás tartalmakat is célzó gyűjtések esetén –, hogy a lakosok Instagramon az #archivethismomentdc hashtaget mint közös címkét használva kapcsolták be a gyűjtésbe a saját tartalmaikat, a hashtag így archívumi gyűjtési jelölővé lépett elő. Közösségi archívum abban az értelemben, hogy a helyi közösség önreprezentációjára épült: nemcsak intézményi dokumentumokat őrzött, hanem a lakosok saját nézőpontját, hétköznapi tapasztalatait és vizuális tanúságtételét. A részvételi, illetve közösségi jellegű archívumok skáláján tehát a közösségnek munkát adó crowdsourcingtól, a gyűjtésben is némi autonómiát adó gyűjtemény-építésen keresztül (pl. Community Webs) eljuthatunk a valóban alulról szerveződő kezdeményezésekig. A „közösségi” jelleg kétféleképpen értelmezhető: egyrészt jelölheti azt, hogy a közösség a dokumentálás tárgya, másrészt az archívumi autoritás megosztását, amikor a közösség maga is részt vesz a gyűjtés, értelmezés és kontroll folyamataiban. Flinn et al. (2009) szerint azonban közösségi archívumnak azok a gyűjtemények tekinthetők, amelyeket egy adott közösség tagjai hoznak létre, hasz-

náluk fölött a közösség valamilyen kontrollt gyakorol. A SAADA (South Asian American Digital Archive)²⁷ saját meghatározása szerint „made by, with, and for our community”, vagyis közösségi alapon szerveződő archívumként pozicionálja magát.²⁸ Emellett a gyűjteményben nemcsak oral history, fotó, újságkivágás van, hanem archivált weboldalak, e-mailek, PDF-ek is, tehát összeér a digitalizált és a digitálisan született forrásanyag.

A fenti magyar példánál erősebben teljesülnek a közösségi archívum kritériumai a Topotéka-koncepció esetében, amelynek több magyar projektje is megvalósult.²⁹ A modell a levéltári szakértelmet helyi tudással és önkéntes közreműködéssel kapcsolja össze: a lakosok, családok vagy magángyűjtők saját helytörténeti dokumentumaikkal járulnak hozzá a gyűjteményhez, miközben az eredeti dokumentum és annak tulajdonjoga náluk marad, a topotékákat szintén helyi adminisztrátorok – gyakran nem levéltáros szakemberek – gondozzák. A Topotéka így a digitális másolatot és a hozzá kapcsolódó leíró adatokat teszi közösségileg hozzáférhetővé. Ez már posztkusztodiális megközelítésként értelmezhető, amely szerint a levéltári megőrzés nem szükségszerűen kötődik az iratok fizikai birtoklásához (Kelleher, 2017). Az archivista szerepe ebben nem elsősorban az iratok átvétele, hanem a megőrzés, leírás, hozzáférés és kontextusban tartás feltételeinek támogatása, miközben az iratok feletti kontroll lehetőség szerint az iratképző vagy érintett közösségnél marad.

A részvételi és közösségi archívumok tehát nem egyszerűen új digitális eszközök használatát jelentik. Sokkal inkább az archívumi szerepek újragondolásáról van szó. A hagyományos modellben az archivista választ, rendez, leír és közvetít; a felhasználó pedig kutat. A részvételi modellben ez a határ elmosódik: a felhasználó is leírhat, értelmezhet, kiegészíthet, finanszírozhat, azonosíthat vagy akár saját archívumot hozhat létre (Benoit és Eveleigh, 2019a).

6. A részvételi archiválás dilemmái: demokratizálódás, reprezentáció és szakmai felelősség

Noha a szélesebb közösségi részvétel szükségszerűnek tűnik, és a fent bemutatott kezdeményezések számos szempontból előremutatóak, ez a fajta nyitás – a nagy adattömeggel való megbirkózás mellett – új szakmai és elméleti problémákat is felvet. Cui et al. (2023) úgy azonosítja a fő problémát, hogy önmagában a részvétel nem garancia az igazságosabb vagy reprezentatívabb archívumra. Vizsgálni kell, ki dönt, kinek a tudása számít, milyen közösségek kapnak hangot, és hogyan rendeződnek át vagy termelődnek újra a hatalmi viszonyok.

A történeti forrásanyag kiegyensúlyozására és az alulreprezentált csoportok bevonására irányuló törekvésekben sajátos ellentmondás figyelhető meg. Kaplan (2000) szerint az archivisták gyakran úgy gondolják, hogy „hiányzó” vagy „autentikus” hangokat kell visszaemelniük az archívumba. Figyelmeztet ugyanakkor, hogy az autenticitás, a közösség és az identitás fogalmai maguk is konstrukciók. Amikor egy archívum egy közösséget akar dokumentálni, egyúttal dönt arról, hogy ki tartozik oda, mi számít reprezentatívnak, és milyen dokumentumok képviselik az adott identitást. Könnyen – akár nem szándékolatlan – alakul ki ún. esszencialista megközelítés, amely rögzített, homogén kategóriákat alkalmaz, elfedve a csoporton belüli különbségeket. Az archivistákat erre emlékezteti Kaplan (2000, p. 151): „Mindig fennáll annak a lehetősége, hogy elpusztítsuk azt a sokszínűséget, amelyet erőfeszítéseinkkel fenntartani remélünk.”³⁰ A klasszikus archívumok bizonyos csoportokat a megfigyelés vagy probléma tárgyaként dokumentáltak, nem pedig önálló cselekvőként. Szükség van belső, résztvevői nézőpontra. Amennyiben azonban a gyűjtemény feletti közösségi kontroll megvalósul, utat enged az önreprezentáció okozta szándékos vagy akaratlan torzításának. A megőrzés helyei egyben identitásépítő, politikai és kulturális önreprezentációs terek, nemcsak tükrözik, hanem létre is hozzák a közösséget.³¹ Mivel a közösségi archívumokat gyakran nem semleges gyűjtési szándék hozza létre, hanem politikai meggyőződés, kulturális ellenállás és a történeti láthatóság igénye (Flinn et al., 2009), nem várható el, hogy az eredmény kiegyensúlyozott vagy objektív lesz. Nem idealizálható teljesen a közösségi kontroll sem, egy közösség saját archívuma is kizárhat belső kisebbségeket, elhallgathat kényes témákat, vagy új hatalmi viszonyokat hozhat létre.

A közösségi archiválás ezért sem lehet a kurátori munka egyszerű alternatívája, hanem annak kiegészítője és korrekciós lehetősége. Gauld alapvető állítása az, hogy az archívumi szakmában a „demokratizálás” és a „privilegizálás” gyakran hamis ellentétpárként jelenik meg. A digitális környezet és a webes információ-hozzáférés sokak szerint feleslegessé teszi a kapuőröket, közvetítőket és szakmai szűrőket. A szerző ezzel szemben azt állítja, hogy a szakmai közvetítés, kiválasztás, kontextusadás és hitelesítés ma fontosabb lehet, mint valaha. Az ArchiveTeam példája azt mutatja, hogy a részvételi (esetükben pontosabban alulról szerveződő) webarchiválás nem automatikusan etikusabb vagy demokratikusabb, mint az intézményi archiválás. Hiánypótló gyakorlatuk, melyben a hozzáférés megőrzését helyezik előtérbe, gyakran a jogi és adatvédelmi óvatossággal

szemben, etikailag több szempontból is aggályos lehet (szerzői jog, magánszféra, illegális tartalom véletlen archiválása). Egy gyakorlat lehet széles körben részvételi, miközben nem biztosítja a dokumentált közösség beleegyezését, kontrollját vagy saját etikai normáinak érvényesülését. Ogden (2021) végkövetkeztetése szerint is egyszerre mutatja a részvételi webarchiválás erejét és annak etikai kockázatait. Az archivista feladata ezért nem pusztán a megőrzés, hanem a közösségi emlékezetképzés, a hozzáférés, a kontextus és az etikai felelősség támogatása is. Ez az új helyzet a levéltárost őrzőből gondnokká alakítja, a dokumentált közösségeket nem tárgyként, hanem cselekvő partnerként kezeli, és a levéltári munkát egy intézményi és közösségi határvidéken helyezi el (Kelleher, 2017). Cook (2013) szerint ebben az új helyzetben az archivistának el kell mozdulnia az elit szakértő szerepéből a mentor, facilitátor, edző vagy közösségi támogató szerepe felé. A levéltári szakma akkor maradhat életképes, ha képes befogadni a pluralitást, a különbségeket, a közösségi tudásformákat és a digitális korszak új dokumentációs gyakorlatait. A reprezentáció növeléséhez ezért olyan hibrid gyűjtési modellekre van szükség, amelyek a szakmai szempontok alapján kialakított szelekciót a közösségek, felhasználók és érintett csoportok részvételével kapcsolják össze. A demokratizálódás így nem a kapuőri szerep teljes felszámolását, hanem annak reflexív újraelosztását jelenti: több szereplő, többféle tudás és többféle láthatósági logika bevonását a megőrzés folyamatába. Ebben a modellben a kurátori felelősség nem megszűnik, hanem átalakul: a kiválasztás, kontextusadás, hozzáférés és etikai mérlegelés megosztott, de továbbra is szakmai reflexiót igénylő feladattá válik.

A webarchívumok történeti forrásként ezért csak létrejöttük társadalmi-technikai, intézményi és közösségi feltételeivel együtt értelmezhetők. A részvételi és közösségi archiválás nem önmagában kínál megoldást a reprezentáció problémáira, hanem láthatóvá teszi azokat a döntéseket, hatalmi viszonyokat és felelősségi kérdéseket, amelyek minden archívumi gyakorlatot alakítanak. A weben született források archívumai ebben az értelemben a posztmodern archívumi nyitás gyakorlati terei: egyszerre kérdőjelezik meg a semleges megőrzés illúzióját, és újrafogalmazzák a kurátorok, intézmények és közösségek szerepét a digitális emlékezet alakításában.

Jegyzetek

¹ A téma egyre bővülő szakirodalmának két kiemelt műve: Brügger (2012), Milligan (2019).

² A téma precíz tárgyalását megnehezíti, hogy a nemzetközi szakirodalomban használt „archive” gyakran általánosan utal több közgyűjteményi szektorra, avagy egyenesen metaforikusan tárgyalja az archívumokat. Az új infrastruktúrák és az elmosódó határok miatt így módon a terminológia nem lehet tökéletesen következetes.

³ Hegarty (2022); Ogden & Maemura (2021); Ben-David & Amram (2018); Summers és Punzalan (2017); Schafer et al. (2016).

⁴ A crawlerek konfigurációjának alapvető paraméterei, hogy mely magoldalakról indulva, milyen mélységben, milyen szélességben, milyen rendszerességgel, mely dokumentumtípusokat megragadva járják be a linkstruktúrát.

⁵ E tevékenység evolúciójáról, intézményes kontextusáról számos alapos áttekintés, projekteket bemutató esettanulmány olvasható, pl. Costa et al. (2017), Brügger (2011) munkája, magyar nyelven pedig az OSZK Webarchiváló almunkacsoportjának publikációi segítik az eligazodást. Országos Széchényi Könyvtár. é. n. „OSZK Webarchívum.” <https://webarchivum.oszk.hu/> (Utolsó elérés: 2026. május 15.)

⁶ *International Internet Preservation Consortium* [IIPC] (2026) Elérhető: <https://netpreserve.org/>

⁷ *Archive-It* (2026) Elérhető: <https://archive-it.org/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01.)

⁸ Green, L. (2011). „Common Crawl enters a new phase.” Common Crawl Blog. <http://commoncrawl.org/2011/11/common-crawl-enters-a-new-phase/> (Utolsó elérés: 2023. 07. 10.)

⁹ https://wiki.archiveteam.org/index.php?title=Main_Page A hamarosan részben vagy egészben megszűnő, oldaláról nyilvántartást is vezetnek <https://wiki.archiveteam.org/index.php/Deathwatch> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01)

¹⁰ Scott, J. (2008) *Eviction, or the Coming Datapocalypse* [Blog]. <http://ascii.textfiles.com/archives/1617>, Scott, J. (2009) *Datapocalypse!* [Blog]. <http://ascii.textfiles.com/archives/1649> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01)

¹¹ Saját ford., eredeti nyelven: „rogue archivists, programmers, writers and loudmouths dedicated to saving our digital heritage.” <https://wiki.archiveteam.org/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01)

¹² Az ArchiveTeam Magyarország az ArchiveTeam szellemiségét követő, azzal azonos célokat valló, az általuk kifejlesztett és használt eszközökön osztozó önkéntes csapat. Gyűjtőkörébe leginkább a magyar nyelvű weboldalak, azon belül is elsősorban a felhasználói tartalmakat gyűjtő-megosztó szolgáltatások tartoznak, úgymint közösségi oldalak, blogok, kép- és videómegosztó oldalak, ingyenes webtárhely-szolgáltatók stb. https://defcon.social/@archiveteam_hungary Idővonaluk szerint 2014-ben volt az első önálló projektjük. ArchiveTeam Magyarország (2026) Elérhető: <https://archiveteam.hu/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01.)

¹³ Saját leírása szerint: kormányzati és egyetemi oldalak a lövöldözésről, az áldozatokról, utólagos beszámolókról és a lövöldözés évfordulójára emlékező eseményekről, ugyanakkor nem tartalmazza az emlékhelyeket, a tiszteletadással foglalkozó oldalakat vagy a médiaoldalakat. Forrás: <https://ncph.org/history-at-work/the-accidental-web-archive-the-tragedy-at-virginia-tech-collection/> (Utolsó elérés: 2023. 07. 24.)

¹⁴ Idézi Bényei (2024a, p. 17).

¹⁵ Saját fordítás, eredeti részlet: „...archivists continually reshape, reinterpret, and reinvent the archive. This represents enormous power over memory and identity...”

¹⁶ Saját fordítás, eredeti részlet: „For archivists, the paradigm shift requires moving away from identifying themselves as passive guardians of an inherited legacy to celebrating their role in actively shaping collective (or social) memory.”

¹⁷ Lásd Benoit és Eveleigh (2019b) *Transcription* fejezetének tanulmányaiban.

¹⁸ Library of Congress Labs (2026) *By the People*. Elérhető: <https://labs.loc.gov/work/experiments/crowd/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 07.)

¹⁹ *Csillagos Házak* (2026) Elérhető: <https://www.csillagoshazak.hu/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 07.)

²⁰ Kurrens összefoglaló a főbb megvalósult együttműködésekéről az OSZK és helyi érdekeltségű könyvtárak között lásd: Kalcsó (2024).

²¹ <https://webarchivum.oszk.hu/szakembereknek/egyuttmukodesi-lehetosegek/>

²² Az Internet Archive számos szolgáltatása mellett az Institute of Museum and Library Services együttműködésével jött létre 2017-ben.

²³ Internet Archive Community Webs (2026) *People's Archive, DC – Neighborhood Blogs of Washington, D.C.* Elérhető: <https://communitywebs.archive-it.org/collection/8929/> (Utolsó elérés: 2026. 03. 14.)

²⁴ Arquivo.pt (2026) *SavePageNow*. Elérhető: <https://arquivo.pt/services/savepagenow?l=en> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01.)

²⁵ *archive.today* (2026) Elérhető: <https://archive.ph/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 01.)

²⁶ The People's Archive (2026) *Archive This Moment D.C.* Elérhető: https://thepeoplesarchive.dclibrary.org/repositories/2/digital_objects/877 (Utolsó elérés: 2026. 04. 20.)

²⁷ A Website algyűjteményben szerepelnek például Instagram-posztok, tweetek, online cikkek és archivált weboldalak is. <https://www.saada.org/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 20.)

²⁸ A közösségek önreprezentációjának, láthatóságának és emlékezeti igazságosságának szolgálata olyannyira tetten érhető, hogy az UCLA Community Archives Lab mint a közösségi archívumok kutatásának és képzésének akadémiai műhelye legjelentősebb kutatási terepét is a SAADA adja.

²⁹ Egy példája a <https://kaposvar.topoteka.net/> (Utolsó elérés: 2026. 04. 20.)

³⁰ Saját fordítás, eredeti rész: „there is always the potential for destroying the very diversity that our efforts hope to sustain.”

³¹ Elisabeth Kaplan esettanulmánya „*We are what we collect, we collect what we are: Archives and the construction of identity*” címmel az American Jewish Historical Society 1892-es megalapítását mutatja be, vagyis azt a működést, ahogy az amerikai zsidó vezetők a történeti társaság és az archívumi gyűjtés segítségével próbáltak egy elfogadható, egységes és pozitív amerikai zsidó identitást létrehozni.

Felhasznált és ajánlott források

Ben-David, A., Amram, A. (2018) *The Internet Archive and the socio-technical construction of historical facts*, Internet Histories, 2(1–2), p. 179–201. <https://doi.org/10.1080/24701475.2018.1455412>

Benoit, E. III, Eveleigh, A. (2019a) *Defining and framing participatory archives in archival science*. In: Benoit, E. III, Eveleigh, A. (szerk.) *Participatory archives: theory and practice*. p. 1–12. Facet Publishing, London. ISBN 9781783303564

Benoit, E. III, Eveleigh, A. (szerk.) (2019b) *Participatory archives: theory and practice*. Facet Publishing, London. ISBN 9781783303564

Bényei, B. (2024a) *A magyar levéltárügy előtt álló kihívások a 21. században I. – A levéltári anyag használata*, Levéltári Szemle, 74(3), p. 5–22. Elérhető: https://real-j.mtak.hu/28704/3/Leveltari_Szemle_2024_74_3.pdf (Utolsó elérés: 2026. 06. 16.)

Bényei, B. (2024b) *A magyar levéltárügy előtt álló kihívások a 21. században II. – Az iratok megőrzését és feldolgozását érintő kihívások*, Levéltári Szemle, 74(4), p. 5–24.

Brügger, N. (2011) *Web archiving – between past, present, and future*. In: Consalvo, M., Ess, C. (szerk.) *The handbook of internet studies*. p. 24–42. Blackwell Publishing, Oxford. <https://doi.org/10.1002/9781444314861.ch2>

Brügger, N. (2012) *Web history and the web as a historical source*, Zeithistorische Forschungen / Studies in Contemporary History, 9(2), p. 316–325. <https://doi.org/10.14765/zzf.dok-1588>

Cook, T. (2011) *'We are what we keep; we keep what we are': archival appraisal past, present and future*, Journal of the Society of Archivists, 32(2), p. 173–189. <https://doi.org/10.1080/00379816.2011.619688>

Cook, T. (2013) *Evidence, memory, identity, and community: four shifting archival paradigms*, Archival Science, 13(2–3), p. 95–120. <https://doi.org/10.1007/s10502-012-9180-7>

Costa, M., Gomes, D., Silva, M. J. (2017) *The evolution of web archiving*, International Journal on Digital Libraries, 18(3), p. 191–205. <https://doi.org/10.1007/s00799-016-0171-9>

Cui, C. et al. (2023) *Participatory web archiving: multifaceted challenges*. In: Sserwanga, I. et al. (szerk.) *Information for a better world: normality, virtuality, physicality, inclusivity: 18th International Conference, iConference 2023, Virtual Event, March 13–17, 2023, Proceedings, Part I. Lecture Notes in Computer Science*, 13971, p. 79–87. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-28035-1_7

Flinn, A., Stevens, M., Shepherd, E. (2009) *Whose memories, whose archives? Independent community archives, autonomy and the mainstream*, Archival Science, 9(1), p. 71–86. <https://doi.org/10.1007/s10502-009-9105-2>

Gauld, C. (2017) *Democratising or privileging: the democratisation of knowledge and the role of the archivist*, Archival Science, 17(3), p. 227–245. <https://doi.org/10.1007/s10502-015-9262-4>

Hegarty, K. (2022a) *The invention of the archived web: tracing the influence of library frameworks on web archiving infrastructure*, Internet Histories, 6(4), p. 432–451. <https://doi.org/10.1080/24701475.2022.2103988>

- Hegarty, K. (2022b) *Representing biases, inequalities and silences in national web archives: social, material and technical dimensions*, Archives & Manuscripts, 50(1), p. 31–45. <https://doi.org/10.37683/asa.v50.10209>
- Horváth, J. A. (2012) *Levéltárelmélet a posztmodernig és vissza*, Levéltári Szemle, 62(2), p. 24–41.
- Kalcso, Gy. (2024) *A helyi vonatkozású webtartalmak archiválása*, Háromkák: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2(5–6), p. 30–31.
- Kaplan, E. (2000) *We are what we collect, we collect what we are: archives and the construction of identity*, The American Archivist, 63(1), p. 126–151. <https://doi.org/10.17723/aarc.63.1.h554377531233105>
- Kelleher, C. (2017) *Archives without archives: (re)locating and (re)defining the archive through post-custodial praxis*, Journal of Critical Library and Information Studies, 1(2). <https://doi.org/10.24242/jclis.v1i2.29>
- Kovácsné Koreny, Á., Kuczkó, A. (2026) *Közösségi tudomány a közkönyvtárban: Ráday Mihály Emlékprojekt / Citizen Science in Public Libraries: The Ráday Mihály Memorial Project as a Case Study*, Central European Library and Information Science Review (CeLISR), 3(1), p. 1–12. <https://doi.org/10.3311/celir.43347>
- Maemura, E. et al. (2018) *If these crawls could talk: studying and documenting web archives provenance*, Journal of the Association for Information Science and Technology, 69(10), p. 1223–1233. <https://doi.org/10.1002/asi.24048>
- Masanès, J. (2006) *Selection for web archives*. In: Masanès, J. (szerk.) *Web archiving*. p. 71–90. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-46332-0_3
- Milligan, I. (2019) *History in the age of abundance? How the web is transforming historical research*. McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingston. ISBN 9780773556966
- Milligan, I., Ruest, N., Lin, J. (2016) *Content selection and curation for web archiving: the gatekeepers vs. the masses*. In: Proceedings of the 16th ACM/IEEE-CS on Joint Conference on Digital Libraries. p. 107–110. Association for Computing Machinery, New York. <https://doi.org/10.1145/2910896.2910913>
- Ogden, J. (2021) *"Everything on the internet can be saved": Archive Team, Tumblr and the cultural significance of web archiving*, Internet Histories, 6(1–2), p. 113–132. <https://doi.org/10.1080/24701475.2021.1985835>
- Ogden, J., Maemura, E. (2021) *"Go fish": conceptualising the challenges of engaging national web archives for digital research*, International Journal of Digital Humanities, 2(1–3), p. 43–63. <https://doi.org/10.1007/s42803-021-00032-5>
- Ries, T. (2022) *Digital history and born-digital archives: the importance of forensic methods*, Journal of the British Academy, 10, p. 157–185. <https://doi.org/10.5871/jba/010.157>
- Schafer, V., Musiani, F., Borelli, M. (2016) *Negotiating the web of the past: web archiving, governance and STS*, French Journal for Media Research, 6. Elérhető: <http://frenchjournalformediaresearch.com/lodel/index.php?id=963> (Utolsó elérés: 2026. 06. 16.)
- Schwartz, J. M., Cook, T. (2002) *Archives, records, and power: the making of modern memory*, Archival Science, 2(1–2), p. 1–19. <https://doi.org/10.1007/BF02435628>
- Streitfeld, D. (2014) *The Internet Archive, trying to encompass all creation*, The New York Times: Bits, október 31. Elérhető: <https://archive.nytimes.com/bits.blogs.nytimes.com/2014/10/31/the-internet-archive-trying-to-encompass-all-creation/> (Utolsó elérés: 2026. 06. 14.)
- Summers, E., Punzalan, R. (2017) *Bots, seeds and people: web archives as infrastructure*. In: Proceedings of the 2017 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing. p. 821–834. Association for Computing Machinery, New York. <https://doi.org/10.1145/2998181.2998345>
- Székely, I., Friedewald, M., Karaboga, M. (2024) *Az európai közlevéltárak hozzáférhetősége II.*, Levéltári Szemle, 74(4), p. 50–64.

A SCImago-forrásminősítés tudományterületi eltérései: SJR- és Q-besorolások

Disciplinary Differences in SCImago Source Classification: SJR Values and Quartile Rankings

Sasvári Péter¹ , Hajdú Noémi²

¹ Miskolci Egyetem, Gépészmérnöki és Informatikai Kar, Általános Informatikai Tanszék
Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kiberbiztonsági Tanszék
sasvari.peter@uni-miskolc.hu

² Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Marketing és Turizmus Intézet
noemi.hajdu1@uni-miskolc.hu

Beérkezett: 2026. 07. 07. / Elfogadva: 2026. 09. 07. / Publikálva: 2026. 09. 24.

A tanulmány a 2025. évi SCImago Journal & Country Rank SJR-értékeinek és Q-besorolásainak tudományterületi és tudománykategória szerinti sajátosságait vizsgálja. Az elemzés 32 193 SCImago-forrásrekordra, 27 tudományterületre és 308 tudománykategóriára terjed ki. Leíró statisztikai módszerekkel vizsgálja a Q1–Q4-besorolásokhoz kapcsolódó SJR-értékeket, részletesen elemezve a Q1-es forrásokat és a Q1–Q2 közötti határt. Az eredmények jelentős kvartilisen belüli SJR-heterogenitást és határhatást mutatnak: a 308 kategória 51,3%-ában legfeljebb 0,010 SJR-különbség választja el a Q1 minimumát a Q2 maximumától. A többes kategorizáció miatt ugyanazon forrás eltérő Q-besorolást is kaphat; ezért a Best Q a legkedvezőbb besorolás kiemelésével elfedheti más kategóriák eltérő pozícióit. A Q-besorolás így hasznos relatív pozíciót közvetít, de önálló minőségi címkeként nem értelmezhető; alkalmazása tudománykategória-specifikus bibliometriai kontextust igényel.

SCImago, SJR, Q-besorolás, folyóirat-értékelés, kutatásértékelés

This study examines disciplinary and subject-category-specific patterns in SJR values and quartile rankings in the 2025 SCImago Journal & Country Rank. The analysis covers 32,193 SCImago source records, 27 subject areas, and 308 subject categories. Descriptive statistical methods are used to examine SJR values associated with Q1–Q4 rankings, with particular attention to Q1 sources and the Q1–Q2 boundary. The results reveal substantial within-quartile SJR heterogeneity and boundary effects: in 51.3% of the 308 categories, the difference between the minimum SJR in Q1 and the maximum SJR in Q2 is no greater than 0.010. Multiple category assignments may also result in the same source receiving different quartile rankings; consequently, Best Q may obscure less favourable positions in other categories by highlighting only the source's highest quartile. Quartile rankings therefore provide useful information on relative position but should not be interpreted as stand-alone indicators of quality; their use requires subject-category-specific bibliometric context.

SCImago, SJR, quartile ranking, journal evaluation, research assessment

1. Bevezetés

A tudományos teljesítmény értékelésében egyre nagyobb szerepet kapnak a nemzetközi adatbázisokhoz és folyóirat-minősítési rendszerekhez kapcsolódó bibliometriai mutatók. A kutatói előmenetelben, az intézményi teljesítményértékelésben, a doktori és habilitációs követelményekben, valamint a pályázati döntésekben gyakran elvárásként jelenik meg a Q1-es vagy Q2-es besorolású folyóiratokban való publikálás. A bibliometriai szakirodalom ugyanakkor régóta hangsúlyozza, hogy a folyó-

irat-alapú indikátorok alkalmazása tudományterületi és értékelési kontextust igényel, és azok nem használhatók mechanikusan az egyes közlemények vagy kutatók minőségének megítélésére (Moed, 2005; Hicks et al., 2015; Waltman, 2016).

A SCImago Journal & Country Rank rendszerében a Q1–Q4-besorolások az adott tudománykategórián belüli SJR-rangsorpozíciót fejezik ki: a forrásokat SJR-értékük szerint rangsorolják, majd a rangsort kvartilisekre osztják. A kategóriaspecifikus kvartilisképzés ezáltal részben kezeli a tudományterületek eltérő publikációs és hivatkozási sajátosságait. A Q-besorolás azonban a rangsorbeli pozíciót tömöríti egy kategóriába, ezért önmagában nem mutatja meg az adott kategórián belüli SJR-eloszlás szerkezetét, illetve azt, hogy a kvartilisbe tartozó források SJR-értékei mennyire homogének vagy heterogének.

Ez különösen akkor lehet lényeges, ha az SJR-értékek eloszlása ferde. Ilyen esetben azonos kvartilisbe jelentősen eltérő SJR-értékű források kerülhetnek, miközben egymáshoz közeli SJR-értékű források egy kvartilishatár két oldalán helyezkedhetnek el. A probléma tehát nem önmagában az, hogy a tudományterületek SJR-szintje eltérő, hanem az, hogy a kategórián belüli rangpozíció alapján képzett Q-besorolás mennyi információt őriz meg az alapjául szolgáló SJR-eloszlásból. A Q-besorolások értelmezése ezért indokoltá teszi az SJR-értékek kategória- és tudományterület-specifikus eloszlásának vizsgálatát.

A jelen tanulmány célja annak bemutatása, hogy a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatai alapján milyen SJR-értéktartományok és eloszlási sajátosságok kapcsolódnak a különböző Q-besorolásokhoz. A vizsgálat különösen arra irányul, hogy a Q1-es besorolású források SJR-minimuma, átlaga és mediánja hogyan alakul a különböző tudományterületeken és tudománykategóriákban. A minimum, az átlag és a medián együttes vizsgálata lehetőséget teremt a Q1-es csoportokon belüli heterogenitás és az aszimmetrikus eloszlások feltárására.

A tanulmány nem folyóiratok vagy tudományterületek minőségi rangsorolására vállalkozik. Leíró statisztikai megközelítésben azt vizsgálja, hogy a kvartilisbesorolások mögött milyen SJR-eloszlások állnak, és ezek milyen korlátokat jeleznek a Q-kategóriák önálló értékelési indikátorként történő alkalmazásakor. Ennek alapján empirikus alapot kíván nyújtani a Q-besorolások körütekintőbb tudománypolitikai, intézményi és kutatói értelmezéséhez.

A vizsgálat három kutatási kérdésre keresi a választ: milyen SJR-értéktartományok és eloszlási sajátosságok kapcsolódnak a Q1–Q4-besorolásokhoz a SCImago 2025-ös tudománykategóriáiban (K1); milyen eltérések figyelhetők meg a Q1-es források SJR-minimuma, átlaga és mediánja között a 27 tudományterület szerint (K2); valamint az eredmények mit mutatnak a Q-besorolások információtartalmáról és kontextusfüggő értelmezésének szükségességéről (K3).

2. Elméleti háttér

A folyóirat-alapú bibliometriai indikátorok a publikációs csatornák idézettségi és rangsorbeli jellemzőit írják le, ezért információtartalmuk nem azonos az egyes közlemények tudományos minőségével vagy hatásával. Értelmezésükben különösen fontos az alkalmazott adatbázis, az indikátor számítási módja és a tudományterületi kategorizálás. A tudományterületek eltérő publikációs és hivatkozási gyakorlata miatt ugyanis a nyers idézettségi mutatók közvetlen összehasonlítása korlátozott, ezért a bibliometriai szakirodalom régóta hangsúlyozza a megfelelő tudományterületi kontextus és normalizálás szükségességét (Moed, 2005; Waltman, 2016).

A felelős kutatásértékelés nemzetközi alapelvei ugyanezt a kontextusérzékeny megközelítést erősítik. A DORA (2012) a folyóirat-alapú mérőszámok egyedi kutatási teljesítmények értékelésére történő mechanikus alkalmazását bírálja, a Leideni kiáltvány a kvantitatív indikátorokat a szakértői értékelést támogató, nem pedig azt helyettesítő eszközként értelmezi (Hicks et al., 2015), a CoARA (2022) pedig a kutatási teljesítmények sokféleségének figyelembevételét és a folyóirat-alapú mérőszámok nem megfelelő értékelési alkalmazásának visszaszorítását szorgalmazza. A hazai szakirodalomban Soós (2017), újabban Holl és Soós (2026) tárgyalja a folyóiratmutatók és kvartilisbesorolások kutatásértékelési alkalmazásának módszertani kérdéseit.

A SCImago Journal Rank (SJR) forrásszintű presztízsmutató, amely a hivatkozások számán túl azok eredetét is figyelembe veszi: a magasabb presztízű forrásokból érkező hivatkozások nagyobb súlyt kapnak. Az indikátor PageRank-típusú hálózati logikára épül, így a tudományos források közötti hivatkozási kapcsolatrendszer is bevonja a presztíz meghatározásába (González-Pereira et al., 2010). Falagas és munkatársai (2008) az SJR-t a Journal Impact Factor alternatívájaként vizsgálták, és egyik lényeges sajátosságaként ugyancsak a hivatkozások presztízszúlyozását emelték ki.

A folyóiratok bibliometriai értékelésére alkalmazott rendszerek adatforrásukban, indikátoraikban és kategorizálásukban is különbözhetnek. A SCImago Journal & Country Rank a Scopus adatain alapuló SJR-mutatót és kategóriaspecifikus rangsorokat

közül, míg a Clarivate Journal Citation Reports a Web of Science adatain alapuló folyóiratmutatókat és saját kategóriarendszert alkalmaz. Ebből következően egy folyóirat kvartilisbesorolása nem adatbázisoktól független tulajdonság: értelmezéséhez az adatforrás, az alkalmazott indikátor, a vizsgált év és a tudománykategória egyaránt releváns.

A SCImago-rendszerben a Q1–Q4-besorolások az adott tudománykategórián belüli SJR-alapú relatív pozíciót fejezik ki. A Q1 a rangsor felső, a Q4 annak alsó tartományát jelöli; a besorolás tehát nem valamennyi tudományterületre érvényes, egységes SJR-határértékhez kapcsolódik, hanem kategóriaspecifikus rangpozíciót közvetít (SCImago, n.d.; Mañana-Rodríguez, 2015; Soós, 2017). A kategóriaspecifikus megközelítés egyik funkciója éppen a tudományterületek eltérő publikációs és hivatkozási sajátosságaiból fakadó különbségek kezelése. Ezért az, hogy két tudománykategória Q1-es forrásai eltérő SJR-szintekkel rendelkeznek, önmagában nem tekinthető a Q-rendszer módszertani problémájának, és az eltérő SJR-értékekből nem következik eltérő tudományos minőség.

A jelen vizsgálat szempontjából lényegesebb kérdés, hogy a kategóriaspecifikus, folytonos SJR-rangsor Q1–Q4 kategóriákba történő átalakítása milyen információt őriz meg, illetve milyen információt nem jelenít meg. A Q-besorolás a rangsorpozíciót kategóriaváltozóvá tömöríti, ezért azonos Q-besorolás mögött eltérő SJR-értékek és eltérő eloszlási mintázatok húzódhatnak meg. Ferde eloszlás esetén ez különösen szembetűnő lehet: ugyanazon kvartilisen belül jelentős SJR-különbségek fordulhatnak elő, miközben a kvartilishatár két oldalán egymáshoz nagyon közeli SJR-értékű források kaphatnak eltérő Q-besorolást. A Q-besorolás tehát megőrzi a kategórián belüli relatív pozíció egy részét, de nem jeleníti meg a mögöttes folytonos indikátor teljes információtartalmát. Mañana-Rodríguez (2015) a társadalomtudományi folyóiratok vizsgálatában ugyancsak rámutatott a kvartilisalapú értékelés ilyen sajátosságaira, míg Holl és Soós (2026) a kvartilisbesorolások mögötti eloszlások figyelembevételének jelentőségét hangsúlyozza.

Az információtömörítés másik szintje a többes tudománykategória-besorolásból következik. Egy forrás több kategóriához tartozhat, és ugyanazon SJR-érték mellett az egyes kategóriákban eltérő relatív pozíciót, ezáltal eltérő Q-besorolást érhet el. Ez nem ellentmondás, hanem a kategóriaspecifikus rangsorolás következménye. A különbség azonban lényegessé válik akkor, amikor a több kategóriaspecifikus besorolást egyetlen forrásszintű mutatóval kívánják reprezentálni.

A Best Q a forrás legkedvezőbb kategóriaspecifikus Q-besorolását emeli ki. Ez egyszerűen kommunikálható összesítő adat, ugyanakkor nem mutatja meg, hogy ugyanaz a forrás más kategóriákban milyen pozíciót foglal el. A Best Q ezért nem helyettesíti a kategóriaspecifikus besorolások vizsgálatát, különösen multidiszciplináris vagy több tudománykategóriához tartozó források esetében. Holl és Soós (2026) szintén felhívja a figyelmet a többes kategóriabesorolás értelmezési következményeire.

A Q-besorolások információtartalma ennek alapján két szinten vizsgálható. Egyrészt a folytonos SJR-rangsor Q1–Q4 kategóriákba történő átalakítása nem jeleníti meg a kvartilisen belüli SJR-különbségeket és a mögöttes eloszlás teljes alakját. Másrészt többes kategorizálás esetén a Best Q egyetlen értékbe sűríti a forrás eltérő kategóriaspecifikus pozícióit. Egyik jelenség sem teszi érvénytelenné a Q-besorolást; azt jelzik, hogy annak információtartalma meghatározott, és értelmezésekor nem célszerű többet tulajdonítani neki annál, amit ténylegesen mér.

A tanulmány elméleti kiindulópontja ezért az, hogy a Q-besorolás kategóriaspecifikus, SJR-alapú relatív rangsorpozíció, nem pedig abszolút minőségi címke. A vizsgálat középpontjában ennek megfelelően nem az áll, hogy a különböző tudományterületeken azonos Q-besoroláshoz eltérő SJR-szintek kapcsolódnak, hanem az, hogy milyen SJR-eloszlások húzódnak meg a Q1–Q4 kategóriák mögött, mekkora heterogenitás marad rejtve az egyes Q-kategóriákon belül, milyen különbségek figyelhetők meg a kvartilishatárok környezetében, és miként módosítja az információtartalmat a többes kategorizáció és a Best Q alkalmazása.

3. Módszertan

A tanulmány empirikus alapját a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi forráslistája képezte, amely 32 193 forrásrekordot tartalmazott. A 2025. évi SJR-mutatók a megelőző három év, vagyis 2022–2024 publikációs és hivatkozási adatain alapulnak. Az adatállomány letöltésére 2026 júliusában került sor. A 32 193 rekord a teljes vizsgált SCImago-forrásállományt jelenti, nem az elemzésben szereplő egyedi folyóiratok számát. A vizsgálatba azok a források kerültek be, amelyekhez rendelkezésre állt SJR-érték, tudománykategória és az adott kategóriához tartozó Q-besorolás.

A kutatás leíró statisztikai megközelítést alkalmazott. Célja annak vizsgálata volt, hogy az SJR-értékek hogyan alakulnak a különböző tudományterületeken, tudománykategóriákban és Q-besorolásokban, valamint hogy a kvartilisbesorolások mögött milyen SJR-értéktartományok figyelhetők meg. Az elemzés nem oksági kapcsolatok feltárására, illetve nem a források, tudománykategóriák vagy tudományterületek minőségi rangsorolására irányult.

A SCImago a vizsgált forrásokat 27 tudományterülethez és 308 tudománykategóriához rendeli. Mivel egy forrás több tudományterületen és tudománykategóriában is szerepelhet, az elemzés alapegységét a kategóriaspecifikus Q-besorolás képezte, nem pedig a forrásszintű Best Q. Ennek megfelelően ugyanaz a forrás több tudománykategóriában is megjelenhetett, és az egyes kategóriákban eltérő Q-besorolással rendelkezhetett. Ez lehetővé tette az SJR-értékek Q1–Q4 szerinti, tudománykategória-szintű vizsgálatát anélkül, hogy a Best Q a többes kategóriabesorolásból származó információt egyetlen értékbe sűrítette volna.

Az elemzés első lépésében minden tudománykategória és Q-besorolás esetében meghatároztuk az SJR-értékek minimumát, átlagát és mediánját, valamint az adott csoport elemszámát. A minimum a kvartilis alsó SJR-értéktartományáról, az átlag és a medián együttes vizsgálata pedig az értékek központi tendenciájáról és az eloszlás esetleges aszimmetriájáról ad információt. Különösen az átlag és a medián eltérése jelezheti, ha néhány magas SJR-értékű forrás érdemben befolyásolja az átlagot.

A főszöveg részletes elemzése a Q1-es forrásokra koncentrált. Ennek során a 308 tudománykategóriát a SCImago szerinti 27 tudományterülethez rendeltük, és tudományterületenként meghatároztuk a Q1-es források minimum-, átlag- és medián SJR-értékét. A tudományterületi aggregálás során ugyanazt a forrást egy adott tudományterület–Q kombinációban csak egyszer vettük figyelembe, akkor is, ha az adott tudományterületen belül több tudománykategóriához tartozott. Ezzel elkerültük, hogy a többes kategóriabesorolás mesterségesen növelje a tudományterületi elemszámokat.

A tudományterületeket a Q1-es források medián SJR-értéke alapján három, leíró célú csoportba rendeztük: alacsonyabb, középső és magasabb medián SJR-szintű területekre. A csoportosítás kizárólag az eredmények áttekinthetőbb vizuális megjelenítését szolgálta, és nem jelent tudományterületi minőségi rangsort. A Medicine tudományterületet nagy elemszáma és nagyszámú tudománykategóriája miatt külön ábrán jelentettük meg.

A tudományterületi áttekintést tudománykategória-szintű ábrák egészítették ki. Ezek a Q1-es források minimum-, átlag- és medián SJR-értékét, valamint az egyes csoportok elemszámát mutatják. Az ábrákon az N az adott tudományterülethez tartozó egyedi Q1-es források számát, az n pedig az adott tudománykategóriához tartozó Q1-es források számát jelöli. A tudománykategóriák rövidített elnevezéseinek feloldását a rövidítésjegyzék tartalmazza.

Az adatok tisztítását, átalakítását és a leíró statisztikai mutatók kiszámítását Python segítségével végeztük. Az ábrák elkészítéséhez Python szolgált. A feldolgozás során az eredeti SCImago-forrásazonosítókat, az SJR-értékeket, a tudományterületi és tudománykategória-besorolásokat, valamint a kategóriaspecifikus Q1–Q4 értékeket használtuk.

4. Eredmények

A SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatállománya összesen 32 193 forrásrekordot tartalmazott. A források döntő többsége folyóirat volt: 30 412 rekord, ami a teljes állomány 94,5%-át jelentette. Emellett 913 könyvsorozat, 688 konferenciakiadvány vagy konferenciasorozat, valamint 180 szakmai vagy kereskedelmi folyóirat szerepelt az adatbázisban.

A forrásszintű Best Q besorolás alapján 9470 forrás tartozott a Best Q1 kategóriába, 7916 a Best Q2, 7116 a Best Q3, 6585 pedig a Best Q4 kategóriába. További 1106 forrásnál nem szerepelt Q1–Q4 szerinti Best Q besorolás. A Q-besorolással rendelkező forrásokon belül a Best Q1 aránya 30,5%, a Best Q2 aránya 25,5%, a Best Q3 aránya 22,9%, a Best Q4 aránya pedig 21,2% volt.

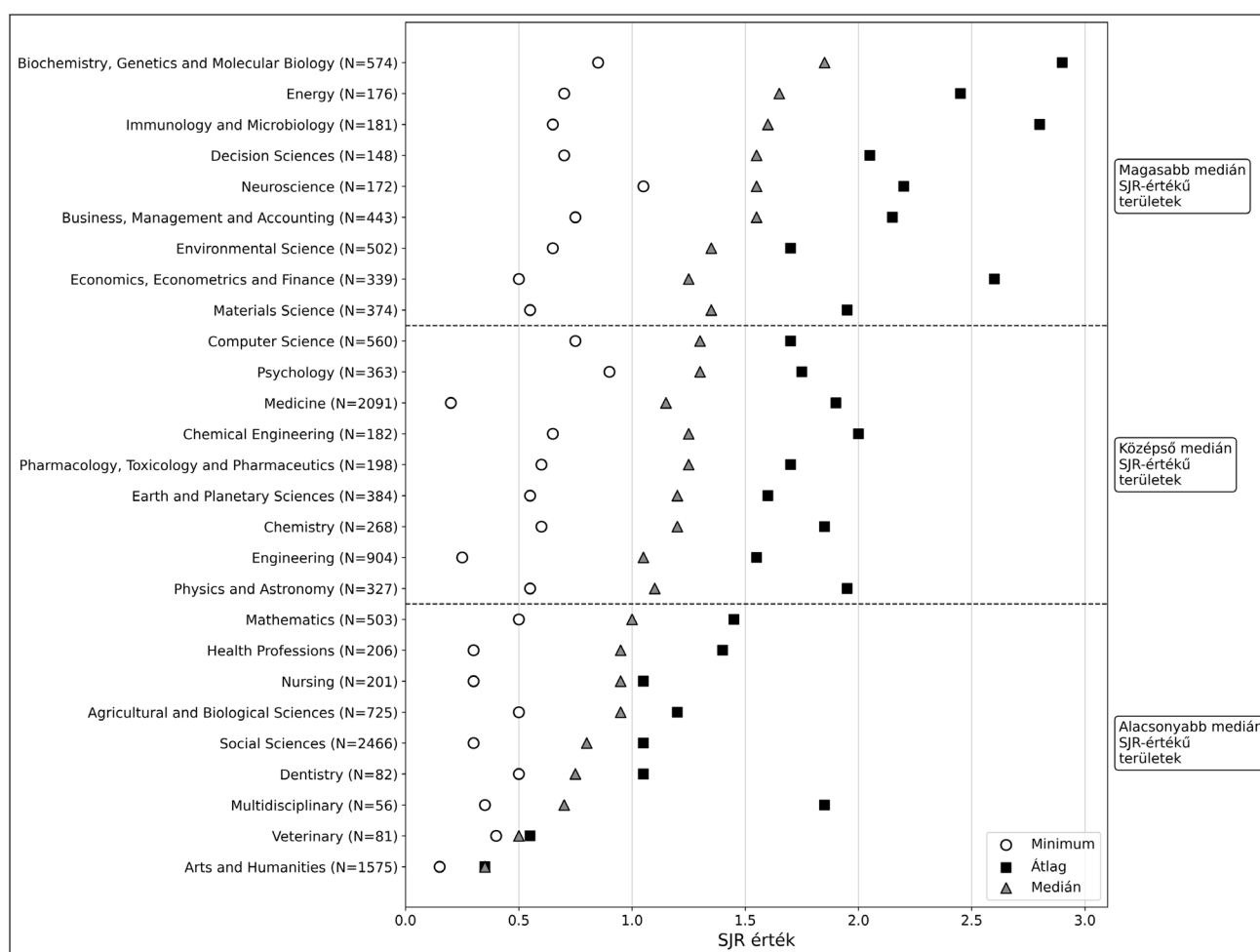
A Best Q1 kategóriába tartozó források döntő többsége folyóirat volt. A könyvsorozatoknál inkább a Best Q3 és Best Q4-besorolás volt gyakoribb, míg a szakmai vagy kereskedelmi folyóiratok túlnyomó része Best Q4-besorolással rendelkezett. A konferenciakiadványok és konferenciasorozatok esetében a vizsgált adatállományban nem szerepelt Q1–Q4 szerinti Best Q-besorolás.

A kiadói megoszlás koncentrált szerkezetet mutatott: az öt leggyakoribb kiadó a teljes forrásállomány 27,1%-át, a tíz leggyakoribb kiadó pedig 35,7%-át adta. Ország szerinti bontásban az Egyesült Államokhoz és az Egyesült Királysághoz kapcsó-

lódott a legtöbb forrás; e két ország együtt a teljes állomány 44,9%-át képviselte. Az öt legnagyobb ország részesedése 60,9%, az első tíz országé pedig 73,1% volt. Regionális szinten Nyugat-Európa 47,0%-os, Észak-Amerika pedig 23,7%-os részesedéssel rendelkezett.

A források tudományterületi és tudománykategória szerinti besorolása jelentős többes kategorizációt mutatott. Egy forrás átlagosan 1,69 tudományterülethez és 2,49 tudománykategóriához kapcsolódott. A források 50,1%-a több mint egy tudományterülethez, 71,5%-a pedig több mint egy tudománykategóriához tartozott. A Best Q1-es források esetében a többes besorolás még erőteljesebb volt: egy forráshoz átlagosan 1,81 tudományterület és 2,69 tudománykategória kapcsolódott. Ezek az eredmények alátámasztják, hogy a forrásszintű Best Q és a kategóriaspecifikus Q-besorolás megkülönböztetése az elemzés szempontjából érdemi jelentőségű.

Az 1. ábra a Q1-es SCImago-források SJR-minimumát, átlagát és mediánját mutatja be a 27 tudományterületen. A tudományterületek a Q1-es források medián SJR-értéke alapján három, kizárólag megjelenítési célú csoportban szerepelnek: alacsonyabb, középső és magasabb medián SJR-szintű területek.

1. ábra: A Q1-es SCImago-források SJR-értékei tudományterületenként, medián SJR-szint szerinti csoportosításban
(Megjegyzés: Az N az adott tudományterülethez tartozó egyedi Q1-es források számát jelöli.
Forrás: Saját számítás és szerkesztés a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatai alapján.)

A tudományterületi eredmények jelentős különbségeket mutatnak mind az elemszámokban, mind a Q1-es források SJR-értékeiben. A legnagyobb Q1-es forrásállománnyal a Social Sciences (N=2466), a Medicine (N=2091), az Arts and Humanities (N=1575), az Engineering (N=904), valamint az Agricultural and Biological Sciences (N=725) rendelkezett. Ezzel szemben a Multidisciplinary (N=56), a Veterinary (N=81) és a Dentistry (N=82) területén száznál kevesebb Q1-es forrás szerepelt.

A Q1-es források minimum SJR-értéke tudományterületenként számottevően különbözött. A legalacsonyabb minimum az Arts and Humanities területén 0,152, míg a legmagasabb a Neuroscience területén 1,054 volt. Ez azt jelenti, hogy a Q1-es kategóriába kerüléshez kapcsolódó legalacsonyabb megfigyelt SJR-érték a két terület között közel hétszeres eltérést mutatott. A minimumok különbsége ugyanakkor nem értelmezhető közvetlen minőségi különbséggént, mivel a Q-besorolás kategóriaspecifikus relatív rangsorpozíciót fejez ki.

A Q1-es források mediánja szintén jelentősen különbözött. Az alacsonyabb mediánú területek közé tartozott többek között az Arts and Humanities (0,350), a Veterinary (0,656), a Multidisciplinary (0,785), valamint a Social Sciences (0,830). Magasabb mediánérték jellemezte többek között a Business, Management and Accounting (1,542), a Neuroscience (1,545), a Decision Sciences (1,552), az Immunology and Microbiology (1,646), az Energy (1,686), valamint a Biochemistry, Genetics and Molecular Biology (1,783) területét.

Az átlag több tudományterületen számottevően meghaladta a mediánt. A Biochemistry, Genetics and Molecular Biology területén például az átlagos SJR 2,907, a medián 1,783; az Immunology and Microbiology esetében 2,784 és 1,646; az Economics, Econometrics and Finance területén pedig 2,620 és 1,372 volt. A Medicine esetében az átlag 1,968, míg a medián 1,298 volt. Ezek az eltérések arra utalnak, hogy az adott Q1-es csoportokon belül magas SJR-értékű források az átlagot a medián fölé emelik. A Medicine esetében ezt különösen szemlélteti, hogy a Q1-es források maximális SJR-értéke 104,065 volt, miközben mediánjuk 1,298.

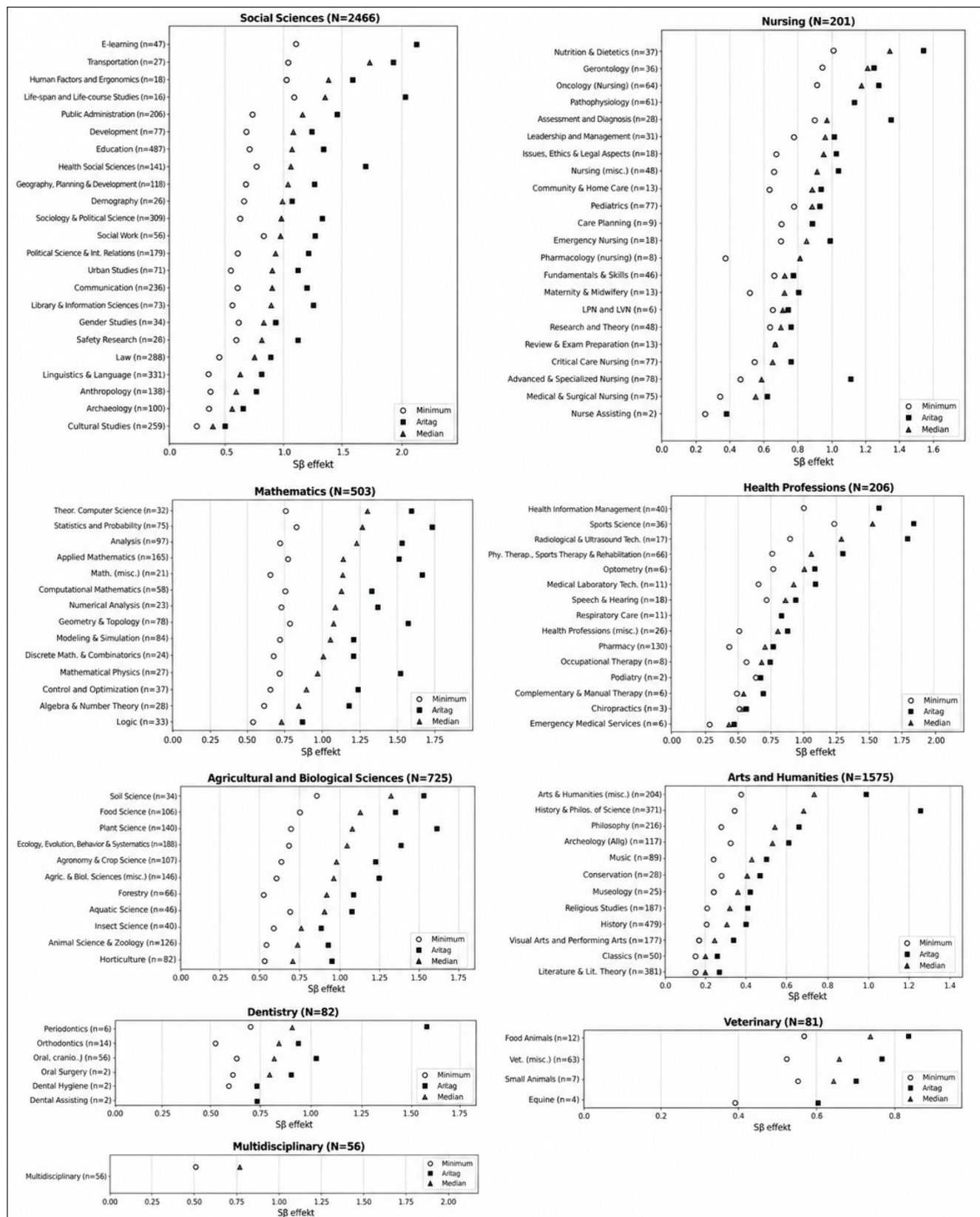
A tudományterületi eredményeket a 2–5. ábra tudománykategória-szintű bontásban részletezi. Az ábrák egységesen a Q1-es források SJR-minimumát, átlagát és mediánját, valamint az egyes tudománykategóriákhoz tartozó elemszámot mutatják. A 2. ábra az alacsonyabb, a 3. ábra a középső, a 4. ábra a magasabb medián SJR-szintű tudományterületek kategóriáit tartalmazza. A Medicine nagy elemszáma és nagyszámú tudománykategóriája miatt külön, az 5. ábrán szerepel.

A kategóriaszintű eredmények tovább árnyalják a tudományterületi képet. A Q1-es források SJR-minimuma, átlaga és mediánja nemcsak a 27 tudományterület között, hanem ugyanazon tudományterületen belül, az egyes tudománykategóriák között is eltér. A legalacsonyabb Q1-es SJR-minimum a Literature and Literary Theory kategóriában 0,152 ($n=303$), míg a legmagasabb a Cancer Research kategóriában 1,759 ($n=59$) volt. Az előbbi kategóriában az átlag 0,261, a medián 0,203, az utóbbiban pedig 4,718, illetve 3,066 volt. Ezek a különbségek nem a tudománykategóriák minőségi különbségeit fejezik ki, hanem azt szemléltetik, hogy a kategóriaspecifikus Q1-besorolások eltérő SJR-értéktartományokhoz kapcsolódhatnak.

A Q1-es csoportokon belüli heterogenitás egyes kategóriákban különösen erőteljes. A Hematology kategóriában ($n=38$) az SJR-minimum 0,989, a medián 1,841 és az átlag 5,733 volt, miközben a maximális érték elérte a 104,065-öt. A Library and Information Sciences kategóriában ($n=72$) a Q1-es források SJR-értéke 0,564 és 5,899 között alakult, 1,250-es átlag és 0,892-es medián mellett. Az átlag és a medián eltérése, valamint a minimum és maximum közötti távolság arra utal, hogy azonos Q1-besoroláson belül is számottevő SJR-heterogenitás fordulhat elő.

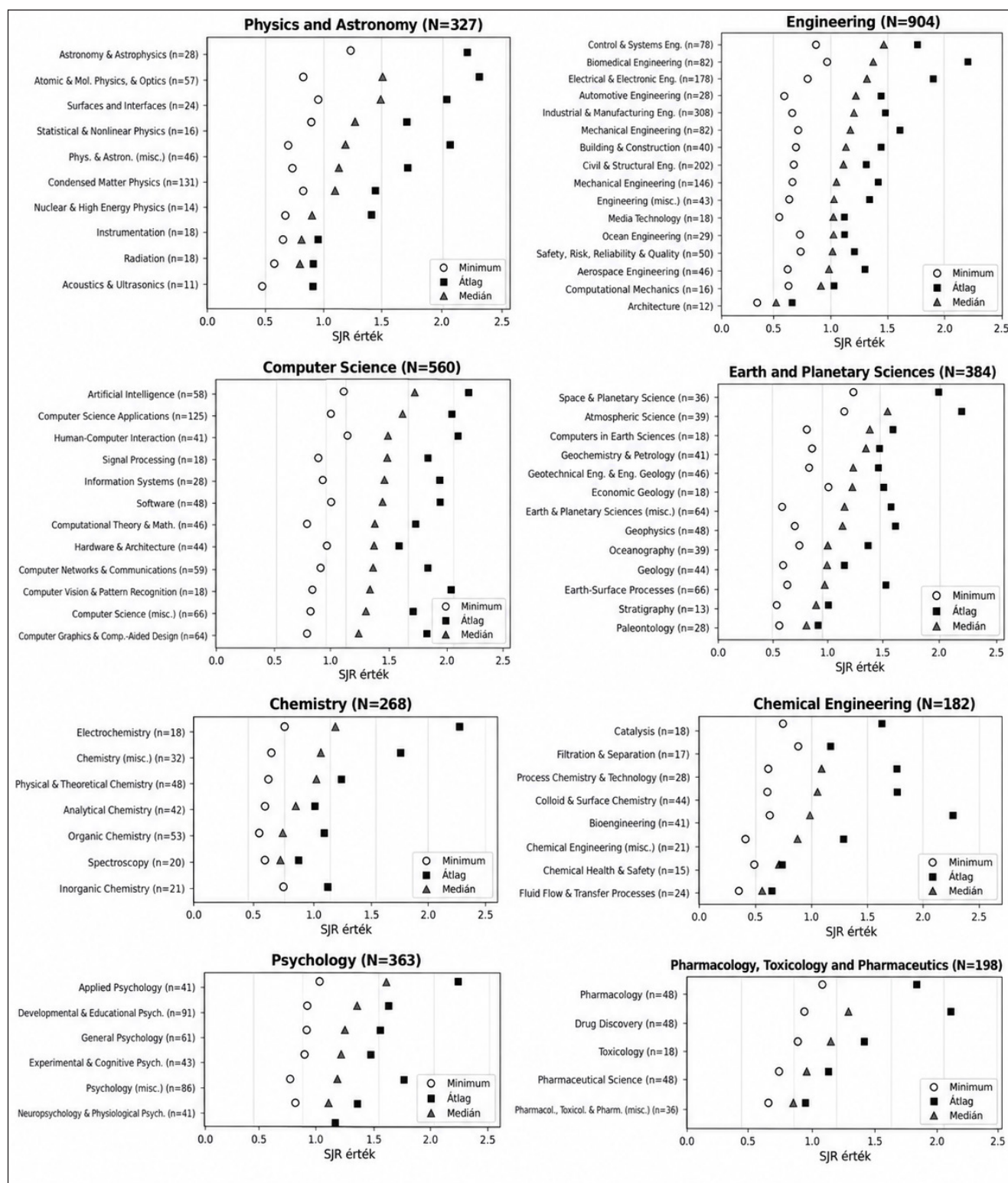
A Q1 és Q2 közötti határértékek összevetése további sajátosságot tárt fel. A 308 tudománykategória közül 17-ben a Q1-es források legalacsonyabb és a Q2-es források legmagasabb SJR-értéke a közölt három tizedesjegyes pontossággal azonos volt. Ilyen eset figyelhető meg például a Law (Q1 minimum=0,455; Q2 maximum=0,455), a Social Sciences (miscellaneous) (0,569; 0,569), a Medicine (miscellaneous) (0,905; 0,905) és a Literature and Literary Theory (0,152; 0,152) kategóriában. A határértékek közötti különbség 54 kategóriában legfeljebb 0,001, 106 kategóriában legfeljebb 0,005, 158 kategóriában pedig legfeljebb 0,010 volt. Ez utóbbi a vizsgált 308 kategória 51,3%-át jelenti.

A Library and Information Sciences kategória ugyanezt a jelenséget különösen szemléletesen mutatja. A Q1-es csoport legalacsonyabb SJR-értéke 0,564, míg a Q2-es csoport legmagasabb értéke 0,563 volt, vagyis a két érték között mindössze 0,001 különbség mutatkozott. Miközben tehát a kvartilishatár két oldalán elhelyezkedő források SJR-értéke gyakorlatilag azonos lehet, Q-besorolásuk eltérő. Ezzel párhuzamosan ugyanazon kategória Q1-es csoportján belül az SJR 0,564 és 5,899 között változott. A két jelenség együttesen jól szemlélteti a kvartilisbesorolás információtömörítő jellegét: a Q-kategória egyértelműen jelzi a kategórián belüli rangsorcsoporthoz, de nem fejezi ki sem a kvartilishatáron elhelyezkedő források közötti tényleges SJR-távolságot, sem az azonos kvartilisen belüli SJR-értékek heterogenitását.

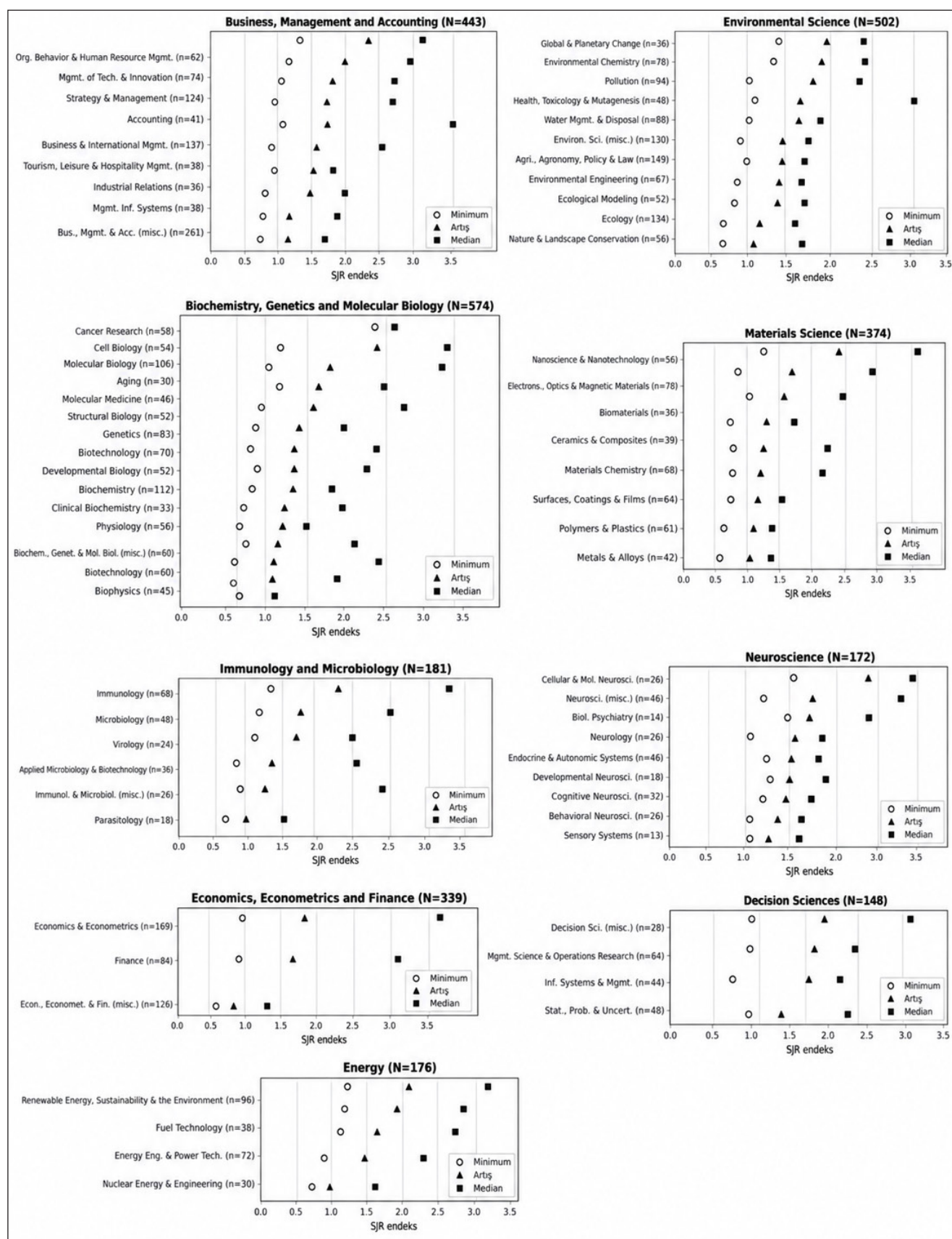

2. ábra: A Q1-es SCImago-források SJR-értékei az alacsonyabb medián SJR-szintű tudományterületek tudománykategóriáiban
(Megjegyzés: Az N az adott tudományterülethez, az n az adott tudománykategóriához tartozó Q1-es források számát jelöli.)

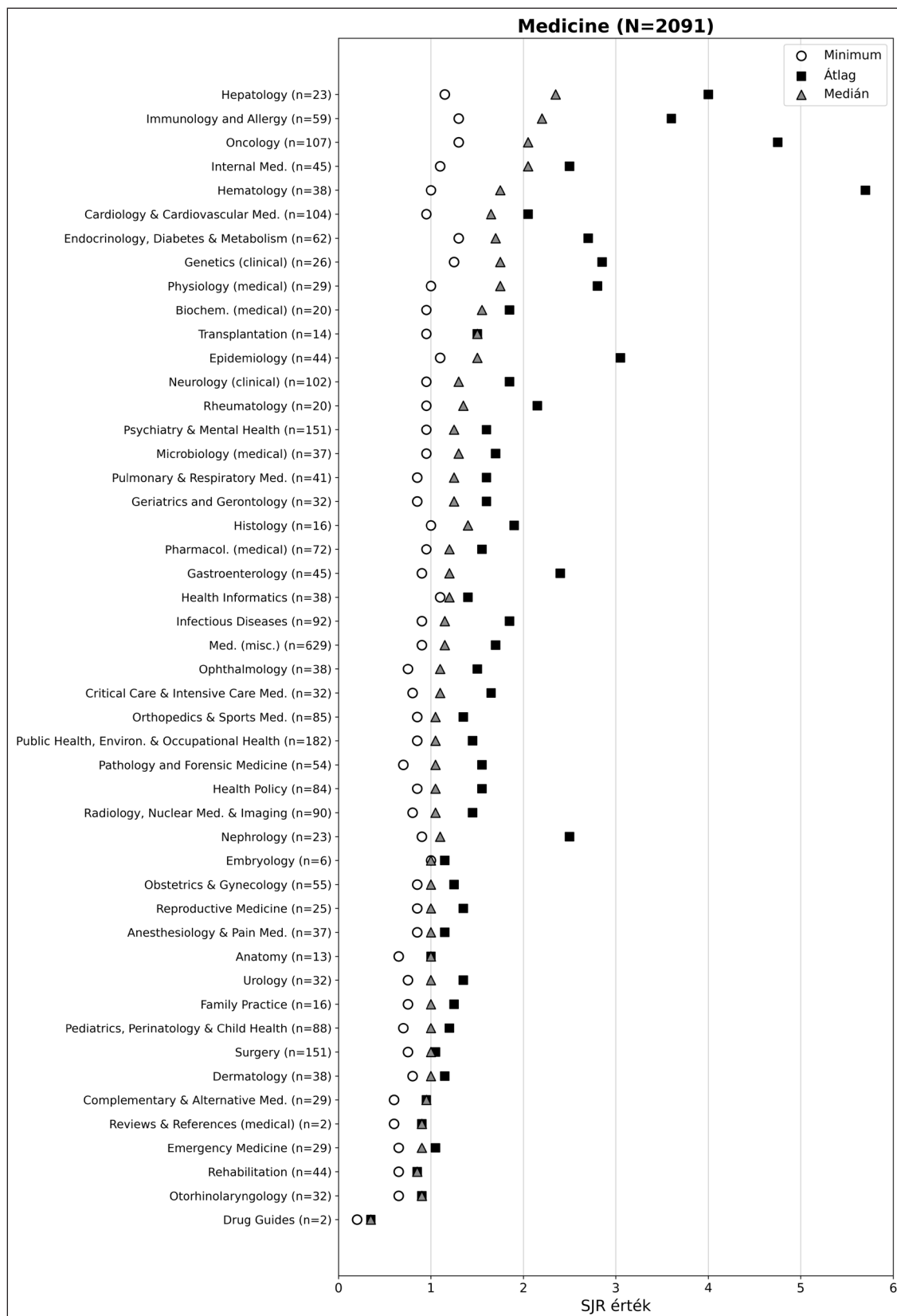
Forrás: Saját számítás és szerkesztés a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatai alapján.)

3. ábra: A Q1-es SCImago-források SJR-értékei a középső medián SJR-szintű tudományterületek tudománykategóriáiban (Megjegyzés: Az N az adott tudományterülethez, az n az adott tudománykategóriához tartozó Q1-es források számát jelöli. Forrás: Saját számítás és szerkesztés a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatai alapján.)

4. ábra: A Q1-es SCImago-források SJR-értékei a magasabb medián SJR-szintű tudományterületek tudománykategóriáiban (Megjegyzés: Az N az adott tudományterülethez, az n az adott tudománykategóriához tartozó Q1-es források számát jelöli.)
Forrás: Saját számítás és szerkesztés a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatai alapján.)

5. ábra: A Q1-es SCImago-források SJR-értékei a Medicine tudományterület tudománykategóriáiban
(Megjegyzés: Az n az adott tudománykategóriához tartozó Q1-es források számát jelöli.
Forrás: Saját számítás és szerkesztés a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi adatai alapján.)

5. Diskurzus

A vizsgálat eredményeinek értelmezésekor alapvető különbséget kell tenni az SJR és az abból képzett Q-besorolás információtartalma között. Az SJR folytonos bibliometriai mutató, míg a Q1–Q4 besorolás az adott tudománykategórián belüli relatív pozíciót négy csoportba sűríti. A kategóriaspecifikus kvartilisbesorolás egyik funkciója éppen az, hogy részben kezelje a tudományterületek eltérő publikációs és hivatkozási sajátosságait. Önmagában tehát az, hogy az egyes tudományterületeken vagy tudománykategóriákban ugyanahhoz a Q-besoroláshoz eltérő SJR-értékek kapcsolódnak, nem tekinthető a kvartilisrendszer módszertani hibájának. A vizsgálat eredményei inkább arra mutatnak rá, hogy a folytonos SJR-információ Q-kategóriává alakítása milyen információvesztéssel járhat.

Az első kutatási kérdés (K1) a Q1–Q4 besorolásokhoz kapcsolódó SJR-értéktartományokra és eloszlási sajátosságokra irányult. A kategóriaszintű eredmények azt mutatják, hogy a Q1-es források minimum-, átlag- és medián SJR-értékei jelentősen különböznek, és egy-egy kategórián belül is számottevő távolság lehet az alacsonyabb és magasabb SJR-értékű Q1-es források között. Különösen szemléletes a Library and Information Sciences kategória, ahol a Q1-es források SJR-értéke 0,564 és 5,899 között alakult, miközben az átlag 1,250, a medián pedig 0,892 volt. A Q1 megjelölés tehát azonos tudománykategórián belül is olyan forrásokat foghat össze, amelyek SJR-értékei jelentősen különböznek egymástól.

A minimum, az átlag és a medián együttes vizsgálata arra is rámutatott, hogy egyes Q1-es csoportokon belül néhány magas SJR-érték számottevően befolyásolhatja az átlagot. A Hematology kategóriában például az 1,841-es mediánhoz 5,733-as átlag és 104,065-ös maximum társult. Az átlag és a medián eltérése önmagában nem bizonyítja az eloszlás ferdeségét, de a minimum- és maximumértékekkel együtt a Q1-es csoport jelentős belső heterogenitását jelzi. Ez indokolja, hogy a Q-besorolás mellett az értékelési céltól függően az alapjául szolgáló bibliometriai mutató értékét és eloszlási sajátosságait is figyelembe vegyék.

A kvartilisek információtmörítő jellegét még közvetlenebbül mutatják a Q1 és Q2 határán kapott eredmények. A 308 vizsgált tudománykategória közül 158-ban, vagyis 51,3%-ban legfeljebb 0,010 SJR-érték választotta el a Q1-es csoport legalacsonyabb és a Q2-es csoport legmagasabb megfigyelt értékét; 17 kategóriában pedig a két érték a közölt három tizedesjegyes pontossággal azonos volt. A Library and Information Sciences kategóriában például a Q2 legmagasabb SJR-értéke 0,563, a Q1 legalacsonyabb értéke pedig 0,564 volt. A kvartilishatár két oldalán tehát mindössze 0,001 SJR-különbséghez eltérő Q-besorolás kapcsolódott, miközben ugyanazon kategória Q1-es csoportján belül 0,564 és 5,899 között változott az SJR.

Ez a jelenség a folytonos bibliometriai mutató kategóriává alakításának általános következményére világít rá. A kvartilishatár két oldalán egymáshoz nagyon közeli bibliometriai pozíciójú források eltérő Q-besorolást kaphatnak, miközben ugyanazon kvartilisen belül egymástól lényegesen távolabb elhelyezkedő források azonos besorolással rendelkezhetnek. A probléma tehát nem az, hogy a Q1 vagy Q2 módszertanilag értelmezhetetlen lenne, hanem az, hogy a diszkrét Q-kategória szükségképpen kevesebb információt őriz meg, mint az alapjául szolgáló folytonos mutató. Ez összhangban áll Mañana-Rodríguez (2015) SCImago-rendszerre vonatkozó kritikai elemzésével, valamint Holl és Soós (2026) megállapításaival a kvartilisalapú értékelés és az alapul szolgáló folyóiratmutatók eloszlásának kapcsolatáról.

A K1 kutatási kérdésre válaszolva tehát megállapítható, hogy a Q1–Q4-besorolások kategóriaspecifikus relatív pozíciót fejeznek ki, de nem jelenítik meg teljeskörűen az alapul szolgáló SJR-értékek eloszlását. Az információtmörítés két irányban válik különösen láthatóvá: azonos Q-besoroláson belül jelentős SJR-különbségek fordulhatnak elő, miközben a szomszédos kvartilisek határán egymáshoz nagyon közeli SJR-értékekhez eltérő Q-besorolás kapcsolódhat.

A második kutatási kérdés (K2) a Q1-es források 27 tudományterület szerinti különbségeire irányult. A Q1-es források minimum-, átlag- és medián SJR-értékei tudományterületenként számottevően eltértek. Ezek az eltérések azonban nem értelmezhetők a tudományterületek közötti minőségi különbségként. Sokkal inkább azt tükrözik, hogy az SJR-értékek tudományterületi eloszlása a publikációs és hivatkozási gyakorlat, a forrásstruktúra és az adatbázis-lefedettség függvényében különbözhet. A tudományterületi normalizáció szükségességét a bibliometriai szakirodalom széles körben tárgyalja (Bornmann et al., 2020; Waltman, 2016).

Az eredmények ugyanakkor arra is felhívják a figyelmet, hogy a tudományterületi aggregálás elfedheti a hozzá tartozó tudománykategóriák közötti különbségeket. Ugyanazon tágabb tudományterületen belül is eltérhetnek a Q1-es források SJR-minimumai, átlagai és mediánjai. A Q-besorolás elsődleges értelmezési referenciakerete ezért az a tudománykategória, amelyben az adott besorolás létrejött, nem pedig a tágabb tudományterület valamely összesített SJR-szintje.

A K2 kutatási kérdésre válaszolva a 27 tudományterület összehasonlítása tehát azt mutatja, hogy a Q1-es forrásokhoz kapcsolódó SJR-értékek tudományterületenként számottevően különböznek. Ezek nem minőségi különbségeket fejeznek ki, hanem az eltérő tudományterületi és kategóriaspecifikus SJR-eloszlásokkal állnak kapcsolatban. Az eredmények egyúttal azt is jelzik, hogy a tudományterületi aggregált értékek mögött jelentős tudománykategória-szintű heterogenitás húzódhat meg.

A harmadik kutatási kérdés (K3) a Q-besorolások információtartalmára és kontextusfüggő értelmezésére vonatkozott. Ennek szempontjából különösen fontos a többes kategóriabesorolás. A vizsgált források 71,5%-a egynél több tudománykategóriához tartozott, a Best Q1-es források pedig átlagosan 2,69 kategóriában szerepeltek. Ugyanazon forrás azonos SJR-érték mellett különböző kategóriákban eltérő relatív pozíciót és ezáltal eltérő Q-besorolást kaphat. A Best Q ezt a többdimenziós információt a forrás legkedvezőbb kvartilisértékére redukálja. Ez praktikus és könnyen kommunikálható összefoglaló adat, de elfedheti, hogy ugyanaz a forrás más tudománykategóriákban milyen besorolással rendelkezik. A többes kategorizáció és a Best Q ilyen értelmezési sajátosságaira Holl és Soós (2026) is felhívja a figyelmet.

A K3 kutatási kérdésre válaszolva az eredmények alapján a Q-besorolás információtartalma alapvetően a kategórián belüli relatív pozícióra vonatkozik. Értelmezéséhez ezért szükséges annak ismerete, hogy mely adatbázis, mely tárgyév és mely tudománykategória besorolásáról van szó, az értékelési céltól függően pedig indokolt lehet az alapul szolgáló SJR-érték figyelembevétele is. A többes kategorizáció és a Best Q további információtümöritést eredményezhet, ezért a Q1–Q4 kategóriák önálló minőségi címkeként történő értelmezése nem indokolt.

A kutatásértékelési gyakorlat szempontjából mindennek közvetlen következménye van. A Q1-es vagy Q2-es közlemények száma egyszerű és könnyen kommunikálható teljesítménymutató, de használatukkor különbséget kell tenni a publikációs forrás relatív kategórián belüli pozíciója és az egyedi közlemény tudományos minősége vagy hatása között. A folyóirat vagy más forrás besorolása nem vihető át automatikusan az abban megjelent egyes közleményekre. Ez összhangban áll a San Francisco Declaration on Research Assessment azon alapelveivel, hogy a folyóirat-alapú mutatók nem használhatók az egyedi kutatási teljesítmény helyettesítő mérőszámaként (DORA, 2012), valamint a Leideni kiáltvány azon követelményével, hogy a kvantitatív indikátoroknak a szakértői értékelést kell támogatniuk, nem pedig helyettesíteniük (Hicks et al., 2015). A CoARA kutatásértékelési reformja ugyancsak a kvalitatív értékelés jelentőségének növelését és a kvantitatív indikátorok felelős alkalmazását hangsúlyozza (CoARA, 2022).

A könyvtár- és információtudomány szempontjából az eredményeknek kettős jelentőségük van. Egyrészt e terület szakemberei a bibliometriai információk közvetítésével támogatják a kutatókat, intézményi vezetőket és döntéshozókat, ezért a Q-besorolások módszertani hátterének pontos értelmezése közvetlen szakmai jelentőséggel bír. Másrészt a Library and Information Sciences kategória saját eredményei is jól szemléltetik, hogy a Q-címke mögötti SJR-információ figyelembevétele érdemben árnyalhatja a forrás értékelését. A bibliometriai tájékoztatásban ezért célszerű a Q-besorolást az adatbázis, a tárgyév és a tudománykategória megjelölésével, indokolt esetben pedig az SJR-értékkel együtt közölni.

A vizsgálatnak több korlátja is van. Az elemzés egyetlen adatforrás, a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi állapotára épül, ezért nem mutatja meg az SJR-eloszlások és a Q-besorolások időbeli változását. A kutatás leíró statisztikai jellegű; a minimum, maximum, átlag és medián alkalmas a csoportok közötti különbségek és a heterogenitás egyes sajátosságainak bemutatására, de nem helyettesíti az eloszlások teljes statisztikai elemzését. A vizsgálat nem terjedt ki az egyedi közlemények idézettségére vagy a kutatói teljesítményre, és nem hasonlította össze szisztematikusan a SCImago SJR- és Q-besorolásait más adatbázisok, például a Journal Citation Reports folyóiratmutatóival és kvartiliseivel. Ezek vizsgálata, valamint az SJR- és Q-besorolások többéves longitudinális elemzése további kutatási irányt jelenthet.

A tanulmány elméleti hozzájárulása ezért nem annak kimutatása, hogy az egyes tudományterületeken eltérő SJR-szintek figyelhetők meg, hanem annak empirikus bemutatása, hogy a kategóriaspecifikus Q-besorolás milyen információt őriz meg, illetve milyen információt veszít el az alapjául szolgáló folytonos SJR-mutatóból. A Q-besorolás hasznos relatív pozíciót közvetít, ugyanakkor az azonos Q-n belüli SJR-heterogenitás, a kvartilishatárok közelében megfigyelhető csekély SJR-különbségek, valamint a többes kategorizáció és a Best Q információtümöritése egyaránt azt indokolják, hogy a Q1–Q4 besorolásokat ne önálló minőségi címkeként, hanem a tágabb bibliometriai és tudományterületi kontextus részeként alkalmazzuk.

6. Következtetések

A tanulmány a SCImago Journal & Country Rank 2025. évi forráslistája alapján vizsgálta az SJR-értékek és a Q1–Q4-besorolások kapcsolatát tudományterületi és tudománykategória-szinten. A vizsgálat abból indult ki, hogy a Q-besorolás nem abszolút minőségi címke, hanem az adott tudománykategórián belüli, SJR-en alapuló relatív pozíciót kifejező bibliometriai információ.

Az eredmények alapján a Q-besorolás hatékonyan tömöríti a forrás kategórián belüli rangsorpozícióját, de nem őrzi meg az alapjául szolgáló folytonos SJR-mutató teljes információtartalmát. Azonos kvartilisen belül jelentős SJR-különbségek fordulhatnak elő, miközben a szomszédos kvartilisek határán nagyon hasonló SJR-értékekhez eltérő Q-besorolás kapcsolódhat. A 27 tudományterület és 308 tudománykategória vizsgálata egyúttal megerősítette, hogy a Q1-hez kapcsolódó SJR-eloszlások jelentősen különbözhetnek. Ezek az eltérések azonban nem értelmezhetők közvetlen minőségi különbségként; a Q-besorolás elsődleges értelmezési kerete az a tudománykategória, amelyben a relatív pozíció létrejön.

A többes kategorizáció további értelmezési szempontot jelent. Ugyanaz a forrás több tudománykategóriában eltérő Q-besorolással rendelkezhet, ezért a Best Q praktikus forrásszintű összesítő adat, de kizárólag a legkedvezőbb kategóriaspecifikus pozíciót jeleníti meg. A kategóriaspecifikus Q-besorolások ezért részletesebb információt hordoznak a több kategóriához tartozó források helyzetéről.

A tanulmány elméleti és módszertani hozzájárulása annak empirikus bemutatása, hogy milyen információ őrződik meg, illetve milyen információ veszhet el a folytonos SJR-mutató kategóriaspecifikus Q-besorolássá történő átalakításakor. Az eredmények azt mutatják, hogy a Q egyszerre értelmezhető hasznos rangsorpozíciós információként és információtömörítő kategóriaként. Ez összhangban áll a felelős kutatásértékelés azon alapelveivel, amely szerint a kvantitatív indikátorokat saját információtartalmuk és korlátaik ismeretében, az értékelés céljához és kontextusához igazítva indokolt alkalmazni.

A gyakorlati következmény elsősorban a Q-besorolások kutatásértékelési felhasználását érinti. A Q1-es vagy Q2-es publikációk száma alkalmazható egyszerű bibliometriai indikátorként, de nem azonosítható közvetlenül a közlemény, a kutató vagy az intézmény tudományos minőségével. Értékelési alkalmazásakor indokolt figyelembe venni az adatforrást, a tárgyét, a tudománykategóriát, a kategóriaspecifikus vagy Best Q jelleget, és – amennyiben az értékelési cél indokolja – az alapul szolgáló SJR-értéket is. A Q-besorolás így nem önálló minőségi címként, hanem a bibliometriai értékelés egyik kontextusfüggő információjaként alkalmazható megalapozottan.

A vizsgálatnak ugyanakkor korlátai is vannak. Az elemzés egyetlen, 2025. évi SCImago-adatállomány keresztmetszeti vizsgálatára épül, ezért nem mutatja meg az SJR-értékek, a kvartilishatárok és a Q-besorolások időbeli változását. A kutatás leíró statisztikai megközelítést alkalmazott; célja nem a Q-besorolások mögött álló valamennyi tényező oksági magyarázata, illetve nem az egyes források tudományos minőségének meghatározása volt. A tudományterületi aggregálás emellett szükségképpen elfedhet bizonyos kategóriaszintű különbségeket, ezért az aggregált eredmények a részletes tudománykategória-szintű elemzéssel együtt értelmezendők.

A kutatás folytatásának egyik iránya az elemzés több évre történő kiterjesztése lehet, amely lehetővé tenné az SJR-eloszlások, a kvartilishatárok és az egyes források Q-besorolásának időbeli stabilitását vizsgáló longitudinális elemzést. További kutatási lehetőség a kvartiliseken belüli eloszlások részletesebb statisztikai vizsgálata és a kvartilishatárok közelében elhelyezkedő források besorolásváltozásának követése. Indokolt lehet továbbá a SCImago SJR- és Q-besorolásainak más folyóiratértékelési rendszerekkel, különösen a Journal Citation Reports mutatóival és kvartiliseivel történő összehasonlítása, valamint annak vizsgálata, hogy a Q-besorolások alkalmazása milyen következményekkel jár a kutatói és intézményi teljesítményértékelésben.

Összességében a Q1–Q4-besorolások értéke egyszerűségükben és a kategórián belüli relatív pozíció könnyű kommunikálhatóságában rejlik, miközben ugyanez az információtömörítés jelenti alkalmazásuk egyik korlátját is. A Q-besorolások ezért akkor használhatók megalapozottan a kutatásértékelésben, ha értelmezésük során megmarad a kapcsolat az alapul szolgáló bibliometriai mutatóval, a tudománykategóriával és az értékelés konkrét céljával.

Felhasznált és ajánlott források

- Bornmann, L. (2020) *How can citation impact in bibliometrics be normalized? A new approach combining citing-side normalization and citation percentiles*, Quantitative Science Studies, 1(4), p. 1553–1569. https://doi.org/10.1162/qss_a_00089
- Bornmann, L., Haunschild, R., Mutz, R. (2020) *Should citations be field-normalized in evaluative bibliometrics? An empirical analysis based on propensity score matching*, Journal of Informetrics, 14(4), Art. 101098. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2020.101098>
- Coalition for Advancing Research Assessment [CoARA] (2022) *Agreement on reforming research assessment*. Elérhető: <https://www.coara.org/resources/agreement-on-reforming-research-assessment-full-text/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 07.)
- DORA (2012) *San Francisco Declaration on Research Assessment*. Elérhető: <https://sfdora.org/read/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 07.)
- Falagas, M. E., Kouranos, V. D., Arencibia-Jorge, R., Karageorgopoulos, D. E. (2008) *Comparison of SCImago journal rank indicator with journal impact factor*, The FASEB Journal, 22(8), p. 2623–2628. <https://doi.org/10.1096/fj.08-107938>
- González-Pereira, B., Guerrero-Bote, V. P., Moya-Anegón, F. (2010) *A new approach to the metric of journals' scientific prestige: The SJR indicator*, Journal of Informetrics, 4(3), p. 379–391. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2010.03.002>
- Hicks, D., Wouters, P., Waltman, L., de Rijcke, S., Rafols, I. (2015) *Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics*, Nature, 520(7548), p. 429–431. <https://doi.org/10.1038/520429a>
- Holl, A., Soós, S. (2026) *A tudománymetria és az MTMT korlátairól és lehetőségeiről*, Magyar Tudomány, 187(1), p. 85–91. <https://doi.org/10.1556/2065.187.2026.1.14>
- Leydesdorff, L., Wouters, P., Bornmann, L. (2016) *Professional and citizen bibliometrics: Complementarities and ambivalences in the development and use of indicators—A state-of-the-art report*, Scientometrics, 109, p. 2129–2150. <https://doi.org/10.1007/s11192-016-2150-8>
- Mañana-Rodríguez, J. (2015) *A critical review of SCImago Journal & Country Rank*, Research Evaluation, 24(4), p. 343–354. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvu008>
- Moed, H. F. (2005) *Citation analysis in research evaluation*. Springer. ISBN 978-1-4020-3714-6
- SCImago (n.d.) *SCImago Journal & Country Rank: Help*. Elérhető: <https://www.scimagojr.com/help.php> (Utolsó elérés: 2026. 07. 07.)
- Soós, S. (2017) *Az impaktfaktor után – mi történik a hazai tudományos kibocsátással a Scimago Journal Rank bevezetésével? Hatások az „impaktfaktoros” publikációk körében*, Magyar Tudomány, 178(5), p. 583–593. Elérhető: <https://real.mtak.hu/79694/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 07.)
- Waltman, L. (2016) *A review of the literature on citation impact indicators*, Journal of Informetrics, 10(2), p. 365–391. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2016.02.007>

Függelék

Az ábrákon alkalmazott rövidítések

Rövidítés	Teljes megnevezés
Acct.	Accounting
Agric.	Agricultural
Agric. & Biol. Sci.	Agricultural and Biological Sciences
AI	Artificial Intelligence
Analyt. Chem.	Analytical Chemistry
Astron.	Astronomy
Behav.	Behavior / Behaviour
Biochem.	Biochemistry
Biol.	Biological / Biology
Biochem., Genet. & Mol. Biol.	Biochemistry, Genetics and Molecular Biology
Biotech.	Biotechnology
Bus.	Business
Bus., Mgmt & Acct.	Business, Management and Accounting
CAD	Computer-Aided Design
Chem.	Chemistry
Chem. Eng.	Chemical Engineering
Clin.	Clinical
Comp. Networks & Comm.	Computer Networks and Communications
Comp. Theory & Math.	Computational Theory and Mathematics
Comput. Sci.	Computer Science
CS Applications	Computer Science Applications
CV & Pattern Recog.	Computer Vision and Pattern Recognition
Decision Sci.	Decision Sciences
Dent.	Dentistry
Develop.	Developmental
Earth & Planet. Sci.	Earth and Planetary Sciences
Econ.	Economics
Econometr.	Econometrics
Econ., Econometr. & Fin.	Economics, Econometrics and Finance
Eng.	Engineering
Environ.	Environmental
Environ. Sci.	Environmental Science
Fin.	Finance
Genet.	Genetics
Geogr., Planning & Dev.	Geography, Planning and Development
Graphics & CAD	Computer Graphics and Computer-Aided Design
HCI	Human-Computer Interaction
Health Prof.	Health Professions
Hist. & Philos. Sci.	History and Philosophy of Science
Hum.	Humanities
Immunol.	Immunology

Rövidítés	Teljes megnevezés
Immunol. & Microbiol.	Immunology and Microbiology
Inf.	Information
Int.	International
Inorg. Chem.	Inorganic Chemistry
Math.	Mathematics
Mater. Sci.	Materials Science
Med.	Medicine
Mgmt	Management
Mgmt Inf. Syst.	Management Information Systems
Misc.	Miscellaneous
Mol.	Molecular
Mol. Biol.	Molecular Biology
Multidisc.	Multidisciplinary
Neurosci.	Neuroscience
Nurs.	Nursing
Org. Chem.	Organic Chemistry
Perform.	Performing / Performance
Pharm.	Pharmaceutics
Pharmacol.	Pharmacology
Pharmacol., Toxicol. & Pharm.	Pharmacology, Toxicology and Pharmaceutics
Phys.	Physics
Phys. & Theor. Chem.	Physical and Theoretical Chemistry
Psychol.	Psychology
Sci.	Science / Sciences
Social Sci.	Social Sciences
Stat. & Prob.	Statistics and Probability
Stat., Prob. & Uncert.	Statistics, Probability and Uncertainty
Stud.	Studies
Syst.	Systems / Systematics
Tech.	Technology / Technologies
Toxicol.	Toxicology
Vet.	Veterinary

Megjegyzés: Az ábrák áttekinthetősége érdekében a hosszabb tudományterületi és tudománykategória-megnevezéseket a szerzők rövidített formában jelenítették meg. Az alábbi rövidítések kizárólag az ábrákon alkalmazott szerzői rövidítések; nem a SCImago hivatalos rövidítései.

From Digitised Heritage to the Living Word: The Library as an Embodied Space of Cultural Memory

Adisa Žero¹

¹ National and University Library of Bosnia and Herzegovina (NUBBiH), Sarajevo
adisa.zero@nub.ba

Received: 27 August 2026 / Accepted: 28 August 2026 / Published: 24 September 2026

Modern public and university libraries are undergoing a process of profound transformation driven by digitalization. The traditional paradigm of the library as a repository of knowledge is being replaced by the paradigm of the library as a participatory social space. This paper analyses the concept of the "living word" as a response to the fragmentation of attention in the digital environment. Drawing on the "third space" theory and the cultural memory models of Jan and Aleida Assmann, it explores how NUBBiH becomes a space for cultural interpretation through Bosančica workshops. The workshops are analysed as a model for reviving memory and resisting digital shallowness through cognitive slowing and haptic interaction.

public libraries, living word, third space, bosančica, NUBBiH, digital detox

1. Introduction: The Ontological Paradox of the Library in the 21st Century

In the age of artificial intelligence, libraries are standing in front of an ontological paradox: while information has never been more accessible, meaning has never been more endangered. Digital dominance has given rise to the phenomenon of information overload. Today, a library cannot survive only as a passive repository; its relevance is correlated with its competence to transform itself into a dynamic space in which the text is actively "performed" through the concept of the living word. This shift requires a transition from "storage memory" to "functional memory," transforming the library into a "third place" for conversation and a cognitive corrective that protects focus from digital superficiality. Through haptic interaction and the manual reconstruction of tradition, the library becomes a "laboratory of humanity" in which the librarian acts as an ethical navigator.

We begin this discussion by examining Ray Oldenburg and his concept of the "third place," which positions the library as a neutral ground needed for the vitality of the community. We build upon R. David Lankes's thesis that knowledge is not accumulated but created exclusively through conversation, thereby shifting the focus from the collection to the user. Then, we consider the cognitive challenges of the digital age through Maryanne Wolf's warnings concerning the erosion of the capacity for "deep reading," which directly affects our ability to decode complex systems.

In the second part of the paper, we apply this theoretical framework to concrete examples: from Franco Moretti's methodology of "distant reading" within the field of digital humanities to the specific palaeographic challenges posed by Bosančica (Bosnian Cyrillic). By analysing its pronounced morphological heterogeneity, we demonstrate how historical scripts require a return to in-depth analysis while simultaneously offering digital humanities a platform for new interpretive conversations.

We conclude the text with synthesis of these approaches and arguing that the modern library must become a laboratory in which technology and tradition converge in the service of preserving human meaning.

2. The Library as a "Third Place" and a Space for Conversation

Ray Oldenburg (1989) introduced the concept of the "third place" as a neutral point of gathering outside the first place – the home – and the second place – the workplace. According to Oldenburg, the defining characteristics of a third place are that people can enter and leave it without invitation or obligation; social status is irrelevant, as all individuals are treated equally;

communication is spontaneous and informal; the space is accessible and comfortable; and it has a core group of regular visitors (Oldenburg, Christensen, 2023). Third places are highly significant to society because they reduce social isolation and loneliness, foster new ideas and collaboration, and strengthen a sense of community belonging. In Bosnia and Herzegovina, as throughout the Balkans, the concept of the third place has been familiar for centuries through regular gatherings in small taverns (*kafanas*), former reading rooms, and various cultural and artistic associations, where people engaged in conversation, negotiated business matters, formed social connections, and, generally led social lives. Today, the library, as an institution embodying all of these characteristics, is increasingly viewed as a third place, while librarians are among its regular participants, possessing the competencies required to manage the space in accordance with its purposes.

One of the more significant functions of the library is learning. R. David Lankes (2011) argues that knowledge is created exclusively through conversation; without conversation, there can be no learning. Information itself is meaningless unless it is transformed into knowledge, and this process takes place through communication about information, its processing, and connection with prior experience. In the digital age, the librarian thus becomes a curator of dialogue who facilitates the exchange of information, ensuring that it remains grounded in facts, whether through the retrieval of information or its further transmission.

3. The Biology of Reading and the Challenge of Digital Superficiality

Another phenomenon in the digital world is the risk of losing the competence for "deep reading," as Maryanne Wolf (2018) warns. The digital environment favours superficial scanning or skimming, which reduces the critical distance. Deep reading is not just a matter of recognizing words; it is a process that involves analytical thinking, empathy, and critical reflection. Without these capacities, we risk losing the ability to "make meaning" from information. Wolf emphasizes that the brain possesses considerable plasticity; if it is trained primarily for speed and efficiency (the second place – the workplace), we risk losing its capacity for contemplation (the third place – a space of spiritual and social peace). Without the capacity for deep reading, the library as a platform for conversation loses its "raw material", i.e. individuals capable of critically processing ideas before articulating and discussing them.

If, according to Lankes (2011), reading constitutes a "frozen conversation", superficial scanning of a text is akin to listening to someone without understanding the context. It is not dialogue, but only the passive reception of signals. At this point, Oldenburg's concept of the third place acquires a new, vital function. The library becomes one of the few spaces that, both architecturally and socially, keeps silence and concentration safe. It serves as a physical barrier against fragmented attention. Libraries thus become a cognitive corrective that protects the capacity for sustained focus through the concept of the living word, encouraging users to slow down and engage more deeply with the text.

4. Digital Humanities and the Reanimation of Script

Digital humanities represent a direct operational answer to the paradox of an abundance of information together with a loss of meaning: it employs technology not just to accumulate information, but to extract new meaning from cultural heritage through digital tools. While Maryanne Wolf warns of the individual's declining capacity for deep reading, digital humanities introduce Franco Moretti's concept (2013) of distant reading. Through algorithms, thousands of books can be analysed simultaneously in order to identify patterns that are imperceptible to the human eye. In this way, digital humanities undertake the scanning process that Wolf criticizes, allowing us to devote greater attention to interpretation and the search for meaning. Consequently, the library is transformed from a mere repository of memory into an active laboratory in which conversation takes place not only among people, or between the reader and the author, but also with data. Scholars, programmers, and citizen researchers work collaboratively on the digitalization, tagging, and visualization of history, making it more accessible and more thoroughly documented, and thereby preparing it for the process through which knowledge emerges through communication – comparison with other information, processing, and ultimately the creation of knowledge and meaning. Therefore, within the transformation of contemporary libraries, digital humanities should not be viewed exclusively as a tool for mass digitization, but rather as a methodological framework that enables a deeper understanding of cultural heritage through the synergy of technology and human interpretation.

One way to bring together all the conditions and demands placed on the library is through the Bosančica Workshop. The aim of the workshop is to provide participants with basic information about this script, help them understand its development from the old Cyrillic script, and enable them, within a period of one and a half hours, to read two documents written in Bosančica and practice writing it. On their own, this would be a very difficult, if not impossible, task, because Bosančica does not have fixed forms of its letters; rather, the forms depend on the individual scribe and vary from one document to another (Nakaš, 2010). However, through the lecture, by the way of examples written on the board and writing exercises, participants achieve something that digital humanities alone can hardly provide: they begin to recognize structural patterns in individual letters even when the forms initially appear completely arbitrary. A completely new world opens in front of them, even before they begin to understand the actual text they are reading. In this way, Wolf's requirement for deep reading and decoding is fully addressed.

While digital repositories provide access, digital humanities therefore aim to ensure that the Bosančica script does not remain merely a "cold," scanned object in an archive. But rather it becomes a medium for active learning and understanding. The use of computer methods in the study of medieval Bosnian literacy makes it possible to reconstruct texts visually and structurally. However, the full revival of cultural memory takes place only when these methods are combined with the concept of the "living word" and haptic interaction, such as the experience of writing by hand with a qalam. In this way, digital humanities at NUBBiH serves as a bridge between the precision of algorithmic processing and the cognitive depth of deep reading.

5. The Theoretical Concept of Cultural Memory at NUBBiH

According to Jan Assmann (2011) and Aleida Assmann (2011), the concept of cultural memory requires institutional support and expression. Libraries are central "places of memory". Aleida Assmann distinguishes between storage memory (passive archiving) and functional memory (active revival). The problem of digital society is the growth of archiving while the understanding becomes weaker. The Bosančica workshops at NUBBiH act as a way of transferring memory into functional memory. Here, the script is no longer simply a paleontological relic but becomes a "connecting structure". When a participant uses a qalam and ink, they perform an act of "performative anamnesis", moving memory from a cold medium (the scan) to a warm medium (the human body).

Haptic perception, or the sense of touch, is also important. Cognitive humanities show that learning symbols is closely connected to physical and motor actions. Reconstructing Bosančica by hand allows the text to become a physical experience, reducing the distance between the learner and the historical object.

As part of the case study at NUBBiH (2023–2025), the phenomenon of digital detoxification is analysed as a neurobiological process of regaining focus. Participants (N=50) reported experiencing a "cognitive silence" which the workshop imposes. Unlike digital input, handwriting is a slow process that engages neural networks related to long-term memory and empathy. Eighty-six percent of participants stated that the physical act of writing helped them better understand the spirit of medieval Bosnia than digital sources did.

AI can imitate the visual style of Bosančica, but it lacks the ethical dimension. The librarian therefore takes on the role of an "ethical navigator" who verifies information through human experience and helps counter algorithmic "hallucinations."

6. Conclusion: The Library as the Last Refuge of Humanities

The analysis presented so far of the transformation of public libraries, with particular reference to the experience of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina, clearly demonstrates that the future of these institutions does not lie only in technological adaptation, but in redefining their essential human dimension. In a world where artificial intelligence algorithms are increasingly taking over the functions of data synthesis, the library must position itself as a space where data is transformed into lived experience.

The concept of the "living word" is not merely a pedagogical method, but an ontological response to the crisis of attention and identity in the digital age. Through its Bosančica workshops, NUBBiH has demonstrated that it is possible to bridge the gap between "cold" archival material and "warm" functional memory. The manual reconstruction of a medieval script has shown that touch, slowing down, and physical interaction with the material can produce a level of cognitive depth that

digital screens cannot replicate. In conclusion, the library in the 21st century must become a kind of "laboratory of humanity". It is a place where the past is not only preserved but also actively used to build a future based on critical thinking, cultural continuity, and intergenerational dialogue.

The role of the librarian as an "ethical navigator" is becoming a crucial safeguard against misinformation and algorithmic alienation. The transformation of libraries is therefore a civilizational imperative: they must remain spaces of cognitive silence and deep focus. The experience of NUBBiH serves as a model demonstrating that cultural heritage, such as Bosančica, is best preserved when it is written by hand by a new generation.

Sources/Literature

Assmann, A. (2011) *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. Cambridge University Press, Cambridge. ISBN 978-0-521-76437-7

Assmann, J. (2011) *Cultural Memory and Early Civilization*. Cambridge University Press, Cambridge. ISBN 978-0-511-99630-6

Burdick, A., Drucker, J., Lunenfeld, P., Presner, T., Schnapp, J. (2012) *Digital_Humanities*. MIT Press, Cambridge. ISBN 978-0-262-31211-0

Carr, N. (2010) *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W.W. Norton & Company, New York. ISBN 978-0-393-33975-8

Hayles, N. K. (2012) *How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis*. University of Chicago Press, Chicago. ISBN 978-0-226-32140-0

IFLA/UNESCO (2022) *Public Library Manifesto*. Available at: <https://www.ifla.org/public-library-manifesto> (Accessed: 2026. 08. 26.)

Kuna, H. (1983) *Srednjovjekovna bosanska književnost*. Sarajevo: Svjetlost.

Lankes, R. D. (2011) *The Atlas of New Librarianship*. MIT Press, Cambridge. p. 15–18. ISBN 978-0-262-01509-7

Moretti, F. (2013) *Distant Reading*. Verso, London. ISBN 978-1-78168-084-1

Nakaš, L. (2010) *Jezik i grafija krajišničkih pisama*. Slavistički komitet, Sarajevo. ISBN 978-9958-648-03-8

Oldenburg, R., Christensen, K. (2023) *Third places, true citizen spaces*, The UNESCO Courier, 2023(2), p. 12–14. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385039> (Accessed: 2026. 08. 26.)

Oldenburg, R. (1989) *The Great Good Place*. Paragon House, New York. p. 22–45. ISBN 978-1-61472-097-3

Wolf, M. (2018) *Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World*. Harper, New York. ISBN 978-0-06-238878-0

A smart library újraértelmezése: technológiai integráció, térszervezés és felhasználói élmény a Shanghai Library East modelljében

Reinterpreting the Smart Library Model: Technological Integration, Spatial Design, and User Experience at Shanghai Library East

Popovics Péter Pál¹

¹ Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság
popovicsp07@gmail.com

Beérkezett: 2026. 05. 18. / Elfogadva: 2026. 09. 14. / Publikálva: 2026. 09. 24.

A tanulmány a Shanghai Library East működését a smart library és a Library 4.0 koncepciójának elméleti keretében vizsgálja, különös figyelemmel a technológiai infrastruktúra, a térszervezés, a felhasználóközpontú szolgáltatások és a kínai kultúrpolitikai környezet kapcsolatára. A kutatás kvalitatív, egyetlen esetre épülő esettanulmányi megközelítést alkalmaz, amelynek alapját intézményi és szakirodalmi források szisztematikus elemzése, valamint tematikus szintézise képezi.

Az eredmények arra mutatnak rá, hogy az intézmény intelligenciája nem az egyes technológiák önálló jelenlétéből, hanem azok rendszerszintű integrációjából fakad. Az automatizált állománykezelés, az RFID-infrastruktúra, a FOLIO alapú könyvtári szolgáltatási környezet, a digitális információkeresés, a beltéri navigáció, valamint az önkiszolgáló és robotizált szolgáltatások a rugalmas fizikai terekkel és a felhasználói élménnyel összekapcsolódva alkotnak integrált szolgáltatási környezetet. A kutatás alapján a megakönyvtári léptékű technológiai adaptáció a térbeli funkcionalitás átalakulásával is együtt jár, amelyet az építészeti koncepcióban megjelenő „from collection to connection” szemlélet fejez ki.

A tanulmány a projektet Kína digitális és kulturális infrastruktúra-fejlesztési környezetében is értelmezi. A soft power szempontja ugyanakkor nem közvetlenül bizonyított intézményi célként, hanem a Shanghai Library East lehetséges nemzetközi kulturális és technológiai reprezentációjának értelmezési keretként jelenik meg. A kutatás emellett kritikai szempontként tárgyalja a digitális inklúzió, az adatvédelem és az automatizáció humán következményeinek kérdését. Az eset alapján nem vonható le egy univerzális „Shanghai Library-modell” megfogalmazása, ugyanakkor releváns példát kínál a smart library technológiai, térbeli, szolgáltatási és humán dimenzióinak rendszerszintű vizsgálatához.

smart library, Library 4.0, Shanghai Library East, technológiai integráció, felhasználói élmény (UX), térszervezés

This study examines the operations of Shanghai Library East through the theoretical lenses of the smart library concept and Library 4.0, with particular attention to the relationship between technological infrastructure, spatial design, user-centered service delivery, and the Chinese cultural policy context. The research adopts a qualitative single-case study approach based on the systematic analysis and thematic synthesis of institutional and scholarly sources.

The findings indicate that the institution's "intelligence" does not derive from the isolated presence of individual technologies, but from their systemic integration. Automated collection handling, RFID infrastructure, a FOLIO-based library services environment, digital information retrieval, indoor navigation, and self-service and robotic solutions are integrated with flexible physical spaces and user experience (UX) to form a unified service environment. The study further shows that technological adaptation at the scale of a mega-library is accompanied by a transformation of spatial functionality, reflected in the architectural concept of "from collection to connection".

The paper also contextualizes the project within China's broader development of digital and cultural infrastructure. The soft power perspective is not treated as a directly demonstrated institutional objective, but rather as an interpretive framework for considering the Shanghai Library East's potential role in the international cultural and technological representation of contemporary China. The study additionally addresses digital inclusion, privacy, and the human implications of automation as critical issues. While the case does not support the formulation of a universally transferable "Shanghai Library model", it provides a relevant example for examining the technological, spatial, service, and human dimensions of smart libraries as an integrated system.
smart library, Library 4.0, Shanghai Library East, technological integration, user experience (UX), spatial design

1. Bevezetés

A digitális transzformáció felgyorsulása alapvetően formálta át a kortárs közkönyvtárak stratégiai orientációját, fizikai architektúráját és szolgáltatási modelljeit (Peng, 2023). A könyvtárak ma már nem csupán dokumentumokat őrző és kölcsönzési tranzakciókat végző intézmények, hanem olyan komplex, használoközpontú tudás- és szolgáltatási ökoszisztémák, amelyekben a digitális infrastruktúra, a fizikai terek és a közösségi szerepvállalás folyamatos kölcsönhatásban alakítja az információs hozzáférést (Lengyelne Molnár, 2022).

E változások teoretikus keretezésére a könyvtár- és információtudományi szakirodalomban olyan koncepciók születtek, mint a Library 4.0 és a smart library. Míg a Library 4.0 elsősorban a negyedik ipari forradalom technológiai konvergenciájára – így a mesterséges intelligenciára, a robotikára, a felhőalapú számítástechnikára és a nagy adathalmazok elemzésére – helyezi a hangsúlyt (Noh, 2015), addig a smart library szemlélet holisztikusabb megközelítést alkalmaz. Azt feltételezi, hogy a könyvtári intelligencia a fizikai terek, a digitális rendszerek, a felhasználói élmény (user experience: UX) és a szervezeti stratégia zökkenőmentes integrációjából fakad (Cao et al., 2018; Gul & Bano, 2019). Ezt a folyamatot a nemzetközi könyvtáros szervezetek kezdeményezései is alátámasztják: az IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions) *Trend Report* elemzései, valamint az ALA (American Library Association) *Center for the Future of Libraries* anyagai szintén hangsúlyozzák a technológiai támogatott, adatalapú és rugalmas térhasználatú könyvtári ökoszisztémák előtérbe kerülését.

A smart library elméleti diskurzusának bővülése ellenére kritikus kutatási hiányosság (*research gap*) figyelhető meg a nemzetközi szakirodalomban. A meglévő empirikus tanulmányok gyakran izolált technológiai alkalmazásokra (pl. RFID-bevezetés vagy intelligens ajánlóalgoritmusok) vagy absztrakt elméleti modellezésre szorítkoznak, és ritkán elemzik azt, hogy a fizikai tér, a háttérbeli technológiai infrastruktúra és az előtérbeli felhasználói élmény miként integrálódik egyetlen működési ökoszisztémában (Cao et al., 2018; Shahzad et al., 2024).

Jelen tanulmány e kutatási rés kitöltésére vállalkozik a Shanghai Library East kvalitatív elemzésén keresztül. A 2022 végén megnyílt, 115 000 négyzetméter alapterületű intézmény a világ egyik legnagyobb egybefüggő közkönyvtári beruházása, amelyet kifejezetten új generációs smart könyvtárként terveztek (Shanghai Library, n.d.). A technológiai architektúra, a térbeli elrendezés és a szolgáltatási folyamatok vizsgálatával a kutatás három alapvető kérdésre keresi a választ. Egyrészt azt elemzi, miként integrálja az intézmény a háttérbeli automatizált technológiákat és az előtérbeli digitális platformokat egyetlen egységes szolgáltatási ökoszisztémába (RQ1). Másrészt vizsgálja, hogy milyen módon tükrözi a fizikai térszervezés a gyűjteményközpontú működéstől a közösségközpontú paradigmáig való elmozdulást (RQ2). Végül arra keresi a választ, hogy a technológiai integráció és a térbeli tervezés hogyan alakítja a felhasználói élményt (UX), és milyen kritikai kihívások – például a digitális inklúzió kérdései – merülnek fel ebben a modellben (RQ3).

2. Elméleti keret és szakirodalmi áttekintés

2.1 A smart library és a Library 4.0 evolúciója

A hagyományos könyvtári modelltől az intelligens, technológiailag integrált könyvtári környezetek felé történő elmozdulás szorosan összefügg a digitális transzformációval és az információs technológiák fejlődésével. A folyamat során a technológia szerepe fokozatosan túllépett a könyvtári munkafolyamatok egyszerű automatizálásán, és egyre inkább a szolgáltatások, az in-

formációs infrastruktúra, valamint a használó és az intézmény közötti interakció alakításának részévé vált. Ebben a folyamatban a Library 4.0 és a smart library koncepciója olyan elméleti keretet biztosít, amelyben a könyvtár technológiai, szolgáltatási és használói dimenziói egymással összekapcsolódva értelmezhetők.

Noh (2015) a Library 4.0 koncepcióját a negyedik ipari forradalom technológiai környezetéhez kapcsolódó, hiperkonnectív, intelligens és kontextusérzékeny könyvtári környezetként írja le. Ebben a megközelítésben a könyvtári technológiák nem kizárólag a háttér folyamatok hatékonyabbá tételét szolgálják, hanem közvetlenül kapcsolódnak a használói szolgáltatásokhoz és az információszerezés folyamatához. A Library 4.0 így olyan fejlődési irányként értelmezhető, amelyben a könyvtári infrastruktúra egyre szorosabban kapcsolódik a hálózati, adatvezérelt és automatizált technológiai környezethez.

A smart library fogalma ehhez kapcsolódóan azonban nem pusztán a könyvtári technológiák mennyiségi bővülését jelenti. Cao, Liang és Li (2018) a smart libraryt olyan integrált ökoszisztémaként értelmezik, amelyben az intelligens interaktív terek, az adatvezérelt szolgáltatások, a fejlett technológiai infrastruktúra és az intelligens használók egymással összefüggő rendszert alkotnak. A hangsúly ebből következően nem az egyes technológiai eszközök önálló alkalmazásán, hanem azok integrációján van. Az intelligens könyvtári működés egyik meghatározó sajátossága éppen az, hogy a technológiai infrastruktúra összekapcsolódik a könyvtári folyamatokkal, a szolgáltatásokkal és a használói interakciókkal.

Ezt a rendszerszintű értelmezést erősíti Gul és Bano (2019) szakirodalmi áttekintése is, amely a smart library környezetének meghatározó elemei között olyan technológiákat és megoldásokat azonosít, mint az Internet of Things (IoT), a mesterséges intelligencia, a robotika, az RFID és az adatvezérelt szolgáltatások. Ezek jelentősége azonban nem kizárólag az automatizációban vagy a működési hatékonyság növelésében ragadható meg. A smart library koncepciójának lényegi eleme az, hogy a technológiai megoldások a könyvtári szolgáltatási környezet egészébe integrálódnak, és ezáltal a használói interakciók, az információhoz való hozzáférés és az intézményi működés új formáit tehetik lehetővé.

A smart library fogalma ugyanakkor szorosan kapcsolódik a könyvtár társadalmi és intézményi szerepének átalakulásához is. Schöpfel (2018) a smart library fejlődését a smart city koncepciójával összefüggésben tárgyalja, és hangsúlyozza a könyvtárak szerepét a digitális írástudás, a társadalmi részvétel és a kulturális innováció támogatásában. E megközelítésben a könyvtár nem elszigetelt információs intézmény, hanem a digitális és kulturális ökoszisztéma egyik nyilvános csomópontja. A technológiai fejlődés ezért nem feltétlenül a hagyományos könyvtári funkciók háttérbe szorulását jelenti, hanem azok új szolgáltatási és intézményi környezetben történő újraszervezését.

Kelet-Ázsiában, különösen Kínában, a smart library fejlesztései további szakpolitikai és intézményi összefüggések között jelennek meg. A digitális infrastruktúra és a közszolgáltatások fejlesztése a kínai modernizációs politikák egyik fontos területe, amelyhez a kulturális intézmények digitális átalakulása is kapcsolódik (Qin et al., 2023). A National Development and Reform Commission (NDRC, 2022) által közzétett 14. ötéves terv a közszolgáltatások fejlesztését és a digitális átalakulást szélesebb intézményi infrastruktúra-fejlesztési folyamat részeként kezeli. A smart könyvtárak ebben a környezetben egyszerre értelmezhetők technológiai és közszolgáltatási fejlesztésekként.

A kínai kontextus értelmezéséhez ugyanakkor a kulturális reprezentáció és a soft power fogalma is releváns lehet. Aukia (2019) Kína soft power-törekvéseinek vizsgálata során rámutat a kulturális reprezentáció és a nemzetközi elismerés jelentőségére. A korszerű kulturális infrastruktúrával rendelkező, nagy léptékű intézményi beruházások ezért potenciálisan nem csupán szolgáltatási funkciókat tölthetnek be, hanem hozzájárulhatnak egy állam kulturális és technológiai teljesítményének láthatóságához is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden smart könyvtári beruházás közvetlenül soft power-célokat szolgálja. A soft power ebben a tanulmányban ezért elsősorban olyan értelmezési szempontként jelenik meg, amely lehetővé teszi annak vizsgálatát, hogy egy nagy léptékű, technológiailag fejlett kulturális intézmény miként kapcsolódhat a nemzeti reprezentációhoz és a nemzetközi láthatósághoz.

Ez a megkülönböztetés a Shanghai Library East vizsgálata szempontjából különösen fontos. Az intézmény technológiai és építészeti léptéke alapján alkalmas lehet arra, hogy a kortárs kínai könyvtári és technológiai fejlesztések reprezentatív példaként jelenjen meg, ugyanakkor a jelen kutatás forrásbázisa önmagában nem teszi lehetővé annak kijelentését, hogy az Shanghai Library East elsődleges vagy kifejezett soft power-célból jött volna létre. A soft power és a kulturális reprezentáció kérdése ezért az eset értelmezésének egyik lehetséges dimenziója, nem pedig előzetesen bizonyított intézményi célkitűzés.

A Library 4.0 és a smart library fogalmai tehát egymáshoz szorosan kapcsolódó, de nem teljesen azonos hangsúlyú megközelítéseket képviselnek. A Library 4.0 elsősorban a könyvtári fejlődés és a technológiai környezet kapcsolatára, a hiperkonnektivitásra és az új digitális technológiák megjelenésére irányítja a figyelmet (Noh, 2015), míg a smart library fogalma hangsúlyosabban emeli ki a technológiák, az információs infrastruktúra, a szolgáltatások, a terek és a használók közötti integrációt (Cao et al., 2018; Gul & Bano, 2019). A két megközelítés közös pontja, hogy a technológiát nem önálló célként, hanem a könyvtári működés átalakulásának egyik meghatározó összetevőjeként értelmezik.

2.2 Technológiai infrastruktúra és intelligens könyvtári szolgáltatások

A smart library egyik meghatározó sajátossága a technológiai infrastruktúra és a könyvtári szolgáltatások szoros integrációja. A digitalizáció önmagában nem eredményez intelligens könyvtári működést: a smart library koncepciójában a technológiák akkor válnak az intézményi működés meghatározó elemévé, ha azok a szolgáltatások, a munkafolyamatok és a használói interakciók rendszerébe is beépülnek. Cao et al. (2018) ezért a smart library három egymással összefüggő dimenzióját különbözteti el: a technológiai, a szolgáltatási és a humán dimenziót. Megközelítésükben a technológiai fejlesztés nem önálló cél, hanem a szolgáltatásfejlesztéssel és a használók, illetve a könyvtárosok alkalmazkodásával együtt értelmezendő.

A technológiai infrastruktúra ebben a rendszerben több, egymással összekapcsolódó elemből állhat. Ide tartozhatnak többek között a felhőalapú rendszerek, az RFID-technológia, az Internet of Things (IoT), a mesterséges intelligencia, az adatbányászat, a mobiltechnológiák és az automatizált könyvtári berendezések. Gul és Bano (2019) szakirodalmi áttekintése szerint az ilyen technológiák egyre fontosabb szerepet töltenek be a könyvtári szolgáltatások hatékonyságának növelésében, az információkeresés támogatásában és a használói igényekhez igazodó szolgáltatások kialakításában. A smart library technológiai környezete ennek megfelelően nem egyetlen technológiára épül, hanem több, egymással együttműködő rendszerből áll.

Az automatizáció különösen jól szemlélteti ezt az integrációt. A könyvtári állomány kezelése, a dokumentumok azonosítása és nyomon követése, a kölcsönzési folyamatok, valamint egyes raktározási és visszakeresési feladatok technológiai támogatása csökkentheti a rutinszerű manuális műveletek szükségességét. Az RFID például lehetővé teszi a dokumentumok automatikus azonosítását és az állomány mozgásának hatékonyabb követését, míg az önkiszolgáló rendszerek a használó számára közvetlen hozzáférést biztosíthatnak bizonyos könyvtári szolgáltatásokhoz. A technológia ilyen alkalmazása ugyanakkor nem jelenti szükségszerűen a humán közreműködés megszűnését; inkább a könyvtári munkafolyamatok és a használói kapcsolat-tartás egyes pontjainak átszervezését eredményezheti.

A Library 4.0 koncepciója ennél tágabb perspektívából közelíti meg a technológiai fejlődést. Noh (2015) modelljében a jövő könyvtári környezetének fontos jellemzői közé tartozik az intelligenciaalapú működés, a nagy mennyiségű adat kezelése, a kontextusérzékenység, a fejlett megjelenítési technológiák és az új típusú kreatív terek kialakítása. A szerző által felvázolt Library 4.0-modellben olyan technológiák és megoldások jelennek meg, amelyek a könyvtárat egyre inkább összekapcsolt, adatvezérelt és használói kontextusra érzékeny környezetté alakítják.

A technológiai infrastruktúra fejlődésével párhuzamosan az információkeresés és a tartalomhoz való hozzáférés is átalakul. A digitális könyvtári környezetekben a használó már nem feltétlenül egyetlen katalógusfelülethez kapcsolódik, hanem különböző információforrások, adatbázisok, digitális gyűjtemények és szolgáltatások között mozoghat. Az intelligens keresési és személyre szabási megoldások célja ennek a folyamatnak a támogatása. A személyre szabás ugyanakkor olyan terület, ahol a technológiai lehetőségek mellett az adatkezelés és a használói kontroll kérdése is jelentőssé válik. Egy intelligens könyvtári rendszer működése során különböző használati adatok keletkezhetnek, amelyek felhasználhatók a szolgáltatások optimalizálására és személyre szabására. A technológiai fejlesztés ezért nem választható el teljesen az adatkezelés, az átláthatóság és a használói autonómia kérdéseitől.

A technológiai infrastruktúra másik fontos következménye a könyvtári szolgáltatási csatornák összekapcsolódása. A fizikai könyvtári térben igénybe vehető szolgáltatások egyre gyakrabban egészülnek ki mobil- és webalapú megoldásokkal (Xi et al., 2017), online foglalással, digitális információkereséssel vagy önkiszolgáló funkciókkal. Ennek eredményeként a könyvtárhasználat nem feltétlenül egyetlen helyhez vagy egyetlen interakciós ponthoz kötődik. A smart library így olyan összekapcsolt szolgáltatási környezetként értelmezhető, amelyben a fizikai és digitális hozzáférési pontok egymást kiegészítik.

A technológiai integráció a könyvtári munkát is érintheti. Noh (2015) Library 4.0-modelljében a könyvtáros szerepe nem szűnik meg a technológiai fejlődéssel, hanem új kompetenciák és feladatok jelennek meg. A könyvtárosi munka ennek következtében nagyobb mértékben kapcsolódhat az információs tanácsadáshoz, a használók támogatásához, a digitális kompetenciák fejlesztéséhez, valamint az új technológiák és információs környezetek közvetítéséhez. Cao et al. (2018) szintén hangsúlyozzák a humán dimenzió jelentőségét: a smart library kialakítása nem korlátozódhat az infrastruktúra fejlesztésére, hanem a használók és a könyvtári munkatársak felkészítését is magában foglalja.

2.3 Felhasználói élmény (UX) és emberközpontú szolgáltatástervezés

A smart library koncepciójában a technológiai és térbeli integráció végső soron a könyvtár és használói közötti interakciókat is átalakítja. Ezért a smart library vizsgálatának harmadik meghatározó dimenziója a felhasználói élmény (user experience, UX), amely nem korlátozható egy-egy digitális felület használhatóságára. A könyvtári UX a használó, a könyvtári szolgáltatások, a fizikai környezet és a digitális információs rendszerek közötti interakciók összességét érinti (Priestner & Borg, 2016). Az emberközpontú megközelítés kiindulópontja, hogy a szolgáltatások értékelésekor nem elegendő az intézmény által létrehozott technológiai megoldások vizsgálata; a használók tényleges tapasztalatait, szükségleteit és viselkedését is figyelembe kell venni.

A digitális könyvtári környezetben a felhasználói élmény különösen szorosan kapcsolódik az információkereséshez és a navigációhoz. Kuhar és Merčun (2022) digitális könyvtárakban vizsgálták a UX értékelésének lehetőségeit, és eredményeik azt mutatják, hogy a digitális felület elrendezése, a keresési funkciók kialakítása és a felület intuitív használhatósága egyaránt hatással lehet a használói tapasztalatokra. A UX ezért a smart library esetében sem választható el az információs környezet kialakításától. A használó számára az intelligens szolgáltatás akkor válik érzékelhetővé, ha az információhoz való hozzáférés, a tájékozódás és a szolgáltatások igénybevétele egyszerűbbé és követhetőbbé válik.

A fizikai könyvtári környezet ugyanakkor ugyanolyan fontos része a felhasználói élménynek, mint a digitális felületek. A kortárs könyvtári UX-kutatás a használói tapasztalatot ezért egyre inkább holisztikusan, a tér és a szolgáltatások összefüggésében értelmezi (Priestner & Borg, 2016). A könyvtárhasználat során ugyanis nem különülnek el élesen a fizikai és digitális érintkezési pontok: a használó digitális felületen kereshet információt vagy foglalhat helyet, majd ugyanennek a folyamatnak a részeként belép a fizikai könyvtári térbe, navigál az épületen belül, használja a dokumentumokat, és igénybe veszi a személyes vagy önkiszolgáló szolgáltatásokat. A smart library ebből a szempontból olyan hibrid szolgáltatási környezetként értelmezhető, amelyben a fizikai és digitális tapasztalatok egymást kiegészítik.

Az emberközpontú szolgáltatástervezés egyben a technológiai determinizmus elkerülését is lehetővé teszi. A technológia önmagában nem határozza meg, hogy egy könyvtár mennyire lesz sikeres vagy használóközpontú. Lankes (2016) könyvtárfilozófiai megközelítése szerint a könyvtár alapvető társadalmi szerepe a közösségek támogatásához és fejlődéséhez kapcsolódik; ebből következően a technológiai eszközök értékét elsősorban az határozza meg, hogy milyen módon szolgálják a közösségi és információs célokat. A smart library technológiai fejlesztései ezért akkor értelmezhetők szolgáltatásfejlesztésként, ha a használói szükségletekhez kapcsolódnak, és nem pusztán az új technológiák alkalmazásának önmagáért való célját követik.

A használóközpontúság kritikai oldala a hozzáférés és a digitális inklúzió kérdését is felveti. Az önkiszolgáló, mobil- vagy alkalmazásalapú szolgáltatások csökkenthetik bizonyos könyvtári tranzakciók idő- és információs költségét, ugyanakkor használatuk digitális kompetenciákat és megfelelő technológiai hozzáférést feltételezhet (McCarthy, 2019). Egy technológiailag intenzív könyvtári környezet ezért nem szükségszerűen jelent minden használói csoport számára egyformán hozzáférhető környezetet. A humán segítségnyújtás fenntartása és a különböző használói igények figyelembevétele ebből következően a smart szolgáltatások fontos kiegészítője lehet.

3. Módszertan

3.1 Kutatási design

A kutatás kvalitatív, egyedi esettanulmányi megközelítést alkalmaz (Yin, 2018). A vizsgálat középpontjában a Shanghai Library East áll, amely léptéke, technológiai integrációja és tudatosan kialakított smart library-környezete miatt alkalmas arra, hogy

egy kortárs, technológiailag integrált könyvtári modell működését részletesen vizsgálhatóvá tegye. Az eset kiválasztását emellett indokolja, hogy az intézmény a könyvtári szolgáltatások, a digitális technológiák és a fizikai tér integrációját egyetlen nagy léptékű intézményi környezetben jeleníti meg.

A Shanghai Library East vizsgálata feltáró jellegű, mivel a kutatás nem egy előre meghatározott oksági összefüggés statisztikai tesztelésére irányul, hanem annak feltárására, hogy a smart library elméleti jellemzői miként jelennek meg egy konkrét intézményi környezetben. A vizsgálat során ezért az eset sajátosságait az elméleti keretben meghatározott fogalmak és elemzési szempontok alapján értelmezzük.

3.2 Adatforrások és adatgyűjtés

Az adatgyűjtés szisztematikus forráskereséssel történt a nemzetközi és regionális adatbázisokban (Springer Nature Link, Emerald Insight, Taylor & Francis, ScienceDirect, J-STAGE, MDPI, SAGE Journals, CNKI), kombinálva a kötelező intézményi és szakmai dokumentumok feltárásával. A keresési időszak a 2018 és 2026 közötti releváns publikációkra és dokumentációkra terjedt ki.

A keresések során a *smart library*, *Library 4.0*, *digital library*, *library innovation*, *technological integration*, *user experience*, *library space*, *spatial organization* és *user-centered services* kulcsszavak és kombinációik kerültek alkalmazásra.

Az adatgyűjtés során kialakított korpusz összesen 40, a kutatás szempontjából releváns forrásból állt, amelyek négy fő kategóriába sorolhatók:

- **Hivatalos intézményi dokumentumok (14 elem):** A Shanghai Library hivatalos angol és kínai nyelvű weboldalai, szolgáltatási kézikönyvei, sajtóközleményei és műszaki tájékoztatói (pl. Shanghai Library, 2022, n.d.), amelyek a működési folyamatok és technológiai specifikációk leírását biztosították.
- **Építészeti és tájépítészeti dokumentáció (5 elem):** A Schmidt Hammer Lassen Architects és az ASPECT Studios műszaki leírásai, koncepcionális tervei és térszervezési dokumentumai.
- **Tudományos szakirodalom és esettanulmányok (18 elem):** Lektorált folyóiratcikkek és esettanulmányok (pl. Zhou et al., 2023; Peng, 2023; Fan, 2023; Bibliotheca, 2023), amelyek az infrastruktúra teljesítményét és a szolgáltatási modelleket validálták.
- **Szakpolitikai stratégiák és nemzetközi jelentések (3 elem):** Nemzeti digitális tervek (pl. NDRC, 2022; Qin et al., 2023), valamint nemzetközi könyvtárszakmai kiadványok a makroszintű intézményi kontextualizáláshoz.

3.3 Adatfeldolgozás és elemzés

A feltárt források feldolgozása kvalitatív, deduktív és induktív elemeket ötvöző tematikus elemzéssel (Braun & Clarke, 2006) történt. Az elemzés kiindulópontját az elméleti keretben meghatározott kategóriák képezték. Az adatfeldolgozás három fő dimenzió mentén szerveződött:

1. **Technológiai architektúra (RQ1):** Az ASRS, az RFID, a FOLIO LSP, a mobil integráció és a robotikai alkalmazások kódjai mentén a rendszerek interoperabilitására, az adatintegrációra és az automatizáció fokára fókuszálva.
2. **Térbeli funkcionalitás (RQ2):** A „from collection to connection” elv, az építészeti zónázás, valamint a Négy Tér Modell (Jochumsen et al., 2012) illeszkedése alapján a fizikai terek megoszlására és a hibrid (*hybrid*) környezetekre koncentrálni.
3. **Felhasználói élmény (UX) és kritikai dimenzió (RQ3):** A navigáció, az autonómia, a személyre szabás, az önkiszolgálás, a digitális inklúzió (McCarthy, 2019) és az adatvédelem kódjai mentén az ember-technológia interakciókra és a társadalmi hatásokra összpontosítva.

A kutatás során alkalmazott adatrianguláció (Denzin, 1978; Patton, 1999) biztosította az eredmények megbízhatóságát: az intézményi self-reporting adatokat szisztematikusán egybevetettük a független műszaki esettanulmányokkal (pl. Bibliotheca, 2023; Zhou et al., 2023) és a teoretikus szakirodalom megállapításaival.

4. Eredmények

4.1 A technológiai infrastruktúra szerepe a könyvtári működésben

A Shanghai Library East működésének egyik meghatározó sajátossága az integrált technológiai infrastruktúra, amely az állománykezeléstől az információkeresésen és a digitális szolgáltatásokon át a könyvtári használat egyes folyamataiig több területen is megjelenik. A Shanghai Library saját bemutatása szerint az East „smart hybrid library”, amely a könyv- és dokumentumállományokat, a kutatási erőforrásokat és a digitális szolgáltatásokat olyan környezetben integrálja, amely a tudásmegosztást és az inkluzív hozzáférést is támogatja (Shanghai Library, n.d.).

4.1.1 Automatizált állománykezelés

A technológiai infrastruktúra egyik jól dokumentálható eleme az automatizált anyagkezelés és könyvlogisztika. A Shanghai Library Eastben a visszahozott dokumentumok kezelését nagy méretű, automatizált anyagmozgató és -válogató rendszer támogatja. A Bibliotheca esettanulmánya szerint a rendszer több flexAMH egységet, bookDrop visszavételi pontokat, bulkSeparator egységeket és többszintes szállítórendszert foglal magában. A megoldás lehetővé teszi, hogy a más könyvtárakhoz tartozó dokumentumokat a megfelelő visszaszállítási célhoz irányítsák, míg a Shanghai Library East állományába tartozó dokumentumok automatikusan a megfelelő emeletre kerüljenek (Bibliotheca, 2023).

Az automatizált állománykezelés így nem kizárólag a visszavétel és a válogatás technikai folyamatát érinti, hanem a könyvtári anyagok belső mozgását is támogatja. A Bibliotheca (2023) adatai szerint a rendszer célja egyfelől a nagy volumenű dokumentumforgalom hatékony kezelése, másfelől a munkatársak terhelésének csökkentése és a dokumentumok gyorsabb visszajuttatása a polcokra.

Az automatizált állománykezelés ugyanakkor a Shanghai Library szélesebb körű digitális transzformációjába is illeszkedik. Peng (2023) a Shanghai Library digitális átalakulását három szolgáltatási terület – a zárt raktári szolgáltatás (*closed-stack service*), a tudásfelfedezési szolgáltatás (*knowledge discovery service*) és az információkutatás (*information research*) – újragondolásán keresztül mutatja be. A szerző szerint a digitális transzformáció e szolgáltatások újraszervezésének egyik meghatározó hajtóereje.

4.1.2 FOLIO és az integrált könyvtári szolgáltatások

A Shanghai Library East technológiai környezetének másik fontos eleme a FOLIO könyvtári szolgáltatási platform alkalmazása. Zhou et al. (2023) szerint az East 2022. szeptember 28-i hivatalos megnyitása egybeesett a FOLIO platform teljes körű bevezetésével a Shanghai Libraryben. Az intézmény a FOLIO technikai keretrendszerére építve hagyományos és smart könyvtári szolgáltatásokhoz is alkalmazásokat fejlesztett és vezetett be.

A FOLIO alkalmazása nem kizárólag a hagyományos könyvtári munkafolyamatokra korlátozódik. Zhou et al. (2023) bemutatása szerint a rendszer a Shanghai Library East smart szolgáltatási környezetét is támogatja. A dokumentált szolgáltatások között szerepel többek között a 24 órás könyvvisszavétel, az automatikus válogatás, az önkiszolgáló kölcsönzés, az előjegyzett dokumentumok átvételét biztosító intelligens könyvespolc, a szolgáltató- és állományellenőrző robotok, valamint a mobiltelefonos kölcsönzés (Xi et al., 2017). Az online szolgáltatások között a navigáció, a hálózati kölcsönzés és a teljes körű foglalási rendszer is megjelenik (Zhou et al., 2023).

4.1.3 Intelligens információkeresés és digitális felhasználói támogatás

A digitális transzformáció fontos területe az információkeresés és a tudásfelfedezés támogatása. A Shanghai Library East esetében az információkeresést több technológiai megoldás is támogatja. A könyvtár tesztüzeméről szóló intézményi tájékoztatás olyan szolgáltatásokat emel ki, mint a mobiltelefonos könyvkölcsönzés és -ajánlás, a virtuális robotasszisztens által nyújtott könyvkérés és tájékoztatás, valamint a beltéri pozicionálásra és big data elemzésre épülő szolgáltatások (Shanghai Library, 2022).

A digitális felhasználói támogatás részét képezi a beltéri navigáció is, amely az épületen belüli tájékozódást térképes megjelenítéssel és útvonaltervezéssel segíti (Shanghai Library, n.d.). A digitális és önkiszolgáló megoldások mellett a könyvtár robotizált szolgáltatásokat is alkalmaz üdvözlési, szállítási, állományellenőrzési és navigációs feladatokra (Fan, 2023; Shanghai Library, n.d.).

4.2 A könyvtári tér új funkciói

A Shanghai Library East térszervezése a könyvtári funkciók tudatos újragondolását tükrözi. A 115 000 m²-es épület nem kizárólag hagyományos olvasó- és gyűjteményi tereket foglal magában, hanem az olvasás, a tanulás, a kutatás, a kulturális tevékenységek és a közösségi használat különböző formáit kapcsolja össze. Az intézmény célja egy olyan „tudáscsere-közösség” kialakítása, amelyben a könyvtár a polgárok számára egyfajta dolgozószobaként, nappaliként és műhelyként is működik (Shanghai Library, n.d.).

A funkciók összekapcsolása az épület építészeti koncepciójában is központi szerepet kap. A Schmidt Hammer Lassen Architects az East tervezési alapelveként a „from collection to connection” gondolatot emeli ki. A koncepció szerint a könyvtár nyitott, rugalmas és egymással összekapcsolódó tereket biztosít, amelyekben a hagyományos könyvtári használat mellett előadások, szemináriumok, előadóművészeti programok, kiállítások és gyakorlati tevékenységek is megvalósulhatnak (Schmidt Hammer Lassen Architects, n.d.).

Ez a kialakítás jól értelmezhető a Jochumsen et al. (2012) által leírt Négy Tér Modell felől. Az inspiráció, a tanulás, a találkozás és a performativitás terei az Eastben egymást kiegészítve jelennek meg:

- Az **alsó szinteken (1–2. emelet)** a közösségi interakciós terek, kiállítótermek és előadótermek kaptak helyet (*Performatív és Találkozási terek*).
- A **középső szinteken (3–5. emelet)** a tematikus olvasótermek, zenei szobák és alkotóműhelyek alakítják ki a *Tanulási és Inspirációs tereket*.
- A **felső szintek (6–7. emelet)** a szakkutatói archívumoknak és csendes övezeteknek adnak otthont.

Az alagsori automatizált raktározás révén a felszín feletti területek jelentős része közvetlenül a humán interakciókat és a közösségi tanulást szolgálja. Az épület közösségi orientációja a belső és külső terek kapcsolatában is megjelenik: az ASPECT Studios által tervezett tájépítészeti környezet (kültéri rendezvényterek, „knowledge plaza”) kiterjeszti a könyvtár programjait a környező Century Park felé (ASPECT Studios, n.d.).

4.3 A felhasználói élmény mint integrált szolgáltatási dimenzió

A Shanghai Library East felhasználói élménye a technológiai infrastruktúra, a fizikai tér és a szolgáltatási csatornák együttes működésén keresztül értelmezhető. Az önkiszolgáló és digitális szolgáltatások (mobiltelefonos kölcsönzés, intelligens polcok, online ülőhely- és rendezvényfoglalás) növelik a használói autonómiát és csökkentik a tranzakciós várakozási időket (Fan, 2023; Shanghai Library, n.d.).

A digitális navigáció és a robotizált asszisztencia a fizikai környezet használatát támogatja. Ugyanakkor az integrált szolgáltatási környezet nem jelenti a személyes könyvtári közreműködés megszűnését: az önkiszolgáló megoldások mellett a személyes segítségnyújtást biztosító tájékoztató pultok is fennmaradtak (Shanghai Library, n.d.).

Kritikai szempontként merül fel a digitális kompetenciák és az inkluzív hozzáférés kérdése (McCarthy, 2019). A teljesen alkalmas alapú működés az idős vagy alacsonyabb digitális jártasságú használók számára korlátokat jelenthet. Emellett a digitális azonosítás és az adatkezelés kérdései hangsúlyozzák a használói autonómia és az átláthatóság megőrzésének fontosságát.

5. Diskuszió

5.1 Az intelligencia rendszerszintű értelmezése

A Shanghai Library East vizsgálata alapján a smart library „intelligenciája” nem célszerűen egyes technológiai megoldások pusztája jelenlétével azonosítható. Az eset inkább arra utal, hogy az intelligens könyvtári működés olyan rendszerszintű jelenségként értelmezhető, amelyben a technológiai infrastruktúra, az információs rendszerek, a fizikai környezet és a szolgáltatások egymással összekapcsolódva alakítják a könyvtár működését. Ez a megközelítés összhangban áll a smart library szakirodalmánál azon irányzatával, amely az intelligens technológiák alkalmazását nem elszigetelt technikai fejlesztésekként, hanem a könyvtári folyamatok és szolgáltatások szélesebb rendszerében vizsgálja (Cao et al., 2018; Gul & Bano, 2019).

Az East esetében ez az integráció több, egymást kiegészítő szinten figyelhető meg. A könyvtári informatikai infrastruktúra részeként alkalmazott FOLIO platform mellett automatizált állománykezelési és használói szolgáltatások, digitális információkeresési megoldások, beltéri navigációs rendszerek és robotizált technológiák is megjelennek (Fan, 2023; Peng, 2023; Zhou et al., 2023). E technológiák különböző könyvtári folyamatokhoz kapcsolódnak, ezért az East technológiai környezete nem egyetlen, központi „intelligens” rendszerként, hanem egymással kapcsolatban álló technológiai és szolgáltatási komponensek együtteseként írható le.

A rendszerszintű megközelítés ugyanakkor fontos kritikai következménnyel jár: a technológiai fejlettség önmagában nem tekinthető a könyvtári működés eredményességi mérőjének. A jelen kutatás nem vizsgálta az egyes technológiák működési hatékonyságát, a használói elégedettséget vagy a szolgáltatások költséghatékonyságát. Ezért abból, hogy az East számos integrált digitális és automatizált megoldást alkalmaz, nem következik, hogy működése minden szempontból hatékonyabb lenne más könyvtári modelleknél. A dokumentumalapú vizsgálat elsősorban a létrehozott infrastruktúra és szolgáltatási környezet jellemzőit teszi láthatóvá.

Ez a megközelítés Noh (2015) Library 4.0-ról kialakított értelmezésével is kapcsolatba hozható, és segít elkerülni a technológiai determinizmust. A technológia jelenléte önmagában nem garantálja sem a jobb felhasználói élményt, sem a hatékonyabb intézményi működést. Az eset emellett nem igazolja egy univerzálisan alkalmazható „Shanghai Library-modell” létezését, hanem egy konkrét intézményi példán keresztül világítja meg az integrációs logikát.

5.2 Automatizáció és a könyvtári szolgáltatások átalakulása

A Shanghai Library East vizsgálata alapján az automatizáció a könyvtári szolgáltatások olyan területeit érinti, amelyek korábban jelentős részben manuális vagy közvetlen könyvtárosi közreműködést igényeltek. Az önkiszolgáló kölcsönzés és visszavétel, az automatizált válogatás és anyagmozgatás, a digitális foglalási rendszerek, a beltéri navigáció és a robotizált szolgáltatások együttesen a könyvtárhasználat több egymást követő pontját támogatják (Fan, 2023; Peng, 2023; Zhou et al., 2023).

A szolgáltatási folyamatok automatizációja elsősorban a rutinjellegű műveletek esetében figyelhető meg. Az automatizált anyagmozgatási és válogatási rendszer például a dokumentumok visszavételét, szortírozását és az egyes könyvtári terekbe történő továbbítását támogatja, csökkentve a manuális terheket (Bibliotheca, 2023).

Ez a változás összekapcsolható a könyvtári szakmai szerepek lehetséges átalakulásával (Noh, 2015). Amennyiben a rutin-szerű kölcsönzési tranzakciókat technológiai rendszerek támogatják, elméletileg nagyobb figyelem fordítható a magasabb hozzáadott értékű információs tanácsadásra, a kutatástámogatásra vagy a közösségi programok szervezésére. A rendelkezésre álló dokumentáció ugyanakkor nem szolgáltat elegendő empirikus adatot arról, hogy az automatizáció milyen konkrét változásokat idézett elő a könyvtári munkatársak napi feladataiban vagy a foglalkoztatási szerkezetben. Ezért nem állítható megalapozottan a munkaerő-átcsoportosítás ténye, legfeljebb annak szervezeti lehetősége fogalmazható meg.

5.3 Nemzetközi komparatív kontextus és kritikai reflexiók

A Shanghai Library East nemzetközi kontextusban is értelmezhető, különösen olyan kortárs könyvtári modellek mellett, amelyek a hagyományos gyűjteményi és olvasási funkciókat tanulási, közösségi és kulturális szerepekkel egészítik ki (Jochumsen et al., 2012; Schmidt Hammer Lassen Architects, n.d.).

A nyugat-európai zászlóshajó projektekkel (például a helsinki Oodival vagy az oslói Deichman Bjørvikával) való összevetés elsősorban a könyvtári tér, a közösségi szolgáltatások és a használói orientáció szintjén releváns. Fontos megjegyezni, hogy a felhőalapú LSP-rendszerek vagy az automatizált robotikai megoldások a nyugat-európai könyvtárakban is jelen vannak (például az Oodi esetében alkalmazott robotizált anyagszállító rendszerek), így a különbség nem az egyes technológiák meglétében vagy hiányában gyökerezik. Az összehasonlítás elsősorban az intézményi hangsúlyok és a szakpolitikai fejlesztési környezet feltárására alkalmas, nem pedig egy leegyszerűsítő „nyugati” és „keleti” dichotómia felállítására.

A fejlesztési kontextust tekintve a Shanghai Library East modellje szorosan illeszkedik az állami digitális infrastruktúra-stratégiához és a smart city integrációhoz, ahogyan azt a kínai 14. öt éves terv is rögzíti (NDRC, 2022). Ezzel szemben a nyugat-európai zászlóshajó modelleket elsősorban a helyi állampolgári demokrácia és a közösségi önszerveződés támogatása hajtja.

A technológiai fókusz terén az East a tömeges ASRS robotikára, a FOLIO LSP adatintegrációra és a WeChat ökoszisztémára épít (Zhou et al., 2023), míg a nyugat-európai megközelítésben a közösségi alkotóműhelyek (*maker space*), a participatív médiatermelés és a nyílt közösségi terek kerülnek előtérbe. Az adatkezelési megközelítés terén az East az integrált digitális azonosítást és az alkalmazásalapú szolgáltatásszervezést helyezi előtérbe (Shanghai Library, n.d.), míg a nyugati modellek hangsúlyosabban alkalmazzák a *privacy-by-design* elveket és az anonim használati opciókat. Ez az összevetés természetesen a szakirodalmi elemzés alapján elvégzett értelmező, illusztratív összehasonlítást szolgálja, és nem kvantitatív mérésen alapul.

A kínai szakpolitikai környezetben az East a digitális és kulturális infrastruktúra-fejlesztési célokhoz illeszkedik (NDRC, 2022; Qin et al., 2023). A soft power és a kulturális diplomácia szempontja (Aukia, 2019) ebben a kontextusban nem igazolt intézményi célként, hanem értelmezési keretként jelenik meg: a nagy léptékű technológiai és építészeti megvalósítás alkalmassá teheti az intézményt a nemzeti teljesítmény nemzetközi reprezentációjára. Kritikai szempontként hangsúlyozandó, hogy a dokumentumalapú módszertan nem teszi lehetővé az adatvédelmi gyakorlatok vagy a digitális inklúzió empirikus mérését, így ezek a kérdések a jövőbeli kutatások kiemelt irányait képezik.

6. Következtetések és kitekintés

A tanulmány célja annak vizsgálata volt, hogy a smart library koncepció miként jelenik meg a Shanghai Library East esetében, különös tekintettel a technológiai infrastruktúra, a könyvtári tér, a szolgáltatások és a felhasználói élmény kapcsolatára. A kvalitatív, dokumentumalapú esettanulmány eredményei alapján az East olyan intézményi környezetként értelmezhető, amelyben e dimenziók egymással összekapcsolódva alakítják a könyvtár működését.

A vizsgálat legfőbb megállapításai a következőkben összegezhetők:

1. Az East „intelligenciája” nem az egyes technológiák (ASRS, FOLIO LSP, RFID, robotika) önálló fejlettségéből, hanem azok rendszerszintű, adatalapú integrációjából fakad (RQ1).
2. A térszervezésben megjelenő „from collection to connection” elv igazolja a gyűjteményközpontú működéstől a többfunkciós, közösségi és tanulási terek felé történő elmozdulást, összhangban a Négy Tér Modellel (Jochumsen et al., 2012) (RQ2).
3. A felhasználói élmény hibrid módon alakul ki, ahol a digitális felületek és a fizikai terek kiegészítik egymást, miközben a digitális inklúzió és az adatvédelem kérdései kritikai szempontként jelennek meg (RQ3).

A technológiai automatizáció tekintetében az elemzés alapján valószínűsíthető, hogy a rutinműveletek átvállalása lehetőséget teremt a humán könyvtári szerepek ártértékelésére, de a munkaerő tényleges átcsoportosítása empirikus igazolást igényel. Nemzetközi szempontból az eset nem támasztja alá egy univerzális „Shanghai Library-modell” átvételét, de értékes tapasztalatokkal szolgál a nagy léptékű smart könyvtári rendszerek tervezéséhez. A soft power dimenziója pedig közvetlen intézményi cél helyett a nemzetközi kulturális és technológiai reprezentáció releváns értelmezési keretként szolgál.

A kutatás korlátja a dokumentumalapú jellegből adódik, mivel közvetlen kérdőíves vagy interjú mérésekre nem volt lehetőség. A jövőbeli kutatások számára így a használói elégedettség, a digitális kompetenciák és a szervezeti változások empirikus vizsgálata jelentheti a fő irányt.

Felhasznált és ajánlott forrás

ASPECT Studios (n.d.) *Shanghai Library East Landscape Design*. ASPECT Studios.

Aukia, J. (2019) *Struggling for Recognition? Strategic Disrespect in China's Pursuit of Soft Power*, East Asia, 36(4), p. 305–320.
<https://doi.org/10.1007/s12140-019-09323-9>

Bibliotheca (2023) *Automated Storage and Retrieval System (ASRS) for Modern Public Libraries*. *Bibliotheca White Paper*, Saint Paul. Elérhető: <https://www.bibliotheca.com> (Utolsó elérés: 2026. 09. 10.)

- Bowen, G. A. (2009) *Document Analysis as a Qualitative Research Method*, Qualitative Research Journal, 9(2), p. 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Braun, V., Clarke, V. (2006) *Using thematic analysis in psychology*, Qualitative Research in Psychology, 3(2), p. 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cao, G., Liang, M., Li, X. (2018) *How to make the library smart? The conceptualization of the smart library*, The Electronic Library, 36(5), p. 811–825. <https://doi.org/10.1108/EL-11-2017-0248>
- Denzin, N. K. (1978) *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. 2. kiadás. McGraw-Hill, New York. ISBN 978-0070163614
- Fan, R. (2023) *Smart services that enhance reader's user experience – Taking the Shanghai Library East as an example*, Journal of Japan Society of Information and Knowledge, 33(4), p. 373–383. https://doi.org/10.2964/jsik_2023_036
- Gul, S., Bano, S. (2019) *Smart libraries: an emerging and innovative technological habitat of 21st century*, The Electronic Library, 37(5), p. 764–783. <https://doi.org/10.1108/EL-02-2019-0052>
- Jochumsen, H., Hvenegaard Rasmussen, C., Skot-Hansen, D. (2012) *The four spaces – a new model for the public library*, New Library World, 113(11-12), p. 586–597. <https://doi.org/10.1108/03074801211282948>
- Kuhar, M., Merčun, T. (2022) *Exploring user experience in digital libraries through questionnaire and eye-tracking data*, Library & Information Science Research, 44(3), 101175. <https://doi.org/10.1016/j.lisr.2022.101175>
- Lankes, R. D. (2016) *The new librarianship field guide*. MIT Press, Cambridge. ISBN 9780262529082
- Lengyelne Molnár, T. (2022) *A könyvtárak digitális ökoszisztémája*. Gondolat Kiadó, Budapest. ISBN 9789635561971
- McCarthy, E. (2019) *Developing digital audience frameworks for Oxford's GLAM*, Performance Measurement and Metrics, 20(3), p. 179–185. <https://doi.org/10.1108/PMM-09-2019-0042>
- National Development and Reform Commission [NDRC] (2022) *The 14th Five-Year Plan for Public Services*, Central People's Government.
- Noh, Y. (2015) *Imagining Library 4.0: Creating a Model for Future Libraries*, The Journal of Academic Librarianship, 41(6), p. 786–797. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2015.08.020>
- Oldenburg, R. (1999) *The great good place*. Marlowe & Company, New York ISBN 9781569246818
- Patton, M. Q. (1999) *Enhancing the quality and credibility of qualitative analysis*, Health Services Research, 34(5 Pt 2), p. 1189–1208.
- Peng, W. (2023) *From Digitization to Transformation: The Shanghai Library Journey through the Evolution of DX – A Case Study Analysis*, Journal of Japan Society of Information and Knowledge, 33(4), p. 356–364. https://doi.org/10.2964/jsik_2023_034
- Priestner, A., Borg, M. (Eds.) (2016) *User Experience in Libraries: Applying Ethnography and Human-Centred Design*. Routledge, London. ISBN 9781472484727
- Qin, S., Dai, B., Gao, X., Xu, N. (2023) *Strategic vision for high-quality development of libraries under the overall layout of "Digital China"*, Library Tribune, 43(6), p. 5–17.
- Schmidt Hammer Lassen Architects (n.d.) *Shanghai Library East*. Schmidt Hammer Lassen Architects.
- Schöpfel, J. (2018) *Smart Libraries*, Infrastructures, 3(4), Article 43. <https://doi.org/10.3390/infrastructures3040043>
- Shahzad, K., Khan, S. A., Iqbal, A. (2024) *Impact of augmented reality on libraries: A systematic literature review*, Journal of Librarianship and Information Science, 57(4), p. 977–990. <https://doi.org/10.1177/09610006241259492>

Shanghai Library (2022) *Notice on the trial operation of Shanghai Library East*. Shanghai Library.

Shanghai Library (n.d.) *Shanghai Library East Overview and Services*. Shanghai Library.

Xi, Q., Wu, W., Zhang, T., Hu, W., Ni, F. (2017) *Applying a Mobile Social Medium: WeChat in Provincial Public Libraries in China*, *Science & Technology Libraries*, 36(4), p. 415–424. <https://doi.org/10.1080/0194262X.2017.1389669>

Yin, R. K. (2018) *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.), SAGE Publications, Los Angeles ISBN 9781506336169

Zhou, G., Zhang, C., Ji, T., Zhou, J., Zhang, Z. (2023) *FOLIO Successfully Goes Alive in the Largest Public Library in China*, *International Journal of Librarianship*, 8(1), p. 3–10. <https://doi.org/10.23974/ijol.2023.vol8.1.288>

A hátrányos helyzetben élők könyvtári ellátása a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtárban

Társadalmi felelősségvállalás az esélyegyenlőség jegyében

Library Services for Disadvantaged Groups at the Berzsényi Dániel Library in Szombathely

Social Responsibility in the Spirit of Equal Opportunity

Baráthné Molnár Mónika¹

¹ Berzsényi Dániel Könyvtár
bmmonika@bdkmk.hu

Beérkezett: 2026. 07. 20. / Elfogadva: 2026. 07. 22. / Publikálva: 2026. 09. 24.

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár számos speciális projekttel, programmal támogatja a hátrányos helyzetű használói csoportok egyenlő esélyhez fűződő jogának érvényesítését, társadalomba való integrációját, illetve könyvtári ellátását. A cikk áttekintést nyújt az esélyegyenlőségi program kialakításának előzményeiről, valamint részletesen beszámol a program főbb elemeiről. Ezenfelül felvázolja, hogyan jelennek meg a fogyatékkal élők segítségének szempontjai a könyvtárfejlesztési stratégiában, és ismerteti a könyvtár által megvalósított jó gyakorlatokat.

hátrányos helyzetű könyvtárhasználók, esélyegyenlőségi program, társadalmi érzékenyítés, Berzsényi Dániel Könyvtár

Through its special projects and programmes, the Berzsényi Dániel Library in Szombathely promotes equal opportunities, social integration, and access to library services for disadvantaged user groups. This article reviews the background of the library's equal opportunity programme and details its key elements. Furthermore, it outlines how aspects of support for people with disabilities are incorporated into the library's development strategy and describes the best practices implemented by the institution.

disadvantaged library users, equal opportunities programme, social sensitization, Berzsényi Dániel Library

1. Bevezető

Az Európai Bizottság 2026. július 17-én tette közzé azt az átfogó jelentést, amely a közkönyvtárak 21. századi szerepét vizsgálja, a nyilvános könyvtári ellátást alapvető közszolgáltatásként határozva meg, amelyhez mindenki számára biztosítani kell a szabad hozzáférést.¹ A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény² megfogalmazása szerint „a fogyatékos emberek a társadalom egyenlő méltóságú, egyenrangú tagjai, akik a mindenkit megillető jogokkal és lehetőségekkel csak jelentős nehézségek árán vagy egyáltalán nem képesek élni. A fogyatékos emberek hátrányainak enyhítése, esélyegyenlőségük megalapozása, illetve a társadalom szemléletmódjának alakítása érdekében” alkotta a jogalkotó a szabályozást.

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár számos speciális projekttel, programmal támogatja a hátrányos helyzetű használói csoportok egyenlő esélyhez fűződő jogának érvényesítését, a társadalomba való integrációját, illetve a könyvtári ellátását. A CeLISR-ben korábban megjelent angol nyelvű tanulmány³ a szombathelyi megyei hatókörű városi könyvtár hátrányos helyzetűek ellátásával kapcsolatos gyakorlatát mutatja be történeti visszatekintéssel, napjaink helyzetébe való beágyazással és utalással a jövőbeli tervekre, kronologikus sorrendben áttekintve a könyvtárban ezen a téren megvalósított jó gyakorlatokat. Ugyanezen témában dr. Baráthné Molnár Mónika könyvtárigazgató által jegyzett előadás hangzott el a V4-országok könyv-

társzakmai konferenciáján, Besztercebányán. Az előadás szerkesztett változata angol és szlovák nyelven olvasható az *Inclusion – accessibility – services* című konferenciakötetben.⁴ Magyar nyelven mostanáig nem jelent meg a szombathelyi könyvtár ilyen irányú tevékenységére fókuszáló, a gyakorlati sokféleséget tekintve teljességre törekvő írás. Jelen összegzés az említett, *Társadalmi felelősségvállalás az esélyegyenlőség jegyében és a hátrányos helyzetű és fogyatékkal élő személyeknek szóló programok, valamint a többségi társadalom érzékenyítése a szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtárban* címen, angol nyelven megjelent tanulmányoknak a bővített, átszerkesztett, valamint a TOP Plusz uniós pályázathoz való csatlakozás témájával kiegészített változata.

2. Jogi szabályozók és intézményi alapidokumentumok

A bevezetőben hivatkozott törvény a fogyatékos személyt megillető jogok tárgyalása során négy területet emel ki:

- az akadálymentes és biztonságos épített környezethez való jog,
- a közérdekű információkhoz, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés joga,
- a fogyatékos személyt az információs esélyegyenlőség megilleti az információs társadalmi szolgáltatások igénybevételekor,
- a megfelelő támogató szolgálat igénybevételéhez való jog.

A törvény a mindennapi élet öt területét nevezi meg mint az esélyegyenlősítés során fontos területet:

- egészségügy; oktatás, képzés;
- foglalkoztatás;
- lakóhely, közösségbe való befogadás, önálló életvitel;
- kultúra, sport.

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár küldetésnyilatkozatában⁵ és stratégiai tervében⁶ is kiemelten kezeli az egészségi, fizikai és szociális hátránnyal élők könyvtári ellátását, minden rendelkezésre álló eszközzel támogatja az esélyegyenlőség érvényesülését szolgáltatásai igénybevételében.

A Könyvtári Intézet Kutatási és Elemző Osztálya 2018 és 2021 közötti időszakra fókuszálva vizsgálta, milyen erőfeszítéseket tettek ezen a téren az egyes könyvtárak.⁷ A vizsgálatokat összegző dokumentumban a szombathelyi bibliotéka kétszer is említésre kerül. Az Országos Széchényi Könyvtár intézkedési tervet⁸ dolgozott ki a Marrakeshi Szerződés implementálása kapcsán, a terv alapján – a jogszabályi kötelezettségnek megfelelően – tájékoztatja az Európai Bizottságot a Magyarországon működő jogosított szervezetekről, köztük a szombathelyi vármegyei hatókörű városi könyvtár ez irányú tevékenységéről is. A Könyvtári Intézet a hazai könyvtári rendszerben szereplő jó gyakorlatok között említi az Önként vakon – Ismerkedés a könyvtárral látássérült olvasóink szemüvegén keresztül című foglalkozást,⁹ amelyet a szombathelyi könyvtár munkatársa, Nagy Marianna Zsuzsanna dolgozott ki.

3. A könyvtár szociális segítőmunkájának első megnyilvánulásai

A szombathelyi megyei könyvtár többféle szolgáltatást működtetett jogelődjével közös csaknem 150 éves története során. Könyvtáros elődeink az első világháború idején a szombathelyi kórházban ápolat katonáknak juttattak el olvasnivalót, a két világháború között vidéki olvasóiknak postán küldték el az igényelt könyveket. Megszervezték a házhoz szállítást, e célból kerékpárt is beszerettek. 1945 után azonban hosszú ideig nem jutott figyelem a hátrányos körülmények között élőkre.

A hátrányos helyzetű csoportok könyvtári ellátását intézményünk hosszabb időn át a hagyományosabb, már bevált módokkal végezte; könyvállományt helyeztünk el az öregek napközi otthonában, az Erdei Iskolában (elfekvő betegek kórháza), a megyei kórház egyes osztályain és azokban a körzeti pártklubokban, amelyeknek tagjai idősek, nyugdíjasok voltak. Ezt a könyvanyagot cseréltük, frissítettük meghatározott időközönként. A Berzsényi Dániel Könyvtár 1979-ben – a házi kölcsönzés megindításával – lépett ki a megszokott keretek közül. Kezdetben csak a betegségük vagy koruk miatt házhoz, ágyhoz kötött idős embereknek szállítottunk lakásukra olvasnivalót. Később a városban élő mozgáskorlátozott, a könyvtárat látogatni képtelen olvasókra is kiterjesztettük ezt a szolgáltatást.¹⁰ Tilcsikné Pásztor Ágnes 1981-ben az ezen szolgáltatással kapcsolatos tapasztalatról így írt: „A személyes kapcsolat kialakítása és fenntartása érdekében mindig ugyanazok a könyvtárosok látogatják

az olvasókat. A könyvtárosok megismerkedhettek tehát a szolgáltatásban részesülők körülményeivel, gondjaival, s lehetőségük nyílt arra, hogy a könyvkölcsönzésen felül is segítséget nyújtsanak a lakásukhoz kötött embereknek mindennapi problémáik megoldásához is. A házi kölcsönzés csak így válhat tartalmában is a könyvtár szociális tevékenységévé.¹¹ Nagy Éva az idők könyvtári ellátását, valamint a házi kölcsönzések adatait 1979 és 1993 közötti időszakban vizsgálva megállapította, hogy „ehhez a munkához a szakmai felkészültségen kívül átlagon felüli tapintatra, kedvességre, megértésre is szükség van. Meg kell hallgatni kisebb-nagyobb problémáikat, emlékeiket, az olvasmányok élményeit. Ezek ugyanúgy az ellátáshoz tartoznak, mint a könyvek kiválasztása és odaszállítása.”¹² A házi kölcsönzés mellett több olyan tevékenységet végzett intézményünk, amelyben szociálisan vagy egészségi okokból hátrányos helyzetű olvasók információhoz jutását segítette. Hangoskönyv-gyűjteményünket használták a látási fogyatékkal élők, befogadtuk a hajléktalanokat, különböző segítő szolgáltatásokat indítottunk munkanélküliek részére. Ezen megoldhatatlan élethelyzetű felhasználói csoportokkal dolgozva megállapítottuk, hogy sajátos viselkedésükre, igényeikre nem lehet a megszokott szolgáltatásokkal válaszolni. A külföldi tapasztalatok pedig arra figyelmeztettek bennünket, hogy ebben a szerepünkben meg kell találnunk azokat a szervezeteket, amelyekkel hatékony az együttműködés a segítségnyújtásban. Hasonló konklúzió fogalmazódott meg egy országos napilap hasábjain is a témáról: „A bibliotékák szerepe – és kötelessége – legfeljebb az együttműködés lehet a szociális gondoskodást „főállásban” végzőkkel...”¹³ A kérdés az, hogy valóban a könyvtáraknak kell-e a viszonylagos nyugalom és megpihenés lehetőségét biztosítani. Szakemberek, szociális munkát végzők és olvasók, könyvtárosok eltérő véleményt fogalmaztak meg. Saját kollégáink véleménye sem egyezik mindenben. Az olvasók pedig legjobb esetben is csak eltűrik ezt a helyzetet, de került sor hangos jelenetekre is, amelyek során az olvasó indulatosan a hajléktalanok azonnali eltávolítását követelte. Indokaik részben érthetőek, hiszen ezek az emberek ápolatlanok, néha ittasak, elalszanak az ülőhelyeken, és bizony egymás közötti hangoskodásra és tettelegességre is sor került már. Ezeket a könyvtár kivédeni nem tudja, de szerény eszközeivel megpróbálkozik elviselhetővé tenni az olvasók számára a helyzetet. Választanunk csak a tiltás és a megengedés között lehet, és mi határozottan az utóbbira voksolunk. Segíteni ezeken az embereken élethelyzetük megváltoztatásában nem tudunk, de továbbra is biztosítani fogjuk számukra a hírlapolvasó használatának lehetőségét. Olvasóinktól pedig megpróbálunk meggyőzéssel türelmet kérni az esetleges kellemetlenségek miatt.¹⁴

A téma napjainkban is kérdéseket vet fel: mennyiben biztosítottak hazánkban a hátrányos helyzetben élők kulturális alapjogai; a könyvtárosképzés képessé teszi a kollégákat, hogy a könyvtár szociális érintettsége esetén tevékenykedjenek; szükséges-e szakképzés, vagy elégséges a szociális munkásokkal, a családsegítőkkal történő együttműködés? Egy múltbéli biblioterápiás gyakorlatunk lehetséges válasz a szakemberekkel történő hatékony együttműködésre. Biblioterápia segítségével pszichiátriai betegek gyógyításában is közreműködtünk. Mindezen tevékenységünkről a helyi és az országos szakmai orgánumban beszámolókat jelentettünk meg.¹⁵ Az indulásnál bizonytalanul megfogalmazódó igényre figyelt fel a könyvtár 1983 szeptemberében, amikor a Vas Népe hasábjain a megyei kórház pszichiátriai osztályának főorvosa társadalmi segítséget kért az induló pszichiátriai foglalkoztató működéséhez. A személyes beszélgetések során is tetet őlött kérés azonban a hagyományos, megszokott és begyakorolt módszerekkel nem volt teljesíthető. A döntéssel (csoportos irodalmi beszélgetések levezetése) meglehetősen járatlan útra léptek a könyvtárosok. A feladatra jelentkező négy kolléga pszichiátriai tájékozottsága igen különböző volt, terápiás gyakorlattal pedig egyikük sem rendelkezett!¹⁶ A tapasztalatokat leíró szerző megállapítja, hogy „nem áll szándékomban azt a téves feltételezést sugallni, hogy egy vagy akár több irodalmi mű átélése, az így szerezhető élmény, a kiváltott érzelmi reakciók önmagukban képesek a betegek életének befolyásolására. Mindezek csupán segítik a pszichiátert. A gyógyítási folyamatban ily módon az irodalmi mű a katalizátor szerepét játssza, kiindulópontja a beszélgetésnek, a különböző megnyilvánulásoknak. A könyvtárosra pedig itt is a közvetítés vállalása hárul. A beszélgetés vezetésével közvetíti az irodalmat a csoportnak, segít az élmény befogadásában, feldolgozásában. Közben a gyógyító szakember számára lehetővé válik a betegek minden reakciójának megfigyelése. Ez természetesen nem zárja ki, hogy a pszichiáter – aki valójában a csoport indirekt vezetője – akkor és ott avatkozzon be a műértelmezés, az élményfeldolgozás folyamatába, amikor és ahol szükségesnek látja.”¹⁷

Nagy Éva 2004-ben a könyvtár esélyegyenlőségi tevékenységéről szóló írását a következő konklúzióval zárta: „tennivalónk ezen a területen még sok energiát igényel, de nagy eredménynek tartjuk, hogy a kezdeményezés részünkről indult, és az érintettek azt is megtapasztalhatták, hogy a könyvtárosok természetesnek veszik jelenlétüket és segítenek a nyilvánosság kiváltotta szorongási küszöb átlépésében.”¹⁸

A házi kölcsönzés az azóta eltelt 46 évben is folyamatosan működött. Az idős koruk vagy betegségük miatt házhöz-ágyhoz kötött emberek ellátását jelenleg is több olvasószolgálatos munkatárs végzi. Nagy Marianna Zsuzsanna személyes visszaemlékezése a 2009–2024 közötti időszak átélte emlékeit idézi: „Rendszeresen végeztem házikölcsönzést intézmények és magán-

lakások látogatásával. Látogattam a Szakosított Szociális Intézetet. Az intézetben élő vak, gyengénlátó, mozgássérült, demens lakók, illetve az ott dolgozók számára – 2-3 havonta cserélve – letétet (könyv, CD, újság, DVD) szállítottam. Ezenkívül volt 10-15 fő, akiket személyesen látogattam, számukra egyéni kéréseket teljesítettem. A személyes kapcsolat nagyon fontos volt számukra. Jártam az Időskorúak Gondozóházába felváltva a kollégákkal, hárman felolvasásokat tartottunk fekvőbeteg időseknek, akik már nem tudtak olvasni. A személyes kapcsolat nagyon fontos volt számukra. Könyveket, hangoskönyveket, CD-ket kölcsönöztem a még olvasni tudóknak. Letétet (könyv, CD, újság, DVD) szállítottam a – szintén ebben az épületben működő – nyugdíjasklub látogatói és dolgozói számára. Az autista fiatalok számára létesült támogató lakóotthonba, a Holnap Házába havi rendszerességgel letétet szállítottam, egyéni kéréseket teljesítettem, könyvtári foglalkozást, illetve papírszínházi mesélést (hangulattól függően) tartottam, negyedévente kézműves-foglalkozással készültem. A mai napig „kirándulásként” meglátogatnak a Kámoni fiókkönyvtárban. A Hajléktalan emberek otthonába havi rendszerességgel letétet vittem a betegek és az ott dolgozók számára (DVD, kevés könyv). Az Egyházmegyei Papi Otthonban havi rendszerességgel kerestem fel az otthonban élő vak atyát, aki még igényelte a hangoskönyveket. A személyes kapcsolat szintén nagyon fontos volt számára. A saját lakásukban élő vak, gyengénlátó, illetve mozgáskorlátozott olvasók száma 4-5 fő volt. Igénytől függően könyvet, hangoskönyvet, CD-t, DVD-t kölcsönöztem nekik. A személyes találkozásért voltak a leghálásabbak, mivel napjaik nagy részét egyedül töltötték.”

Vakok és gyengénlátók részére hangoskönyveket megjelenésük óta vásárolunk és szolgáltatunk. Munkatársaink az 1980-as években biblioterápiás foglalkozások közreműködői voltak a megyei kórház ideg- és elmeosztályának foglalkoztatójában. Befogadtuk a hajléktalanokat, segítő szolgáltatásokat indítottunk munkanélküliek részére, deviáns fiatalokkal foglalkoztunk. Sajnálattal kellett azonban tapasztalnunk, hogy az épület adottságai a lehetséges igénybevevők egy részét – az akadálymentesség feltételének hiánya miatt – kizárják a személyes használatból. Azt is tapasztaltuk, hogy sokan szereztek a sajtóból, valamint a kapcsolattartóktól tudomást szolgáltatásainkról, de nem épült ki vagy nem vált rendszeressé a kapcsolat a szociális ellátóintézményekkel, az önszorgító csoportokkal, a nyugdíjasok klubjaival, és nem aktív az együttműködés a fogyatékkal élők helyi csoportjaival sem. A 2002-ben felújított és kibővített épület átadásával megteremtődött a teljes akadálymentesség, ezzel lehetőség nyílt mindazok invitálására, akik számára a körülmények nem tették lehetővé a korábbi használatot.¹⁹

4. Az esélyegyenlőségi program kialakítása/kidolgozása 2002–2003-ban

Bár a gyűjtemény és a szolgáltatások alkalmasak a használók széles körű igényeinek kielégítésére, a tervezés időszakában feltérképeztük a célcsoportok minőségi ellátását segítő pályázatokat. Különböző támogatásokkal (Fogyatékosok Esélye Közalapítvány 2, NKA Könyvtári Kollégium 2, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma: A könyvtár nem csak a látóké) 2003–2004-ben összesen több mint másfél millió forint értékben bővült hangoskönyv-gyűjteményünk, valamint irodalmi és zenei CD-állományunk, kölcsönözhető CD-lejátszókat vásároltunk, nagyítókkal és öregbetűs könyvekkel segítettük a csökkentlátókat. Az épület felújításával együtt bővített információs infrastruktúra a látáskorlátozottak számára is tartalmazott használati eszközt: felolvasóprogrammal működő számítógépet. E dokumentumok és eszközök a Médiatár és nyelvi részlegben érhetők el a vakok és gyengénlátók részére. A 2002–2003-ban kidolgozott esélyegyenlőségi programunk²⁰ elindításához biztos háttérrel és lendülettel adtak a sikeres pályázatok.

A Berzsényi Dániel Könyvtár első esélyegyenlőségi programjának célkitűzései voltak:

1. Felvenni a kapcsolatot a szociális ellátóintézményekkel, önszorgító csoportokkal, a nyugdíjasok és a fogyatékkal élők szervezeteivel.
2. Felkeresni a célcsoportokat, és tájékoztatni őket a könyvtár nyújtotta lehetőségekről, a kiválasztott szolgáltatások igénybevételeének módjáról.
3. Pályázati támogatások segítségével bővíteni a célcsoportok által igényelt dokumentumbázist és eszközöket.
4. A fogyatékkal élők számára csökkenteni a könyvtárlátogatás anyagi terhet: biztosítani a díjtalan igénybevételt és az együttműködési megállapodás szerinti egyéb kedvezményeket.

A kapcsolatra kész feleknek együttműködési megállapodást ajánlottunk fel, amelyben egységesen szerepeltek a következők:

1. A könyvtárat önállóan használó fogyatékkal élő személyek részére ingyenes beiratkozást teszünk lehetővé.
2. A szervezet vagy intézmény jogosult a csoportos kölcsönzésre.

3. Ingyenes alapfokú számítógép-kezelői vagy internethasználoi tanfolyamon vehetnek részt (ezt kiterjesztettük a tisztségviselőkre és az intézmények munkatársaira is).
4. Előadótermeinket térítésmentesen engedjük át kulturális rendezvényeik, megbeszélések, termék- és eszközbemutatók céljára.²¹

2004-ben együttműködést foglaltunk írásba a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége Vas Megyei Szervezetével, a Mozgássérültek Vas Megyei Egyesületével, a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége Vas Megyei Szervezetével, a Fogyatékosok Támogató Szolgálatával és a Regionális Szociális Forrásközpont Kht. Fogyatékkal Élők Napköziotthonával, valamint a Misszió Közhasznú Egyesülettel (daganatos betegeket támogatnak).²² A 2002–2003-ban kidolgozott program megvalósításának tanulságait Nagy Éva igazgatóhelyettes, aki a Berzsényi-könyvtár esélyegyenlőségi programját irányította, így összegezte: „Elmondhatjuk, hogy programunk működik, az egyéni használók rendszeresen felkeresik könyvtárunkat, a csoportos látogatásokra igény van, kihelyezett rendezvényeink és foglalkozásaink örömet szereznek a résztvevőknek. Tapasztalataink alapján azonban néhány megfontolásra érdemes javaslatot szeretnénk tenni. Az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtárakban – ahogyan minden más közintézményben – először anyagi kérdés. Ma még, sajnos, kevés épület használható kerekesszékkal vagy nehezen mozgó idősok számára. Ha az akadálymentesség adott, akkor sorra vehetjük mindazokat az eszközöket, amelyek segíthetik a fogyatékkal élők könyvtárhasználatát. Ezek, valamint a szoftverek rendkívül drágák, költségvetésből elérhetetlenek. A pályázati támogatások bizonytalanok, aránytalanul sok munkaidőt emészt fel a velük való foglalatosság. A legfontosabb tényező azonban a munkatárs, akinek napi feladatai mellett kell vállalnia a sok ráfordítást igénylő teendőt, aki hajlandó képezni magát és esetenként rendhagyó időbeosztással dolgozni.

Az utóbbi időben több olyan felsőfokú képzettségű fiatal könyvtáros keresett munkát intézményünkben, aki fogyatékkal éli az életét. Státusaink betöltöttek, így nem lehetett ajánlatunk számukra. Felvetődött azonban a gondolat, hogy a bemutatott programban nagy szükség lenne olyan szakemberekre, akiknek személyes tapasztalatuk van a hasonló sorsúak igényeiről, emellett ismerik a könyvtári szolgáltatásokat. Statisztikákból tudott, hogy kevesen dolgozhatnak a fogyatékkal élők közül, pedig számukra rendkívül fontos az értelmes elfoglaltság lehetősége. Az esélyegyenlőség megvalósítását – ami a könyvtárak számára is kötelezettséggé vált a 2003. CXXV. tv.²³ értelmében – központi keretből olyan céltámogatással segíthetnék, amelynek része az ő alkalmazásuk lehetősége is.”²⁴

5. A fogyatékkal élők segítésének szempontjai a könyvtárfejlesztési stratégiában, 2014–2020

A Berzsényi Dániel Könyvtár második esélyegyenlőségi programjának is részét²⁵ képezte a fogyatékkal élők ellátása. 2020-ra terveztük elérni könyvtári gyűjteményünkre és szolgáltatásainkra alapozva azokat az együttműködési formákat, amelyek segítik a fogyatékkal élők magas minőségű könyvtári ellátását. Esélyegyenlőségi programunk, használóképzési tevékenységünk kulturális esélyegyenlőséget kínált. Élményfunkciót teljesítő programjainkkal népszerűsítettük az intézményt, a gyűjteményt, az irodalmat, a művészeteket és a tudományt. Közösségi szintéreként és információs központként a társadalmi integrációt segítettük. Jövőképünk megvalósítása érdekében átfogó céljaink az alábbiak voltak:

- A fogyatékkal élők minőségi szolgáltatáshoz jutása érdekében fejlesztések végrehajtása a központi könyvtárban és a fiókhálózatban az akadálymentesítés kiegészítése, ill. a teljes akadálymentesítés céljából.
- A munkatársak szervezett továbbképzésének biztosítása a felhasználó ismeretek korszerűsítése és készségeik, kompetenciáik fejlesztése érdekében.
- Azon szolgáltatási gyakorlat megőrzése, amelynek működtetése során azok is hozzájutnak az információkhoz és a dokumentumokhoz, akik személyesen nem tudják felkeresni a könyvtárt.

Specifikus célok:

- Technológiai megoldásokkal és tartalomfejlesztéssel az épülettől és a nyitvatartási időtől független akadálymentes hozzáférés emelése, az otthonukat elhagyni nem tudó használók számára is teljes tájékozódási lehetőség nyújtása.
- A fogyatékkal élők szervezetei által kezdeményezett programokkal, illetve könyvtári rendezvényekkel az olvasáskultúra és a digitális írástudás fejlesztéséhez való hozzájárulás.

- Hatókörünkben a társadalmi integráció közösségi szolgáltatásokkal történő segítése.
- A gyűjtemény és a könyvtárhasználat folyamatos népszerűsítése a fogyatékkal élők és az őket támogató intézmények és szervezetek körében.
- Rendszeres elégedettség- és igényvizsgálatok beépítése a gyakorlatba.

Megvalósítási területek:

A fogyatékossgal élők könyvtárhasználatának támogatása a könyvtár falain belül:

- A teljes akadálymentesség kiépítése (mobil erősítők, piktogramok, fényjelzések, vezető sávok, felolvasógép, Braille-nyomtató).
- A még nem szolgáltatott dokumentumtípusok (Braille-nyomtatású könyv, könnyen érthető nyelven írott könyv) bevonása a kínálatba. A gyűjteményfejlesztés súlypontjainak az igényvizsgálatokra történő alapozása.
- Az érzelmileg megterhelő, folyamatos kapcsolattartáshoz szükséges munkatársi képességek képzések általi segítése.
- Jelnyelvi jártasság megszerzése a kapcsolattartás érdekében.

Az informatikai eszközrendszer fejlesztése a fogyatékkal élők online hozzáféréseinek elősegítése érdekében:

- A könyvtár használatát segítő információk elérhetővé tétele a fogyatékossgal élők számára (a honlapcsalád teljes akadálymentesítése, tájékoztatók készítése).
- Speciális eszközellátottság biztosítása, a tartalmi hozzáférés érdekében (felolvasószoftver korszerűbbre cserélése, felolvasógép).
- Felhasználóképzési gyakorlatunk megőrzése, a fogyatékkal élők információkeresési kompetenciáinak fejlesztése.

A kulturális élmények megszerzésének segítése a Berzsényi Dániel Könyvtár falain túl, a kisközösségekben és az intézetekben:

- Egyéni foglalkozással és csoportos programokkal a hátrányos helyzetben élők kulturális élményszerzéséhez való hozzájárulás.
- A könyvtár belső és külső kommunikációjában az egyenlő esélyű hozzáférés iránti elkötelezettség hangsúlyozása.
- Helybe vitt szolgáltatások szervezése.

A megvalósítás tervezett anyagi eszközrendszere az alábbi tényezőkből állt össze: központi költségvetési támogatás, Szombathely MJV önkormányzati támogatás, a könyvtár saját bevétele, pályázati támogatások.

A 2014–2020-as időszakban az esélyegyenlőségi vállalásaink teljesültek, szolgáltatási gyakorlatunkat megőriztük, az akadálymentesítést online is fokoztuk, vakbarát honlapot fejlesztettünk, jelnyelvi jártasságot szerzett egy kollégánk, öregbetűs és Braille-nyomtatású könyv kínálatunkat bővítettük. Harmadik helyként és információs központként a társadalmi integráció segítése megvalósult, a könyvtári szolgáltatások és rendezvények e céloknak megfelelően jöttek létre, különösen a Roma kulturális napok sikeres, és a városban egyedinek számító rendezvényei kiemelendők.

6. Fogyatékossgal élők könyvtári ellátásának jó gyakorlatai

Évek óta szoros kapcsolatot ápolunk a Rum-Kastély EGYMI-vel (Rum-Kastély Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézmény, Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és Kollégium). Az intézmény több mint hatvan éve áll a fogyatékkal élők szolgálatában. Értelmi sérült, autista, halmozottan sérült gyermekek és fiatal felnőttek komplex személyiségfejlesztésével foglalkoznak. Olyan készségek és képességek kialakítására törekszenek, amelyek révén a tanulók mind önállóbb életvezetésre lehetnek képesek, s a lehető legkevesebb kiszolgáltatottak. A gyógypedagógiai intézmény célja, hogy növendékei a társadalomnak ne csak megtűrt, hanem elfogadott tagjaivá váljanak. Ezen célkitűzés megvalósításához a médiaszakkör is hozzájárul, amely a könyvtár független filmes munkatársának, Boros Ferencnek a közreműködésével²⁶ zajlik. A szakköri segítő munkán túl a könyvtár többször csatlakozott a Rum-Kastély EGYMI azon kezdeményezéséhez, amelynek törekvése, hogy megismertesse az ép társadalommal a fogyatékosok világát, segítse elfogadásukat. 2017-ben a *Találkozások* program keretében általános és középiskolás diákok ismerkedtek a fogyatékosok világával a szombathelyi bibliotékában. *Kedves időtöltésem* címmel a rumi

intézmény tanulóinak kézműves munkáiból nyílt tárlat.²⁷ 2018-ban a H+ Média és Kulturális Egyesülettel való együttműködésünk eredményeként nyithattunk tárlatot, ekkor a szombathelyi Kanizsai Dorottya Gimnázium és a Rum-Kastély EGYMI diákjainak fotóit tekinthették meg az érdeklődők *Te is KÉPes vagy rá* címmel, továbbá filmvetítésre is sor került, *Speciális nézőpont* elnevezéssel. A gimnazisták a fogyatékkal élő fiatalokkal vegyes csoportokban készítettek fényképeket a Vasi Skanzenben és a Csónakázó-tónál. Az elkészített fotókon nem tüntettük fel, hogy készítője melyik iskola diákja, egészséges vagy fogyatékkal élő.

A társadalom nehezen fogadja el a másságot, a furcsaságot, ezért fontos szerepet töltenek be elfogadtatásban az olyan programok, mint a *Te is KÉPes vagy rá* fotókiállítás és a *Speciális nézőpont* című filmvetítés. A fotózás és a filmezés is túlmutat a képek készítésén: segíti az egyéni életélmények szerzését, a művek sikerélményt jelentenek. Az alkotómunka során együtt dolgoznak épek és fogyatékkal élők, a bemutatók pedig közösségi alkalmak. A könyvtár évek óta helyet ad hasonló programoknak. Koczka Tibor alpolgármester a megnyitón elmondta: „Minden ilyen közös alkalom, ahol épek és nem épek működnek együtt, reményt táplál.”²⁸ 2019 novemberében az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban állították ki ezen esélyegyenlőségi integrációs projekt keretében készült fényképek egy részét.

7. Önkifejezés művészettel: a speciális film

„Mi is az a speciális film? Aki eddig még nem találkozott a sérült emberek világával, joggal kérdezheti, mi is az a speciális filmezés. A fogyatékos emberek életében fontos szerepet tölt be a különböző művészetekkel való önkifejezés, lehetőségeik sérültségükből adódó beszűkülése miatt. Az utóbbi évtizedekben ezeket az embereket sok esetben speciális művészeknek, alkotói tevékenységeiket speciális művészeteknek nevezik. Ugyanebből az okfejtésből ered a speciális filmes elnevezés is. Az értelmi fogyatékos emberek kintől nézve zárt világban élnek, viszont ha mindezt bentről szemléljük, úgy néz ki, mintha kintől nem lennének kíváncsiak a „bentlakókra”. Így merült fel bennem a kérdés: valójában akkor ki is a zárkózott? A speciális filmezés egyik nagy érdeme, hogy mára a sérült emberek a szó szoros értelmében is saját kezükbe vették azt az eszközt, amellyel le kívánják bontani ezt a furcsán kétoldalú falat. Ez az eszköz pedig a kamera. Mindez azt bizonyítja, hogy meg akarják mutatni magukat, gondolataikat, nehézségeiket, örömeiket és életüket”²⁹ – ezekkel a mondatokkal mutatja be Fábíán Gábor az általa létrehozott egyesület küldetését.

A Magyar Speciális Mozgóképek Egyesület azzal a céllal alakult, hogy az értelmi fogyatékosággal élő emberek életminőségét a mozgóképek lehetőségei által javítsa. Az egyesület megalakulása egy olyan civil kezdeményezés, amely minden speciális filmes folyamat támogatására irányul, így a már meglévő folyamatokban való részvételt és segítségnyújtást legalább annyira lényeges feladatnak tartja, mint az új lehetőségek és kapcsolatok felkutatását. Az egyesület tagjai között egyaránt szerepelnek speciális filmes alkotók, filmes és színházi szakemberek, valamint a szociális ágazatban sokéves szakmai tapasztalattal rendelkező szociális, gyógypedagógus szakemberek.

A Berzsenyi Dániel Könyvtár és a Magyar Speciális Mozgóképek Egyesület közös szervezésű, *Speciális mozi* című programra hívta az érdeklődőket 2016. májusban. A cél a délelőtti szervező Boros Ferenc könyvtáros megfogalmazása szerint az volt, hogy a filmekken keresztül az egészséges fiatalok bepillantást nyerjenek sérült társaik gondolat- és érzésvilágába. További cél volt, hogy a sérült fiatalokkal foglalkozó iskolák figyelmét a program ráirányítsa a mozgóképpel való foglalkozás számos jótékony hatására, valamint hogy a civil függetlenfilmek, média szakos hallgatók bátrabban közelítsenek a fogyatékosággal élőkhez, az ő különleges és sokszínű világukhoz.³⁰ Összevetésül ép és sérült fiatalok véleményét közvetítem, mindhármójukat a speciális filmek vetítésén való részvétel hatása ösztönözte az élmények írásba foglalására. Horváth Lili, a győri Széchenyi István Egyetem gyógypedagógia szakos hallgatója ekképp vélekedett: „Ami az eseménnyel kapcsolatos reflexiómat illeti, ezen eseményen először vettem részt, így nem volt előzetes viszonyításom azzal kapcsolatban, hogy pontosan mire számítsak. A kezdeti bizonytalanságok ellenére a könyvtár barátságos és hívogató légköre, valamint az emberek közvetlen és befogadó attitűdje teljes mértékben oldotta bennem ezen minimális feszültséget. A legfontosabb észrevételeim: [...] Az értékelésnél csodálattal vettem azt szemügyre, hogy a speciális filmkészítők példaértékű módon képesek örülni az élet adta apró örömeinek, továbbá feltétel nélkül szeretni, támogatni és tisztelni egymást. Ezen egyének felettébb nyitott, barátságos, humoros, szeretetteljes, figyelmes, életigenlő, talpraesett és egyenes személyeket testesítettek meg. Felemelő érzés volt azt látni, hogy az egyes közösségek úgy működtek, mint egy védelmező és bizalomteljes családi közösség, ahol a speciális készítőik állapotát tudatosan számontartva minden eszköz rendelkezésre áll az egyénben rejlő potenciálok kibontakoztatására. A speciális filmkészítőket támogató gyógypedagógusok szinte egyként működtek tanítványaikkal (lásd gyógypedagógusként meg kell

tanulni újra játszani).³¹ Csiszár Tamás (Vaksiboy), aki maga is fogyatékkal élő fiatal (látássérült, bal keze dongakéz, és négy ujjja van mindkét kezén) szubjektív beszámolója: „Vajon mit is jelenthet a kifejezés: speciális film? Sokakban felmerülhet a kérdés, elvégre még nagy a távolság a fogyatékossgal élő emberek és ép társaik között. Igaz ugyan, hogy egyre nyitottabb a társadalom ezekben a kérdésekben, de én, mint érintett, biztos állíthatom, hogy még nagyon sok tennivaló van. A fogyatékossgal élő emberek életében hatalmas szerepe van az önkifejezésnek – történjen az bármely művészeti ág vagy egyéb cselekvés révén –, hiszen a sérültségből adódó beszűkült lehetőségek ezáltal kitágulnak. Valamely művészeti ágban alkotó fogyatékossgal élő embert speciális művésznek, magát a tevékenységét pedig speciális művészetnek nevezik, innen ered maga a speciális film fogalma is. [...] rendkívül fontos, hogy a fogyatékossgal élők éppen úgy lehetőséget kapjanak a fotózáshoz és filmkészítéshez, mint az ép társaik. Az elkészült alkotások sikerélményt, az egyén hasznosságának és fontosságának érzését, a csoportok találkozásának lehetőségét és az alkotás örömeinek élményét is nyújtják a film készítőinek. Személy szerint én ezt rendkívül fontosnak és jelentősnek tartom, hisz ismervé sok fogyatékossgal élő fiatal, tudom, milyen nehéz „csatornát” találni a másik ember felé. Az ép ember sokszor nem mer közeledni a fogyatékossgal élőhöz, nem tudja hogyan kellene felvenni vele a kapcsolatot, vagy egész egyszerűen nem akarja megbántani – érdekes, hogy ennek a fordítottja is éppen így jelen lehet a társadalomban –, a film ezt a falat igyekszik bontani.”³² Végül egy szombathelyi gimnazista jövőbe mutató szavait idézem, aki inspirációt ad nekünk, könyvtárosoknak is: „Jó volt látni, ahogy mind együtt neveltünk, ha valami viccesebb művet néztünk, valamint azt, hogy együtt tudtunk érezni a szomorúbb alkotásokban szereplő emberekkel. Ez a program fantasztikus lehetőség volt arra, hogy megértsük a korlátozott emberek életét. A filmek közötti szünetben osztálytársainkkal megbeszélhettük, mire milyen hatást gyakorolt egy-egy alkotás. Köszönjük, hogy idén is ott lehettünk ezen a programon, valamint bízunk abban, hogy az elkövetkezendő években is lesz esélyünk eljutni hasonló eseményekre.”³³

Az egynapos program során a fiatalok – azóta is minden év szeptemberében – betekintést nyernek a filmzés képi rejtelmeibe, a forgatókönyv kidolgozásába, a forgatásba és a vágásba. A 2019-ben készült, *A kastély titka*³⁴ című kisfilm több filmszemenlén is díjazásban részesült.

Esélyegyenlőségi KönyvtárMozi filmvetítést tartottunk 2021 októberében a rumi könyvtárban, a rendezvényen a Rum-Kastély EGYMI sajátos nevelési igényű diákjai nagy örömmel vettek részt. 2021. október 27-én a KönyvtárMozi Szakmai Nap keretében *Mutatkozz be másképp! Összefoglaló a Rum-Kastély EGYMI Médiaszakkörének és a Berzsenyi Dániel Könyvtárnak a sikeres együttműködéséről* címmel tartott előadást Ihász-Kozmor Barbara és Góth Szilvia, a Rum-Kastély EGYMI két gyógypedagógusa.

2023. november 8-án a Berzsenyi-könyvtár kísérőprogrammal csatlakozott a Magyar Speciális Filmfesztiválhoz, az egyetlen olyan magyarországi filmes seregszemenléhez, amely a fogyatékossgal élő emberek életére hívja fel a társadalom

1. ábra: A Rum-Kastély EGYMI-ből a filmes kvíz csapata a 2026. június 9-i könyvtári látogatáskor

figyelmét. Az esemény 2023. november 7. és 9. között zajlott Budapesten. A fesztivállal egy időben Szombathelyen, a könyvtárban válogatás volt látható a versenyprogramba bejutott mozgóképekből. 2024-ben, november 26-án szerveztük a filmfesztivál szombathelyi kísérőprogramját. A 11. Nemzetközi Speciális Filmfesztivált 2025. november 7–10. között rendezték meg Budapesten. A fesztiválhoz csatlakozva 2025. november 5-én az érdeklődők válogatást láthattak könyvtárunkban a versenyprogramban részt vevő mozgóképekből.³⁵

7.1. „Ami a szívemen, az a filmemen” – Speciális Nézőpont

A Berzsenyi-könyvtárban 2016 óta folyamatosan szervezzük a speciális filmek vetítését, ezen az esélyegyenlőségi rendezvényen válogatást láthatnak az érdeklődők a fogyatékossgal élő és a pszichiátriai beteg alkotók, alkotócsoporthok speciális filmjeiből és a róluk szóló mozgóképekből. A vetítés után a filmek alkotói és segítői maguk szolgáltatnak izgalmas háttér-információkat az elkészült alkotásokról és a készítés folyamatáról. Az évről évre megvalósuló eseményen átlagosan 100 fogyatékkal élő fiatal vesz részt az alábbi intézményekből: Rum-Kastély EGYMI; Szentgotthárdi Szakosított Otthon; szombathelyi Aranyhíd Nevelési-Oktatási Integrációs Központ; Fogyatékkal Élőket és Hajléktalanokat Ellátó Nonprofit Kft.; Szombathelyi Evangélikus Diakóniai Központ Pszichiátriai Betegek Otthona, Ágfalva; Szombathelyi Jóbarátok Filmklub; XV. kerületi Újpalotai ÉNO; budapesti Mozgásjavító EGYMI.

A 2024 szeptemberében, nyolcadik alkalommal megszervezett rendezvényen Fábián Gábor, a Magyar Speciális Mozcókép Egyesület elnöke így köszöntötte a közönséget: „a speciális filmezésben éppen az a jó, hogy az szabad filmezés, melyben van egy keret, de az a lényeg, Ti csináljátok, Rólatok szóljon – szölt az alkotókhoz, »Ami a szívemen, az a filmemen« – idézte a speciális film egyik szlogenjét, hiszen bármennyire nehéz az élet egy intézményben vagy akár az utcán, a filmezésben ki tudunk teljesedni” – zárta szavait.³⁶

A Magyar Speciális Mozcókép Egyesület és a Berzsenyi Dániel Könyvtár közös szervezésében hat műhely filmjeit vetítettük a 9. Speciális Nézőpont esélyegyenlőségi rendezvényen: Szombathelyi Jóbarátok Filmklub; Rum-Kastély EGYMI médiaszakköre; SM TEAM Szivárvány Integrált Szociális Intézmény Zala Vármegye, Magyarszerdahely; Mozcóképjavító Filmstudio, Budapest; Budapest Főváros XV. kerületi Önkormányzat Göncz Árpád Szociális Intézmény Értelmi Fogyatékosok Napközi Otthona; Vincze Betti, Győr.³⁷ A könyvtár és a szombathelyi Aranyhíd EGYMI együttműködése is régre visszavezethető, így a pályázatban együtt dolgozók köre bővíthetett. Az Aranyhíd diákjai és kísérőtanárai is évek óta részt vesznek az esélyegyenlőségi rendezvényeinken. A találkozásakor felmerült, hogy az Aranyhíd EGYMI tanulói is szívesen kipróbálnák magukat a filmkészítés területén, ugyanis a filmes foglalkozás keretében lehetőség nyílna a projektben részt vevők számára, hogy a mozcókép készítés alapjait elsajátítsák, továbbá bekapcsolódhatnak a filmalkotó folyamat valamennyi fázisába, kipróbálhatják magukat az ötletelésben, a forgatókönyvírói, a színészi, a rendezői, az operatőri és a vágási feladatokban. A gyakorlati forgatás során betekintést nyernek a filmezés képi rejtelmeibe (plánok, kameramozgások). A speciális filmkészítéssel elérhető a diákok gondolkodásának, kommunikációjának, finommotorikájának fejlesztése, a közösségi összetartozás érzésének megtapasztalása, az önkifejező alkotás, a szerepjáték örömeinek megélése és az elkészített produktum által a sikerélmény. Az értelmileg akadályozottak fejlődéséhez, személyiségük kiteljesedéséhez és az integrációhoz nagyban hozzájárulhat ez a művészeti ág. A foglalkozások során alkalmazott pedagógiai módszerek: magyarázat, párbeszéd, csoportmunka, valamint – a megértést leginkább segítő eljárás – a képi szemléltetés és a közös, együttműködő cselekvésbe ágyazott feladatmegoldás. Az alkalmak úgy épülnek fel, hogy a fiatalok egymástól is tanulnak, egymást segítve hoznak létre egy új alkotást.

2. ábra: A közönség előtti megszólalás öröme

Az elkészített rövidfilm több helyszínen is bemutatásra került, többek között az 5. Dunántúli Speciális Filmszemlén.³⁸ Terveink szerint a kisfilmeket a Savaria Történelmi Karneválon és a Nemzetközi Speciális Filmszemlén is vetíteni fogják.

7.2. Kőszegi Filmes Napok

A Magyar Speciális Mozgóképek Egyesület 2017 óta rendezi meg a *Kőszegi Filmes Napok* elnevezésű rendezvényét, amelyre speciális filmesek és alkotóközösségek érkeznek. A kétnapos találkozó egy konferencia, egy alkotótábor és egy filmszemle tulajdonságait ötvözi. A rendezvény első napján filmkészítéssel kapcsolatos szakmai előadások és forgatási gyakorlatok várják a fogyatékkal élő résztvevőket, ahol lehetőség nyílik beszélgetésekre és közös ötletelésre. A második napon minden alkotóközösség elkészíti saját kisfilmjét. A rendezvényen 2026-ban – könyvtárunk képviselőjében – Boros Ferenc kollégánk vesz részt mint szakmai megvalósító és a zsűri egyik tagja.

7.3. Speciális filmes elismeréseink³⁹

Két elismerésben részesült könyvtárunk a több éven keresztül megvalósított támogató tevékenysége okán. A X. Speciális Filmfesztivál⁴⁰ 2024. november 26–28. között került megrendezésre. December 5-én, a tízéves jubileumi gálán az Uránia Nemzeti Filmszínházban a Magyar Speciális Mozgóképek Egyesület és a filmfesztivál elmúlt 10 évéről emlékeztek meg. Az eseményen köszönték meg az együttműködő partnereknek és a segítőknek a segítséget, a támogatást. A magyarországi speciális filmes közösség munkájának segítéséért elismerő oklevelet és X. Speciális Filmfesztivál „A SEGÍTŐ díj” emléklapoktettet vett át Boros Ferenc könyvtáros, filmes szakember. A magyarországi speciális filmes közösség munkájának támogatásáért oklevelet és Speciális Filmfesztivál 10. Jubileumi Emlékérmét vett át dr. Baráthné Molnár Mónika könyvtárigazgató.

8. Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége Vas Megyei Szervezete

Rendszeresen segítjük a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (SINOSZ) Vas Megyei Szervezete munkáját, igény esetén Pincétől a padlásig címmel vezetést tartunk tagjaik számára, bemutatjuk a könyvtári szolgáltatásokat (pl. a Könyvtári éjszaka keretében), részükre számítástechnikai tanfolyamot szerveztünk.⁴¹ Az órákon tolmács segítette az oktató és a résztvevők közötti kommunikációt.

2021-ben anyaggyűjtéssel és szkennelt dokumentumokkal segítettük a szervezet létrejöttének 70. évfordulójára való megemlékezést. A könyvtár gyűjteményéből származó újságcikkek és fényképek betekintést engedtek a SINOSZ Vas Megyei Szervezete múltjába, a dokumentumok ugyanis megőrizték a közösségi programok, a tisztújítások és a mindennapi események emlékét, valamint azt a korszakot is felidéztek, amikor ezek az újságok jelentették a hallássérült emberek egyik legfontosabb tájékoztató és kapcsolattartási lehetőségét. A könyvtári anyaggyűjtés információkat tartalmazott a civil szervezet együttműködéseiről, valamint a jótékonyági akciókban való részvételeiről, a könyvtárban megtartott számítástechnikai és fotózási alapismeretek tárgyú tanfolyamról is.

2023. szeptember 7-én a SINOSZ Vas Megyei Szervezetének szervezésében Unger Tamás fotóriporter tartott fotózási alapismeretek foglalkozást a könyvtárban.⁴²

3. ábra: Berzsényire hangolva, a SINOSZ vasi tagjainak könyvtári látogatása

Névadónk, Berzsényi Dániel születésének 250. évfordulója alkalmából programsorozatot szerveztünk 2026-ban. A „Minden csak jelenés; minden az ég alatt” című kamarakiállítás kapcsán tárlatvezetésre érkezett a Siketek és Nagyothallók Szövetsége Vas Megyei Szervezete május 28-án a könyvtárba. Beszámolójukban ez olvasható: „Bár a hallássérült emberek számára a hagyományos olvasás és szövegértés sokszor egy másik, küzdelmesebb utat jelenthet, ezen a délutánon bebizonyosodott, hogy a könyv nem csak betűk halmaza. A könyv egy tárgy, egy emlék, egy alkotás. Tagjaink hihetetlen kreativitással, elmélyülten, csillogó szemmel válogatták a színes lapokat, szabtak, ragasztottak és varrtak. A kézműveskedés során mindenkiből előbújt a gyermeki játékoság és alkotóvágy. Saját készítésű, kézzel fogható emlékekkel és a szívünkben melegséggel távoztunk. A könyvtárban ezen a délutánon a titkos ajtók mögött nemcsak könyveket találtunk, hanem a saját múltunkat, a közösségünk erejét és a megőrzött pillanatok varázsát.”⁴³

9. Látássérültek Vas Vármegyei Egyesülete (Látvase)

Nagy Marianna Zsuzsanna visszaemlékezése szerint a Zeneműtárban 1988-tól heti rendszerességgel fordultak meg vak és gyengénlátó látogatók, akik helyben hallgattak magnókazettán elérhető hangoskönyveket, továbbá a Vakok Világa című Braille-írást folyóiratot keresték. Rendszeresen készítettünk hangoskönyv-katalógust, amely elengedhetetlen volt a tájékoztatáshoz. Készítettünk egy „Minden, amit tudni érdemes a könyvtárról – vakok és gyengénlátók számára” című összeállítást nyomtatott formában, illetve kazettára, CD-re felolvasott változatban is. A hanganyag emeletről emeletre mutatta be a könyvtárat, hogy az érintettek önállóan is tudjanak tájékozódni. Ekkor több discmant is beszereztünk, amelyek kölcsönzésére is lehetőség volt, amennyiben a vak és gyengénlátó könyvtárhasználó nem rendelkezett saját CD-lejátszóval. Rendszerek voltak az általános iskolásoknak szóló érzékenyítő foglalkozások: vakvezető kutyás foglalkozás, hétköznapi életet bemutató foglalkozás, és ezek a mai napig megmaradtak, kiegészülve kézműves-foglalkozással (kosárfonás).

Tandem elnevezéssel középiskolások számára dolgoztunk ki könyvtári foglalkozásokat, ennek keretében készítettük el az „Ismerd meg a könyvtárat a vakok és gyengénlátók szemüvegén keresztül” című programot, ez lett később az „Önként vakon”, amelyet 2018-ban az „Én könyvtáram” projektben mintaprogrammá⁴⁴ fejlesztettünk.

Az egyesülettel szoros kapcsolatot ápolunk, tagjaik számára lehetőséget biztosítunk hangoskönyveink és egyéb hangzó dokumentumaink kölcsönzésére. Tagjaik közül többen résztvevői programjainknak (pl. Ezt látni és hallani kell! – komolyzenei előadás-sorozat), évfordulókhoz kapcsolódó könyvtári vezetéseinknek (pl. Petőfi 200). A szervezet által rendszeresen megtartott „Láthatatlan vacsorához” és a szervezet további érzékenyítő programjaihoz a könyvtár munkatársai lehetőségeikhez mérten csatlakoznak, segítőként vesznek részt a vakok és gyengénlátók programjain, és interjút adnak a Látvase Szemfüles⁴⁵ című rádiós magazinműsora számára.

4. ábra: Vakok és látók a Berzsényi-kvízen

2022-ben újraindítottuk⁴⁶ Önként vakon elnevezésű érzékenyítő foglalkozásunkat középiskolásoknak, 2022 és 2024 között 16 osztály 469 tanulója vett részt rajta. 2025-ben 7 csoportot fogadtunk, 172 fő érkezett környező oktatási intézményekből. A vállalkozó kedvű diákok bekötött szemmel, társaik és hangos könyvtárismertető kíséretében járják végig az intézmény tereit.

Végül a Zeneműtárban – szintén csak tapintásukra és hallásukra hagyatkozva – találkozhatnak kölcsönözhető hangoskönyvekkel és a speciálisan gyengénlátók számára készített öregbetűs könyvekkel. Letesztelhetik vakbarát számítógépünket, megismerkedhetnek a vakbarát internetes oldalakkal. A látogatást hétköznapi zörejek, hangok, irodalmi, könnyű- és komolyzenei részletek felismerésével zárjuk. Molnár Bálint, a szombathelyi Premontrei Gimnázium tanulója szívvel-lélekkel vett részt a foglalkozáson, az iskola Facebook-oldalán rögzítette, milyen gondolatokat és érzéseket keltett benne mindaz, ami a könyvtárban történt.⁴⁷ 2023-ban elkészült az „Azt vágyom én, hogy átöleljen a fény...”, az Önként vakon érzékenyítő program könyv- és filmajánlója,⁴⁸ amely tartalmazza állományunk vakokkal és a vaksággal kapcsolatos dokumentumait.

Az általános és középiskolás diákok, valamint főiskolás és egyetemista hallgatók számára kétfévente kiírt Máskép(p) fotó- és film pályázatra⁴⁹ értelmileg sérült alkotók is nevezhetnek. A kiállított fényképeken és a vetített filmekben keresztül igyekszünk megvalósítani az esélyegyenlőséget, a kölcsönös megismerést és az elfogadást.

2024 szeptemberében meghívást kaptunk a Vakok és Gyengénlátók Zala Megyei Egyesületének műveltségi vetélkedőjére, amelyen látó kísérőként egyik kollégánk részt vett tapasztalatszerzés céljából, ugyanis a szombathelyi fordulónak a Berzsényi Dániel Könyvtár adott helyet 2024. október 31-én és 2025. április 30-án is, ez utóbbi témája Vas megye híres szülötte, Berzsényi Dániel volt. 2025 elején látogatást tettünk a Fővárosi Nagycirkuszban a Látássérültek Vas Vármegyei Egyesületével, hogy megtekintsük a Karácsonyi Csoda Show audionarrált változatát.

10. Szociálisan hátrányos helyzetűek

A könyvtár és a Szombathely Megyei Jogú Város Roma Nemzetiségi Önkormányzat kapcsolatának kezdete 2015-re datálódik, a könyvtár esélyegyenlőségi programjának részeként a helyi roma közösséggel való kapcsolat erősítését vettük tervbe, ennek érdekében kötöttünk együttműködési megállapodást a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzattal közös kulturális – roma kultúrával kapcsolatos, annak népszerűsítését célzó – programok létrehozására. Nagy Éva könyvtárigazgató elindította és szíven viselte a Roma Kulturális Napokat. A ROM-RKT-15 pályázatból megvalósított rendezvények kiemelkedő érdeklődés mellett zajlottak. 2016-ban egy sikeres pályázat nyomán meghosszabbítottuk együttműködési megállapodásunkat Szombathely MJV Roma Nemzetiségi Önkormányzatával.

A Roma kultúra napja eseményei, 2015-től:

- Ferkovics József kiállítása, a festőről szóló film (Boros Ferenc és Rozmán László: *Sárga, piros, kék*) bemutatója.
- Találkozás Nótár Ilona írónővel.
- Holdosi József *Kányák* című regényének a felolvasása.
- A cigány világzenét játszó Karaván család koncertje.
- Találkozó Jónás Tamás és Kalla Éva költőkkel.
- Roma Holokauszt Emléknapi Kamarakiállítás Ferkovics József holokauszt témájú képeiből, a megnyitón Bársony János és Daróczi Ágnes Kali Trash – *Fekete félelem, Pharrajimos – Szétvágatás, Samudaripen – Legyilkolás* című könyvének bemutatója. Koszorúzás a szombathelyi roma holokauszt-emlékműnél.
- Országos Könyvtári Napok. Könyves vásárnap. Találkozó Horváth Gyula és Nagy Gusztáv költőkkel. Kiállítás Horváth Gyula versgrafikáiból.
- Romák, cigányok a tudomány és a művészetek terében. Konferencia. Előadók: dr. Beck Zoltán, Kardos Ferenc, Junghaus Tímea, dr. Takács Dóra, Takó Annamária.
- Roma Világnap. Fekete-fehér hangok című műsorát adta elő Jónás Judit színművész, Mata András közreműködésével.⁵⁰
- Találkozás Kovács József Hontalan költővel és dr. Kosztics Istvánnal, a Rácz Aladár Közösségi Ház vezetőjével.⁵¹
- Országos Könyvtári Napok. Könyves vásárnap. Irodalmi délután zenével. Közreműködők: Jónás Judit, Mata András és a Karaván család.
- Balázs János festőművész kiállítása. A Roma identitásképek a művészetben című konferencia.
- Csányi Dávid színművész Choli Daróczi Józsefre és Kovács József Hontalanra emlékező irodalmi est. Esélyegyenlőségi fotókiállítás és filmnap.
- Rácz Gyöngyi művész horgolt babáiból kiállítás. Jakab Natália romológus, történelemtanár és Láng Eszter romológus, beás nyelvtanár mutatták be a roma mesék, mondák világát, valamint a pécsi Gandhi Gimnázium szervezésében évek óta zajló Országos Cigány/Roma Mesemondó Versenyét.

- Könyvbemutatóval egybekötött kerekasztal-beszélgetés Roma nők egymás közt címmel. Közreműködők: Raffael Mónika, a KINCS Társadalmi Csoportok Kutatóközpont kutató-elemzője, Antal István, a KINCS Társadalmi Csoportok Kutatóközpont vezetője és Kelbert Krisztina történész.
- Kánya László zenész, zeneszerző, a vasvári Roma Nemzetiségi Önkormányzat elnöke és ifj. Kánya László zenész fellépése. Holdosi József íróval készült „képzelt riport”,⁵² amelyet a könyvtár közösségi felületein osztottunk meg.
- Országos Könyvtári Napok, találkozás Nyerges Erikával, beszélgetés a kávéházi cigányzene történetéről.
- Országos Könyvtári Napok. Daróczi Ágnes kulturális menedzser, kisebbségkutató Hosszú az út előttem (Tények és tanúk sorozat) és dr. Bárony János kisebbségkutató Samudaripen – Romák sorsa a holokauszt idején 3. című kötetek bemutatója.
- Nagy Gusztáv Peremutazó című könyvének bemutatójára hívtuk vendégeinket. A szerzővel Ferkovics József festőművész beszélgetett.

5. ábra: Ferkovics József, Matei Georgeta, Nagy Gusztáv

11. Hátránnyal élők könyvtárhasználata a mindennapokban

Együttműködés írásba foglalására, illetve megújítására került sor a Látássérültek Vas Vármegyei Egyesületével, a Siketek és Nagyothallók Vas Megyei Szervezetével, a FÉHE (Fogyatékkal Élőket és Hajléktalanokat Ellátó) Nonprofit Kft.-vel. Szintén dokumentált és élő a kapcsolat a város szociális intézményeivel az általuk támogatott emberek könyvtári segítésére a Pálos Károly Szociális Szolgáltató Központ és Gyermekjóléti Szolgálattal, a város nyugdíjasklubjaival, időseket és fogyatékosokat gondozó szociális otthonokkal.

A könyvtárat önállóan használó fogyatékkal élő személyek részére kedvezményes beiratkozást teszünk lehetővé. A szervezet vagy intézmény jogosult a csoportos kölcsönzésre. Előadótermeinket térítésmentesen engedjük át kulturális rendezvényeik, megbeszélések, termék- és eszközbemutatók céljára. 2024-ben is részt vettünk egyesületi programokon, helyet adtunk megyei közgyűlésnek, és a napi munkában segítettük a hozzánk fordulókat a könyvtári szolgáltatások igénybevételében. Támogattuk a befogadást esélyegyenlőségi foglalkozások segítségével, alkalmat teremtettünk gyermekek és fogyatékkal élők találkozására, gondosan előkészített programokon.

A házi kölcsönzés igénybe vevőinek száma 2024-ben 3 fő volt, közülük egy él fogyatékkal, ő vak. A szolgáltatás keretében 311 dokumentumot szállítottunk helybe részükre 2024-ben. A feladatot olvasószolgálatos munkatárs végzi, havi egy alkalommal. A szolgáltatás kiterjesztésére tett erőfeszítéseink nem jártak sikerrel, 2025-ben is ugyanez a 3 fő élt a lehetőséggel.

Három szociális szolgáltatót végző intézményben is cserélünk évi 3-5 alkalommal olvasnivalót (Ezüsthíd Integrált Szociális Intézmény; Szombathelyi Evangélikus Diakóniai Központ – Johanneum; Pálos Károly Szociális Szolgáltató Központ IX. sz.

Szakmai Egység Idősek Klubja), számukra 2024-ben összesen 731 dokumentumot szolgáltatunk, 2025-ben 677-et. Az autista fiatalokat gondozó, az Esőemberke Alapítvány Holnap Háza Lakóotthonban is nagy szeretettel fogadják a könyvtárosi látogatásokat és a személyre szabottan összeállított dokumentumcsomagokat. 2024-ben 185 CD-, DVD- és könyvdokumentumot szolgáltatunk számukra, 2025-ben 198 darabot.⁵³

12. Összegzés

„A könyvtár egyik legfontosabb küldetése a társadalom elvárásainak, igényeinek és szükségleteinek kielégítése” – olvashatjuk a Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere⁵⁴ 8., a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos eredményekről szóló részében. A társadalmi felelősségvállalás a Berzsényi Dániel Könyvtár tevékenységének tudatos, stratégiaileg fontos részét képezi. Lehetőségeink és kapcsolati rendszerünk optimális felhasználásával hatékonyan, empátiával és teljes elkötelezettséggel valósítottuk meg elképzeléseinket, a folytonosságot nem megszakítva. A munkatársak érzékenyen reagálnak a társadalmat és különösen a szolgálandó közösséget érintő problémákra. A tradícióra építve, az elődök munkájára büszkén tekintve könyvtári vízióink hangsúlyos elemének tekintjük az esélyegyenlőség érvényesítésére való törekvést könyvtári környezetben.⁵⁵

A Berzsényi Dániel Könyvtár hátrányos helyzetűek ellátásával kapcsolatos gyakorlata több évtizedre nyúlik vissza, napjainkban is működtetjük szolgáltatásainkat, tehát a folytonosság nem szakadt meg. Az intézmény – illetve jogelődjei – mindig igyekezett betölteni a könyvtár szociális funkcióját, segíteni a hátrányos helyzetű olvasókat, akik nehezebben fogalmazzák meg igényüket. A hátrányos helyzetűek támogatásához a könyvtáraknak kell megtenni az első lépést: toleráns, elfogadó, szeretet- és bizalomteljes légkörrel, igények felkeltésével, programok felkínálásával, megszervezésével. Az elődeink munkáját megfigyelve, a hagyományokat követve tudunk tanulni, építkezni, megújulni. Az összegyűjtött sok hasznos tapasztalat fogódzót kínálhat mások számára, akik késztetést éreznek hátránnyal élő embertársaink segítésére és a többségi társadalom érzékenyítésére. Minden jó gyakorlatunk az esélyegyenlőség biztosításának megvalósítható, tervezhető formája. A jelenlegi, 2024–2029 közötti stratégiánk⁵⁶ célkitűzései is ezek. A befektetett munka hasznossága megkérdőjelezhetetlen, jövőbeli fenntarthatósága pedig az ez irányú tevékenységet művelő személyek elhivatottságán múlik.

A könyvtáraknak továbbra is részt kell vállalniuk a szociális feladatok megoldásában, kizárólag így tudjuk valóssá tenni az állítást, amely szerint a könyvtár a legdemokratikusabb kulturális intézmény, amelynek használata állampolgári jogon mindenkit megillet. A hajléktalanok, a vakok, a nagyothallók, a mozgáskorlátozottak, a fekvőbetegek, az értelmi fogyatékosok, a deviáns csoportok és az etnikai kisebbségek könyvtári ellátása is kötelességünk. Bizakodásra ad okot, hogy előrelépés hazánkban is észlelhető, gyakran az adott kisebbség érdekeit képviselő civil szervezetekkel együtt oldunk meg feladatokat, problémás helyzeteket, jó gyakorlatainkban pedig markánsan látszik a könyvtár szervesültsége más állami intézményekkel. Az önkéntesség, az egyéni segítőkészség kultúrája is kezd teret nyerni, erre már lehet építeni. Egy biztos, döntésünk az emberiség és a szakma szempontjait figyelembe véve csak egyféle lehet, a hátrányos helyzetűekkel szembeni türelmetlen álláspontunkat háttérbe szorítva a könyvtárosoknak és az olvasóknak is a toleráns, humánus viselkedést kell előtérbe helyezniük.

Jegyzetek

¹ European Commission (2026) *New EU report: the multiple roles of public libraries should be recognised and reinforced*. Elérhető: <https://culture.ec.europa.eu/whats-new/news/new-eu-report-the-multiple-roles-of-public-libraries-should-be-recognised-and-reinforced> (Utolsó elérés: 2026. 07. 20.)

² 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/jog-szabaly/1998-26-00-00> (Utolsó elérés: 2026. 07. 16.)

³ Baráthné Molnár, M. (2025) *Social responsibility to ensure equal opportunities: The activities of the Berzsényi Dániel Library in Szombathely in the field of library services for the disadvantaged*, Central European Library and Information Science Review (CeLISR), 2(1), p. 49–59. <https://doi.org/10.3311/celistr.40045>

- ⁴ Baráthné Molnár, M. (2025) *Programmes for disadvantaged and disabled people and sensitization of the majority society in the Berzsényi Dániel Library in Szombathely*. In: Turcan Uhríková, V. (összeáll.) *Inclusion – accessibility – services : exchange of experiences of libraries in V4 countries*. Banská Bystrica, Státna vedecká kniznica, p. 34–49.
- ⁵ Berzsényi Dániel Könyvtár (2024) *Küldetésnyilatkozat*. Elérhető: https://www.bdmk.hu/editor_up2/2024/Kuldetesnyilatkozat_2024.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)
- ⁶ Berzsényi Dániel Könyvtár (év nélkül:b) *A Berzsényi Dániel Könyvtár stratégiája, 2024–2029*. Elérhető: https://www.bdmk.hu/editor_up2/2024/BDK_strategia_2024-2029.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)
- ⁷ Békésiné Bognár, N. E., Biró, B., Dancs, S., Nagy, A., Tóth-Jávorka, B. (2022) *Rövid áttekintés a hazai könyvtári rendszer törekvéseiről a fogyatékkal élő személyek kiszolgálására*. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/attekines_2022.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)
- ⁸ Említi: Békésiné Bognár, N. E., Biró, B., Dancs, Sz., Nagy, A., Tóth-Jávorka, B. (2022) *Rövid áttekintés a hazai könyvtári rendszer törekvéseiről a fogyatékkal élő személyek kiszolgálására*. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/attekines_2022.pdf (Utolsó elérés: 2026. 07. 27.)
- ⁹ *Önként vakon* c. foglalkozás elérése a Berzsényi Dániel Könyvtár honlapján: https://www.bdmk.hu/Konyvtarhasznalat_es_szolgáltatások/konyvtari_foglalkozások.html (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)
- ¹⁰ Köbölkuti, K. (1982) *A Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár a hátrányos helyzetű olvasók könyvtári ellátásáért*, A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1982(3), p. 6–7.
- ¹¹ Tilcsikné Pásztor, Á. (1981) *A házi kölcsönzés tapasztalatai Szombathelyen*, Könyvtáros, 1981(7), p. 421.
- ¹² Nagy, É. (1995) *Idősek könyvtári ellátása házi kölcsönzéssel*. In: Arnóth, K., Vidra Szabó, F. (szerk.) *A könyvtár szociális funkciója : tanulmánygyűjtemény*, OSZK KMK, Budapest, p. 74.
- ¹³ Nagy, É., [riporter] Bóday, P. P. (1995) *Hajléktalanok a könyvtárban*, Magyar Hírlap, nov. 4., p. 13.
- ¹⁴ Nagy, É. (1995) *Hajléktalanok, munkanélküliek a hírlapolvasóban. Meddig terjed a szociális funkció?* A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 1995(2), p. 8–10.
- ¹⁵ Pallósiné Toldi, M. (1986) *Könyvtárosok biblioterápiás szerepben*, Könyvtáros, 1986(5), p. 282–285. A Megyei Kórház Pszichiátriai Osztályán vezetett biblioterápiás foglalkozásokról. Ua.: Bartos Éva (összeáll.) (1989) *Olvasókönyv a biblioterápiáról*. OSZK KMK, Budapest, p. 55–59. Pallósiné Toldi, M. [Nagy, É.]: (2004) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004(11), p. 13–14. (továbbiakban: Nagy, É. i. m. 2004.)
- ¹⁶ Pallósiné Toldi, M. (1986) *Könyvtárosok biblioterápiás szerepben*, Könyvtáros, 1986(5), p. 282.
- ¹⁷ Pallósiné Toldi, M. (1986) *Könyvtárosok biblioterápiás szerepben*, Könyvtáros, 1986(5), p. 284–285.
- ¹⁸ Nagy, É. i. m. 2004., p. 15.
- ¹⁹ Nagy, É. (2005) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005(2), p. 7. (továbbiakban: Nagy, É. i. m. 2005.)
- ²⁰ Nagy, É. (2003) *Programvázlat nyugdíjasok és fogyatékkal élők könyvtári ellátásának javításához*. Kézirat. BDK Irattár: 99/2003.
- ²¹ Nagy, É. i. m. 2005., p. 9.
- ²² Nagy, É. i. m. 2005., p. 9.
- ²³ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/jog-szabaly/2003-125-00-00> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

²⁴ Nagy, É. i. m. 2005., p. 11–12.

²⁵ Berzsényi Dániel Könyvtár (év nélkül:a) *Ajánlások az 2014-2020. évi stratégiai tervhez: a Berzsényi Dániel Könyvtár esélyegyenlőségi programja*. Elérhető: <https://vdk.bdmk.hu/vdkweb/eselyegyenloseg/eselyegyenloseg.html> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

²⁶ Bakos, Á. (2017) *Halas film készült: a lányok álltak a kamera mögött, aztán főzni segítettek*, Vas Népe, okt. 17., p. 14.

²⁷ Tersztyánszky, K. (2017) *A fogyatékoságról ép diákokkal: a Berzsényi könyvtárban ismerkedtek fiatalok a sérült emberek világával*, Vas Népe, nov. 22., p. 6.

²⁸ Merklin, T. (2018) *A fejekben is kellene egy kis akadálymentesítés : épek és fogyatékkal élők közös munkái a Berzsényi könyvtárban*, Vas Népe, szept. 28., p. 4.

²⁹ Magyar Speciális Mozgókép Egyesület: *Bemutakozás*. Elérhető: <https://www.msmke.net/> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

³⁰ Ölbei, L. (2016) *Speciális mozizás*, Vas Népe, máj. 4., p. 6.

³¹ Horváth, L. (Széchenyi István Egyetem – Győr, gyógypedagógia BA) (2025) *Egy esettanulmány nyomában, avagy milyen volt a 9. Speciális Nézőpont c. gépirat*

³² Csiszár, T. (2022) *Egy speciális nézőpontból a Speciális Nézőpontról*. Elérhető: https://vaskarika.hu/hirek/reszletek/22808/egy_specialis_nezopontbol_a_specialis_nezopontrol/ (Utolsó elérés: 2026. 07. 29.)

³³ Hegedüs, J. (2025) *Újabb élmény a Speciális Filmfesztiválon*. Elérhető: https://www.kdg.edu.hu/Diakelet/Velunk_tortent/ujabb_elmeny_a_Specialis_Filmfesztivalon.html (Utolsó elérés: 2026. 07. 30.)

³⁴ *A kastély titka*. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=gWGL-x9vqQ8> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

³⁵ SZTV (2025) *Diákok is részt vettek a speciális filmesek vetítésén a Berzsényi Könyvtárban*. nov. 6. Elérhető: <https://www.savariaforum.hu/rovat/diakok-reszt-vettek-specialis-filmesek-vetites-berzsényi-daniel-konyvtar-szombathely> (Utolsó elérés: 2026. 07. 16.)

³⁶ Tar, P. (2024) *„Ami a szívemen...”, Savaria Fórum, szept. 27., p. 9.*

³⁷ Krizsán, Z. (2025) *Speciális nézőpontból*, Savaria Fórum, szept. 29., p. 8.

³⁸ *Meg kell várni a stáblistát – az 5. Dunántúli Speciális Filmszemle Szombathelyen*. Elérhető: <https://www.vaol.hu/helyi-kultura/2026/06/specialis-filmszemle-szombathely> (Utolsó elérés: 2026. 07. 20.)

³⁹ Az elismerésről a Berzsényi Dániel Könyvtár honlapján. Elérhető: https://www.bdmk.hu/Konyvtarunk/Elismereseink/Ket_elismeresben_reszesult_konyvtarunk_a_specialis_filmezes_tamoga.html (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴⁰ 10. Nemzetközi Speciális Filmfesztivál összefoglaló kisfilmje *„Az elfogadás és a nyitás ünnepe”*. Pál Ákos vezérigazgató, Nemzeti Filmintézet. Elérhető: <https://specialfilmfest.org/> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴¹ Szalainé Bodor, E., Perger, Á., Horváth I. (2016) *Lezárult két alapszintű számítástechnikai tanfolyam Szombathelyen: visszaemlékezés két különleges tanfolyamra*, Hallássérültek, 2016. szept., p. 20–21.

⁴² *Fotózási alapismeretek* (2023) Vas Népe, aug. 29., p. 4.

⁴³ Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége (2026) *Emlékek őrzője – A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtárban jártunk*. Elérhető: <https://sinosz.hu/emlekek-orzoje-a-szombathelyi-berzsényi-daniel-konyvtarban-jartunk/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 16.)

⁴⁴ *„Az én könyvtáram”* mintaprogram elérése: <http://www.azenkonyvtaram.hu/fejlesztes> (utolsó elérés: 2025. 02. 02.), <https://www.youtube.com/watch?v=PKacRUidIK4> (utolsó elérés: 2025. 02. 02.). A Berzsényi Dániel Könyvtár Facebook bejegyzése. Elérhető: <https://www.facebook.com/search/top/?q=%22%C3%B6nk%C3%A9nt%20vakon%22> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴⁵ A Nyugat Rádió jóvoltából jöhetett létre a Szemfüles, a Látássérültek Vas Vármegyei Egyesületének magazinműsora, amelyet a tagok készítenek, szerkesztenek. Az adást más-más időpontban Szombathelyen, Körmenden és Sárváron lehet hallgatni. Hallgatható a Credo, a Hobby és a Mária Rádióban is. Elérhető: <https://vasivakok.hu/radioadasok/> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴⁶ Újraindult a Berzsényi Dániel Könyvtár *Önként vakon* című érzékenyítő programja. (2022) Szombathelyi Televízió, hírek, 2022. dec. 1. Elérhető: https://www.sztv.hu/hirek/ujraindult-a-berzsényi-daniel-konyvtar-onkent-vakon-cimu-erzekenyito-programja?fbclid=IwY2xjawlFfMlleHRuA2FlbQlXMQABHUbjP5jiE3n2oH5_QOODJ8L1C87eGUO0BaPdRxS7aQ19AGai-V7Av-RBgg_aem_KHKHcq5OJHplZslj0w7EkQ (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴⁷ Premontrei Gimnázium, Szombathely – hivatalos Fb-oldal, bejegyzés, 2022. dec. 9. Elérhető: <https://www.facebook.com/premontreiszombathely/posts/pfbid02nvopo3sm2HFWJdXFAqHVnQVE1dQRYUwriyac1S81bTnBRE7TSLGLxLgpccJRh2J2l> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴⁸ Az *Önként vakon* érzékenyítő program könyv- és filmajánlója: Elérhető: https://bdk.hu/Kiadvanyok/Tematikus_ajanlok/Azt_vagyom_en_hogy_atoleljen_a_feny.html (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁴⁹ A 2016–2020-as pályázati kiírások a Berzsényi Dániel Könyvtár honlapján. Elérhető: https://www.bdk.hu/Helyismereti_gyujtemeny/Maskepp__helytorteneti_foto-_es_filmpalyazatok/Maskepp_helytorteneti_foto-_es_filmpalyazat_2016-2020.html (utolsó elérés: 2025. 02. 02.). A 2022-es pályázati kiírás a Berzsényi Dániel Könyvtár honlapján elérhető: https://www.bdk.hu/Helyismereti_gyujtemeny/Maskepp__helytorteneti_foto-_es_filmpalyazatok/maskep2022.html (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁵⁰ Mészáros, V. (2016) *Igazgyöngy illik a fekete korallhoz – Roma Kultúra Napja a Berzsényi Dániel Könyvtárban*. Vaskarika 04. 07. Az estet Ferkovics József roma származású magyar grafikus és festő nyitotta meg, aki felelevenítette e nap történelmét: 1971-ben került sor az I. Roma Világkongresszus ülésére, aminek jeles napját – április 8. – az ENSZ a roma kultúra világnapjává nyilvánította, így a cigányság legnagyobb „nemzeti” ünnepének mondható e nap. Hazánkban 1995-től vált hagyományjellegűvé, azóta pedig minden évben megemlékeznek a jeles napról. Elérhető: https://vaskarika.hu/hirek/reszletek/11483/igazgyongy_illik_a_fekete_korallhoz-roma_kultura_napja_a_berzseni/ (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁵¹ Tátrai Kulcsár, I. (2016) *Egy indián néz vissza a tükörből*. Kovács József Hontalan költő irodalmi estje a Berzsényi Dániel Könyvtárban, Vas Népe, szept. 28., p. 7.

⁵² Spiegler-Kutasi, N. (összeáll.) (2024) *A Nemzetközi Roma Nap és a Roma Kultúra Napja alkalmából: képzelt interjú Holdosi József íróval*, Vasi Digitális Könyvtár. Elérhető: <https://vdk.bdk.hu/eredmenyek?rnum=1720655> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁵³ Lásd az éves intézményi beszámolókból. Elérhető: https://www.bdk.hu/Konyvtarunk/Kozerdeku_adatok/Beszamolo_jelentesek.html (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁵⁴ Könyvtári Intézet (2019) *Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere*. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/kmer_atdolg.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 27.)

⁵⁵ Berzsényi Dániel Könyvtár (év nélkül:a) *Ajánlások a 2024-2029. évi stratégiai tervhez: a Berzsényi Dániel Könyvtár esélyegyenlőségi programja*. Elérhető: https://www.bdk.hu/editor_up2/2025/strategia_eselyegyenloseg_2024_2029.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)

⁵⁶ Berzsényi Dániel Könyvtár (év nélkül:b) *A Berzsényi Dániel Könyvtár stratégiája, 2024–2029*. Elérhető: https://www.bdk.hu/editor_up2/2024/BDK_strategia_2024-2029.pdf (Utolsó elérés: 2026. 08. 28.)

Felhasznált és ajánlott források

- 1187/2020. (IV. 28.) Korm. határozat az Országos Fogyatékosügyi Program végrehajtásának 2022. évig tartó Intézkedési Tervéről. Elérhető: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1187-30-22> (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)
- Bakos, Á. (2017) *Halas film készült: a lányok álltak a kamera mögött, aztán főzni segítettek*, Vas Népe, 2017. okt. 17., p. 14.
- Fotózási alapismeretek (2023) Vas Népe, 2023. aug. 29., p. 4.
- Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere. Könyvtári Intézet: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/kmer_atdolg.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 27.)
- Merklin, T. (2018) *A fejekben is kellene egy kis akadálymentesítés: épek és fogyatékkal élők közös munkái a Berzsényi könyvtárban*, Vas Népe, 2018. szept. 28., p. 4.
- Nagy, É. (2005) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005(2), p. 7–12.
- Ölbei, L. (2016) *Speciális mozizás*, Vas Népe, 2016. máj. 4., p. 6.
- Pallósiné Toldi, M. (1986) *Könyvtárosok biblioterápiás szerepben*, Könyvtáros, 1986(5), p. 282–285.
- Pallósiné Toldi, M. [Nagy, É.] (2004) *A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár Esélyegyenlőségi programja*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004(11), p. 13–15.
- Rövid áttekintés a hazai könyvtári rendszer törekvéseiről a fogyatékossgal élő személyek kiszolgálására. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/attekinnes_2022.pdf (Utolsó elérés: 2025. 02. 02.)
- Szalaiiné Bodor, E., Perger, Á., Horváth, I. (2016) *Lezárt két alapszintű számítástechnikai tanfolyam Szombathelyen: visszaemlékezés két különleges tanfolyamra*, Hallássérültek, 2016. szept., p. 20–21.
- Tar, P. (2024) *„Ami a szívemen...”*, Savaria Fórum, 2024. szept. 27., p. 9.
- Tátrai Kulcsár, I. (2016) *Egy indián néz vissza a tükörből. Kovács József Hontalan költő irodalmi estje a Berzsényi Dániel Könyvtárban*, Vas Népe, 2016. szept. 28., p. 7.
- Tersztyánszky, K. (2017) *A fogyatékossgáról ép diákokkal: a Berzsényi könyvtárban ismerkedtek fiatalok a sérült emberek világával*, Vas Népe, 2017. nov. 22., p. 6.
- Turcan Uhríková, V. (szerk.) (2025) *Inclusion – accessibility – services : exchange of experiences of libraries in V4 countries = Inklúzia – sprístupnovanie – služby : vymena skúseností knižníc krajín V4*. Banská Bystrica: Státna vedecká knižnica, p. 375.
- Vörösné Adler, E. (2004) *Az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásban: hagyományok, tapasztalatok és tervek – a Berzsényi Dániel Könyvtárban: 1. rész*, A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 2004(1–2), p. 19–26.
- Vörösné Adler, E. (2004) *Az esélyegyenlőség biztosítása a könyvtári ellátásban: hagyományok, tapasztalatok és tervek – a Berzsényi Dániel Könyvtárban: 2. rész*, A Vas Megyei Könyvtárak Értesítője, 2004(3), p. 8–11.

Minek nevezzetek?

MI vagy AI?

How can I call you?

"MI vs AI"

Bódog András¹

¹ Vörösmarty Mihály Könyvtár
bodog.andras@vmk.hu

Beérkezett: 2026. 09. 07. / Elfogadva: 2026. 09. 07. / Publikálva: 2026. 09. 24.

A mesterséges intelligencia rövid megnevezésére a magyarországi szakirodalomban és köznyelvben a magyar és az angol nyelvű rövidítés használata egyaránt bevált gyakorlat. Az adott kommunikáció kontextusától függ, hogy melyik változatot alkalmazzuk. Az írás a mesterségesintelligencia-alkalmazások mindennapokban való elterjedésének figyelembevételével amellet érvel, hogy miért az angol rövidítés általános használata a praktikusabb.

mesterséges intelligencia, terminológia, tudományos kommunikáció, közbeszéd

In Hungarian academic literature and everyday language, it is common practice to use both the Hungarian and English abbreviations for 'artificial intelligence'. Which version is used depends on the context of the communication in question. Taking into account the widespread use of artificial intelligence applications in everyday life, this article argues that the general use of the English abbreviation is more practical.

artificial intelligence, terminology, scientific communication, common talk

1. Bevezető

A címben szereplő kérdésre a válasz röviden az, hogy bármelyik jó, de az egyértelműség érdekében ajánlott a nemzetközileg is használt AI mellett kitartani. Az alábbiakban megvizsgáljuk, hogy miért.

2. Az MI-től az AI-ig

Mielőtt a mesterséges intelligencia néhány évvel ezelőtt berobbant volna a mindennapokba, fogalmilag a téma gyakorlatilag szinte csak az informatika és társterületei, a jövőkutatás, illetve a tudományos-fantasztikus (népszerűbb nevén sci-fi, csakhogy hasonló etimológiai példával is éljek) irodalom/média tárgykörébe tartozott, és már akkor is mind a magyar, mind az angol rövidítés megszokott volt, de nem túlzás kijelenteni, hogy az MI volt az elterjedtebb.

Ezt talán a Fekete István, Gregorics Tibor, Nagy Sára szerzőtrío *Bevezetés a mesterséges intelligenciába* című 1990-es tankönyve¹ példázza a legjobban, valamint az interneten elérhető számtalan releváns tananyag, ahol konzisztensen az MI-t használják és a felsőoktatási szakokon, valamint az oktatás egyéb helyszínein is általánosan elterjedt a magyar rövidítés.² Emellet érdemes megemlíteni a 2018-ban alakult Mesterséges Intelligencia Koalíciót,³ az annak részeként működő *Mesterséges Intelligencia* című szakfolyóiratot,⁴ vagy akár a magyar állam Mesterséges Intelligencia Stratégiáját,⁵ amelyekben az MI konzisztens használata kvázi, az Európai Parlament és Tanács 2024/1689 rendelete⁶ pedig jogilag is hivatalossá teszi a magyar alakot. Ezeket figyelembe véve vita nélkül rövidre is zárhatnánk eme etimológiai kérdéskört, ám napjainkra történt egy nem elhanyagolható fordulat, amely alapjaiban változtatja meg a témához való hozzáállást a nyelvben is: a mesterséges intelligencia egyik pillanatról a másikra megjelent a mindennapokban.

Az MI kvázi hivatalos használata azért is volt zökkenőmentes, mert egyértelmű kontextuális környezetben történt, legyen szó informatikai fejlesztésről, információtudományi kutatásról vagy sci-fi történetről. Mára azonban olyan mértékben jelentek meg AI-generált tartalmak a hirdetésekben, az ismeretterjesztésben, a vizuális művészetekben, a politikában, a szórakoztató műfajokban (csak hogy néhány alkalmazást említsek a végtelen lehetőség közül), hogy a mesterséges intelligencia kérdésköre szó szerint az átlagember nyakába zúdult a zártabb akadémiai és szakmai körökből. Közülük ezért már nem csak a science-fiction-fogyasztók ismerik a mesterséges intelligencia fogalmát. A mindennapi közbeszédben azonban már nem teljesen problémamentes a magyar rövidítés használata, hiszen annyira elterjedté váltak az AI-megoldások, hogy sokszor megszűnt az „MI” azonnali megértéséért szükséges kontextuális környezet. Nézzünk egy nagyon egyszerű, de a mindennapi társalgásban könnyen előfordulható példamondatot:

- Láttad az új MI-t?
- A mit?
- Mesterséges intelligenciát.
- Persze, tegnap kipróbáltam.

Ez nyilván sarkított példa, hiszen már az első kérdésnél lehetett volna egyértelműbben fogalmazni, de a hétköznapi élőbeszédben az emberek többsége kerüli a tudományos kommunikációban megszokott egyértelműséget, és pongyolábban fogalmaz. A példa elsődleges célja azonban az „MI” félreérthetőségének demonstrálása. A tematikus kontextus nélkül részletesebb felvezetést igényel a magyar rövidítés használata. Amennyiben az angol rövidítést általánosan használni kezdjük helyette, az lényegesen egyszerűbbé teszi a kommunikációt, hiszen az aktuális kontextustól függetlenül a mesterséges intelligenciát értjük alatta.

- Láttad az új AI-t?
- Persze, tegnap kipróbáltam.

Az MI kontextusfüggetlen félreérthetőségének alátámasztására tegyünk egy másik kísérletet. A legnépszerűbb webes keresőmotorral keressünk rá előzményektől mentes ablakban mindkét rövidítésre. Kontextus nélkül az „mi”-re megkapjuk egy kínai mobilkészítőkészítő cég fizetett hirdetéseinak garmadáját, pont így nevezik egy terméküket, de a személyes névmást használó filmcím is megelőzi a *Mesterséges Intelligencia Koalíció* vagy a *Mesterséges Intelligencia Nemzeti Labor* webhelyeit a találati listában. A találati lista szempontjából mindegy, hogy az „mi” vagy az „MI” formára keresünk rá, de a Google AI-alapú áttekintése egyértelműen különbséget tesz, és a nagybetűs alaknál már feltűnteti a mesterséges intelligenciát is a keresés lehetséges tárgyaként. Az „ai”-ra keresve egyértelmű a helyzet, az első oldalakon gyakorlatilag Steven Spielberg 2001-es *A.I. – Mesterséges értelem* című filmje az egyetlen nem vegytisztán mesterséges intelligenciával foglalkozó találat. Persze ennek a sci-fi-műnek is az AI a témája, de már a magyar cím fordítása is jelzi, hogy a szakmai közegen kívül mennyire nem volt ismert bő húsz éve a szakkifejezés a közbeszédben.

3. Válasz: AI

Az AI jövevényszóként való átvétele tehát megoldást kínál a közbeszédben a mesterséges intelligencia rövid, egyértelmű kifejezésére („é-ájként” vagy fonetikus „a-i-ként” ejtve egyaránt). Érthető, ha a magyar nyelv épségét védők idegenkednek az angol forma átvételétől, de az eset korántsem példa nélküli, főleg informatikai területen. Ahogy haladtunk előre a kilencvenes években, egyre inkább az angol kifejezések épültek be az informatikai szaknyelvbe és onnan gyakran a közbeszédbe. Például a hajlékonylemezről flopi, a világhálóból web lett az általánosan használt forma, de a legjobb példa talán a nemzetközileg használt angol elterjedésére a drótposta helyett használt e-mail. Az angol nyelvű, de nemzetközileg használt informatikai standardok rövidítéseit is változtatás nélkül vesszük át, miközben magyarázatként vagy a teljes szövegalak használatakor a magyar változatot alkalmazzuk (pl. FTP, HDMI, USB, IoT). Nem is említve az olyan jövevényszavakat, mint a chat vagy a like (vagy lájk). A gyakorlatilag világpolgárnak tekinthető fiatal generáció nyelvhasználatában mindennapos az angol jövevényszavak beépülése a szlengbe. Amennyiben ők nem részesülnek magyar nyelvű szakmai formális képzésben, már jó eséllyel sosem fognak találkozni az MI rövidítéssel, miközben az AI használata és az angol rövidítés értelmezése már ma is a mindennapjaik részét képezi.

Az AI használata melletti további érv, hogy a konkrétan megvalósuló és alkalmazható-megvásárolható termékek zömére AI-ként hivatkoznak a marketingjükben.⁷ Ha valaki ma kezdőként egy mesterségesintelligencia-alkalmazást kíván kipróbálni, annak AI-t kell magyarul is keresnie, MI-re az elméletet fogja megtalálni, hacsak az adott anyagban nem ügyelnek mindkét rövidítés feltüntetésére. Ennélfogva nem pusztán a „hunglish”-t beszélő fiatalok számára jelenti az AI a mesterséges intelligenciát a közbeszédben, hanem bárkinek, aki most találkozik először ezzel a technológiával. A fogalmi képzavart tovább bonyolítja, hogy már időnként előfordul az MI „em-áj-ként” való kiejtése is, ami a magyar rövidítés szakmai kontextusból való hiányos „kiszakadását” jelzi a közbeszédben.

4. Konklúzió

Összegezve elmondhatjuk, hogy az MI és az AI használata egyaránt megfelelő, figyelembe véve a magyar nyelvtan szabályait és az informatikai-információtudományi szaknyelv hagyományait és követelményeit egyaránt. Az adott szervezet hagyományai és célcsoportja határozza meg az alkalmazott rövidítést. Tudományos kommunikációban gyakorlatilag egyáltalán nem probléma az MI további használata magyar publikációkban, azonban véleményem szerint szakmai felelősség a közbeszéd és a szakterminológia lehetőség szerinti összehangolása, hiszen a magyar nyelvben – ellentétben az angollal – sokszor túlságosan nagy a szakadék a szaknyelv és a mindennapi beszéd között. A tudományos kommunikációra is tökéletesen alkalmas AI használata ilyen kompromisszumot képezne ezen a megkerülhetetlen új szakterületen, hiszen könyvtárosként és/vagy információtudománnyal foglalkozó kutatóként/oktatóként a célunk az is, hogy hidat és ne egy újabb kommunikációs falat építsünk az általunk támogatandó célközönség felé.

Jegyzetek

¹ Fekete, I., Gregorics, T., Nagy, S. (1990) *Bevezetés a mesterséges intelligenciába*. LSI Oktatóközpont, Budapest. ISBN: 963-576-015-9

² Megtekintett felsőoktatási és egyéb példák: BME Mesterséges intelligencia informatikus mesterszak (<https://felvi.bme.hu/szak/mesterseges-intelligencia-informatikus-msc>), Gábor Dénes Egyetem Mesterséges Intelligencia Tudásközpont (<https://mijovunk.hu/>), EU ENARIS Az MI alapjai (<https://enaris.org/material/hu/AI%20Basics/>), SZTE Elektronikus Tananyag Archívum (<https://eta.bibl.u-szeged.hu/1583/>), Neumann János Számítógéptudományi Társaság (<https://njszt.hu/hu/news/2026-06-10/workshopot-tartottunk-az-icdl-mesterseges-intelligencia-mi-modulvizsgara-valo>) (Utolsó elérés: 2026. 09. 06.)

³ Mesterséges Intelligencia Koalíció. Elérhető: <https://mik.neum.hu/> (Utolsó elérés: 2026. 09. 06.)

⁴ Mesterséges Intelligencia. Elérhető: https://www.kpluszf.com/mi_archivum/ (Utolsó elérés: 2026. 09. 06.)

⁵ Magyarország Mesterséges Intelligencia Stratégiája (2025–2030) (2025. 09. 03.) Elérhető: <https://mik.neum.hu/wp-content/uploads/2025/09/Magyarország-Mesterseges-Intelligencia-Strategiaja-2025-2030.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 09. 06.)

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 Rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) (2024. 07. 12.) Elérhető: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (Utolsó elérés: 2026. 09. 06.)

⁷ Néhány példa: Google Gemini (<https://gemini.google.hu/about/?hl=hu>), ChatGPT (<https://help.openai.com/hu-hu/articles/9260256-chatgpt-capabilities-overview>), Microsoft Azure AI ismertetője (<https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-artificial-intelligence>) (Utolsó elérés: 2026. 09. 06.)

Könyvillatú Magyarország

2. rész – Egy új könyvpolitika horizontja

Book-Scented Hungary

Part 2 – Prospects for a New Book Policy

Z. Karvalics László¹

¹ Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI)
laszlo.karvalics@iask.hu

Beérkezett: 2026. 06. 01. / Elfogadva: 2026. 06. 04. / Publikálva: 2026. 07. 08.

A tanulmány első részében kínai és vietnámi példák nyomán ízelítőt kaphattunk abból, milyen megfontolások és elvi kiindulópontok alapozhatnak meg egy stratégiai prioritássá tett nemzeti könyvpolitikát. E folytatásban számos fontos kiegészítő szempontot, tudástársadalmi kontextust jelenítek meg. Igazolom, hogy a könyvszakma minden képviselője készen áll egy szakpolitikai fordulatra, és mindenki nyitottan várja a szemléleti váltást. A „nyersanyaga” már rendelkezésre áll egy részletes könyves jövőképnek, amelynek három kulcsszíntere van: a könyvtár, a könyvesbolt és az iskola.

könyvpolitika, tudástársadalom, könyvtár, olvasás, iskolák

In the first part of this study, using examples from China and Vietnam, we were given a glimpse of the considerations and theoretical principles that can underpin a national book policy established as a strategic priority. In this follow-up, I present a number of important additional perspectives and the context of the knowledge society. I can confirm that everyone in the book industry is ready for a shift in policy, and everyone is eagerly awaiting this change in perspective. The "building blocks" are already in place for a detailed vision of the future of books, which has three key areas: libraries, bookstores, and schools.

book policy, knowledge society, library, reading, schools

A tanulmány előző részében áttekintett könyvpolitikai alapvetések felhasználásával bátran listázható volt, milyen üzenete van a „könyvillatú társadalom” kínai programjának egy jövőtudatos Magyarországon, s mit tanulhatunk Vietnámtól a könyvpolitika elvi megalapozását és prioritásterületévé tételét illetően, ha túl akarunk lépni az elmúlt évtizedek fájdalmas deficitjein. Az ott felsoroltakat egészítem most ki további fontos szempontokkal.

1. A könyvpolitika tudástársadalmi kontextusához

A kormányok sok-sok ágazati feladata között a klímaszélsőségek jelentette fenyegetés mellett a *versenyképes kultúra* értékelődik fel kulcsterületként. A könyv világában Magyarországon épp a terület több évtizedes elhanyagolása miatt még felhasználható fejlesztési potenciál rejtőzik. A mindig maradványelven kezelt terület nemcsak kezelhető politikai prioritásként is, hanem ennek elmaradása ma minden eddiginél nagyobb hiba volna. Ehhez azonban az kell, hogy „*a kormányzatok a könyvkiadást ne a szórakoztatóipar részének tekintsék, hanem stratégiai ágazatnak az oktatással egyetemben*”¹

A könyv és az olvasás a digitális kultúra és a mesterséges intelligencia árnyékában nem jelentőségét veszti, hanem *új szerepbe kerül*. A kultúra nem mellékszál a mesterséges intelligencia (MI) korában, hanem olyan stratégiai dimenzió, amelynek most kell hangsúlyosabban belépnie a formálódó hazai szabályozási és intézményi környezetbe is (Soós, 2026). Az MI maga is kulturális technológia, mai csúcstermékei a szöveget mint kulturális produktumot szippantják fel, és belátható, hogy az MI

használatának minőségét az eszközökbe beépülő kulturális tőke határozza meg, a tartalmak értékén és megbízhatóságán keresztül. E két világ közös metszete az írott és nyomtatott örökség digitalizálása, egy átfogó és koordinált program hiányából fakadó összes restanciájával (Szűts, 2026).

Egy prioritássá tett könyvpolitikának nemcsak a „kirakatra” (az író-olvasó kapcsolatokra, a nemzeti könyvtárra, a magyar irodalom külföldi jelenlétére, sztárkiadókra) kell koncentrálnia, hanem a *teljes könyves ökoszisztémára*. A könyv kultúrájával átitatott társadalomban a könyvgazdaság intézményi szereplői (kiadók, kereskedők, könyvesboltok, nyomdák, terjesztők) mellett ezek humán infrastruktúrájára (szerkesztők, grafikusok, tipográfusok, borítótervezők, fordítók, érdekképviselői szerveik, könyves rendezvények gazdái, képzőhelyeik), a könyvtárhálózat és a könyvtáros-társadalom, az olvasás-és írástanítás, a könyv pedagógiájának, a biblioterápiának a képviselői, de még a könyvkötő céh megmaradt tagjai is fontos szerepet játszanak.

A Kínától és Vietnámtól megtanulható szempontok mellé azonban természetesen oda kell helyezni a magunkét is. A kínai megközelítés a könyvtárakra és a könyvtárosokra például az olvasáskultúra minőségi fejlesztésének emeltyűiként tekint. Fogaskerekeknek látja és láttatja őket, amelyek egy hatalmas fizikai és intézményi infrastruktúra elemeiként felülről lefelé terítik szét a programozhatóként elvárt kimeneteket, központi iránymutatások alapján. Érthető: ilyen a „társadalomkibernetikai modellje”. Ám Európában az elmúlt évtizedek a könyvtári funkciók elképesztő metamorfózisát és sokdimenzióssá válását hozták el, amelyek komolyan vétele hatalmas társadalmi energiákat szabadíthat fel, és számos más fejlesztési területnek is lökést adhat. Ennek megfelelően az alapvetően állami fenntartású könyvtárhálózattól három további, létfontosságú funkciót is remélhetünk, és könnyűszerrel találhatunk hozzájuk európai (sőt: kanadai, ausztrál, amerikai) legjobb gyakorlatokat.

2. A könyvtárak kiegészítő tudástársadalmi és demokratikus missziói

A könyvtári rendszer képviselői magas *szintű információs-orientációs-navigációs szerepet* játszhatnak abban a megváltozott társadalmi-kulturális térben, ahol az adat, az információ és a tudás erőforrás és hajtóerő.² Egyre kevésbé saját állományukat felhasználva,³ s mindinkább a végtelen digitális tér tartalomvilágának szakszerű közvetítésével. Minden rászoruló információs viselkedésének hatékonyabbá tételével, információs műveltségük és operációképességük erősítésével.⁴ Ha valamikor az elektronikus levelezés, az internethasználat volt az aktuális misszió, ma ezekhez a hálózati tartalomvilág fogyasztásakor nélkülözhetetlen kritikai médiaismeret és a mesterséges intelligencia által nyújtott lehetőségek közvetítése csatlakozik.⁵

S még ezen a téten is lehet emelni: a könyvtáros céh tagjai a civilizációs kihívásokkal és az azokra adott lokális válaszokkal kapcsolatos narratívák „felerősítői”, képviselői, helyi „elosztópontjai” lehetnek – nincs olyan világ háta mögötti kiskönyvtár, amelyik ne tudna a hálózat nagyobb méretű/nagyvárosi darabjaira saját erőforrásaként tekinteni. A „zöldkönyvtárak” egyszerre mutatnak példát és közvetítenek autentikus tudást a klímaváltozással kapcsolatos környezeti változásokhoz igazodó stratégiák megismeréséhez. A Covid-pandémia idején bebizonyosodott, hogy a járványvédekezés információs színterének a könyvtárak nagy hatékonyságú segítői lehetnek (Bódog, 2020; Békésiné, 2021; Prókai, Machácková, 2022; Z. Karvalics, 2022) – különösen a „zöldkönyvtárak” (Pataki, 2023). Sokat tehetnek és tesznek a könyvtárak a *művészetközvetítés és a tudományos ismeretterjesztés* érdekében is.

A könyves szakma természetesen régóta tisztában van ennek a funkcióegyüttesnek a lehetőségeivel, és kiegészítő jelleggel törekszik is ebbe az irányba pályázatokkal, ilyen irányú kezdeményezésekbe való bekapcsolódással,⁶ ám mire idáig elért volna a kultúrpolitikai figyelem, már el is enyészett. Mostanra viszont elmondható, hogy mindezt időszerű *alapfeladattá tenni egy megerősített könyvtári rendszerben*, ha már az erre kínálkozó esélyt az ezredforduló után sikerült egyszer eljátszani.⁷

Az információs kompetencia megerősítése nemcsak tájékozottabb embereket, érettebb tartalomfogyasztókat eredményez, hanem hatékonyabb döntésekhez és cselekvésekhez vezet a mindennapi életben – magánemberként, kisvállalkozóként, érdeklődés- és értékközösségek tagjaként. Ha tudjuk, hogyan lehet újra működőképesé tenni háztartási gépet, megjavítani szakadt ruhát, pótolni elvesztett céltárgyat – s mindehhez rendelkezésre áll eszköz, technológia (szerszámok, gépek, 3D-s nyomtató) a könyvtárban, akkor a fogyasztói lábnyom is csökken, és ki-ki sikeresen old meg egy apró hétköznapi problémát. Akár Fablabnak, akár Repair Cafénak, akár Makerspace-nek nevezzük az erre a célra kialakított helyiséget, egyre több ilyen költözik a könyvtárakba.⁸ (Klímaváltozással összefüggő) kertészeti szaktanácsokból ellenállóbb, fenntarthatóbb természeti mikrokörnyezetek lesznek – máris számos könyvtár ad otthont magbörzéknek, házikerti szakmai napoknak, kertkluboknak. A sort még hosszan lehet folytatni. Az információ átlép a fizikai világba – s nemcsak az egyéni, hanem a közösségi cselekvés is hatékonyabb lehet.

A hatalmas bizalomhiánnyal küszködő, megosztott Magyarországon különösen fontos, hogy *a könyvtárak rendkívüli hatást kifejteni képesek bizalom- és demokráciaintézmények*,⁹ a társadalom kapcsolati hálójának megerősítői, a részvételiség kultúrájának csendes misszionáriusai. A könyvtárak ugyanis „alacsony intenzitású találkozóhelyek”. Olyan semleges terek, ahol a különböző társadalmi csoportok tagjai anélkül tartózkodhatnak egymás mellett, hogy közvetlen interakcióra kényszerüljenek, mégis észlelik egymást, és ez növeli az általános társadalmi toleranciát. A magas intenzitású programok (nyelvtanfolyamok, olvasóköri, író-olvasó találkozók, ismeretterjesztő előadások, kézműves-foglalkozások) erősítik az egyének közötti kötődést és a bizalmat, az alacsony intenzitású szolgáltatások (a hagyományos kölcsönzés vagy az újságolvasás) a „gyenge kötések” fenntartásáért felelősek, amelyek a társadalmi kohézió szempontjából meghatározóak. A könyvtárba vetett magas közbizalom így „átvándorol” az ott tartózkodó emberekbe is. Ha megbízom az intézményben, nagyobb eséllyel fogok megbízni az ott találkozó idegenekben is. Ha pedig még intergenerációs tér is, számtalan lehetőséggel idősek és fiatalok találkozására,¹⁰ kapcsolatteremtésére, az még tovább erősíti a társadalmi kötőszövetet. A könyvtár tehát több, mint kölcsönzőhely: fenntartása nem kulturális luxus, hanem biztonságpolitikai és társadalmi befektetés is (Audunson, Evjen, 2017) – már ha valaki hajlandó így is tekinteni rá.

A könyvtárszakma szereplői évtizedek óta keresik és azonosítják ezeket a kitörési pontokat, de merész elképzelések helyett kénytelenek beletörődni abba, hogy a legégetőbb kihívásokat kezelik, és örülnek, hogy az elmaradt hasznok miatti kesergésen túl tudják tenni magukat. Talán most fordulat jöhet: a jelenleginél magasabb stratégiai polcra helyezett könyvtáros-társadalom anyagi megbecsültsége és elismertsége együtt emelkedhet a felelősségével, ha szerep- és feladatköre valóban kibővül ezekbe az irányokba. Esély van rá: egy agyonterhelt és elaknázott költségvetés felől nézve is vállalható forrás-összpontosítás nagyon magas „kihozatali értéket”, nehezen számszerűsíthető, de igazolható társadalmi hatást eredményezhet.

3. Egy új könyvpolitika három lába: könyvesbolt, könyvtár, iskola

Mint korábban láttuk, azzal kapcsolatban, hogy a könyv világában „mi a teendő”, kevés elmaradásunk van. A kulcskérdés az, hogy miként bizonyítható be, hogy ezek a teendők sokkal fontosabb szerepet játszanak a jövőépítésben, mint az elmúlt évtizedekben bárki is gondolta volna.

Az összes könyvszakmai közösség régóta készen áll arra, hogy számba vegye a legsürgősebb feladatokat, ha a szemléleti áttérés egyszer végre végbemegy. Alig kell mit kitalálni – csak meg kell hallgatni őket, el kell kezdeni a párbeszédet. Mindenki ott áll a pálya szélén, jelzésre várva, hogy bedobja a maga obulusát a közös stratégiai tálba.

Az iparági szempontokat viszonylag jól összegzi a *„Magyarország olvas. Helyzetjelentés és vízió a hazai könyvpiacról”* című 2026. áprilisi vitairat,¹¹ amely nemcsak „helyreállításban” gondolkodik (azt remélve, hogy az állam és a szakma partnerségben lépi meg a szükséges reformokat, amelyekkel a magyar könyvpiac képes kitörni a jelenlegi zsugorodó spirálból),¹² hanem erős víziókban, 2030-ig: ha stratégiai prioritássá válik, egy merész és átfogó könyvkulturális fejlesztési programmal „a közép-kelet-európai régió leginkább innovatív, kulturális és szellemi központjává válhatunk”. Olyan országgá, ahol „a könyv ismét alapvető és mindenki számára hozzáférhető érték, ahol az alkotói munka megbecsült életpályát jelent”.

Hasonlóképp készült el a választások után alig egy hónappal a *Könyvtárszakmai Kerekasztal közös állásfoglalása a könyvtárak jövőjéről*,¹³ a KIT Hírlevél tömör összefoglalása alapján az alábbi kulcsfeladatokkal:

1. A dedikált könyvtárszakmai ágazatirányítás megerősítése; konszenzuson és hálózati együttműködésen alapuló országos könyvtári stratégia megalkotása.
2. Egy korszerű közgyűjteményi életpályamodell kialakítása.
3. Infrastrukturális megújulás és célzott fejlesztési programok megvalósítása.
4. Élethosszig tartó tanulás, a kulturális és tudományos javakhoz, kulturális örökséghez való hozzáférés, kreatív tudásmegosztás, a „nyílt tudomány” keretei között megvalósítható 21. századi kutatás- és tudománytámogatási modellek kialakításáig.
5. Az országos könyvtári hálózatban rejlő együttműködési potenciál tudatos kibontakoztatása.
6. Segítő szakma, szakmai képzés, a kompetenciafejlesztés és az utánpótlás rendszerének újragondolása.
7. Stratégiai cél a szakmai és országhatáron túli szervezetekkel való szoros együttműködés.
8. A teljes könyvtárszakmai ellátórendszer és szakmai közösség szervezeti szintű, mélyreható önreflexiójára és önvizsgálata van szükség.

Mégis az olvasáskutatók voltak a leggyorsabbak: az MTA Közoktatásfejlesztési Bizottságának felkérésére 2025 tavaszán a Steklács János vezette kutatócsoport elkészített egy átfogó, az olvasástanítási rendszer iskolai korszerűsítésére összeállított javaslatcsomagot, amit el is küldtek az oktatási ügyek akkori gazdájának, a Belügyminisztériumnak. A mai napig visszajelzés nélkül maradt koncepció az olvasástanítás egész szemléletének paradigmaticus átalakítását javasolta: jelenjen meg minden évfolyamon az olvasástanítás, épüljön be a pedagógusképzésbe. Induljon el az óvodás gyerekek olvasási problémáinak diagnosztikus szűrése, hogy minél hamarabb elkezdhető legyen a fejlesztésük. A diákok olvasmányai közeledjenek a gyerekek világához.¹⁴

Csak hogy itt jóval többről van szó, mint a harmadik legfontosabb frontvonalról. Túl kell lépni azon is, ahogy eddig gondolkodtunk és beszéltünk az iskoláról. Nem az olvasástanítás pedagógiai praxisvilága, a kötelezőolvasmány-viták vagy a mai magyar nyelvre átültetett klasszikus művekkel kapcsolatos dilemmák a lényegesek. Nem az a kérdés, hogy miként van jelen az olvasás az iskolai életben, hanem az, hogy miképp lehet megújítani és radikálisan átalakítani az ipari korszaktól örökölt, ezer ponton elavult oktatási rendszert, a tanterven keresztül reprezentált kimeneti célok köré épített tantárgypedagógia helyett a perszonalizált személyiség- és képességfejlesztés irányába hajlítva a gyakorlatot (Z. Karvalics, 2009, 2010). Az olvasásnak ezen belül és ezt szolgálva kell megtalálnia az új helyét az iskolai curriculumokban – valahogy úgy, ahogy színesen és sokoldalúan a svéd oktatási rendszer kísérletezik ezzel, évek óta.

Ennek a fordulatnak azonban nem a „digitális detoxikálás” adja az értelmét, ami nemcsak a skandinávoknál, hanem itthon is gyakorta hivatkozási alap:¹⁵ az olvasást megszerettetni, a könyvekhez fordulást szükségletté és örömforrássá tenni lehetséges egy széles spektrumú digitális tartalomvilág mellett is, ahogy azt egy hazai úttörő, a fóti ReCrea Tanoda tapasztalatai is mutatják. Ám csak akkor kötünk szárnyakat az olvasó gyermekek hátára, ha nem „lenyomjuk a torkukon”, hanem – elkerülve az összes csapdát – változatos módokon teremtyük meg a belső késztettségüket. Ha inspirációforrásnak megmarad a családi könyvtár, hogy a szülők példája is hasson. „Az olvasás nem luxus, hanem a tanulás, az árnyalt gondolkodás, a döntésképeség feltétele”, így egy nemzeti olvasásstratégia megalkotása létfontosságúnak számít.¹⁶ De természetesen az olvasásösztönzés nem önmagában áll, nem öncél. A 19. század vége az általános iskola forradalmát hozta el, tömegesen bevezetve a tudás világába az onnan korábban elzártakat. A huszadik század második harmada a középfok forradalmát ültette minderre, hogy aztán a huszonegyedik század fordulóján a felsőfokú végzettség váljon immár meghatározóvá (az „éllovas országokban 90% feletti számokat produkálva). Magára valamit adó nemzeti tudáspolitikák csakis a végzettség és a műveltség emelésében gondolkodhatnak, s Magyarországon sem lehet másképp ebbe az irányba törni, mint a polgárosodás és az azzal járó vagyonosodás felé mutató ösztönzőkkel, a társadalmi szakadék szűkítésével, a mobilitás erősítésével, a továbbtanulás útjában álló akadályok elhárításával, a szociokulturális hátrányokat enyhítő korrekciós mechanizmusok tudatos megerősítésével. Minden tudáspolitiká egyúttal esélyegyenlőségi kérdés is, és a könyvkultúra valójában egy ilyen átfogó stratégiai prioritást támogató egyik eszköz lehet a sok közül. Elég rápillantani az elmúlt évtizedek hazai olvasásstatisztikai irodalmára: miközben a társadalom „alsó” rétegében a számok zuhannak, a felsőbb jövedelmi és végzettségi kohorszokban a könyves mutatók (vásárlás, kölcsönzés, olvasás) kiemelkedően jók.

Könyvtár, könyvesbolt és iskola. Három szintér, három részben összeérő fejlesztési tér, három stratégiai fókuszpont. Mindaz, ami itt teendő, stratégiai lehetőség, alkalmazható legjobb gyakorlatként felmerülhetett az elmúlt évtizedekben, már régóta ismert. Hogy a házi feladatok miért nem végeztek el, hogy miért nem volt elég erő és akarat, hogy a lényeges dolgok megtörténjenek, az hosszú és érdekes elemzésekkel körüljárható volna – de ennek később jöhet el az ideje. Most minden szintér megbabonázva fürkészi, hogyan találhat egymásra a hagyományos elitet leváltó plebejus közpolitika és az a társadalom, amelyik még nem tett le róla, hogy létezhet termékeny párbeszéd állam és civil szervezetek, állam és polgárai között.

Ám azzal igenis itt és most kell foglalkozni, hogy ha sikerül kikeveredni az elmaradások és a stratégiai esélyek lassú elvesztésének tüskés labirintusából, mik lehetnek *a házi feladatokon túli teendők, amelyek egyedi színt, karaktert, hangulatot adhatnak a könyv magyarországi kultúrájának.* A tanulmány befejező részében ezeket a lehetőségeket tekintem át.

Jegyzetek

¹ Dávid Anna, a Magvető Kiadó igazgatójának szavai egy, a könyvpiac hányatott sorsát áttekintő cikkből. Elérhető: <https://telex.hu/karakter/nagyito/2026/05/17/konyvpiac-mcc-libri-bookline-konyvtorveny> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

² A könyvtárszakma világszervezete, az IFLA (*International Federation of Library Associations and Institutions*) friss szakanyaga ezt így fogalmazza meg: „a tudásőrző szerep mellé felárkózik az az egyre erősebben rájuk nehezedő kihívás, hogy a mindent elárasztó információ világában segítsék eligazodni a társadalmat”. Elérhető: <https://www.ifla.org/news/ai-and-libraries-a-new-era-of-trusted-discovery-and-smarter-services/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

³ Aki járt már kisebb települési könyvtárakban, az tudja, hogy erős apasztási kényszerben több könyv kerül ki a rendszerből, mint amennyi be – az olvasási szokások megváltozása, a minden korábbinál gyorsabb elavulás és a beszerzési nehézségek miatt. Az üresebb polcok miatt azonban erősen napirenden van a „varázslat visszacsempészése” – a csillogó monitorok mellől már hiányzik az áhitatáhitat, az izgalom, a csodálkozás, a kikényszerített kíváncsiság, a véletlen rátalálás misztériuma.

⁴ Pillantsunk rá a finn *Digituki* szolgáltatáscsomagra: a digitális klubokban úgy tanulják a digitális eszköz-használatot a klubtagok, hogy képesek legyenek minden elérhető e-szolgáltatás (főleg szociális és egészségügyi) igénybevételére. Kiképzett önkéntesek tartanak konzultációkat, de telefonon vagy e-mailben is lehet segítséget kérni. A kisebbségi nyelveken is készülnek webináriumok, hogy támogassák a hétköznapi digitális feladatait (dokumentumkitöltés, regisztrációk, jelentkezések, időpontfoglalás, egészségügyi nyilvántartások ellenőrzése, álláskeresés, önéletrajzok benyújtása). A közösségi szervezetek modern, papírmentes irodák létrehozásában, e-dokumentumok kezelésében és archiválásában kapnak segítséget, a munkatársak speciális képzést kapnak digitális jelentések, grafikák és statisztikák készítéséhez, az online rendezvényplatformok használatához. A gyerekeket és fiatalokat a digitális projektek és grafikák készítésében, speciális digitális készségek és a biztonságos internetezés rutinjainak fejlesztésében támogatják, a szülőket olyan ismeretekkel vértetik fel, hogy könnyebben megvédhessék gyermekeiket a digitális környezetben rejlő lehetséges kockázatoktól.

⁵ A Német Könyvtári Szövetség egyik legfontosabb szakmai ernyőprojektje a *Netzwerk Bibliothek Medienbildung*: a könyvtáraknak segít „MI-laborokká” válni, ahol a lakosság biztonságos körülmények között ismerkedik meg a technológiával, és tesz szert MI-kompetenciára.

⁶ Valójában az olvasók is erősen nyitottak minden ilyen és ehhez hasonló változásra, beállítottságtól függetlenül (Audunson, Evjen, 2009).

⁷ Ez a szomorú történet az ezredforduló után íródott, amikor egyre több helyi információs miniintézmény került válságba az 1000 fő alatti településeken: kisiskolák, kisposták, falusi könyvtárak, a papír- és írószerforgalmazás, a könyv- és újságárúítás apró színterei – miközben az alulról szerveződő Teleház-mozgalom elkezdte felépíteni a közösségi hozzáférés új társadalmi és intézményi infrastruktúráját. A posta kereste a postateleházakban rejlő lehetőségeket, a teleházak néha könyvtárakban születtek, vagy oda költöztek be: minden egy olyan integráció felé mutatott, hogy a fenntarthatóságot is erősen megtámogatva egyetlen fizikai térbe költözzön minden, ami az információáramlás helyi „átjátszóállomásaként” az információs kultúra közvetítő és fejlesztő színterévé válhat. A 2002-ben létrejövő Informatikai és Hírközlési Minisztérium kezében volt a lehetőség, hogy ebbe az irányba vigye a folyamatokat: ehelyett a semmitmondó és értelmetlen (és utóbb fenntarthatatlannak bizonyuló) E-Magyarország-pontok hálózatával a lehetséges forrásokat eredmény nélkül felélte, csak hogy ne az alulról szerveződő Teleház-mozgalom legyen a gazdája a fejlesztésnek. Igaz, minden egyes átadást médiaeseménnyé lehetett tenni.

⁸ A Könyvtári Intézetnek már engedélyezett képzése is van a tárgyban: <https://ki.oszk.hu/tanfolyamok/makerspace-konyvtarban> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.) A lehetséges javítás-típusok sorában a leginkább könyvillatúak a közösségi könyvkötések, könyvjavítások, könyvtisztítások. Elérhető: <https://behir.hu/repair-cafe-kozossegi-konyvjavitas-6> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

⁹ Számos könyvtár vált a közelmúltban a párbeszéd és a dezinformáció elleni küzdelem fontos helyszínévé, s nemcsak a választások időszakában. Demokráciavédelem: kiemelt projekt a „Land.schafft.Demokratie” (Ország.teremt.demokráciát). Elérhető: <https://www.bpb.de/veranstaltungen/reihen/522086/land-schafft-demokratie/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

¹⁰ Kedvező tapasztalatok vannak diákmunkára, diákok könyves helyeken végzett közhasznú tevékenységére, diákok tanítanak időseket digitális varázslatokra, és így tovább.

¹¹ Az Open Books könyvkiadó tárgyyszerű elemzésen alapuló, sok ponton erősen megfontolandó ajánlásait ld.: https://open-books.hu/upl/2026/04/A_Magyar_Konyvpiac_Jovokepe_-_Az_Open_Books_vitairata___04272329.pdf?srsId=AfmBOops-buTtTnF6wrnMp-TFB4SUx-kiiWiyJluPOqOcrvffYrel52zC (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

¹² A vitairat szerzői szerint a fenntartható biodiverzitáshoz szükséges „egy olyan erős, trösztellenes garanciákkal és átláthatóan szabályozott piac, ahol a vertikális monopóliumok nem fojtják meg a versenyt, és ahol a kulturális sokszínűséget biztosító kiadói műhelyek stabil, kiszámítható környezetben fókuszálhatnak a minőségi tartalom előállítására, miközben a könyvkereskedelem is egészséges piaci versenyre kényszerül”. Ebben az esetben az iparág szereplői sem „félnek majd az innovációtól, proaktívan, etikus keretek között alkalmazza a mesterséges intelligenciát, és ahol a digitális formátumok (e-könyv, hangoskönyv) végre kitörnek a mesterséges elszigeteltségből”.

¹³ <https://mke.info.hu/mke/wp-content/uploads/2026/05/Allasfoglalas-vegleges.pdf> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.) Aláírók: Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma, Egyházi Könyvtárak Egyesülete, Informatikai és Könyvtári Szövetség, Könyvtáros-tanárok Egyesülete, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége.

¹⁴ Elérhető: <https://telex.hu/belfold/2025/09/18/steklacs-janos-nyelvesz-oktataskutato-olvasas-szovegertes-diakok> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

¹⁵ Elérhető: https://hvg.hu/tudomany/20230910_Svedorszag_digitalis_oktatas_tankonyvek (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.) és <https://prove.hu/digitalis-oktatas-svedorszag-konyvek-olvasas/> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

¹⁶ Dániel Anna, uo.

Felhasznált és ajánlott források

Audunson, R., Evjen, S. (2009) *The complex library: Do the public's attitudes represent a barrier to institutional change in public libraries?* New Library World, 110(3), p. 161–174. <https://doi.org/10.1108/03074800910941356>

Audunson, R., Evjen, S. (2017) *The public library: an arena for an enlightened and rational public sphere? The case of Norway.* Information Research, (22)1, 1641. Elérhető: <https://informationr.net/ir/22-1/colis/colis1641.html> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

Békésiné Bognár, N. E., et al. (2021) *A könyvtárak és a világjárvány hullámai. Gyorsjelentés a magyarországi és a határon túli könyvtárak szolgáltatásairól, Könyvtári Intézet.* Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/a_konyvtarak_es_a_vilagjarvany_hullamai.pdf (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

Bódog, A. (2020) *Könyvtárak a koronavírus-járvány idején – Pandémia és infodémia.* Könyvtári Figyelő, 30(3), p. 419–436.

Pataki, F. (2023) *A magyar zöld könyvtárak és tevékenységük a koronavírus idején.* In: Kiszl, P., Németh, K. (Szerk.) (2023) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2022.* Budapest, ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, p. 321–329.

Prókai, M., Machácková, L. (2022) *A világjárvány hatása a könyvtárak tevékenységére statisztikai szempontból.* Könyvtári Figyelő, 32(2), p. 316–317.

Soós, G. (2026) *Bartók és az algoritmus – Kultúra, felelősség és szabályozás a mesterséges intelligencia korában*. Magyar Múzeumok április 8. Elérhető: <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/bartok-es-az-algoritmus-kultura-felelosseg-es-szabalyozas-a-mesterseges-intelligencia-koraban> (Utolsó elérés: 2026. 07. 01.)

Szüts, E. (2026) *A magyar nemzeti kulturális javak digitális megőrzése és a nemzetközi gyakorlat példái 1994 és 2024 között*. CeLISR Books 2., Budapest, Országos Széchényi Könyvtár.

Z. Karvalics, L. (2009) *Két kontrollforradalom között: az információs társadalom közoktatásának körvonalai I*. Oktatás-Informatika, 2, p. 2–16.

Z. Karvalics, L. (2010) *Két kontrollforradalom között: az információs társadalom közoktatásának körvonalai II*. Oktatás-Informatika, 1–2, p. 2–13.

Z. Karvalics, L. (2022) *Az infodémiától a tudáskormányzásig. Világjárvány és világrendszer információkutatói szemmel*. Budapest, L'Harmattan.

Az MNMKK szétválásának lehetséges jogi modelljei¹

A kiválás és a különválás összehasonlítása az Országos Széchényi Könyvtár szempontjából

Potential Legal Models for Splitting Up HNMPCC

A Comparison of Departure and Separation from the Perspective of the National Széchényi Library

Amberg Eszter¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár
amberg.eszter@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 08. 25. / Elfogadva: 2026. 09. 03. / Publikálva: 2026. 09. 07.

A tanulmány a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (a továbbiakban: MNMKK) tervezett decentralizációjához kapcsolódóan vizsgálja az Országos Széchényi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) önálló központi költségvetési szervi jogállása helyreállításának lehetséges jogi modelljeit. Az államháztartásról szóló törvény alapján összehasonlítja a szétválás két alapvető formáját, a kiválást és a különválást, különös tekintettel azok jogutódlási, intézményi, vagyoni, munkajogi és működési következményeire. Az elemzés kitér a 2024. évi integrációból eredő jogállási és törzskönyvi helyzetre, valamint az OSZK történeti, szakmai és közfeladatellátási folytonosságának jelentőségére. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy mindkét jogi konstrukció alkalmas lehet az OSZK önálló jogalanyiségének helyreállítására, azonban eltérő előnyökkel és kockázatokkal jár. Az OSZK szempontjából ezért nem önmagában az átalakítás jogtechnikai formája a meghatározó, hanem annak biztosítása, hogy az önálló jogállással együtt a nemzeti könyvtár történeti és intézményi kontinuitása, valamint működési autonómiájának személyi, vagyoni, gazdálkodási és szervezeti feltételei is érvényesüljenek.

Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ, költségvetési szerv, szétválás, jogutódlás

The study examines the possible legal models for restoring the status of the National Széchényi Library (hereinafter: NSZL) as an autonomous central budgetary institution in the context of the planned decentralisation of the Hungarian National Museum Public Collection Centre (hereinafter: HNMPCC). Based on the Hungarian Public Finance Act, it compares the two principal forms of division of a budgetary institution, separation by spin-off and separation by division, with particular regard to their implications for legal succession, institutional status, assets, employment relations and operational autonomy. The analysis also addresses the legal and treasury registration consequences of the 2024 integration and the importance of preserving the historical, professional and public-service continuity of the NSZL. The study concludes that both legal models may provide a framework for restoring the NSZL's independent legal personality, although they entail different advantages and risks. From the perspective of the NSZL, the decisive issue is therefore not the legal technique of the restructuring in itself, but whether the resulting institutional framework ensures the historical and institutional continuity of the national library and provides the human, financial, organisational and material resources necessary for genuine operational autonomy.

National Széchényi Library, Hungarian National Museum Public Collection Centre, budgetary institution, division, legal succession

1. Bevezető

Az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény (Áht.) a költségvetési szervek szétválásának két alapvető formáját különbözteti meg: a különválást és a kiválást. Különválás esetén a szétváló költségvetési szerv megszűnik, és jogutódai az átalakítással létrejövő költségvetési szervek; kiválás esetén a kiválással érintett szerv fennmarad, miközben valamely szervezeti egységből önálló költségvetési szerv jön létre.

A választás nem pusztán jogtechnikai kérdés. Meghatározza, hogy mely szervezet őrzi meg a Magyar Nemzeti Múzeum Közgűjteményi Központ (MNMKK) jogi és szervezeti folytonosságát, mely intézmények jelennek meg új, önálló költségvetési szervként, és ami a gyakorlatban a legfontosabb, hogy milyen terjedelemben szállnak át a jogok és a kötelezettségek.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) érdeke nem intézménypolitikai preferencia. A kulturális törvény a nemzeti könyvtárat központi költségvetési szervként határozza meg, miközben az OSZK 2024 óta jogalanyisággal nem rendelkező tagintézményként működik. **Az önálló költségvetési szervi jogállás helyreállítása ezért nem kedvezmény, hanem a hatályos ágazati szabályozás és a tényleges jogállás közötti eltérés feloldása.** Ez az OSZK tárgyban megfogalmazott feljegyzésnek legerősebb érve, és a tárgyalások során ebből célszerű kiindulni.

Az Áht. alapján mind a kiválás, mind a különválás alkalmas arra, hogy az OSZK ismét önálló költségvetési szervvé váljon. A két megoldás azonban az OSZK pozíciója szempontjából nem azonos. A javasolt megkülönböztetés:

- ha a döntéshozói cél az MNMKK teljes strukturális újrarendezése, akkor **különválás**;
- ha a cél kifejezetten az OSZK gyors és célzott önállósítása az MNMKK fennmaradása mellett, akkor **kiválás**.

Hosszú távú intézményi szempontból **a különválás az erősebb modell, mert az OSZK** nem leváló szervezeti egységként, hanem **egyenrangú jogutódként jelenik meg**. A törzskönyvi nyilvántartás adatai alapján ugyanakkor a 2024. évi integráció során a Magyar Nemzeti Múzeum törzskönyvi kontinuitása fennmaradt, míg **az OSZK önálló törzskönyvi jogalanyisége megszűnt. Ez a kiválás esetén különös jelentőséget ad az OSZK történeti és szakmai kontinuitása kifejezett okirati rendezésének.** Végrehajtási és kockázati szempontból **a kiválás egyszerűbb, gyorsabb, és a jogutódlás tételes jellege miatt védettebb lehet az MNMKK feltáratlan kötelezettségeitől. A választás tehát nem az OSZK-é:** az írásom alapjául szolgáló feljegyzés célja, hogy az intézmény mindkét irányra felkészült álláspontot tudjon képviselni.

A miniszteri bejelentések iránya egyértelmű. Tarr Zoltán társadalmi kapcsolatokért és kultúráért felelős miniszter 2026. július 24-én közölte, hogy elindul az a *minisztériumi munkacsoport, amely előkészíti az MNMKK decentralizálását és visszaadja az intézmények önállóságát*, és ezt a szabad és független kultúra feltételének nevezte.² Korábban, 2026 májusában a miniszter már az MNMKK megszüntetéséről beszélt, hangsúlyozva, hogy erre a múzeumok működésének zavartalansága mellett kerül sor.³ **Az OSZK-nak tehát nem azt kell elérnie, hogy legyen szétválás, hanem azt, hogy annak formája, feltételei és ütemezése az intézmény érdekeit szolgálják.** A 4. fejezetben megfogalmazottak ugyanakkor kizárják a pusztán szervezeten belüli hatáskör-átruházásra épülő megoldást, amely a folyamat elhúzódása esetén reális visszaesési pont lehet.

2. Jogi kiindulópont

Az Áht. szerint a költségvetési szerv általános jogutódlással történő megszüntetése átalakítással történhet, amelynek egyik formája a szétválás. Az Áht. 11. § (3a) bekezdése szerint az alapító dönthet a költségvetési szerv különválás vagy kiválás útján több költségvetési szervvé történő szétválásáról, azzal, hogy az átalakítás végrehajtása a kapcsolódó ágazati jogszabályok módosítását is szükségessé teheti.

1. táblázat: A különválás és a kiválás főbb jogi jellemzőinek összehasonlítása

Szempont	Különválás	Kiválás
A szétváló szerv sorsa	megszűnik	fennmarad
Jogutódlás	több jogutód, az átalakítással létrejövő szervek	a fennmaradó szerv és az új önálló szerv
Az átalakítás hatóköre	a szerv egésze	az érintett szervezeti egység
Okiratok	megszüntető okirat és valamennyi jogutód alapító okirata	az alapító okirat módosítása és az új szerv alapító okirata
Új intézmény létrejötte	igen	igen
Az OSZK önállósítására alkalmas	igen	igen

Az új költségvetési szerv a törzkönyvi nyilvántartásba vétellel, a bejegyzés napján jön létre. Az átalakításról rendelkező okiratban rendelkezni kell valamennyi közfeladat jövőbeni ellátásáról, továbbá a vagyoni jogokról, a kötelezettségekről és az előirányzatokról.

Az Áht. 11. § (3b) bekezdése ismeri a beolvasdós kiválás és a beolvasdós különválás jogintézményét is, amelyek lényege a kiváló vagy különváló szervezeti egység már működő költségvetési szervbe történő beolvasdása. Tekintettel arra, hogy az OSZK stratégiai célja önálló központi költségvetési szervként történő működésének helyreállítása, jelen tanulmánykizárólag az önálló intézményi státuszt eredményező kiválás és különválás lehetőségét vizsgálja.

3. Előzmény: a 2024. évi integráció és a jogállási ellentmondás

A jelenlegi struktúra alapját az egyes közgyűjteményeknek a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központba történő integrációjáról szóló 1112/2024. (IV. 23.) Korm. határozat képezte. Az érintett költségvetési szervek az Áht. szerinti beolvasdással kerültek az MNMKK-ba: önálló költségvetési szervként megszűntek, ugyanakkor tagintézményként, elnevezésük megtartása mellett működtek tovább.

Ebből két következtetés adódik.

Egyrészt az OSZK jelenleg nem önálló jogi személy. Az önállóság helyreállítása egyik modellben sem jelenti a 2024-ben megszűnt költségvetési szerv jogalanyiségének automatikus „feléledését”; **az önálló OSZK-t az átalakítás keretében kell ismét költségvetési szervként létrehozni és törzkönyvi nyilvántartásba venni.** A jogutódlás terjedelmét ezért az átalakításról rendelkező okirat és a hozzá tartozó megosztási dokumentáció határozza meg. **Kiválás esetén különösen fontos, hogy ezek az OSZK történeti és szakmai folytonosságát, valamint a nemzeti könyvtári feladatellátás kontinuitását kifejezetten rögzítsék.**

Másrészt az **OSZK jogállását a kulturális törvény is leképezi:** a nemzeti könyvtár az MNMKK tagintézményeként működő Országos Széchényi Könyvtár, miközben a törvény a nemzeti könyvtárat központi költségvetési szervként határozza meg.⁴ **Ez az eltérés önmagában is indokolja a jogállás rendezését,** és az OSZK legerősebb érve a tárgyalásokon.

Az MNMKK esetleges szétválása ezért nemcsak államháztartási és szervezeti, hanem ágazati jogalkotási feladat is. Az OSZK önállósítása esetén módosítani szükséges mindazon jogszabályokat, amelyek jelenleg az OSZK-t az MNMKK tagintézményeként nevesítik, illetve amelyek a nemzeti könyvtári feladatokat az MNMKK-hoz kapcsolják. Ennek egyik kézzelfogható példája a 717/2020. (XII. 30.) Korm. rendelet kötelespéldány-szolgáltatásra vonatkozó szabályozása. A rendelet 3. § (1) bekezdés a) pont aa) alpontja a nyomtatott kiadványok kötelespéldányra jogosultjaként az MNMKK-t nevesíti, míg a 6. § (1) bekezdése a beszolgáltatandó nyomtatott kiadványok példányszámát ugyancsak az MNMKK-ra hivatkozva határozza meg. Mindez annak ellenére így jelenik meg a szabályozásban, hogy a kötelespéldányok elosztása, gyűjtése, megőrzése, feldolgozása és szolgáltatása a nemzeti könyvtári feladatrendszer része. A szabályozás a gyakorlatban is okozott értelmezési, illetve logisztikai bizonytalanságot, ugyanis előfordult, hogy a kötelespéldányokat az OSZK helyett az MNMKK székhelyére szállították.

Az OSZK önálló költségvetési szervi jogállásának helyreállítása esetén ezért e rendelkezések módosítása nem pusztán formai jogtechnikai feladat, hanem a kötelespéldány-szolgáltatás zavartalan működésének egyik feltétele is. A szabályozásnak egyértelműen tükröznie kell, hogy a kötelespéldány-szolgáltatás címzettje és a nemzeti könyvtári feladat tényleges ellátója az OSZK. Ennek elmaradása a szervezeti átalakítást követően is fenntartaná a jogszabályi és működési bizonytalanságot.

Javasolt ezért, hogy az OSZK az ágazati jogszabályok szükséges módosításait tételesen azonosítsa, és lehetőség szerint szövegszerű módosítási javaslatokkal együtt bocsássa a minisztériumi munkacsoport rendelkezésére. Ez egyrészt biztosíthatja, hogy az OSZK speciális feladataihoz kapcsolódó valamennyi szükséges jogszabályi átvezetés megtörténjen, másrészt érdemben támogathatja és gyorsíthatja a minisztériumi jogalkotás előkészítését.

4. A kiindulópont tisztázása: az önállóság visszaadása vagy szervezeten belüli hatáskör-átruházás

Tarr Zoltán a 2026. július 24-i Facebook-bejegyzésében a vezetői döntésekkel egyidejűleg közölte, hogy *elindul az a minisztériumi munkacsoport, amely előkészíti az MNMKK decentralizálását és visszaadja az intézmények önállóságát*, és ezt a szabad és

független kultúra feltételeként jelölte meg.⁵ **Az OSZK szempontjából ez a mérvadó megfogalmazás: az önállóság visszaadása fogalmilag a költségvetési szervi jogállás helyreállítását, tehát a szétválás valamely formáját jelenti.**

Ezt megerősíti, hogy a miniszter már 2026 májusában, hivatalba lépését követően az MNMKK megszüntetéséről beszélt, kiemelve, hogy erre a múzeumok működésének zavartalansága mellett kerül sor.⁶ A szándék tehát nem július 24-én keletkezett, és nem csupán szervezeten belüli hatáskörrendezésre irányul. Dr. Sári Zsolt kultúráért felelős államtitkár szintén 2026. július 24-én kiadott Facebook-bejegyzése azt is rögzíti, hogy a folyamatba a tagintézmények vezetőit, az érdekképviselőket és a munkavállalókat is bevonják, ami az OSZK érdemi részvételének alapja.⁷

A szétválás ugyanakkor nem az egyetlen technikailag lehetséges válasz. A szakmai önállóság megerősítése formálisan az MNMKK szervezeti és működési szabályzatának módosításával, a hatáskörök tagintézményi szintre delegálásával is elérhető, akár egyetlen elnöki döntéssel. Ez a megoldás gyors, jogalkotást nem igényel, ezért a folyamat elhúzódása vagy elakadása esetén reális visszaesési pont. Rögzíteni szükséges ezért, hogy **a szervezeten belüli hatáskör-átruházás nem tekinthető az önállóság visszaadásának**, a következő okokból:

- A hatáskör-átruházás nem eredményez önálló jogállást, a delegált hatáskörök pedig ugyanabban a formában visszavonhatók, amelyben azokat átadták.
- Nem keletkezik jogalanyiség, tehát az OSZK továbbra sem lehet szerződő fél, támogató, vagyonkezelő és munkáltató a saját nevében.
- Nem oldja fel a kulturális törvény és a tényleges jogállás közötti eltérést, sőt tartósítja azt.
- Nem jár a központosított gazdálkodási, jogi, humánpolitikai és informatikai kapacitás visszaadásával, tehát a szakmai önállóság a működési feltételek nélkül marad.
- A folyamatban lévő átfogó belső vizsgálat megállapításai és következményei változatlanul az OSZK-t is érintik, mivel az intézmény ugyanannak a jogi személynek a része marad.

Javaslom, hogy az OSZK a munkacsoport első ülésén rögzítse: **a szakmai önállóság szervezeti és jogi önállóság nélkül nem értelmezhető, és az intézmény a miniszteri bejelentésben szereplő önállóság-visszaadást a szétválás valamely formájával tartja megvalósíthatónak.**

Külön tisztázandó a miniszteri megfogalmazásban szereplő **megszüntetés jogi tartalma**. Az Áht. 11. § (2) bekezdése az egyesítés és a szétválás mellett átalakításként ismeri azt az esetet is, amikor az alapító a költségvetési szervet megszünteti, és jogutódjaként új költségvetési szervet alapít. Ez a megoldás az OSZK szempontjából a különválással lényegében egyenértékű, feltéve, hogy általános jogutódlással történik. **Elkerülendő viszont a jogutód nélküli megszüntetés, amely a nemzeti könyvtári közfeladatok ellátásának folytonosságát veszélyeztetné.** Erre az OSZK-nak a folyamat elején fel kell hívnia a figyelmet, mert a köznyelvi „megszüntetés” és a jogutód nélküli megszüntetés összemosása a szakmai előkészítésben is előfordulhat.

5. I. modell: kiválás

5.1. A konstrukció

Kiválás esetén az MNMKK mint költségvetési szerv nem szűnik meg. Az OSZK mint szervezeti egység kiválik, és abból önálló központi költségvetési szerv jön létre. A folyamat eredménye tehát az, hogy az MNMKK fennmarad, az OSZK pedig önálló költségvetési szervként létrejön. Ez az Áht. által kifejezetten szabályozott átalakítási forma.

5.2. Előnyei az OSZK számára

A kiválás legfontosabb előnye a célzottság. Nem szükséges hozzá az MNMKK teljes intézményrendszerének egyidejű újraszervezése, ezért a folyamat nem függ a többi tagintézmény felkészültségétől, és nem a leglassabb szereplőhöz igazodik.

Második előnye a jogutódlás tételes jellege. Az OSZK csak azokba a jogokba és kötelezettségekbe lép, amelyeket az okirat és a megosztási dokumentáció ráruház; ami nem szerepel bennük, az a fennmaradó MNMKK-nál marad. A jelenleg folyó átfogó szakmai, gazdasági és etikai belső vizsgálat mellett ez érdemi védelmet jelent a még fel nem tárt kötelezettségekkel szemben. Erre a szempontokra a 7.1. alfejezet részletesen kitér.

Végül a modell mellett szól, hogy az OSZK-hoz kapcsolódó közfeladat, személyi állomány, vagyon, költségvetési forrás, szerződésállomány, informatikai infrastruktúra, projektek és országos szolgáltatások köre jól elkülöníthető, és megfelelő előkészítés mellett tételesen átadható.

5.3. Kockázatai

A legfontosabb kockázat nem szervezetpolitikai, hanem tárgyalástechnikai: **a megosztást az a szervezet készíti elő, amely a folyamat másik oldalán áll, és amely a kiválás napjáig gyakorolja az OSZK feletti irányítói és munkáltatói jogokat.** Az OSZK tehát a vele szemben álló féltől függő eljárásban érvényesíti az igényeit. Ezt kizárólag dokumentált, tételes és a folyamat legelején írásban előterjesztett igénylistával lehet ellensúlyozni.

A második kockázat, hogy **a központi apparátus fennmarad, ezért semmi nem kényszeríti ki a centralizált gazdálkodási, jogi, humánpolitikai, beszerzési és informatikai kapacitás visszaadását.** Fennáll annak a veszélye, hogy az OSZK megkapja a jogalanyiságot, de nem kapja meg az annak működtetéséhez szükséges létszámot és forrást.

Harmadrészt a modell szervezetpolitikai hátránya, hogy **az MNMKK jogi és intézményi folytonossága fennmarad, míg az OSZK formálisan az abból kiváló önálló költségvetési szervként jelenik meg.** A törzskönyvi adatok ezt az aszimmetriát különösen jól érzékeltetik: a jelenlegi MNMKK 321226-os törzsszáma a korábbi Magyar Nemzeti Múzeum törzsszáma, míg az OSZK a 2024. július 1-jei beolvadását megelőzően 309123-as törzsszámmal és 15309123-2-41 adószámmal önálló költségvetési szervként működött. **Kiválás esetén ezért különösen fontos, hogy az átalakítási dokumentumok az OSZK-t ne pusztán új szervezatként, hanem a nemzeti könyvtár történeti, szakmai és feladatellátási folytonosságát hordozó intézményként jelenítsék meg.** A korábbi törzsszám és adószám esetleges ismételt alkalmazhatósága nem tekinthető automatikusnak; ennek lehetőségét a Magyar Államkincstárral és a NAV-val külön szükséges tisztázni.

6. II. modell: különválás

6.1. A konstrukció

Különválás esetén az MNMKK megszűnik, jogutódai pedig az átalakítás eredményeként létrejövő önálló költségvetési szervek, közöttük az OSZK és a Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: MNM), valamint a döntéshozói szándéktól függően további intézmények.

6.2. Előnyei az OSZK számára

A különválás **legnagyobb előnye, hogy nem tart fenn hierarchikus vagy jogfolytonossági elsőbbséget az MNMKK és a belőle létrejövő intézmények között.** Az OSZK nem leváló szervezeti egységként, hanem egyenrangú jogutódként jelenik meg, ami világossá teszi, hogy nem szervezeti leválasztás történik, hanem a 2024-ben kialakított integrált modell strukturális felülvizsgálata.

Ebben a konstrukcióban **az OSZK önálló jogalanyiságot, saját alapító okiratot, saját intézményvezetést, saját szervezeti és működési szabályzatot, saját költségvetést és önálló gazdálkodási struktúrát kap, továbbá közvetlenebb kapcsolatot alakíthat ki az ágazati irányítással.** Emellett a központi apparátus felosztása vagy leépítése maga is a folyamat része, ami az 5.3. pontban jelzett kockázatot részben kezeli.

Végül megszűnik az MNMKK szintű belső szabályozás alapja, tehát a szervezeti és működési szabályzat, a belső szabályzatok és a kollektív szerződés munkáltatói oldala is. Ez lehetőséget teremt arra, hogy az OSZK a saját működésére szabott szabályozást alakítson ki.

6.3. Kockázatai

A különválás lényegesen komplexebb átalakítás. Mivel az MNMKK megszűnik, valamennyi vagyonelem, szerződés, követelés, kötelezettség, munkajogviszony, költségvetési előirányzat, informatikai rendszer, projekt, beszerzés és központi szolgáltatás

jogutódok közötti rendezéséről gondoskodni kell. Különösen összetett az elmúlt időszakban központosított funkciók, így a gazdálkodás, a humánpolitika, a beszerzés, az informatika, a jog és az üzemeltetés ismételt intézményi szétosztása.

Ehhez két, a cikkben korábban nem jelzett kockázat társul. Egyrészt **az OSZK ütemezési szempontból függő helyzetbe kerül:** valamennyi jogutód egy időpontban jön létre, ezért a folyamat a leglassabb szereplőhöz igazodik, és az OSZK önállóan nem tud haladni. Ha a döntés csúszik, az átalakítás átcúszik a következő költségvetési évre.

Másrészt **a jogutódlás teljes körű jellege miatt a feltáratlan kötelezettségek is jogutódhoz kerülnek.** Ez a különválás egyik legjelentősebb jogi és pénzügyi kockázata az OSZK számára, és a 7.1. alfejezet tárgyalja.

A különválás ezért csak megfelelő előkészítési idővel, részletes vagyon- és feladatleltárral, valamint egyértelmű jogutódlási szabályokkal javasolható.

7. A választást meghatározó további jogi kérdések

7.1. A jogutódlás terjedelme és a fel nem osztott kötelezettségek

Ez a két modell közötti egyik legjelentősebb, gyakorlati következményekkel járó jogi eltérés, és az érdemi tárgyalásokon várhatóan a gazdasági oldalról merül fel elsőként.

Kiválásnál a jogutódlás tételes és részleges: a fennmaradó szerv főszabály szerint megtartja mindazt, amit az okirat nem ruház át. **Különválásnál a jogutódlás teljes körű, de megosztott:** mivel az MNMKK megszűnik, elvileg nem maradhat jogutód nélküli tétel, tehát minden kötelezettséget valamely jogutódhoz kell rendelni.

A gyakorlati különbség a jelenlegi helyzetben jelentős. Az MNMKK-nál folyamatban lévő átfogó szakmai, gazdasági és etikai belső vizsgálat eredményeként olyan kötelezettségek, elszámolási viták és ellenőrzési megállapítások is felmerülhetnek, amelyek ma még nem ismertek. **Kiválás esetén főszabály szerint a fennmaradó költségvetési szervnél maradnak azok a jogok és kötelezettségek, amelyeket az átalakító okirat kifejezetten nem telepít az újonnan létrejövő költségvetési szervre. Különválás esetén viszont jogutódhoz kell rendelni őket, és az Áht. nem rendelkezik kifejezetten, hogy a fel nem osztott vagy utóbb felmerülő kötelezettségekért a jogutódok milyen rendben állnak helyt.**

Ebből nem az következik, hogy a különválás elvetendő, hanem az, hogy **az átalakító okiratnak kifejezetten rendeznie kell a fel nem osztott és az utóbb felmerülő kötelezettségekért való helytállás rendjét.** Ezt a 11. fejezetben megfogalmazott minimumfeltételek között szerepeltetem. Ha az OSZK ezt a kérdést maga veti fel a folyamat elején, tárgyalási előnyt szerez; ha nem, akkor mások vetik fel, kedvezőtlenebb formában.

7.2. A törzskönyvi kontinuitás jelentősége

A Magyar Államkincstár törzskönyvi nyilvántartásában a 321226-os PIR/törzsszám alatt a Magyar Nemzeti Múzeum korábbi alapító okiratai is megtalálhatók. Ez összhangban áll a 2024. évi integráció jogi konstrukciójával, amely szerint a Magyar Nemzeti Múzeum Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ néven működött tovább, és ebbe a tovább működő költségvetési szervbe olvadt be az OSZK és a többi érintett intézmény.

Az OSZK ezzel szemben a beolvadást megelőzően 309123-as törzsszámmal és 15309123-2-41 adószámmal önálló költségvetési szervként működött. Az OSZK legutolsó önálló alapító okirata az **OSZK alapításának dátumát 1802. november 25-én határozta meg, és önállóan nevesítette a nemzeti könyvtári feladatokat.** A 2024. évi integráció következtében tehát **az MNM szervezeti és törzskönyvi kontinuitása fennmaradt, míg az OSZK önálló törzskönyvi jogalanyiséga megszűnt.**

Ennek a kiválás és a különválás összevetésében gyakorlati jelentősége van. **Kiválás esetén a fennmaradó MNMKK – esetleges átnevezése mellett – főszabály szerint megőrzi szervezeti és törzskönyvi kontinuitását, míg az OSZK-t önálló költségvetési szervként ismét törzskönyvi nyilvántartásba kell venni. Különválás esetén ezzel szemben maga a jelenlegi MNMKK szűnik meg, így valamennyi jogutód törzskönyvi helyzetét az átalakítás keretében kell rendezni.** E körülmény önmagában nem dönti el, melyik modell kedvezőbb, de **kiválás esetén indokoltta teszi az OSZK történeti és intézményi kontinuitásának kifejezett biztosítását.**

Az OSZK szempontjából ugyanakkor **nem önmagában a korábbi törzskönyvi azonosítók ismételt alkalmazása a stratégiai cél, hanem annak biztosítása, hogy az átalakítás jogi és törzskönyvi dokumentációjában is az 1802-ben gróf Széchényi Ferenc által alapított nemzeti könyvtár intézményi folytonossága jelenjen meg.** Az önállósítás ezért nem értelmezhető egy, az MNMKG-ból 2026-ban létrehozott új könyvtár megalapításaként, hanem az OSZK történeti, szakmai és közfeladat-ellátási kontinuitásának fenntartása mellett kell megtörténnie.

7.3. Munkajogi jogutódlás és a kollektív szerződés

Mindkét modell munkajogi következményeit az Mt. munkáltató személyében bekövetkező változásra vonatkozó szabályaira figyelemmel szükséges rendezni. Amennyiben e szabályok alkalmazásának feltételei fennállnak, **az érintett munkaviszonyok a törvény erejénél fogva szállnak át az átvevő munkáltatóra, és az átalakítás önmagában nem szolgálhat a munkaviszony megszüntetésének indokául.**⁸ Ez a munkavállalói kommunikáció szempontjából lényeges, és a folyamat elején egyértelműen közölni szükséges.

Külön figyelmet érdemel a jelenleg tárgyalás alatt álló MNMKG szintű kollektív szerződés. A munka törvénykönyvének 282. §-a szerint az átvevő munkáltató az átadáskor hatályos kollektív szerződésben meghatározott munkafeltételeket a törvényben meghatározott átmeneti ideig (az átvétel időpontját követő egy évig) fenntartani köteles. Ez azt jelenti, hogy amennyiben az Mt. 282. §-a szerinti munkáltatói jogutódlás feltételei fennállnak, a most véglegesítésre kerülő kollektív szerződés tartalma az önállóvá vált OSZK-t is köti mindaddig, amíg saját kollektív szerződését meg nem köti, illetve az átmeneti idő le nem telik.

Megfontolandó, hogy a kollektív szerződés véglegesítése megvárja-e a decentralizációs döntés irányának tisztázását.

7.4. Időzítés és a költségvetési év fordulónapja

Az átalakítás időpontját célszerű a költségvetési év fordulónapjához igazítani a maradványelszámolás, az éves beszámolási kötelezettség, a kötelezettségvállalások lezárása és a következő évi előirányzat-tervezés miatt. Év közbeni átalakítás esetén az érintett szervezetnek évközi beszámolási és elszámolási kötelezettségük keletkezik, ami az egyébként is szűkös gazdálkodási kapacitást köti le.

Ennek gyakorlati jelentősége, hogy ha a döntés az ősz folyamán nem születik meg, az átalakítás reálisan a következő fordulónapra csúszik, tehát az átmeneti helyzet egy teljes évvel hosszabbodik. Ez a szempont a gyorsabban végrehajtható kiválás felé billenti a mérleget, és a tárgyalásokon időbeli nyomásként is használható. Javaslom, hogy az OSZK a munkacsoportban kezdettől fogva konkrét céldátumot képviseljen.

8. Az OSZK sajátos közfeladati helyzete

Az intézményi modell megválasztását nem kizárólag adminisztratív hatékonysági szempontok alapján indokolt megítélni. Az OSZK törvényben meghatározott nemzeti könyvtári funkciót lát el: a kötelesepéldány-szolgáltatásra alapozva a teljesség igényével gyűjti, feldolgozza, szolgáltatja és archiválja a könyvtári gyűjtőkörű hungarikumokat; a megjelent területi hungarikumokból nemzeti bibliográfiát épít, eleget tesz a szakkönyvtári feladatainak, valamint országos könyvtári feladatokat lát el. A nemzeti könyvtár gyűjteménye a kulturális örökség része.⁹

Az OSZK ennek megfelelően egyszerre nemzeti kulturális örökségvédelmi intézmény, kultúrstratégiai intézmény, országos könyvtári szolgáltató központ, bibliográfiai és információs infrastruktúra, digitális kulturális örökségi infrastruktúra, kutatási és tudományos intézmény, valamint jelentős állami kulturális vagyont kezelője.

E funkciók alapján szakmailag indokolható, hogy az OSZK saját vezetési, gazdálkodási és stratégiai döntési struktúrával rendelkező önálló központi költségvetési szervként működjön. Ehhez járul az a formális érv, hogy a hatályos ágazati szabályozás a nemzeti könyvtárat központi költségvetési szervként határozza meg.

2. táblázat: A két modell összevetése az OSZK érdekei alapján

Értékelési szempont	Kiválás	Különválás
Az MNMKK sorsa	fennmarad	megszűnik
Az OSZK önálló költségvetési szervé válása	biztosítható	biztosítható
A jogutódlás terjedelme	tételes: csak az okiratban nevesített jogok és kötelezettségek szállnak át	teljes körű: valamennyi jogot és kötelezettséget jogutódhoz kell rendelni
A fel nem osztott és utóbb felmerülő kötelezettségek	a fennmaradó MNMKK-nál maradnak	a jogutódok között kell rendezni, okirati rendezés hiányában nyitott kockázat
Az OSZK ütemezési függése	önállóan tárgyalható és ütemezhető	valamennyi jogutóddal együtt, a folyamat a leglassabb szereplőhöz igazodik
A központi apparátus	fennmarad, felosztása alku tárgya	megszűnik, felosztása a folyamat része
Az MNMKK belső szabályzatai	az OSZK-ra a kiválás napjától nem alkalmazandók, egyebekben hatályban maradnak	alapjukat vesztik, valamennyi jogutódnak sajátot kell alkotnia
Ágazati jogszabály-módosítási igény	célzott, az OSZK-ra vonatkozó rendelkezésekre szűkíthető	az MNMKK-ra épített teljes hivatkozárendszer felülvizsgálata
Az OSZK pozíciójának megjelenítése	kiváló szervezeti egység, külön okirati rendezést igényel	az MNMKK egyik egyenrangú jogutódja
Alkalmazási helyzet	célzott OSZK-önállósítás az MNMKK fenntartása mellett	a közgyűteményi rendszer egészének újrendezése

9. Javasolt vezetői álláspont és döntés

Javaslom, hogy az OSZK vezetése az alábbi álláspontot képviselje.

Az OSZK támogatja az MNMKK szervezeti struktúrájának olyan átalakítását, amelynek eredményeként az OSZK ismét **önálló központi költségvetési szervként** működik. Az intézmény a szétválás nélküli, kizárólag szervezeten belüli hatáskör-átruházáson alapuló megoldást nem tekinti a bejelentett cél teljesítésének.

Amennyiben a döntéshozói szándék az MNMKK jelenlegi integrált struktúrájának teljes felülvizsgálatára és az önálló országos közgyűtemények rendszerének kialakítására irányul, **az Áht. 11. § (3a) bekezdése szerinti különválás alkalmazása javasolt.** Ennek indokai:

- megszünteti a jelenlegi integrált MNMKK-struktúrát;
- az OSZK nem leváló szervezeti egységként, hanem egyenrangú jogutódként jelenik meg;
- alkalmas az országos közgyűtemények egymással egyenrangú intézményi státuszának kialakítására;
- világosan elválasztja a könyvtári és a múzeumi országos közfeladatokat;
- a központi apparátus felosztása a folyamat kötelező része, ezért nagyobb az esélye annak, hogy a működési erőforrások ténylegesen követik a szakmai feladatokat;
- hosszú távon stabilabb alapot teremt az OSZK saját stratégiájának, költségvetésének és fejlesztéspolitikájának.

Ebben az esetben az OSZK-nak kiemelt figyelmet kell fordítania arra, hogy az átalakító okirat rendezze a fel nem osztott és az utóbb felmerülő kötelezettségeikért való helytállást, valamint a központi apparátus létszámának és forrásainak felosztási kulcsát.

Amennyiben a döntéshozói szándék az MNMKK fennmaradása mellett kifejezetten az OSZK önállósítási tételére irányul, az Áht. szerinti kiválás megfelelő és támogatható konstrukció. Ez a megoldás gyorsabb, kevesebb szereplőt érint, és a jogutódlás tételes jellege miatt védettebb lehet az MNMKK feltáratlan kötelezettségeitől. Ugyanakkor **a kiválás a 2024. évi integrációból eredő törzskönyvi aszimmetriát önmagában nem oldja fel:** az MNM/MNMKK szervezeti kontinuitása fennmaradhat, míg az OSZK önálló költségvetési szervként ismételten létrejön. Ebben az esetben **az OSZK-nak arra kell összpontosítania, hogy a megosztás előkészítése ne kizárólag a fennmaradó szerv kezében legyen, a központi apparátusból a rá eső kapacitás ténylegesen átkerüljön, továbbá az átalakító okirat kifejezetten biztosítsa az OSZK történeti, szakmai és feladatellátási folytonosságát.**

A két megoldás nem zárja ki egymást. Az OSZK kiválása előbb is megvalósítható, a többi tagintézmény sorsáról szóló döntés pedig ezt követően, akár különválás formájában rendezhető. Ez a kétlépcsős megoldás összeegyeztethető a minisztérium bejelentett céljával, és a többi tagintézmény érdekét sem sérti.

Az OSZK számára a jogtechnikai megoldásnál fontosabb stratégiai követelmény, hogy az átalakítás eredményeként a nemzeti könyvtár **önálló jogalanyisággal, önálló költségvetéssel, saját gazdasági szervezettel, teljes körű vezetői felelősséggel, a feladataihoz rendelt vagyonnal és személyi állománnyal, valamint saját szakmai és fejlesztési döntési kompetenciával rendelkezzen.** Ennek megfelelően **azok a jogi konstrukciók, amelyek az OSZK feladatainak más költségvetési szervbe történő integrálásával járnának, nem szolgálják a nemzeti könyvtár intézményi önállóságának helyreállítására irányuló stratégiai célt.** A tárgyalási pozíció központi eleme ezért nem pusztán az MNMKK-ból történő szervezeti leválás, hanem a teljes körű és fenntartható intézményi önállóság helyreállítása.

Az OSZK szempontjából ezért nem az a döntő kérdés, hogy az átalakítás jogtechnikailag kiválás vagy különválás formájában valósul-e meg, hanem az, hogy annak eredményeként a nemzeti könyvtár ismét rendelkezik-e önálló jogalanyisággal, történeti és intézményi kontinuitásának megfelelő jogállással, valamint az önálló működéséhez szükséges személyi, vagyoni, gazdálkodási és szervezeti erőforrásokkal.

10. Az OSZK részéről képviselendő minimumfeltételek

A választott jogi konstrukciótól függetlenül az OSZK önállósításának az alábbi minimumfeltételek egyidejű biztosítására kell kiterjednie.

1. **Önálló központi költségvetési szervi jogállás és intézményi kontinuitás.** Az OSZK saját törzskönyvi jogalanyisággal és alapító okirattal rendelkezzen. **Az alapító és átalakító okiratok egyértelműen rögzítsék, hogy az önálló OSZK a nemzeti könyvtár történeti, szakmai és közfeladat-ellátási folytonosságát viszi tovább.** A korábbi 309123-as törzsszám és 15309123-2-41 adószám esetleges ismételt alkalmazhatóságát a Magyar Államkincstárral és a NAV-val előzetesen tisztázni szükséges.
2. **Önálló intézményvezetés.** A főigazgató az OSZK teljes szervezete felett tényleges vezetői és munkáltatói hatáskörrel rendelkezzen.
3. **Gazdálkodási önállóság.** Az OSZK rendelkezzen a feladatellátás méretéhez és összetettségéhez igazodó saját gazdasági szervezettel, költségvetéssel és gazdasági vezetővel.
4. **A feladatokhoz rendelt vagyon biztosítása.** A szakmai feladatellátást szolgáló ingatlan-, ingó-, gyűjteményi, informatikai és immateriális vagyonelemek vagyonkezelése egyértelműen az OSZK-hoz kerüljön, a gyűjtemény egységének megőrzését biztosító módon.
5. **Személyi állomány.** A szakmai és működtetési feladatok ellátásához szükséges teljes személyi állomány kerüljön az önálló intézményhez, ideértve a központi apparátusban OSZK-feladatot ellátó munkaköröket is.
6. **Informatikai és digitális autonómia.** Az OSZK által működtetett országos könyvtári, bibliográfiai, digitalizálási, tartalomszolgáltatási és archiválási rendszerek szervezeti és költségvetési kontrollja az OSZK-nál legyen.
7. **Szerződések és projektek rendezett jogutódlása.** A folyamatban lévő támogatási projektek, informatikai fejlesztések, beszerzések, licencek és szolgáltatási szerződések tekintetében az OSZK jogutódlását tételesen rendezni szükséges, a vonatkozó támogatási és szerződéses feltételek szerinti hozzájárulások, jóváhagyások vagy bejelentések megtételével.
8. **A kötelezettségeikért való helytállás rendezése.** Az átalakító okirat – illetve szükség esetén az átalakítást rendező jogi aktusok – egyértelműen rendezzék az át nem adott, illetve utóbb feltárt kötelezettségek viselésének rendjét.
9. **A belső szabályozás átmenetének rendezése.** Az okirat jelölje meg az MNMKK szintű belső szabályzatok OSZK-ra vonatkozó hatályvesztésének napját, és az OSZK saját szabályzatai megalkotására nyitva álló határidőt.
10. **A kollektív szerződés átmeneti hatálya.** Rögzíteni szükséges a kollektív szerződés átmeneti hatályára vonatkozó rendelkezést, valamint az OSZK saját kollektív szerződésének megkötésére vonatkozó ütemtervet.

11. **Az átalakítás időpontja.** Az átalakítás időpontja a költségvetési év fordulónapjához igazodjon, a maradvány, a kötelezettségvállalások és a folyamatban lévő beszerzések elszámolási rendjének rögzítésével.
12. **Közvetlen ágazati irányítás.** Az irányítási struktúra biztosítsa a nemzeti könyvtári feladatok közvetlen szakpolitikai képviselését.

11. Kritikus végrehajtási kérdések

Az átalakítás előkészítése során külön OSZK-munkacsoport létrehozása indokolt, amely legalább az alábbi területekre készít részletes átadás-átvételi leltárt:

- közfeladatok és hatáskörök, az ezeket telepítő jogszabályi rendelkezésekkel együtt;
- létszám és munkakörök, ideértve a központi apparátusban OSZK-feladatot ellátó munkaköröket;
- költségvetési előirányzatok és a folyó évi maradvány;
- ingatlanok és vagyongazdálkodási jogok;
- gyűjteményi vagyon;
- informatikai infrastruktúra, szoftverlicenck és adatbázisok;
- szerződések, közbeszerzések, folyamatban lévő projektek és támogatások;
- követelések és kötelezettségek, ideértve a vitatott tételeket;
- szellemi tulajdon, adatbázis-előállítói jogok és felhasználási szerződések;
- országos könyvtári szolgáltatások és a hozzájuk kapcsolódó együttműködési megállapodások;
- központilag ellátott háttérfunkciók és azok forrásigénye;
- a kollektív szerződés, a szakszervezeti (később az üzemi tanácsi) megállapodások, valamint a helyi szintű munkaügyi megállapodások;
- iratanyag, nyilvántartások és személyi anyagok, az adatvédelmi feltételek rögzítésével.

Kiemelt kockázatot jelent, ha az önálló jogállás helyreállítása megtörténik, de a működéshez szükséges gazdasági, humán-, informatikai vagy vagyoni erőforrások nem teljes körűen követik a szakmai feladatokat. **Az OSZK szempontjából a jogi önállóság csak akkor tekinthető tényleges önállóságnak, ha azzal egyidejűleg a működési autonómia feltételei is biztosítottak.**

Az alábbi kérdések további tisztázásra szorulnak:

- A decentralizációs munkacsoport mandátuma, összetétele és ütemterve.
- Az ágazati jogszabályok OSZK-ra és MNMKK-ra vonatkozó rendelkezéseinek tételes átvizsgálása, és a szükséges módosítások szövegszerű javaslatának elkészítése.
- Az átalakítás végrehajtásának jogalkotási feltételei, különösen a szükséges kormányzati döntések és jogszabály-módosítások előkészítése és ütemezése.
- Az államháztartásért felelős miniszter előzetes egyetértésének szükségessége.
- A folyamatban lévő átfogó belső vizsgálat megállapításainak várható hatása a vagyon- és kötelezettségmegosztásra.
- A kollektív szerződés tárgyalásának és a szétválási folyamat ütemezésének összehangolása, ideértve a véglegesítés esetleges elhalasztását.
- Az OSZK képviselője a minisztériumi munkacsoportban és a szakértői háttértámogatás rendje.
- Az OSZK korábbi 309123-as törzsszámának és 15309123-2-41 adószámának esetleges ismételt alkalmazhatósága, valamint az intézményi kontinuitás törzskönyvi megjelenítésének módja.

12. Konklúzió

Az MNMKK decentralizációja és az OSZK önálló jogállásának helyreállítása jól példázza, hogy egy költségvetési szerv átalakítása nem pusztán szervezeti vagy jogtechnikai kérdés. A kiválás és a különválás egyaránt alkalmas lehet arra, hogy az OSZK ismét önálló központi költségvetési szervként működjön, a két konstrukció azonban eltérő jogutódlási logikát követ, és ennek megfelelően eltérő előnyökkel, kockázatokkal és végrehajtási feladatokkal jár. Kiválás esetén az MNMKK fennmaradása mellett célzottan rendezhető az OSZK önállósítása; különválás esetén viszont maga a jelenlegi szervezeti keret szűnik meg, és az OSZK az átalakuló MNMKK egyik jogutódjaként nyerhet ismét önálló jogállást. A választás ezért szükségképpen összefügg azzal, hogy a döntéshozói szándék egyetlen tagintézmény önállósítására vagy a közgyűjteményi struktúra egészének újrendezésére irányul-e.

Az elemzés ugyanakkor arra is rámutat, hogy **az önálló jogalanyiség helyreállítása önmagában még nem jelent tényleges intézményi autonómiát.** Az önállósítás akkor lehet működőképes, ha a közfeladatokkal együtt az azok ellátásához szükséges személyi, vagyoni, költségvetési, informatikai és szervezeti feltételek, továbbá a megfelelő döntési és munkáltatói hatáskörök is az OSZK-hoz kerülnek. A jogutódlás rendezése ezért nem merülhet ki a jogok és kötelezettségek formális megosztásában: biztosítani kell a nemzeti könyvtári közfeladatok zavartalan és hosszú távon fenntartható ellátását is.

Az OSZK esete emellett sajátos kontinuitási kérdést vet fel. A 2024. évi integrációval az OSZK önálló törzskönyvi jogalanyisága megszűnt, történeti, szakmai és közfeladat-ellátási folytonossága azonban nem szakadt meg. Ebből következően az esetleges önállósítás során **nem önmagában a korábbi törzskönyvi azonosítók ismételt alkalmazása a meghatározó, hanem annak egyértelmű jogi kifejezése, hogy az önállóvá váló OSZK az 1802-ben alapított nemzeti könyvtár intézményi folytonosságát viszi tovább.** Az átalakítás ezért nem értelmezhető egy, az MNMKK-ból 2026-ban létrehozott új könyvtár megalapításaként.

Mindezek alapján **nem az a döntő kérdés, hogy az átalakítás technikailag kiválás vagy különválás formájában valósul-e meg, hanem az, hogy az alkalmazott konstrukció képes-e egyidejűleg biztosítani az OSZK önálló jogalanyiságát, történeti-intézményi kontinuitását és a nemzeti könyvtári közfeladatok ellátásához szükséges tényleges működési autonómiát.** A jogi forma e célok megvalósításának eszköze, nem pedig önmagában vett célja.

Az MNMKK OSZK önállósítása ezért végső soron nem egyszerűen a 2024 előtti szervezeti állapot visszaállításának kérdése. A feladat olyan jogi és intézményi konstrukció kialakítása, amely a nemzeti könyvtár több mint két évszázados folytonosságának megőrzése mellett egy hosszú távon működőképes, felelősséggel és a feladataihoz szükséges erőforrásokkal rendelkező önálló intézmény jövőjét alapozza meg.

Jegyzetek

¹ A cikk alapját képező munkaanyag a 2026. augusztus 1-jén rendelkezésre álló információk és a hatályos jogszabályi rendelkezések alapján készült. A minisztériumi döntés-előkészítés előrehaladtával, illetve a munkacsoport első üléseit követően felülvizsgálata indokolt.

² Tarr, 2026.

³ MNM, 2026.

⁴ 1997. évi CXL. törvény 61. § (1)-(2) bek.

⁵ Tarr, 2026.

⁶ MNM, 2026.

⁷ Sári, 2026.

⁸ 2012. évi I. törvény 36. § és a 66. § (3) bekezdés a) pontja.

⁹ 1997. évi CXL. törvény 61. § (3)-(4) bekezdés.

Felhasznált és ajánlott források

2011. évi CXCV. törvény az államháztartásról. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/eli/TV/2011/195> (különösen a 7/A. §, 8. §, 8/A. §, 9. §, 10. § és 11. §.)

368/2011. (XII. 31.) Korm. rendelet az államháztartásról szóló törvény végrehajtásáról. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/eli/R/2011/Korm/368>

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/eli/TV/1997/140>

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. <https://njt.jog.gov.hu/eli/TV/2012/1>

717/2020. (XII. 30.) Korm. rendelet a kiadványok kötelespéldányainak szolgáltatásáról, megőrzéséről és használatáról. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/eli/R/2020/Korm/717>

1112/2024. (IV. 23.) Korm. határozat az egyes közgyűjteményeknek a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központba történő integrációjáról. Elérhető: <https://njt.jog.gov.hu/eli/H/2024/Korm/1112>

MNM (2026) *Megnyitott a 29. Múzeumok Majálisa*. 2026. 05. 16. Elérhető: <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/megnyitott-a-29-muzeumok-majalisa> (Utolsó elérés: 2026. 08. 25.)

Tarr, Z. (2026) *A minisztérium vizsgálatának kiértékelése után az MNM KK vezetője úgy döntött, megszünteti három kiemelt múzeum főigazgatójának munkaviszonyát*. 2026. 06. 24. Facebook. Elérhető: <https://www.facebook.com/tarrzoltan.tisza/posts/pfbid0gzaLCZJn8CbWvHz8G4LyfTCWNEYmy4jT5mRS2qKF1q35QVNxv5X8nNNuGSsQ123dl> (Utolsó elérés: 2026. 08. 25.)

Sári, Zs. (2026) *A kulturális intézmények munkavállalóinak biztonsága nem alku tárgya*. 2026. 06. 24. Facebook. Elérhető: <https://www.facebook.com/sarizsolthivatalos/posts/pfbid02MMBjN8u2rXXMgsEKq5tvaxToM8RE4SCqubBu5x4GNgUfMqj8fibN4Fy-7MejFsFWVI> (Utolsó elérés: 2026. 08. 25.)

A kulturális örökség szerepe a Public AI megteremtésében – Recenzió a *The Case for Public AI: Making It Happen with Cultural Heritage* című tanulmányról

The Role of Cultural Heritage in Building Public AI – A Review of the Study "The Case for Public AI: Making It Happen with Cultural Heritage"

Szüts Etele¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
szuts.etele@oszk.hu

Beérkezett: 2026. 07. 07. / Elfogadva: 2026. 07. 07. / Publikálva: 2026. 07. 21.

Aldana, L., Oomen, J., Verwayen, H., O'Hare, E., Bocyte, R., Cousins, J., Isaac, A., Matas, A., Sanderhoff, M., Taes, S., Arnold, K. (2026) *The case for Public AI: making it happen with cultural heritage*. Europeana. Elérhető: https://pro.europeana.eu/files/data_space/publications/The_case_for_Public_AI_PDF.pdf (Utolsó elérés: 2026. 07. 07.)

AI/MI, mesterséges intelligencia, kulturális örökség, digitális megőrzés, Europeana, adattér

1. ábra: Az ismertetett tanulmány borítója

Az AI (Artificial Intelligence = mesterséges intelligencia) fejlődése az elmúlt években új korszakot nyitott az információs társadalom történetében. A generatív AI-rendszerek megjelenésével nem csupán új technológiai eszközök születtek, hanem alapvetően átalakult az információk előállításának, közvetítésének és felhasználásának módja is. Ebben a környezetben különösen fontossá vált annak vizsgálata, hogy milyen szerepet tölthetnek be a kulturális örökség-védelmi intézmények (a nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, muzeális intézmények, levéltárak és a közgyűjteménynek minősülő kép-, ill. hangarchívumok) és a közzféra az AI fejlődésének alakításában. Az Europeana Alapítvány (Europeana Foundation) és a kulturális örökség közös európai adatterének (Common European Data Space for Cultural Heritage) szakmai közössége által 2026-ban közzétett *The Case for*

Public AI: Making It Happen with Cultural Heritage (A Public AI melletti érvek: kulturális örökség segítségével valósítsuk meg) című tanulmány erre a kérdésre kíván választ adni, miközben egy új, európai szemléletű AI-modell alapjait is megfogalmazza.

A kiadvány jelentőségét elsősorban az adja, hogy az AI-t nem pusztán technológiai innovációként, hanem kulturális, társadalmi és demokratikus kérdésként értelmezi. A dokumentum abból a felismerésből indul ki, hogy az AI-rendszerek egyre inkább közvetítő szerepet töltenek be az emberek és a tudás között. Míg korábban a könyvtári katalógusok, adatbázisok, digitális gyűjtemények vagy különböző keresőmotorok jelentették az információhoz való hozzáférés elsődleges eszközeit, addig ma egyre több felhasználó közvetlenül generatív AI-rendszerektől vár választ kérdéseire. A tudás megszerzésének módja tehát alapvetően átalakul, ami új kihívások elé állítja a kulturális örökség-védelmi intézményeket.

A tanulmány egyik legfontosabb megállapítása, hogy a könyvtárak, levéltárak és múzeumok már korántsem tekinthetők a digitális átalakulás passzív szereplőinek. A szerzők rámutatnak arra, hogy a kulturális örökségvédelmi szektor több évtizedes tapasztalattal rendelkezik a gépi tanulás és az automatizált feldolgozás különböző formáinak alkalmazásában. Az optikai ka-

rakterfelismerés (Optical Character Recognition – OCR), a kép- és beszédfelismerés (image recognition, speech-to-text), a metaadat-gazdagítás (metadata enrichment) vagy a kézirásfelismerés (Handwritten Text Recognition – HTR) területén a könyvtári és levéltári szakma már jóval a generatív AI megjelenése előtt alkalmazott olyan technológiákat, amelyek ma az AI részének tekinthetők. A különbség elsősorban a léptékben és a társadalmi hatásban rejlik, míg korábban ezek az eszközök elsősorban a szakmai munkafolyamatokat támogatták, addig ma már a tudáshoz való hozzáférés egyik legfontosabb csatornájává váltak.

Véleményem szerint a dokumentum egyik legérdekesebb része az a gondolatmenet, amely szerint a kulturálisörökség-védelmi intézmények által létrehozott digitális tartalmak stratégiai jelentőségű erőforrássá váltak az AI számára. A könyvek, kéziratok, különböző archív dokumentumok, múzeumi tárgyleírások és a hozzájuk kapcsolódó metaadatok olyan magas minőségű, strukturált és ellenőrzött tudásbázist alkotnak, amely jelentősen eltér az interneten elérhető általános webes tartalmaktól. A szerzők szerint a kulturális örökséggel kapcsolatos adatok egyik legfontosabb előnye a kontextusgazdagság és a hitelesség. Míg az internet jelentős része ellenőrizetlen vagy bizonytalan eredetű információkat tartalmaz, addig a közgyűjtemények adatai mögött szakmai feldolgozás, dokumentáció és intézményi felelősség áll.

Érdemes kiemelni, hogy a tanulmány nem elszigetelt szerzői álláspontot fogalmaz meg, hanem egy széles körű, kollektív szakmai konzultáció eredménye. A dokumentum az úgynevezett „Culture for AI” (Kultúra az AI számára)¹ elnevezésű egyeztető fórum eredményeire épül, amely 2025 májusa óta több mint 400 kulturális örökségvédelmi szakembert vont be online és személyes konzultációkba, workshopokba és felmérésekbe. Úgy gondolom, hogy ez a módszertani alap erősíti a tanulmány legitimációját, az abban megfogalmazott állítások nem csupán a szerzői csoport, hanem a kulturális örökségvédelmi szektor szélesebb szakmai közösségének konszenzusát és vitapontjait is tükrözik.

A tanulmány központi fogalma a „Public AI”, amelyet jelen recenzióban is eredeti formájában használok, mivel a hozzáértő kollégáimmal egyeztetett álláspontom szerint a terminus a jelenlegi európai szakpolitikai diskurzusban olyan önálló jelentéstartalommal bír, amely csak részben lenne visszaadható magyar fordítással. A szerzők szerint a jelenlegi AI-ökoszisztémát néhány globális technológiai vállalat uralja, amelyek jelentős mértékben támaszkodnak a közfinanszírozásból létrehozott tudásvagyonra, miközben az ebből származó előnyök elsősorban a piaci szereplőknél jelennek meg. A Public AI koncepciója ezzel szemben egy olyan alternatív modellt vázol fel, amely a közérdeket, az átláthatóságot, a demokratikus elszámoltathatóságot és a kulturális sokszínűséget helyezi előtérbe.

A szerzők három alapvető pillérre építik a Public AI fogalmát, az első a nyilvános attribútumok rendszere (public attributes), amely a hozzáférhetőséget, a nyitottságot és az interoperabilitást hangsúlyozza. A második a *nyilvános funkciók köre* (public functions), amely szerint az AI-rendszereknek a tudásmegosztást, a kulturális részvételt és a társadalmi hasznosságot kell szolgálniuk. A harmadik a *nyilvános kontroll elve* (public control), amely a demokratikus ellenőrzést és a hosszú távon fenntartható működést tekinti alapvető követelménynek. A tanulmány egyik legnagyobb érdeme, hogy világosan elkülöníti ezt a megközelítést más, napjainkban gyakran használt fogalmaktól, például a *szuverén AI* vagy az *open-source AI* koncepciójától. A Public AI ugyanis nem csupán technológiai vagy geopolitikai kérdésként tekint az AI-ra, hanem a teljes ökoszisztéma működését kívánja közérdekű alapokra helyezni.

Üdvözlendő, hogy a dokumentum külön figyelmet fordít a FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable = Megtalálhatóság, Elérhetőség, Interoperabilitás, Újrahasznosíthatóság) és a CARE (Collective Benefit, Authority to Control, Responsibility, Ethics = Kollektív előny, Ellenőrzési jog, Felelősség, Etika) elvek jelentőségére. A kulturálisörökség-védelmi intézmények évtizedek óta törekednek arra, hogy gyűjteményeik hozzáférhető, dokumentáltak és újrahasznosíthatók legyenek – jóllehet a FAIR és a CARE elvek maguk csak az elmúlt évtizedben kerültek megfogalmazásra, a mögöttük álló szakmai gyakorlat régebbi keletű, így természetes szereplői lehetnek egy olyan AI-ökoszisztémának, amely az adatok minőségére, eredetére és újrafelhasználhatóságára épül. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a jövő AI-rendszerét nem csupán technikai hatékonyság kell hogy jellemezze, hanem társadalmilag is elszámoltathatónak kell lennie.

Különösen érdekes a tanulmány azon része, amely a kulturálisörökség-védelmi intézmények jövőbeli feladatait veszi számba. A szerzők négy olyan területet azonosítanak, ahol a könyvtárak, levéltárak és múzeumok meghatározó szerepet vállalhatnak. Az első a *magas minőségű, hiteles adatok biztosítása*, a második a *méltányos és kölcsönös adatfelhasználás szabályozása*, a harmadik a *kisebb, szakterület-specifikus AI-modellek fejlesztésének támogatása*, a negyedik pedig az *AI-jal kapcsolatos társadalmi tudatosság és digitális műveltség erősítése*.

Ez utóbbi különösen fontos lehet a könyvtári szektor számára, a könyvtárak hagyományosan az információs műveltség fejlesztésének egyik legfontosabb intézményei. A jövőben azonban az információs műveltség fogalma várhatóan kiegészül az AI-műveltség dimenziójával is. A felhasználóknak nemcsak azt kell megérteniük, hogyan találhatnak meg információkat, hanem azt is, hogy az AI milyen forrásokból dolgozik, milyen torzításokat hordozhat, és milyen korlátokkal rendelkezik. A tanulmány helyesen mutat rá arra, hogy ezen a területen a kulturálisörökség-védelmi intézmények kiemelt szerepet vállalhatnak.

Magyar szemszögből olvasva a dokumentum különösen aktuális, hiszen amíg az elmúlt években jelentős előrelépések történtek a kulturális örökség digitalizálása terén, a hazai közgyűjteményi szektor továbbra is számos kihívással küzd az interoperabilitás, a metaadat-minőség, a nemzeti digitális megőrzés és a nemzetközi integráció területén. A Europeana által felvázolt Public AI koncepció ezért nem csupán elméleti kérdés, hanem egyben olyan stratégiai irány is, amely hosszú távon meghatározhatja a magyar kulturális szektor nemzetközi szerepvállalását.

A tanulmány ugyanakkor nem mentes a hiányosságoktól sem, bár a Public AI koncepciója inspiráló és jól felépített, a gyakorlati megvalósítás kérdései több esetben nyitva maradnak. Nem teljesen világos például, hogy milyen finanszírozási és intézményi modellek biztosíthatják a rendszer hosszú távú fenntarthatóságát, illetve miként lehet összehangolni az európai tagállamok eltérő digitalizálási és adatkezelési gyakorlatait. Szintén hiányérzetet kelthet az olvasóban, hogy a szerzői jogi és licenelési kérdések csak érintőlegesen jelennek meg, holott a generatív AI fejlesztésének egyik legfontosabb vitaterületét jelentik. Méltányolandó ugyanakkor, hogy a tanulmány egy önálló alfejezetben foglalkozik az AI környezeti fenntarthatóságának kérdésével is, amely az EU AI Act² kontextusában és az AI egyre növekvő energiaigénye miatt egyre fontosabb, ám a hazai szakmai diskurzusban még kevésbé tárgyalt szempont.

A hiányosságok ellenére a *The Case for Public AI: Making It Happen with Cultural Heritage* az elmúlt évek egyik legfontosabb kulturális örökséggel kapcsolatos és információpolitikai dokumentumának tekinthető. A kiadvány sikeresen kapcsolja össze a könyvtár- és információtudomány hagyományos értékeit az AI korának kihívásaival, miközben új perspektívát kínál a közgyűjtemények jövőbeni szerepéről. A tanulmány nemcsak a kulturális örökségvédelem szakemberei számára lehet hasznos olvasmány, hanem mindazoknak, akik a digitális szuverenitás, az adatvagyon-gazdálkodás és a közérdekű technológiai fejlesztések kérdéseivel foglalkoznak.

A szerzők legfontosabb üzenete talán az, hogy az AI jövője nem kizárólag a technológiai vállalatok kezében van. A kulturálisörökség-védelmi intézmények – megfelelő stratégiával, együttműködésekkel és szakpolitikai támogatással – képesek lehetnek arra, hogy a közérdeket, a kulturális sokszínűséget és a demokratikus értékeket képviseljék az AI következő generációjának kialakításában. Ez az üzenet különösen fontos Magyarország, Európa és a kulturális örökség szektor jövője szempontjából.

Jegyzetek

¹ CEDCHE (2025) *Share your views about AI and digital cultural heritage*. 2025. 05. 26. Elérhető: <https://www.dataspace-cultural-heritage.eu/en/news/share-your-views-about-ai-and-digital-cultural-heritage> (Utolsó elérés: 2026. 06. 29.)

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról (a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet) (EGT-vonatkozású szöveg). Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj> (Utolsó elérés: 2026. 06. 29.)

Béres Judit: Terápiás írás – elmélet, gyakorlat, személyes élménybeszámolók

Major Ágnes¹

¹ Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola
major.agnes@gandhigimi.hu

Beérkezett: 2026. 07. 31. / Elfogadva: 2026. 07. 31. / Publikálva: 2026. 08. 26.

Béres, J. (2025) *Terápiás írás – elmélet, gyakorlat, személyes élménybeszámolók*. Park Könyvkiadó, Budapest. ISBN: 9789636331801

Személyes érintettségből indul az az út, mely a *Terápiás írás* című kötet megjelenéséig vezet. Béres Judit – aki az irodalomterápia egyik legnevesebb hazai kutatója és 2012 óta a legkülönbébb csoportok vezetője – sok írástudó és írásszerető emberhez hasonlóan gyermekkorától rajong a szövegekért. Számos szál (bölcsészdiploma majd pszichológia PhD, József Attila-kutatás és irodalomterapeuták képzésének megszervezése) kapcsolódott össze pályáján ahhoz, hogy megszülessen az önmaguk megismerésén, építésén dolgozók és az írásterápiát gyakorlatukba beépítő szakemberek számára egyaránt hasznos és hiánypótló mű. Béres évtizedes gyakorlatának esszenciáját nyújtja át az olvasónak az igényes illusztráltsággal is rendelkező kötetben: összegez a témában magyarul alig vagy sehogy meg nem jelenő szakirodalmakat, nyújt nagyon alapos és reflektív gyakorlati útmutatót, szólaltat meg csoporttagokat saját terápiás írásgyakorlataikkal kapcsolatban, végül pedig válogatást közöl olyan szépirodalmi alkotásokból, amelyek kipróbált módon nyújthatnak segítséget, kiindulópontot a gyakorlatokhoz.

1. Elméleti bevezető

Írni, az írás által saját mentális állapotunk javulásán dolgozni egyszerre gyógyítás és öngondoskodás. A terápiás fogalom tehát nem csak betegség esetén használható: egészséges személyek normatív életvezetési kérdéseiben is érvényes lehet, hiszen segít a mentális egészség fenntartásában, a problémákkal való megküzdésben, érzéseink, gondolataink rendszerezésében. A terápiás írás (therapeutic writing) fogalom mellett ezért kapcsolható ide a jóllétért végzett írásgyakorlat (writing for well-being) is. A hatás nemcsak akkor jöhet létre, ha orvosi kezelésen, pszichoterápián alkalmazott folyamatként van jelen az írás, hanem akkor is, ha tanácsadáson, esetleg egyéni önsegítő folyamaton alkalmazzuk. A terápiás írás expresszív, exploratív és transzformatív egyszerre: az önfigyeléshez, önkifejezéshez járul hozzá, ugyanakkor a projekciós folyamatok és a szabad asszociáció révén – belépve az írás biztonságos terébe – helyet kapnak személyiségünk, élettörténetünk függő saját jelentéseink. Különösen fontos ez a biztonság, a „saját szoba” például sérülések, veszteségek, nehéz tapasztalatok esetében: szabadságot ad kimondani a kimondhatatlant. A terápiás írás ereje abban is áll, hogy kognitív és affektív síkon egyszerre hat, s az említett transzformatív gesztus révén a saját magunkról alkotott negatív sémák megváltoztatására is képes – végső soron pedig cselekvési mintákat alkotva meg újra ezzel. Miben jelent mást, többet az írás, mint – az irodalomterápia során receptív módon alkalmazott – szövegek magunkra olvasása? Természetesen írni – a tudomány állása szerint főleg kézzel írni – kifejezetten katartikus élmény. Kutatások bizonyítják, hogy boldogabbnak, egészségesebbnek érzik magukat azok, akik rendszeresen írásos módon strukturálják gondolataikat, érzéseiket, a velük történt eseményeket, s ez nemcsak egészséges személyeknél, de nagyobb traumákon átesett vagy PTSD-ben szenvedő betegek esetén is igazoltnak látszik. Az irodalomterápia egyik fontos teoretikusa, Nicholas Mazza hangsúlyozza, hogy bár az írás lelassít, időigényes, ám nagyon jelentős fókuszáló, lényegkiemelő szerepe van a terápia folyamatában. Számos kutatás létezik traumáírással kapcsolatban, de a pozitív pszichológia is releváns eszközt lát a terápiás írásgyakorlatokban (lásd: hálanapló).

Amikor írunk – akár magunknak, akár egy terápiás közösségben –, tulajdonképpen szelfünket írjuk meg: modellezzük saját világunk egy darabját, összefüggéseket keresünk, a nyelv segítségével feltárjuk magunkat, úgy is mondhatjuk, igazi arcunkat keressük a sok-sok réteg alatt. Ez a fajta önfeltárás sokféle formát ölthet: ide tartozhat a napló, a memoár, az önéletírás, levelek, álmok leírása, de bármilyen válogatás vagy aforizmagyűjtemény is lehet. Talán nem gondolnánk, de József Attila *Szabad-ötletek jegyzéke két ülésben* (1936) című szövege is a terápiás írás egy megvalósulása lehet. Széles körben ismert, hogy a pszichoanalízis iránt érdeklődő költő Freud szabad asszociációs gyakorlatát tekintette mintának: önanalízisként, az öngyógyítás eszközeként szándékolta használni a létrehozott szöveget. Saját maga leghitelesebb elemzőjeként kívánta értelmezni írását, mint ahogy arra a bevezetőben is utalást tesz. E szövegen is láthatjuk, hogy bár számos referenciális utalást tartalmaz, nem célja a fikciótól élesen elkülönülő valóság vagy épp koherens (élet)történet megalkotása. Sokkal lényegesebb ugyanis az a nyelvi tér, amelyet megalkot – és amelyet valamennyien szintúgy megalkothatunk a terápiás írás útjára lépve.

Saját írásunkban megmutatkozó énünket éppúgy olvassuk, mint egy irodalmi alkotást, amely nagyon összetett jelentéstartalmakat, metaforizáltságot tartalmaz. Ahány olvasó, annyiféle olvasat. A jelentésadás, az értelmezés az irodalomterápiás munka során mentálhigiénés eszköz, különösen a személyközpontú megközelítés esetén. Ha e szemlélet rugalmassága és alkalmazkodóképessége áll a munka középpontjában, nagy szerepet szánhatunk az írásnak. Számos Béres által vezetett csoport tapasztalata alapján mondható, hogy a kreatív önkifejezés egészen új perspektívákat nyitott meg a tagok számára: nemcsak magukhoz, de a csoporttagokhoz is tudtak kapcsolódni írásaikon keresztül. Nyilván nem az irodalmi mércével mért érték a lényeg: nem „jó” szöveget akarunk létrehozni: az irodalomterápia által kínált lehetőségekkel élve segíteni a résztvevőket érzelmeik felismerésében, verbalizálásában vagy akár mentalizációs képességeik fejlesztésében.

2. Írásfajták és gyakorlatok

A könyv második fejezete áttekinti az expresszív és kreatív írási gyakorlatok tárházát azoknak egyfajta fejlődési ívet is adva az egyszerűbbtől az összetettebbekig haladva. A legkézenfekvőbb íráslehetőség a maga demokratikus voltával kecsegtető szabad írás, amit bárki gyakorolhat (ítélkezés és elvárások nélkül). Ennek kiindulópontja a bennünk élő kritikus elhallgattatása: mindent le lehet és le szabad írni, s az önkifejező írás átvezet minket – ha hagyjuk magunkat – az intellektualizálásból érzelmeink felé.

A jungiánus alapokon nyugvó Progoff-féle terápiás naplóírás a szakemberek között széles körben ismert írásgyakorlat, amelynek 12 alapgyakorlata (úgy mint életrészaknapló, álm- vagy élettörténet-napló, személyekkel vagy épp saját testünkkel folytatott dialógus naplója stb.) saját elmélyülésünk során is könnyen gyakorolható, de irodalomterápiás keretben gondolkodva akár bizonyos irodalmi szövegekkel is kombinálhatóak (ahogy erre Béres példát is ad). A gyakorlatok megvalósításában részletes tanácsokat, utasításokat is találunk (miként lássunk hozzá, mire figyeljünk, milyen körülmények segíthetik a munkát). A strukturáltabb gyakorlatok felé haladva megismerkedhetünk különféle listákkal vagy épp vizuális ábrázolásokból kiinduló gyakorlatokkal, amelyeket szintén a Progoff-módszer ihletett. Mellette sokat emlegetett név a kreatív írás kapcsán Penebaker és az úgynevezett expresszív írás, amelyet eredetileg pszichotraumák gyógyítása érdekében fejlesztettek ki. (A klinikai használat előnye, hogy a terápiás írás hatásának tudományos leírását is elősegítette.) Az expresszív vagy érzelmkifejező írás gyakorlata – amely szintén használható segítő vezetésével, de akár saját önismereti gyakorlatként is – nemcsak a traumafeldolgozásban, hanem különféle érzelmi gátjaink oldásában is segítségünkre lehet. Ezeket az ún. elengedési élményeket nagyon erős érzelmek és a megértés folyamata kísérik, amely nagy horderejű változásokat képes létrehozni a személy életében. A módszer összefoglalójának tekinthető Penebaker–Evans szerzőpárhoz köthető (és szerencsére magyarul is olvasható) könyv nagyszerű gyakorlati útmutatót tartalmaz az expresszív írás elsajátításához. Béres ezekből nemcsak szemezget, hanem intermodális szemléletben tovább is gondolja azokat, hozzákapcsolva más művészetterápiás lehetőséghez vagy akár a szomatikus íráshoz. Nehéz válogatni azon gyakorlatok közül, amelyeket megismerhetünk a zenei önéletírástól, a metaforikus szelf megalkotásáig.

A terápiás írásgyakorlatok más csoportját alkotják a hagyományos értelemben vett kreatív írásgyakorlatok, amelyeket a magyar olvasók Samu Ágnes, Molnár Krisztina Rita vagy Lackfi János munkái nyomán ismerhetnek. Bár e kötetek célja nem az önismereti munka, s sokkal inkább az írás módján van a hangsúlyuk, jó kiindulópontot jelenthetnek számunkra. Minden kreatív írás rendelkezik ugyanis olyan hozadékkal, amely az általános jóllétet erősíti, személyes asszociációkat használ s elősegíti a befogadó/alkotó saját értelemkeresését. Az irodalomterápiában használt kreatív írásos gyakorlatok épp ezért sokszor egy már meglévő alkotásból indulnak ki, s azok fókuszait, struktúráját vagy akár versformáját használják fel szervezőként. Irodalom-

elméleti háttérből fejlődött ki a terápiás és kreatív önéletírás. A feminizmus, a posztstrukturalizmus és a dekonstrukció terem-
tették meg a keretet ahhoz, hogy az autofikció bizonyos lehetőségei milyen módon járulhatnak hozzá az önmegértéshez:
nagyon érdekes és valószínűleg sok kontextusban alkalmazható az egyéni meseírás, az életed folyója gyakorlat vagy a konkrét
tárggyal kiegészített kintsugi írás. A második fejezet zárásaként a könyv az autoetnográfia felé is kitekint, s az önéletírás olyan
lehetőségei felé nyitja meg a terápiás írást, amely nemcsak az (újra meg újraírható) egyéni történet, de az abban megmutat-
kozó társadalmi, kulturális környezet lenyomatait, szorításait is őrzi.

3. Személyes élménybeszámolók

A kötet egyik legizgalmasabb része a harmadik fejezet, amely csoporttagok narratív beszámolóit tartalmazza azzal kapcsolat-
ban, mit jelentettek nekik a terápiás folyamatokban az írásgyakorlatok. E módszer bevett kutatói lehetőség a terápiás hatás
vizsgálata szempontjából. Béres két különböző, hosszú távú, általa vezetett csoportfolyamat tagjait kérte meg tapasztalataik
megosztására, akik bár diplomás, irodalom és önismeret iránt fogékony emberek, de pontosan megfogalmazott, önreflektív él-
ményeik segítséget nyújthatnak akár annak értelmezésében is, mit élnek át hasonló csoportfolyamatokon verbálisan magukat
kevésbé könnyen kifejező személyek. A beszámolók során Béres nemcsak azt kérte az alanyoktól, hogy tekintsenek rá a kreatív
írás során megéltekre, mutassanak rá a bennük zajló változásokra, de egy-egy alkotást és a hozzá kapcsolódó feladatot emelje-
nek is ki, melyen keresztül végül is rendkívül érzékletesen illusztrálta a módszert és annak hatásosságát is. A beszámolók nem
mindegyike diadalmenet: nem leplezi a nehézségeket, megakadásokat, dilemmákat is, amellyel egy-egy írásos feladat során a
csoporttag szembenézett. Ha nemcsak érdeklődő laikusként, de a terápiás írást saját eszköztárukba beemelni kívánó
szakemberként olvassuk ezeket a gyakran mélyen személyes beszámolókat, akkor felfigyelhetünk kiválóan alkalmazható szö-
vegekre is – amelyek a könyv végén például nem szerepelnek a válogatott szépirodalmak között. A szerző mint csoportvezető
egyéni kreativitását dicséri a minőségi irodalomválasztás mellett a gyakorlatok organikus hozzájuk kapcsolása is. A beszámolók
igazi kincsestárnak bizonyulnak, mintegy meta-terápiás írásként egészen változatos módokon tükrözve a módszer lényegét.
Olvashatunk a gyakorlatokból kinövő saját írásokat is, amelyeknek közlése megrendítő bátorság – ha mégoly névtelenül ol-
vassuk is a beszámolókat néhány szociológiai különbséggel jelezve csupán az eltérő élethelyzeteket. A könyv ezen pontján
döbben rá az olvasó: valójában már azelőtt belépett a terápiás írás gyógyító hatása alá, hogy egyetlen sort sem írt le magától,
magáról. A közösség, a közös emberi sors élménye ugyanis már így is átragyog a közölt reflexiós szövegeken, és ez számunkra,
olvasók számára is értékes tapasztalat. A könyvet – akárcsak Béres másik, terápiás írást is érintő könyve, az *Élet a sorok között*
esetében – szépirodalmi melléklet zárja: a népmesétől a József Attilán át kortárs szövegekig terjedő széles paletta célja nem-
csak annak jelzése, hogy számos terápiás írásgyakorlat alapja a minőségi szépirodalom a maga szimbolikus, sűrű vagy épp lírai
mélységében, és nemcsak azért kell őket olvasni, mert inspirálnak, szavakat adnak a szánkba a magunk érzéseit kimondani,
hanem mert a terápiás írásgyakorlatokat használó szakemberként a magunk szöveg iránti igényességét se árt csiszolgatni.

Ha a szerző előszóiban vázolt önéletrajzi háttérből kiindulva arra a következtetésre jutunk, talán a kötet maga is egy – ma-
gán- és szakmai – életen át tartó, műfajokon is átívelő hitvallását olvassuk a terápiás írásról, nem tévedünk nagyot. És talán
ennél autentikusabb ajánlás a módszer iránt nem is kell.

Fókuszban a könyvtári hagyatékok, gyűjtemények és ezek feldolgozása – Recenzió

A Focus on Library Legacies, Collections, and Their Processing – a Review

Vajda Henrik¹

¹ Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum
henrik.vajda@kozlekedesimuzeum.hu

Beérkezett: 2026. 06. 16. / Elfogadva: 2026. 06. 16. / Publikálva: 2026. 09. 24.

Szüts, E. (szerk.) (2026) *Fókuszban a könyvtári hagyatékok, gyűjtemények és ezek feldolgozása. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok szervezetének XXVI. országos konferenciája, Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete, Budapest. ISBN: 978-963-89260-7-4*

Borítóterv: Ormándy Marcell Ottó

A kötet a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezete (MKE HKSZ) 2025. július 30. és augusztus 1. között megrendezett XXVI. Országos Konferenciájának előadásait öleli fel. A helyismereti könyvtárosok éves országos találkozóit 1994, az MKE HKSZ megalakulása óta követik egymást, mindig tudatosan megválasztott témakör mentén. A helyismereti munkában kiemelkedő tapasztalattal rendelkező könyvtárak adnak helyet a rendezvénynek. A konferencia 2025-ös központi témája a hagyatékok könyvtári kezelése volt, házigazdája pedig az egri Bródy Sándor Könyvtár. A hagyatékok számos, rájuk jellemző probléma elé állíthatnak bármely könyvtárat (nyilvántartás, közzététel, jogi kérdések, állományvédelem vagy például bútorok és használati tárgyak, elektronikus hagyatékrészek). Mindez sürgeti, hogy a konferencia előadóinak tapasztalatai elérjék a szakmai nyilvánosságot.

Sajnos a 2009-es – szintén Egerben tartott – konferenciát követően egészen mostanáig nem készült konferenciakötet; igaz, a 2023-as és 2024-es konferenciát már megőrököti videofelvétel.¹ Reményeink szerint e kötet megjelenése újjáéleszti a hagyományt.

Az elektronikus, PDF-ben megjelent kötet szerkesztője dr. Szüts Etele, a Könyvtári Intézet igazgatója és az MKE HKSZ vezetőségi tagja, műszaki szerkesztője Ormándy Marcell Ottó, ugyancsak az intézet munkatársa. A kötet igényessége, esztétikuma rögtön megragadja az olvasó figyelmét, nem véletlenül. Marcell a kiadványszerkesztésben tudatosan ki-

sérletezik a legújabb tervezésű betűtípusokkal is, értően alkalmazza a méretek, színek és típusok dinamikáját, és ez nemcsak számtalan kiadvány megszokásból és konformizmusból adódó igénytelenségéhez képest üdítő kivétel, hanem túlzás nélkül művészi minőség. A kötet jelenleg az MKE HKSZ hivatalos honlapján érhető el, a közeljövőben pedig a Magyar Elektronikus Könyvtárban² is olvasható lesz.

Az előszóban Szalainé Bodor Edit, az MKE HKSZ elnöke a rendezvény idejéig elvezetve vázolja azt a folyamatot, ahogy a helyismereti tevékenység a 80-as évek elejétől az országos könyvtárügyben fokozódó hangsúlyt kap, majd rendezvényi és szervezeti keretekben is önálló formát ölt, és érvekkel támasztja alá a témaválasztást.

Szalaiiné Bodor Edit elnök, Gulyás László, Eger város alpolgármestere, Tőzsér Istvánné, a Bródy Sándor Könyvtár igazgatója, valamint Debreczeni-Droppán Béla, a Honismereti Szövetség elnöke köszöntője után dr. Nagy Andor a kulturális örökség fogalma, a hozzá kapcsolódó veszélyek és stratégiák felől közelíti meg a fő témát. Ismerteti nemzetközi szinten végzett kutatásának eredményeit, amelyben azt vizsgálta, hogy a kulturális örökség fenntartható megőrzésének feltételei közül melyik és mennyiben teljesül ma.

Sárközy Réka, az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Történeti Fénykép- és Interjútárának osztályvezetője a helyi gyakorlatok ismertetésével folytatja. Ismerteti a könyvtár különböző különgyűjteményeiben őrzött fényképek eredetét és történeti értékeit, foglalkozik a gyűjtés szemléletbeli kérdéseivel, például a történeti-dokumentációs vagy művészeti szempontú gyűjtés kérdésével, de nem tér ki a tulajdonképpeni hagyatékok befogadásával, a vásárlással és az adományozással kapcsolatos problémák elől sem, az ügyvitel részleteinek ismertetéséig menően.

Sirató Ildikó színháztörténész az OSZK Színháztörténeti és Zeneműtárának tapasztalatait osztja meg a hagyatékok kezelésének terén. A színház- és zeneművészeti hagyatékok jobban körvonalazható forrásoktól származnak, de különösen a színművészet összművészeti jellege miatt tipológiailag igen változatosak. Korántsem véletlen, hogy különgyűjteményként a tár jóval régebbi a Történeti Fénykép- és Interjútárnál (1949, illetve 2008), és itt helytörténeti szempontból nézve is hangsúlyosabb kíváncsi a hagyatékok integritásának megőrzése – majd akár tudatos gyarapítása is.

Vas Gábor Tamás, a Bródy Sándor Könyvtár igazgatási igazgatóhelyettese az ArchivEger projektről, a helyi televízió analóg és optikai hordozókon tárolt digitális videóanyagának megmentéséről és szolgáltatásra előkészítéséről számol be. Az online szolgáltatásban a tartalom elválik a korábbi fizikai hordozótól, ezért külön feladat az anyag tartalmi részekre bontása, amit a kutathatóság érdekében végzett metaadatolás és keresőoptimalizálás követ.

A konferencia első napja a Kertész Gyula Emlékéremmel kitüntetett Károly Nóra, a szolnoki Verseghy Ferenc Könyvtár munkatársa, a HKSZ vezetőségi tagja laudációjával zárult.

Vinkler Bálint, a gyöngyösi Vachott Sándor Városi Könyvtár helyismereti könyvtárosa saját városi könyvtárán mutat be egy olyan gyűjteményt, ami képtárat, éremtárat és fotótárat is magában foglal, emlékeztetve a 18–19. századi főúri és egyházi gyűjtemények komplexitására. A könyvtár történeti jellegzetessége, hogy a három gyűjteményrész adományként, illetve hagyatékként került hozzá, mégpedig nem is a történelmi, hanem a közelmúltban. Az előadó kendőzetlenül ismerteti azokat a konfliktusokat is, amelyek az addigi könyvtári működés és az új gyűjteményrészek integrációja, illetve az adományozás szereplői között adódtak.

Szécsényi Orsolya és Turay Zoltán, a Bródy Sándor Könyvtár helyismereti könyvtárosai a Bródy–Hunyady Gyűjteményről és „hazaérkezéséről” számolnak be. Bródy Sándor és a vele rokonsági kapcsolatban álló Hunyady Sándor írók dokumentumait le származottaik gondozták és gyarapították, majd a könyvtár névadójának unokája, a reklámszakmai pályáját külföldön befutott Alexander Brody hagyatékaként 2023-ban vehette át a könyvtár. A családi hagyatéktörténetének és folyamatos gondozásának köszönhetően szervesen összefüggő gyűjtemény, ez azonban, hagyatékról lévén szó, nem mond ellent annak, hogy feszegeti a hagyományos könyvtári állomány, működés és szolgáltatás határait, legalább annyira, amennyire a gyöngyösi példánál láttuk. A Bródy család ráadásul nemcsak, hogy több híres író mondhatott magáénak, hanem a 19. századtól legalábbis Alexander Brody 2022-es haláláig kapcsolataival, például az első könyves szerzőknek biztosított Bródy-díjon keresztül is, be van ágyazva Eger irodalmi életébe. A könyvtár emiatt megváltoztatta alapító okiratát, engedélyeztette közérdekű muzeális gyűjteményi funkcióját, és a hagyatéktárgyak kezeléséhez, gondozásához igénybe veszi a Dobó István Vármúzeum szakembereinek segítségét is.

Csizmadia Tünde, a Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház igazgatóhelyettese, a Helyismereti Munkacsoport vezetője és az MKE HKSZ vezetőségi tagja húsz hagyatékot ismertet, amelyek évtizedek folyamán az intézményt gyarapították. Ezek jelentős része nemcsak a hagyatékozó személyén keresztül kötődik Siófokhoz, hanem már eredeti tulajdonosánál helyismereti gyűjtésnek nyugodtan nevezhető tevékenység hívta őket életre.

Szilaj Anikó, a Ceglédi Városi Könyvtár helyismereti könyvtárosa a digitalizált helyismereti gyűjtemény sokoldalú felhasználását emeli ki. A Ceglédi Városi Könyvtár is gyarapodott hagyatékokkal, de – nyilvánvalóan a könyvtár által gyarapított helyismereti gyűjteménnyel való dokumentumtipológiai összhangjuk miatt – az előzőknél könnyebben illeszkedtek a hagyományos könyvtári gyűjteményi-szolgáltatási struktúrába. A helyismereti gyűjtemény digitalizálása természetesen jobb feltételeket biz-

tosít a könyvtári olvasók egyéni kutatásához, de nemcsak az övékhez, hanem a széles nyilvánosságéhoz is, hiszen a könyvtár a ceglédi Kossuth Múzeummal összefogva az Arcanum adatbázis³ számára rendelkezésre bocsátotta a náluk fellelhető helyi újságokat. A hagyatékokra, illetve a digitalizált helyismereti anyagra támaszkodva a könyvtár hagyományokat hív életre és ápol, valamint helytörténeti ismeretterjesztést végez, beleértve saját történetét is, melynek apropóját a 2024-es centenárium adta.

A kötet fényképei nemcsak az előadásokban tárgyalt egyes hagyatéki dokumentumokat, tárgyakat vagy a szóban forgó könyvtárakat ábrázolják, hanem megismertetik a konferencia egyes napjainak előadóit, sőt ízelítőt adnak a konferencia formális részén kívüli programpontjaiból is, mint a kirándulás vagy akár a láthatóan oldott hangulatú vetélkedő, a „kocsmakvíz”.

A konferenciakötet nemcsak a helyismereti könyvtárosok, hanem a szélesebb könyvtári és közgyűjteményi szakma számára is hasznos olvasmány, hiszen olyan jó gyakorlatokat és tapasztalatokat tesz közzé, amelyek más intézményekben is adaptálhatók.

Jegyzetek

¹ XXIV. Országos Helyismereti Konferencia (Székesfehérvár, 2023), elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=YmTn-78md76g&list=PLoQnAdGILA-k2iiqAQ6e7C0vJoOUIEhc7&index=1> (utolsó elérés: 2026. 06. 30.). XXIII. (Szombathely, 2022), elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=msj-qKBn5F8&list=PLQ-cQq-c8g7uZkFfxY0-yHOn2Jd8la-SE> (utolsó elérés: 2026. 06. 30.)

² <https://mek.oszk.hu/29000/29099>

³ <https://www.arcanum.com/hu/>

Mit nyújt(hat) a könyvtáraknak az adatműveltség és a mesterségesintelligencia-műveltség?

How Can Libraries Benefit from Data and Artificial Intelligence Literacy?

Koltay Tibor¹

¹ Eszterházy Károly Egyetem
koltay.tibor@uni-eszterhazy.hu

Beérkezett: 2026. 05. 04. / Elfogadva: 2026. 08. 31. / Publikálva: 2026. 09. 04.

Az információs műveltség és a médiaműveltség már régóta fontos szerepet játszik a digitális világban. Sokan jutnak arra a felismerésre, hogy a vizsgált készségek egyre inkább összekapcsolódnak a tudás különböző formáival, és nem korlátozódnak egyetlen médiumra. Ennek megfelelően e szakirodalmi szemlének a fő célja az, hogy felhívja a könyvtárosok és más szakemberek figyelmét az adatműveltség készségeinek fontosságára. Tisztában kell lennünk ugyanakkor a mesterséges intelligencia (MI) jelentőségével is, nem szem elől tévesztve e kétféle műveltség között fennálló kapcsolódásokat.

adatműveltség, MI-műveltség, könyvtári szolgáltatások

Information and media literacy have long played an important role in the digital world. Many people recognize that these skills are increasingly intertwined with various forms of knowledge and are not limited to any single medium. Accordingly, the main goal of this case study is to draw the attention of librarians and other professionals to the importance of data literacy skills. We are also aware of the significance of artificial intelligence (AI), so we must not lose sight of its role as a bridge between AI literacy and data literacy skills.

data literacy, AI literacy, library services

1. Bevezetés

Ennek az írásnak fő célja, hogy a kurrens szakirodalom ismertetésén keresztül a könyvtárosok és más, kapcsolódó területek szakembereinek figyelmét felhívjam arra, hogy egyaránt szükségünk van az adatműveltségre (mint az adatok megértésének, használatának és kezelésének képességére) és a mesterségesintelligencia-műveltségre (MI-műveltségre). Mindkettő egyre inkább megköveteli, hogy elsajátítsuk ezek eszközeit és használatát, ami azt is igényli, hogy figyelmet fordítsunk a társadalmi valóság pozitív és negatív jellemzőire. Ezek mellett kitérek az információs műveltség fontosságára, az adattudomány jellemzőire, továbbá röviden szólok az adatkultúra, a digitális bölcsészet, valamint az információs ökológia szerepéről is.

2. Módszerek

Megkönnyítendő a kapcsolódó kutatások forrásainak összegyűjtését, áttekintő jellegű irodalomkutatást végeztem annak érdekében, hogy összefoglaljam a legfontosabb, zömében a kétezres években megjelent és a nemzetközi szakirodalomban fellelhető fogalmakat és meghatározásokat. Hangsúlyoznom kell, hogy ezek nem csak a könyvtárakat érintik.

3. Az adatműveltség jellemzői és szerepe a szakirodalom tükrében

Kasapidis és szerzőtársai szerint a mesterséges intelligenciáról köztudott, hogy képes támogatni az oktatás és tanulás folyamatait, ha megfelelő figyelmet fordítunk az akadémiai, valamint a közoktatási szférában felmerülő lehetőségekre és nehézségekre, ideértve az etikai természetű kérdéseket is, mint a humán intelligenciát, a kreativitást és a kritikai gondolkodást (Kasapidis et al., 2025).

Mindezek fontos összetevője az adatetika, amely az adatközpontú készségek és kompetenciakészletek központi eleme, ezért az adatműveltség minden részterületén jelen kell lennie. Éppen ezért figyelünk kell arra, hogy az értékek és megfelelő hozzáállásunk jelentős mértékben járuljanak hozzá ahhoz, hogy az adatok segítségével ne csak a megfelelő eszközöket használjuk, hanem fenntartható, pozitív szemlélettel és felelősségteljesen, a mindenkori kontextusokat figyelembe véve és a lehetséges jövőbeli következmények folyamatos mérlegelésével használjuk fel adatainkat (Schüller, 2022).

Pangrazio például arra hívja fel a figyelmünket, hogy jelenleg is folynak viták az írás-olvasás társadalmi és kognitív természetéről, tehát ügyelnünk kell arra, hogy továbbra is fennmaradjon a különféle adatok korrekt szemlélete akkor is, amikor azzal szembesülünk, hogy az írástudás (műveltség) tanulmányozása nemcsak a MI használatára korlátozódik, hanem kiterjed a termékekhez és szolgáltatásokhoz kapcsolódó technológiák megértésére is. Ez érvényes az oktatásra, a média- és kommunikációtudományra és a tág értelemben vett informatikára is (Pangrazio, 2026).

A témánkat érintő fogalmak meghatározásai sokszor eltérnek egymástól, ezért az írástudást és az adatműveltséget már nem kizárólag az írás és az olvasás képességeként kell értelmeznünk, mivel az alfanumerikus szövegek dekódolása, megértése és kezelése is a részüket képezi. Ma már mindez az MI használatának elsajátítását is magában foglalja, ezért meg kell értenünk annak működését és a különböző kapcsolódó termékek és szolgáltatások jellemzőit (Ng et al, 2021).

Steinerová aláhúzza, hogy az „adatműveltség” lényege ne csak az adatok elemzése, értelmezése, hanem a hozzájuk társuló ismeretek terjesztése legyen. Ez pedig arra sarkall bennünket, hogy éljünk az információökológia (információs ökológia) eszközeivel, amelyek célja a tág értelemben vett, komplex információs terek és hatásuk vizsgálata, valamint értelmezése. Aligha kérdéses ugyanis, hogy az adatok olyan folyamatoknak a reprezentációi, amelyek az adatok felelősségteljes és fenntartható felhasználásának teljes életciklusa során az adatok összegyűjtésétől, a kezelésüktől az elemzésig és közzétételükig tart (Steinerová, 2010).

Az adatműveltséghez közel áll az adatkultúra is, amely társadalmi, technikai és kulturális értékekből és gyakorlatokból áll, ami befolyásolja az adatok előállításának, létrehozásának, begyűjtésének, feldolgozásának, felhasználásának, gondozásának, megőrzésének, megosztásának és újrafelhasználásának jellegét. Mindez az egyének, szervezetek, kormányok és társadalmak részeként, több szinten valósul meg, így képesek egymás mellett létezni és versengeni egymással, mivel jellegük dinamikus és normatív (Oliver et al., 2023).

Jelentős múltja folytán Pinto és szerzőtársai szerint érdemes néhány szót szentelnünk az információs műveltség fontosságának is, mivel ma már az információk több formájának kezelését érinti, ezért magába foglalja az adatokat is, ami esetükben minőségi ugrást, az interdiszciplináris szemlélet elfogadását és a témák sokféleségének növekedését is eredményezte (Pinto et al., 2023).

Nem célszerű figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy az adatok forrásai, valamint a technikai és módszertani fejlesztések sokféle lehetőséget kínálnak, miközben új korlátokat is állítanak, ami arra int bennünket, hogy ügyeljünk az adatok mindenkori felhasználásának szabályaira, különös tekintettel a szerzői jogi szabályozásra (Pörtner et al., 2024). Éppen ezért biztosítanunk kell, hogy megtörténjen a különböző rendszerek által generált tartalmak alapos ellenőrzése és elemzése, amelynek mindekelőtt olyan munkafolyamatokra kell kiterjednie, mint a kommunikáció, illetve azok az információs interakciók, amelyek az adatok kinyerését, elemzését, megjelenítését és értelmezését segítik (Hancock et al., 2020).

További részfeladatokat Deja és munkatársai (2021) is azonosítottak. Ezek egyik célja, hogy megismertethessük a rendelkezésünkre álló és megfelelő szoftverek használatát, valamint az adatok grafikus és táblázatos ábrázolását.

A megoldandó feladatok közé tartozik az adatok gyűjtéséhez és tárolásához szükséges eszközök biztosítása és működtetése is, amely lehetővé teszi, hogy az adatok összetett ökoszisztémáiban adekvát kérdéseket tegyünk fel. Ehhez járul számos komplex probléma megoldása, ami magával hozza a bizonyítékokon alapuló döntéshozatal kultúráját (Ongena, 2023).

Dencik és Sanchez-Monedero felhívja figyelmünket arra, hogy az adatok által vezérelt technológiákat olyan módon kell kezelnünk, hogy felhasználásuk az igazságot és tisztességes felhasználást (data justice) is szolgálja, amely számos és régóta fennálló gyakorlatra támaszkodik. Emellett az információk társadalmi hatását is figyelembe kell vennünk, átfogva az etikai és a jogi kérdéseket, amelyek egy része az adatközpontúság társadalmi következményeire és – esetenként – a velük kapcsolatos egyéb nézőpontokra is vonatkozik. Ehhez szükség van arra is, hogy a magánélet szentségével és az adatvédelemmel kapcsolatos problémákra is összpontosítsunk (Dencik, Sanchez-Monedero, 2022). Ez azonban előnyöket és hátrányokat is

eredményezhet, ami viszont megköveteli, hogy a lemaradó és kirekesztett helyzetű felhasználók igényeit is láthatóvá tegyük. Ennek fényében beszélhetünk az adatszolidaritásról is, mivel az adatok által okozott igazságtalanság kezelése is feladatunk (Braun, Hummel, 2022).

Érdemes számolnunk az egyéni vagy szervezeti adatkultúrával is, amelyet Cranefield és munkatársai (2025) az „adatnirvána” metaforájával írnak le. Ez ugyanis az adatok felhasználásának része. Fontos azonban, hogy az adatok kezelése átlátható legyen és válaszokat adjon az adatok előállításának, megszerzésének, művelésének, használatának, gondozásának, megőrzésének, megosztásának kérdéseire.

Ebben a tekintetben az MI-alapú rendszerek alkalmazása hasonló dilemmák elé állít bennünket (Hirvonen, 2023).

Craig és szerzőtársai például arra hívják fel a figyelmünket, hogy érdemes az adاتمűveltség humántudományi megközelítéséről is szólnunk, mivel módot ad arra, hogy a szokásos, kontextuális készségek és megközelítések mellett a digitális bölcsészet eszköztárát is mozgósítani tudjuk (Craig et al., 2021). Ráadásul nem elég az adatokra pusztán kvantitatív vagy objektív nézőpontból tekintenünk, hanem mindenkit arra kell ösztönöznünk, hogy megkérdőjelezze a hagyományos feltételezések, gyűjtési módszerek és társadalmi-kulturális megközelítések által nyújtott eredmények pontosságát (Vance et al., 2022). Mindemellett a humán tudományok adatértelmezési megközelítéseit is érvényesnek tekinthetjük, tehát jelentőségük van az adاتمűveltség esetében is, mivel hangsúlyoznunk szükséges a kontextuális és értelmező vizsgálat fontosságát. Ezt azonban ki kell hogy egészítse az azokra a feldolgozási ciklusokra való odafigyelés, amely az adatok létrehozását, átalakítását, ábrázolását foglalja magában (Parker et al., 2025).

4. Az adاتمűveltség és az MI-műveltség kapcsolata a szakirodalom tükrében

Az MI-műveltséget az adاتمűveltség folytatásának is tekinthetjük, mivel részét képezik a technikai ismeretek, a tudatosság, a kritikai gondolkodás, a gyakorlati készségek és a társadalmi hatások is. Sokak által ismert meghatározása szerint a kompetenciák olyan összessége, amely lehetővé teszi, hogy olyan szemlélettel értékeljük az MI működését, amely által hatékonyan tudunk kommunikálni és együttműködni. Közben az MI-műveltséghez kapcsolódó fogalmak meghatározásai is sokfélék, ezért továbbra is viták folynak az írás-olvasás társadalmi, kognitív és instrumentális megközelítéseiről. Ennek fényében is fontos, hogy megértsük a mesterséges intelligencia által kínált szolgáltatások természetét (Long, Magerko, 2020).

A fentieket Schüller (2022) meghatározásával úgy egészíthetjük ki, hogy az MI-műveltség alatt azt a képességet értjük, amely segíti azt, hogy az adatokból értelmes információkat állítsunk elő, dolgozzunk fel, elemezzünk és mutassunk be. Ehhez az is szükséges, hogy kifejlesszük a kapcsolódó algoritmikus eszközöket és stratégiákat, továbbá alkalmazzuk ezeket a tájékozott, optimalizált és a kontextusnak megfelelő döntéshozatali folyamatok irányítása érdekében. Ez leginkább azért fontos, hogy – amikor csak lehet – bizonyítékokra tudjunk támaszkodni a bizonytalanság és a változás megfelelő kezeléséhez (Schüller, 2022).

Az MI-műveltség teljes potenciáljának kiaknázása olyan multidiszciplináris és holisztikus keretrendszereket is igényel, amelyeknek összetevői a tudás, az értékelés, az együttműködés, valamint a kontextuális jelleg. Mindemellett olyan irányelveket kell kidolgoznunk, amelyek széles körű átláthatóságra és nyitottságra sarkallnak bennünket, miközben az MI-alapú eszközök fejlesztésére is figyelünk (Allen, Panayioti, 2024).

Tudnunk kell, hogy az MI-műveltséghez kapcsolódó algoritmusok csak akkor hatékonyak, ha hatalommal ruházzuk fel őket, működésük és alkalmazásuk ezért vet fel gyakran további kérdéseket. Az adatok és a magánélet védelme (részben már említett) területén például képesnek kell lennünk arra, hogy kijelöljük a filozófiai és gyakorlati kereteket és azokat az érveket, amelyek a lehetséges előnyök kihasználása mellett az esetleges károk mérséklésére is inthetnek bennünket (Chiu, 2025).

Gyakran felmerül az is, hogy a MI által generált válaszok pontatlanok, vagy egyáltalán nem relevánsnak, esetleg hibás adatokat és szövegeket eredményeznek. Ez nemcsak a rendszerek teljesítményét rontja, hanem a rendelkezésre álló technológiákba vetett bizalmat is aláássa, hiszen megfelelő tartalom hiányában csak minőségbiztosítás nélküli, eleve hibás és egyoldalú tartalmakat kapunk (Z. Karvalics, 2024). Mindazonáltal, Machin-Mastromatteo (2025) szerint ez akkor orvosolható, ha gondolkodásunk hatékony, azaz magában foglalja a kérdésfeltevéseket és az ötletek feltárását, amihez kellő rugalmasság társul, amely segíti az adatok és az információk feldolgozását és alkalmazását.

5. Etikai kérdések a szakirodalom tükrében

Az etikai kérdések esetében ki kell emelnünk, hogy a legfontosabb szempontok egyike az adatok védelme. A rendszereknek a betanítása nagy mennyiségű adatot igényelhet az MI-alapú döntéshozatal, a rendszerek kalibrálása, valamint a visszacsatolási mechanizmusok kialakítása és finomítása területén. Fejlesztésük és felhasználásuk kapcsán azonban az a leggyakrabban felmerülő kérdés, hogy tisztességtelen vagy diszkriminatív eredményekhez vezethetnek-e. Esetükben ugyanis olyan adatállományokról lehet szó, amelyek társadalmi egyenlőtlenségeket tükröznek, vagy számos, hátrányos helyzetű csoportot érinthetnek, és olyan döntésekhez is vezethetnek, amelyek fokozzák ezeket az egyenlőtlenségeket. Ehhez viszont hozzáadódik annak a megértése is, hogy miként valósítható meg a méltányosság és az átláthatóság elveinek alkalmazása (IFLA, 2020).

Amikor bármelyik területen kapcsolódási pontokat keresünk, akkor beláthatjuk, hogy azok nem kérdőjelezik meg a (már fentebb említett) hagyományos információs műveltség és a média-műveltség fontosságát, mivel tudatában kell lennünk, hogy rugalmas és befogadó megközelítésekre van szükségünk (Tiernan et al., 2023).

Ki kell zárunk ugyanakkor azokat a nézeteket, amelyek szerint az adatok pusztán mennyisége azonos volna az igazsággal, ami többek között azért lényeges, mivel – ha nem teszünk így – az adatok és a kontextuális információk nem mindig és nem megfelelően hasznosulnak (Gebre, Moráles, 2020).

Közben – az alapvető digitális ismeretek és az IKT-készségek mellett – az MI-műveltség általában a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás működésén alapul, mivel a MI kontextusában is érvényesek olyan kulcsfontosságú kérdések, mint az átláthatóság, a megmagyarázhatóság és a méltányosság. Ez igaz hatásának megértésére is, különös tekintettel az emberi jogok és más olyan elvek tekintetében, mint az átláthatóság.

Érdemes a könyvtártudomány és az adattudomány közötti kapcsolódási pontokra is figyelni, kiemelve azokat az elméleti és gyakorlati összefüggéseket, amelyek a könyvtárosi tevékenység egyes interdiszciplináris területeit alkotják (Semeler, Pinto, 2020). Felhasználhatunk számítástechnika és statisztika megközelítéseket is, bár esetükben aggályok merülnek fel, ha csupán a domináns szakmai gyakorlat változásának alapvető elveit hangsúlyozzuk (Overton, Kleinschmit, 2022).

Carmi és szerzőtársai szerint oda kell figyelni a téves és megtévesztő információk meglétére, mivel állampolgárként, illetve a munkahelyünkön potenciális kockázatoknak vagyunk kitéve, mivel fizikai, személyes és társadalmi hatások megnehezíthetik, hogy az adatalapú társadalom aktív résztvevőivé váljunk (Carmi et al., 2020).

A mesterséges intelligencia alkalmazása esetén megfogalmazódó összetett és kritikai természetű cél és elvárás, hogy releváns tényekre és adatokra támaszkodjunk. Ennek ellenőrzéséhez szükséges, hogy betekintést kapjunk a tartalmakba. Két kérdést kell megválaszolnunk:

- Ki vagy mi hozta létre az adatokat vagy irányította létrehozásukat?
- Milyen emberi vagy gépi alapú elfogultságokat tükröznek az adatok? (Atenas et al., 2023).

Steinerová és Ondříšová szerint az információs etikának is több területen jelen kell lennie, például azáltal, hogy nemcsak az információs viselkedés fontosságát vesszük figyelembe, hanem az adatkultúra és az MI tanulmányozásának kérdéseit is. Meg kell tehát követelnünk az állampolgári jogoknak és a személyes adatokra vonatkozó előírásoknak a védelmét (Steinerová, Ondříšová, 2024). Nem kérdés ugyanis, hogy ezek egyaránt érvényesek az információkra és az adatokra. Mivel pedig ezek a megközelítések magukban foglalják a mesterséges intelligencián alapuló eszközök tervezését és fejlesztését, képesnek kell lennünk arra, hogy felismerjük az egyes szolgáltatások használatának különböző társadalmi, politikai és környezeti pozitív és negatív következményeit (Ng et al., 2021).

Mindeközben azt is látnunk kell, hogy kevés eszköz áll rendelkezésünkre az attitűdök és a vélekedések nyomon követésére vagy mérésére (Pinto et al., 2023). Éppen ezért meg kell ismernünk a MI keretrendszerét és a hozzá kötődő szakpolitikai dokumentumokat, különösképpen azokat, amelyek az etikus viselkedésre és az emberi jogokra összpontosítanak, ráadásul rámutatnak a társadalmi tudatosság és a kapacitásépítés szükségességére. Közben észre kell vennünk azt is, hogy az MI-műveltség alkalmazásával megnőhet az információk rosszindulatú felhasználásának lehetősége is, mivel alkalmazása olyan, nemkívánatos hatásokhoz is vezethet, mint a diszkriminatív feltételezések és/vagy a sztereotípiák megerősítése (Cox, 2022).

Bár az MI-műveltséget az általános megértés eszközeként tekinthetjük, figyelni kell arra, hogy modern, „mindent gyógyító” fűként kezd feltűnni, tehát különösen fontos, hogy egyaránt éljünk az adatkultúra és az MI-műveltség adta lehe-

tőségekkel, mivel nemcsak az információk könnyű eléréséhez kínálnak megoldásokat, hanem segítenek abban, hogy meg tudjuk ítélni ezek pontosságát és hasznosságát. Ha ezt nem tesszük meg, nemcsak téves információkhoz és adatokhoz jutunk, hanem az elfogultságok és koholt tartalmak elszaporodásához is (Hend, 2024).

Ahogy a könyvtárak egykoron a nyomtatott anyagok, a digitális ismeretek és az információs műveltség népszerűsítésének élharcosai voltak, az MI-műveltség területén is kulcsszerepet töltenek be, a könyvtárosoknak pedig döntő szerepet kell vállalniuk abban, hogy segítsék közösségeinket ezeknek a technológiáknak a megértésében és az azokhoz való, gondosan átgondolt viszonyulásban. A könyvtárosok számára az AI-ismeretek elsajátítása két kulcsfontosságú területen is elengedhetetlen. Egyrészt nyomon kell követniük a MI fejlődését, ami magában foglalja megfelelő felkészítésüket is, ideértve az MI-eszközök hatékony integrálását a könyvtári szolgáltatásokba és napi működésbe. Ehhez kell társulnia a közösségi szerepvállalásnak, amely felhatalmazást ad a könyvtárosoknak arra, hogy oktatói szerepet vállaljanak, így segítve az MI-alapú rendszerek kritikus értékelését. Ezzel segíteni tudják a tájékozottságot és az etikus részvételt. A gyakorlati készségeknek viszont túl kell lépniük a meglévő eszközök használatának elsajátításán. Képesnek kell lenniük a könyvtárosoknak arra, hogy megítéljék, mikor és miért érdemes az MI-műveltségre támaszkodni, továbbá mikor hasznosabb a humán döntéshozatal (Lo, 2025).

6. Összegzés

Az adatműveltségnek és az MI-műveltségnek az elfogultságtól mentes gondolkodáson és a széles körű nyitottságon kell alapulnia, mivel egyes algoritmusok sok tekintetben nem átláthatók, így kihívást jelentenek. Mivel az adatműveltség részét képezik a különböző adattípusok is, a mesterséges intelligenciát tápláló adatok esetében oda kell figyelniük a minőség esetleges torzulásaira is, mivel csak így tudhatjuk megfelelően értelmezni az MI által előállított eredményeket, azok lehetséges korlátait és a belőlük levonható következtetéseket.

Felhasznált és ajánlott források

- Allen, L. K., Kendeou, P. (2024) *ED-AI Lit: An interdisciplinary framework for AI literacy in education*, Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences, 11(1), p. 3–10. <https://doi.org/10.1177/23727322231220339>
- Atenas, J., Havemann, L., Timmermann, C. (2023) *Reframing data ethics in research methods education: a pathway to critical data literacy*, International Journal of Educational Technology in Higher Education, 20, Art. 11. <https://doi.org/10.1186/s41239-023-00380-y>
- Braun, M., Hummel, M. (2022) *Data justice and data solidarity*, Patterns, 3(3), Art. 100427. <https://doi.org/10.1016/j.patter.2021.100427>
- Carmi, E., Simeon J., Yates, E., Lockley, Pawluczuk, A. (2020) *Data citizenship: rethinking data literacy in the age of disinformation, misinformation, and malinformation*, Internet Policy Review, 9(2). <https://doi.org/10.14763/2020.2.1481>
- Chiu, T. K. F. (2025) *AI literacy and competency: definitions, frameworks, development, and future research directions*, Interactive Learning Environments, 33(5), p. 3225–3229. <https://doi.org/10.1080/10494820.2025.2514372>
- Cox, A. (2023) *How artificial intelligence might change academic library work: Applying the competencies literature and the theory of the professions*, Journal of the Association for Information Science and Technology, 74(3), p. 367–380. <https://doi.org/10.1002/asi.24635>
- Craig, K., Danish, J., Humburg, M., Hmelo-Silver, C., Szostalo, M., McCranie, A. (2021) *Net.Create: Network Visualization to Support Collaborative Historical Knowledge Building*, International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning, 16, p. 185–223. <https://doi.org/10.1007/s11412-021-09343-9>

- Cranefield, J., Lewellen, M., Lilley, M., Gillian O. (2025) *Envisaging Data Nirvana: A Delphi study of ideal data culture*, Journal of the Association for Information Science and Technology, 76(9), p. 1147–1161. <https://doi.org/10.1002/asi.25008>
- Deja, M., Januszko-Szakiel, A., Korycińska, P. (2021) *The impact of basic data literacy skills on work-related empowerment: The alumni perspective*, College and Research Libraries, 82(5), p. 708–728. <https://doi.org/10.5860/crl.82.5.708>
- Dencik, L., Sánchez-Monedero, J. (2022) *Data justice*, Internet Policy Review, 11(1). <https://doi.org/10.14763/2022.1.1615>
- Gebre, E. H., Moráles, E. (2020) *How accessible is open data? Analysis of context-related information and users' comments in open datasets*, Information and Learning Sciences, 121(1–2), p. 19–36. <https://doi.org/10.1108/ILS-08-2019-0086>
- Hancock, J. T., Naaman, M., Levy, K. (2020) *AI-mediated communication: Definition, research agenda, and ethical considerations*, Journal of Computer-Mediated Communication, 25(1), p. 89–100. <https://doi.org/10.1093/jcmc/zmz022>
- Hend, K. (2024) *Understanding the impact of AI Hallucinations on the university community*, Special Issue for 3rd International Conference on Information Literacy, (73), p. 111–134. <https://doi.org/10.70000/cj.2024.73.622>
- Hirvonen, N. (2024) *Information literacy after the AI revolution*, Journal of Information Literacy, 18(1), p. 47–54. <https://doi.org/10.11645/18.1.593>
- IFLA FAIFE (2020) *IFLA statement on libraries and artificial intelligence*. IFLA. Elérhető: <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/1646>
- Kasapidis, V., Petrou, A., Kostalias, K., Konstantinidi, N. P., Kakogianni, E. (2025) *AI and Data Literacy: Challenges and Opportunities for Teachers and Students*, European Journal of Education and Pedagogy, 6(3), p. 7–11. <https://doi.org/10.24018/eje-du.2025.6.3.957>
- Lo, L. S. (2025) *AI literacy: A guide for academic libraries*, College & Research Libraries News, 86(3), p. 120–122. <https://doi.org/10.5860/crln.86.3.120>
- Long, D., Magerko, B. (2020) *What is AI Literacy? Competencies and Design Considerations*. Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, CHI '20, p. 1–16. <https://doi.org/10.1145/3313831.3376727>
- Machin-Mastromatteo, J. D. (2025) *Artificial intelligence encounters of the generative kind: Rethinking knowledge, ethics, and research*, Information Development, 41(3), p. 549–558. <https://doi.org/10.1177/026666669251358029>
- Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., Qiao, M. S. (2021) *Conceptualizing AI literacy: An exploratory review*, Computers and Education: Artificial Intelligence, 2, Art. 100041. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100041>
- Oliver, G., Cranefield, J., Lilley, S., Lewellen, M. (2023) *Data cultures: A scoping literature review*, Information Research an International Electronic Journal, 28(1), p. 3–29. <https://doi.org/10.47989/irpaper950>
- Ongena, G. (2023) *Data literacy for improving governmental performance: a competence-based approach and multidimensional operationalisation*, Digital Business, 3(1), Art. 100050. <https://doi.org/10.1016/j.digbus.2022.100050>
- Overton, M., Kleinschmit, S. (2022) *Data science literacy: Toward a philosophy of accessible and adaptable data science skill development in public administration programs*, Teaching Public Administration, 40(3). p. 354–365. <https://doi.org/10.1177/01447394211004990>
- Pangrazio, L. (2026) *The (im)possibility of AI literacy, learning*, Media and Technology, 51(1), p. 1–7, <https://doi.org/10.1080/17439884.2026.2615553>
- Parker, D. A., Lau, N. G., Coenraad, M., Danish, J., Craig, K. (2025) *A Humanities Approach to Data Literacy: contextualizing and relating data with network visualization*. In: Rajala, A., Cortez, A., Hofmann, R., Jornet, A., Lotz-Sisitka, H., & Markauskaite, L. (szerk.) Proceedings of the 19th International Conference of the Learning Sciences – ICLS 2025. p. 3043–3045. International Society of the Learning Sciences. <https://doi.org/10.22318/icls2025.100832>

- Pinto, M., Caballero-Mariscal, D., García-Marco, F. J., Gómez-Camarero, C. (2023) *A strategic approach to information literacy: Data literacy: A systematic review*, *El Profesional de la Información*, 32(6), Art. e320609. <https://doi.org/10.3145/epi.2023.nov.09>
- Pörtner, L., Riel, A., Klaassen, V., Sezgin, D., Kievits, Y. (2024) *Data Literacy Assessment—Measuring Data Literacy Competencies to Leverage Data-Driven Organizations*, *Procedia CIRP*, 128, p. 78–83. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2024.07.047>
- Schüller, K. (2022) *Data and AI literacy for everyone*, *Statistical Journal of the IAOS*, 38(2), p. 4777–4490. <https://doi.org/10.3233/SJI-220941>
- Scott-Branch, J., Laws, R., Terzi, P. (2023) *The intersection of AI, information and digital literacy: Harnessing ChatGPT and other generative tools to enhance teaching and learning*. IFLA. <https://repository.ifla.org/handle/20.500.14598/2788>
- Semeler, A. R., Pinto, A. L. (2020) *Data librarianship as a field*, *Transinformação*, 32, Art. e200034. <https://doi.org/10.1590/2318-0889202032e200034>
- Steinerová, J. (2010) *Ecological dimensions of information literacy*, *Information Research*, 15(4). <http://InformationR.net/ir/15-4/colis719.html>
- Steinerová, J., Ondříšová, M. (2024) *Information ethics in light of bibliometric analyses: Discovering a shift to ethics of artificial intelligence*, *Acta Informatica Pragensia*, 13(3), p. 433–459. <https://doi.org/10.18267/j.aipp.237>
- Tiernan, P., Costello, E., Donlon, E., Parysz, M. (2023) *Information and Media Literacy in the Age of AI: Options for the Future*, *Education Sciences*, 13(9), Art. 906. <https://doi.org/10.3390/educsci13090906>
- Vance, E. A., Glimp, D. R., Pieplow, N. D., Garrity, J. M., Melbourne, B. A. (2022) *Integrating the humanities into data science education: Reimagining the introductory data science course*, *Statistics Education Research Journal*, 21(2). <https://doi.org/10.52041/serj.v21i2.42>
- Virkus, S., Garoufallou, E. (2020) *Data science and its relationship to library and information science: A content analysis*, *Data Technologies and Applications*, 54(5), p. 643–663. <https://doi.org/10.1108/DTA-07-2020-0167>
- Z. Karvalics, L. (2024) *Artificial intelligence and language – A different approach to the problem*, *Magyar Nyelvőr* 148(Special Issue), p. 589–600. <https://doi.org/10.38143/Nyr.2024.5.589>

A Nagy Izumi-kamu és a kortárs könyvkultúra – recenzió

The Big Izumi-Scam and the Contemporary Book Culture – Review

Z. Karvalics László¹

¹ Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete (FTI)
laszlo.karvalics@iask.hu

Beérkezett: 2026. 07. 31. / Elfogadva: 2026. 08. 04. / Publikálva: 2026. 09. 24.

Taiki Raito Pym (2026) *Cundoku. A könyvgyűjtés japán művészete*, Budapest, Európa Könyvkiadó, ISBN: 9786151062609

A könyv barátai mindig kellemes és otthonos érzéssel készülődnek az ismerkedésre a könyvkultúra ritkábban tárgyalt kisvilágaival – ezúttal az el nem olvasott könyvekről szóló könyvtől remélve inspirációt és új ismereteket.

A kezdés ígéretes. Önmagában is érdekes történet az, hogy miképp született meg a Meidzsi-korszak Japánjában az otthonok feltöltésének szokása biztonságot sugárzó, a múlthoz kapcsolható könyvekkel, legalább kismértékben ellensúlyozva a gyors társadalmi és kulturális változásokat. Felébreszti és fenntartja az érdeklődést, amikor felvillannak a világ legfurcsább könyvesboltjainak portréi. Kifejezetten inspiráló végiggondolni a japán álnevet választó olasz szerzőcsapattal együtt, hogy a pusztá belelapozgatás, a tartalomjegyzék átböngészése, a címre pillantás, az időnkénti kézbevétele, a más könyvekkel való lehetséges kapcsolati utak villanásszerű bejárása mennyi szórványinformációt képes termelni az el nem olvasott könyvekről is.

Ezzel azonban a meglepetéseknek és a kihívásoknak nagyjából vége is. Kevesebb izgalmat hordoznak a már innen-onnan jól ismert tárgykörök: a bibliofília és a bibliománia közti különbség kivesézgetése, vagy annak a gyakran hivatkozott üdvös hatásnak a felemlítése, hogy mennyire jó, ha valaki könyvek között nő fel. Ám ezek legalább helyénvaló ismeretdarabkák. De nem volt az eredeti kiadásnak szerkesztője, aki szóvá tette volna, hogy sok-sok oldalt töltenek meg unalmas miniportrék a különböző, épp teret vesztő hagyományos könyvesbolt-típusokról, miközben az olvasók már egyre nagyobb számban rendelnek online?

Akár a cundoku követője valaki, akár csak némi tapasztalattal rendelkezik a könyvgyűjtés és -olvasás világában, egyre többször kezd rázni a fejét, amikor üres, de nagy elokvenciával előadott banalitásokba szalad bele. Remek és innovatív tanácsot kap például a regénytartalom elfelejtése ellen: olvassa el többször a könyvet, és beszélgesse róla másokkal. De ha biztosra akar menni, készítsen olvasás közben jegyzeteket (!). S mindezt teljesen komolyan elővezetve, akár csak az ügyetlen és létszerűtlen rendezési tanácsokat, hosszú oldalakon keresztül. Ki rak úgy rendet a könyvei között, amikor kezd elfogyni a hely, hogy valamennyi polcra valamennyi könyvet lerakja a padlóra, hogy aztán elkezdje újra feltölteni őket, immár más módon? Ennél számtalan, sokkal praktikusabb stratégia létezik. És vajon hol hemzsegnek azok a bizarr ízlésű könyvtulajdonosok, akik a konyhába a sárga színű könyveket helyezik el, mert oda illenek a színpszichológia alapján – a szakácskönyvek helyett? Létezik olyan épeszű könyvbarát, aki azért vesz meg egy könyvet, mert a szerzők neve szerint sorba rendezett könyvfolyamából hiányzik még egy vezetőknév kezdőbetűje?

Kinek a fejében motoszkál több száz könyv, amelyről lemarad, amikor épp elmerül egyben? Mit kezd a „listák elleni lázadás-sal” az, aki soha nem listák alapján vásárol könyvet? Ki készít új listát „listán kívüli” könyvekről? Ki támaszt ki billegő képernyőket és könyhasztalt (!) könyvvel? Melyik felnőtt vesz meg azért könyvet, mert „*ebben még színezní is lehet*”?

Mindez nem vezethető vissza másra, mint a görcsös igyekezetre, hogy a néhány bekezdésnyi szöveget érdemlő cundoku-témát könyvvé lehessen tágítani. A szisztematikusként tűnő módon egymásra hordott ostobaságokon kívül a szerzőknek két eszközük van ehhez: az újra és újra nekilendülő pszichologizálás és a terjedelem trükkös megnövelése.

Amikor ilyen mondatokat olvasunk, még rendben valónak érezzük a lírai tónust: „*Ha könyvekkel vesszük körül magunkat, ugyanazt élhetjük át, mint amikor a csillagos égre tekintve: tágasnak és lehetőségekkel telinek érezhetjük a világot.*” De aztán egyre

több ilyen minietűdbe botlunk: „*Végigfuttatni a tekintetünket néhány élénk borítójú, provokatív című könyvön, ugyanazt a mosolyt csalja az arcunkra, mint amikor átnézünk egy dobozt, amibe azokat a fiatalori ruháinkat, feliratos pólóinkat pakoltuk, amikkel kinyilvánítottuk, hogy készek vagyunk szembeszállni a világgal.*” Nemcsak az furcsállja mindezt, aki még nem mosolygott provokatív címen vagy soha nem akart szembeszállni a világgal, hanem az is, aki épp azt a kérdést teszi fel magának, hogy mitől is volna automatikus a szégyen és büntudat érzése az el nem olvasott könyvekkel kapcsolatban, aminek a szerzők egy egész fejezetet szentelnek. És ők egyetlen fajta nem olvasott könyvet ismernek, amelyhez számtalanszor térnek vissza, egyre szájbarágósabban: azt, amely mögött egy különleges érték, a magasabb rendű tudás vonzásának és elérhetőségének csábítása áll, a fenntartott tudásvágy és kíváncsiság állandó adrenalinlöketével, megbékélve a tudattal, hogy nem tudunk minden könyvet elolvasni. (Nota bene: nem is akartunk soha.) A valóság ezzel szemben az, hogy ezernyi földhözragadtabb oka is van annak, hogy miért állnak olvasatlan könyvek a polcainkon, mint ahogy annak is, hogy miért kerültek oda. Ettől persze még minden olvasatlan könyv tulajdonosára igaz az ajánlás az első oldalon, hogy a könyvekhez hasonlóan „otthonosabbá teszik számunkra a világot”.

Akik azonban otthonosabbá teszik számunkra a világot, akiknek a polcán sok el nem olvasott könyv van, és akik boldog örömmel olvasnak a kortárs könyvkultúra árnyékvilágának izgalmas részleteiről, azok nem fognak tollat ragadni, hogy ötleteket írjanak az üres vonalakra, hogyan teremtenének új rendetlenséget a könyvespolcukon, vagy nem fognak a több százból kiválasztott hat nem olvasott könyvről kétoldalas űrlapot kitölteni, hogy a könyv „fő gondolatának” néhány soros összefoglalása után azzal zárják a házi feladatot, hogy kinek ajánlanák az adott olvasmányt és miért.

Valami miatt a szerzők úgy vélték, hogy a gondolatok hiányát vagy a téma szűkösségét jótékonyan ellensúlyozhatja, ha a könyvnek „foglalkoztató” jelleget adnak. A 210 oldalból 61-et változtatatosan érdektelen feladatok, ötletgyűjtésre, kivonatolásra buzdító oldalak teszik ki, munkafüzetekre emlékeztető vonalazással. Olyasmivel, amit még a legjobb idegállapotban lévő olvasó is sikoltva átlapoz. Akárcsak a szellemesnek szánt, de didaktikusra és gyorsan elszürkülőre formált kis életképecskék, amelyek egy Izumi nevű fantomhős személyes terébe helyezik azt a problémát a fejezetek elején, amit aztán tárgyalni fognak később. Elnagyolt és ócska illusztrációcskák helyett mennyire szívesen találkoztunk volna vérbeli japán cundoku-hősökkel készült riportokkal, megismerve sokféleségüket, a világhoz és saját könyvtárukhoz való viszonyukat, gondolataikat, véleményüket, dilemmáikat, nehézségeiket. (Ha már japán művészetként tekintünk a cundokura, a könyv alcímébe is kiemelve.)

Ám Izumi majd húsz oldalához képest is kiugróan sok a könyvben a fejezetek közti üres (vagy egy rajzocskával díszített) oldalak száma: harminc. Ismétéljük meg: minden egyes kinyomtatott könyvben harminc üres oldal kapott helyet. A 221 oldalas, keménytáblás, nagyon szép, nagyon hívogató, takaros könyvnek így kis híján a fele (!) töltelék. És ez annál fájdalmasabb, minél inkább dicsérni kell magát a nyomdaterméket.

Az Európa Kiadó megadta a módját: igényes a külcsín, eltalált a tipográfia, látványos az éldekoráció. A pirosra színezett metszés geometrikus vonalhálója erősen rímél a borítón lévővel. Barna Margit fordítása remek. Bármely polcnak díszére válik.

Egy ilyen felfogású recenzió végén szükségszerűen fel kell tenni a kérdést, hogy nem valamilyen, a valóságtól elrugaszkodott akadémiai szigor miatt kaptak-e a szerzők szekundát. Létezik-e olyan nézőpont, ahonnan megengedőbbek, horribile dictu akár lelkesebbek is lehetnének?

Talán. Ha nem épp egy aktuális nagy megrázkódtatásokon menne át épp a könyvszakma. Ha nem vásárolnák éppen fel a régi könyveket milliószám a technológiai óriásvállalatok, hogy aztán szkennelés után megsemmisítsék őket. Ha nem lepnék el éppen a webet imposztorok mesterséges intelligencia segítségével összefércelt minősíthetetlenül silány álkiadványai, ha nem riogatnának szalagcímek azzal, hogy „*prémium terméké válhat az ember által írt könyv.*” Mivel azonban a fentiek miatt bizony komoly tétje van most minden könyves megszólalásnak, nem lehetünk elnézőek.

A habkönnyű, mű-anekdotázgató, blogdarabkákból szalajtott tartalom mögül kilóg a lóláb: egyetlen célt szolgál a könyv. Vegyük meg minél többet, Magyarországon például egy forint híján 6 ezres áron. *Nem* a könyvgyűjtés japán művészetét mutatja be, hanem azt ürügyül használja, hogy gazdasági elvárásoknak feleljen meg. És ebben sikeres: közel húsz kiadása van már, az angol és a spanyol fordítást szorosan követte a magyar.

Nem lehet hibáztatni a kiadót: meg kell élnie, bevételt kell termelnie. Ahogy egy kiváló gazdasági szakember mondta egyszer egy könyvszakmai egyetemi kurzus meghívott vendégeként: „*könyvet bárki tud csinálni, akár szépet és jót is. Eladni, na az a művészet.*” Somfordáljunk el csendben a kérdéssel: mindenáron? Mennyi felelősségdarabka esik a kiadói választásokra a könyvkultúra alakításában, amikor a kapacitásaikat bestsellerlistákhoz igazítják, a belbeccsel nem törődve?

In memoriam Hegyközi Ilona (1953–2026)

Borvölgyi Györgyi¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár
borvolgyi.gyorgyi@oszk.hu

Fotó: Villám Judit

Könyvtáros szakmai közösségünk megrendülten értesült Hegyközi Ilona haláláról.

Ilona 1974-ben diplomázott a Külkereskedelmi Főiskola idegen nyelvű levelező szakán, majd nemzetközi ügyintézőként helyezkedett el a Regionális Tervezési és Fejlesztési Projekt Irodában. Angol, német, orosz nyelvből felsőfokú nyelvismerettel rendelkezett, később az ELTE tolmács- és szakfordítói szakán is diplomát szerzett angol és orosz felsőfokon. 1977-ben Gerő Vera és Kovács Lászlóné hívására kezdte meg a munkát a Könyvtártudományi és Módszertani Központ Tájékoztatói Osztályán, a mai Könyvtártudományi Szakkönyvtárban. „Nyelvismeretem mellé szakmát kerestem, és találtam is, nem is akármilyet!” írta Ilona meghatározó szakmai mentora, Papp István és a szeretett kolléga, Katsányi Sándor általa is szerkesztett születésnapjához kötetében.¹ Gerő Vera és Papp István támogatásával ismerkedett meg a könyvtárassal több pályakezdő fiatalal együtt. A Könyv-

tártudományi Szakkönyvtár inspiráló szellemi közeg volt. A tanulásra, fejlődésre ösztönző vezető, Papp István, Ilonának is adott „mélyvíznek” számító feladatokat. A munkatársak egymástól is tanultak, többek között a naponkénti kávézások alkalmával. Ilona végig járta a könyvtárosképzés különböző állomásait. OMKDK-tanfolyamot végzett, majd 1981-ben szerzett diplomát a Ho Si Minh Tanárképző Főiskola SZOT Központi Iskolában, 1998-ban pedig kiváló minősítéssel végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karának szakinformátor szakán.

Sokféle munkát bízott rá pályakezdőként, végül a könyvtártudományi dokumentáció területén „ért révbé”. Bekapcsolódott a Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájának (MAKSZAB) szerkesztésébe, 1980–1983 között ő szerkesztette a kiadványt. Nyelvtudásának köszönhetően a magyar könyvtári szakirodalmat bemutató HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts) című angol nyelvű referáló lap, és orosz nyelvű változata összeállítását is rábízta. A Szakkönyvtár jelentős folyóiratállománya válogatott szakcikkeinek dokumentációs feltárása referátumok formájában valósult meg, és jelent meg negyedévenként a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSz) című referáló lapban, amelynek Ilona is szerkesztője volt. A referáló lap tartalma 1991-től a Könyvtári Figyelő Külföldi folyóirat-figyelő rovataként élt tovább, ezt ismét Ilona szerkesztette 1994 végéig. 1986-tól a nemzetközi kiadványcsere-kapcsolatok kezelése és az állománygyarapítás is feladatai közé tartozott.

Első szakkönyvtári korszaka 1995-ben ért véget, amikor elvállalta a Magyar Könyvtárosok Egyesületében az ügyvezető titkár feladatkörét Papp István korábbi főtítkár, elnökségi tag kezdeményezésére, Ottovay László főtítkár mellett. Az egyesületi munka során vezetői tapasztalatokat szerzett. Programokat koordinált, rendezvényeket szervezett, hazai és nemzetközi partnerekkel tartotta a kapcsolatot. Kiváló nyelvtudását itt is kamatoztatta: tolmácsolt, fogadta és kalauzolta a külföldi vendégeket, nemzetközi konferenciákon vett részt és tartott előadást. 1999-ben visszatért a Szakkönyvtárba, de elkötelezett segítője maradt az egyesületi munkának az MKE Társadalomtudományi Szekciójának titkáráként, vezetőségi tagjaként, a szekció képviselőjeként a tanácsban, később az MKE pályázati felelőseként.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtárban tájékoztató könyvtárosként és a külföldi kapcsolatok felelőseként folytatta a munkát. Bekapcsolódott az Országos Széchényi Könyvtár LibInfo szolgáltatásába. Szakmai tapasztalatainak első összegzése a *Dokumentumismeret, gyűjteményszervezés* című főiskolai jegyzet Kovács Lászlónéval közösen írt, *A könyvtári állomány* címmel

megjelent második kötete (1990). A *Kalauz a könyvtár- és tájékoztatóstudományi szakirodalomhoz* című összeállítása a Könyvtárosok kézikönyve 5. kötetében (*Segédletek*) látott napvilágot (2003). A Könyvtári Intézet kiadványában, az Euro Téka sorozatban két publikációja is megjelent: 2005-ben az európai országok digitalizálási stratégiáiról készített szakirodalmi szemléje, és munkatársaival együtt ő írta a *Nemzetközi kitekintés* fejezetet *Az olvasáskultúra fejlesztése* című kiadványban (2009). Szakirodalmi összeállításokat, témabibliográfiákat, fordításokat készített, szemletanulmányokat írt. Külföldi szaklapokban beszámolt a hazai könyvtárügy aktuális helyzetéről.

2004-től nagyobb hangsúlyt kapott a Szakkönyvtár gyűjtőkörében a könyvtártudomány határterülete, a könyvtörténet. Az Európai Könyvtörténeti Gyűjtemény állományának összeállításában és a virtuális EKGY létrehozásában Ilonának jelentős szerepe volt. 2006-ban sikeresen pályázott a Könyvtártudományi Szakkönyvtár osztályvezetői posztjára, amelyet az öt év elteltével újabb öt évre hosszabbítottak meg. Az osztályon szerkesztett országos kiadványok létrehozásában tevékeny szerepet vállalt. Erős oszlopa volt a MAKSZAB-nak, 2007-től 2016-ig egyik szerkesztője a Magyar Könyvszemlében megjelenő könyvtörténeti bibliográfiának. A Könyvtári Figyelő című szakfolyóiratnak 2006-tól volt szerkesztőbizottsági tagja, majd 2013-tól 2021-ig annak elnöke. Részt vett a laptervek összeállításában, a közlemények lektorálásában, a referátumok készítésében, besegített a Külföldi folyóirat-figyelő rovat cikkválogató munkájába is. Meghatározó szerepe volt a humántudományi cikkek feldolgozásához fejlesztett HUMANUS-adatbázis könyvtártudományi és könyvtörténeti területének megtervezésében és kialakításában. Tagja volt a Könyvtári Intézet Minőségfejlesztési Bizottságának és az OSZK Digitalizálási Bizottságának.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár olvasótermének az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) 7. emeletére való költöztetése ismét Ilona szervezői, logisztikai képességét aktivizálta.

2012-ben a *Nemzedékek kézfogása* rendezvény házigazdája, 2014-ben a Fitz József-emlékkiállítás társkurátora volt. A Könyvtári Intézet K2 (Könyvtár 2.0) műhelyének munkájában blogszerkesztőként és előadóként is közreműködött.

Szerteágazó szakmai tevékenysége – nemcsak egyesületi munkájában – kiterjedt a nemzetközi kapcsolatokra is. Bekapcsolódott az OSZK nemzetközi szakmai programjaiba, külföldi vendégeket kalauzolt, tájékoztatta őket a nemzeti könyvtár mellett a magyar könyvtárügyről is. Konferenciákat, továbbképzéseket szervezett, a hazai mellett külföldi rendezvényeken tartott előadást. Ösztöndíjas tanulmányutakon szerzett tapasztalatokat Göttingenben, Londonban, az USA-ban, európai uniós megbeszéléseken vett részt Barcelonában, Párizsban. 2000-ben az OSZK-t képviselte a grazi Idealist-East Workshop rendezvényen, amelyet az EU 5. keretprogramja keretében szerveztek. Szervezője volt az Európa Tanács és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által kezdeményezett, koszovói könyvtárosok számára létrehozott egyhetes magyarországi továbbképző szemináriumnak (2001) – *A stratégiától a megvalósításig* címmel rendezett második brit–magyar szemináriumnak (2003). A visegrádi országok könyvtári intézményeinek konferenciáját 2010-ben szervezte meg, és gondozta a V4-ek eseményeiről tájékoztató honlapot is. Ilona segítette a BOBCATSSS magyarországi rendezvényeit és a magyarországi EBSCO konzorcium létrehozását. Részt vett a CERTIDoc elnevezésű nemzetközi szakmai minősítő rendszer adaptálási tesztjében.

Ilona pályája során több továbbképzésen is részt vett. A SOTE *Interaktív tudományos forráskutatás* című szakmai továbbképző tanfolyamát 2005-ben, *A kulturális örökség védelme 1850 előtti dokumentumok esetében* című továbbképzést a Könyvtári Intézetben 2006-ban végezte el. 2010-ben kulturális szakértői és könyvtári szakfelügyelői szakvizsgát tett.

Ilona rendkívüli munkabírása, kiváló szakmai tudása mellett szerény ember volt, kerülte a feltűnést. Szakmai vezetőként lényegre törő, határozott munkaszervezése a munkatársaira irányuló figyelemmel, és mély empátiával párosult. Számon tartotta kollégáit, azokat, akik a fiatal éveitől a nyugdíjba vonulásig pályatársai voltak a Szakkönyvtárban, azokat is, akiket később másfelé vitt az élet. Az újonnan jötteket szakmailag és emberileg is segítette és igyekezett az egyesületi életbe is bevonni őket.

Könyvtárosi hivatása élete végéig elkísérte, hiszen majdnem négy évtizedes aktív szolgálat után még évekig önkéntesként segítette a Könyvtártudományi Szakkönyvtár munkáját. „Másik hazájában”, a Magyar Könyvtárosok Egyesületében 2024 végéig tevékenykedett. Sokféle feladatát példamutató elkötelezettséggel és alázattal, magas színvonalon, teljes odaadással végezte. Szakmai munkáját, egyesületi tevékenységét többször elismerték. 1998-ban a Magyar Könyvtárosok Egyesületéért Emlékérmet kapott, 2007-ben a legrangosabb könyvtárosi kitüntetéssel, a Szinnyi József-díjjal jutalmazták. 2015-ben megkapta a Széchényi-emlékérmét, 2025-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesülete megalakulásának kilencvenedik évfordulóján a Társadalomtudományi Szekcióban és az Elnökségben végzett munkája elismeréseként MKE90 Jubileumi Emlékéremben részesült.

Veszteségünk van. Emberi is, szakmai is.

Nyugodj békében, Ilona, nem felejtünk!

Hegyközi Ilonát az OSZK saját halottjának tekinti.

Borvölgyi Györgyi (Könyvtártudományi Szakkönyvtár)

Jegyzet

¹ Hegyközi, I. (2021) *Szeretet és brutalitás*. In: Havas, K., Hegyközi, I., Sándor, T., Sonnevend, P. (szerk.) (2021) *Publicum meritorum praemium*. Ünnepi kötet Katsányi Sándor és Papp István kilencvenedik születésnapjára. 2. bőv., elektronikus kiadás, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Budapest, p. 155. <https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Felhasznált és ajánlott források

Gerencsér, J. (2025) *Hegyközi Ilona laudációja az MKE90 jubileumi Egyesületi Munkáért Emlékérem átadásán*. Elérhető: https://mke.info.hu/mke/wp-content/uploads/2025/03/Hegyközi-Ilona-Laudacio_HI.pdf (Utolsó elérés: 2026. 06. 30.)

Hegyközi Ilona műveinek egy része a Magyar Tudományos Művek Tárában (év nélkül). Elérhető: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=authors10075037> (Utolsó elérés: 2026. 07. 06.)

Hegyközi, I. (2021) *Szeretet és brutalitás*. In: Havas, K., Hegyközi, I., Sándor, T., Sonnevend, P. (szerk.) (2021) *Publicum meritorum praemium*. Ünnepi kötet Katsányi Sándor és Papp István kilencvenedik születésnapjára. 2. bőv., elektronikus kiadás, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Budapest, p. 155–157. <https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Kovács, K., Rácz, Á. (2015) *Hegyközi Ilona köszöntése a Széchényi-emplékérem átadása alkalmából 2015. november 25-én*. Elérhető: https://tortenet.oszk.hu/html/magyar/06jelentos_szemelyek/szechenyi_erm/hegykoziilona.htm (Utolsó elérés: 2026. 06. 30.)

Rácz, Á. (2015) *Hegyközi Ilona válogatott publikációi – időrendben*. Kézirat (megjelentetés alatt).

A 2026-os év Kosáry Domokos-díjasa

Prof. Dr. Monok István Széchenyi-díjas művelődéstörténész, könyvtáros, bibliográfus, egyetemi tanár, az MTA doktora, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója¹

Koósné Török Erzsébet¹

¹ nyugalmazott főigazgató, a Kosáry Domokos-díj Kuratórium elnöke
koosne.torok.erzsebet@gmail.com

Beérkezett: 2026. 07. 09. / Elfogadva: 2026. 07. 09. / Publikálva: 2026. 08. 25.

A Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) jogelőd intézményének Szenátusa a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár (KDKL) kezdeményezésére Kosáry Domokos-díjat alapított az egyetemi könyvtár egykori önálló könyvtárosa, tudományos kutatója, majd tudományszervező könyvtárigazgatója, Kosáry Domokos (1913-2007) tiszteletére. A tudós történész születésének 100. évfordulója alkalmából alapított díjjal őrzi és bemutatja a könyvtár névadójának emberi nagyságát, azt a szellemi méltósággal és cselekvő erővel létrehozott időtálló értéket, amit a gödöllői egyetemen, s annak könyvtárában alkotott 1952. október 3-tól 1957 novemberi letartóztatásáig. Wallerstein Gyula (1923-2010), Kosáry Domokos egykori munkatársa megfogalmazása szerint „Kosáry kiemelkedő tagja volt annak az eredeti hivatásából kiszorított csapatnak [...] akik – a diktatúra afféle tudós rabszolgáiként – a tudomány iránt elkötelezetten mentették, majd gyűjteményekké rendezték a nemzet pusztuló-kallódó szellemi kincseit, s közben megszervezték, s – a történelem firtoraként – magas szintre emelték a hazai könyvtárügyet.”

Fotó: MTA Könyvtár és Információs Központ

2026-ban a Kosáry Kuratórium javaslatára az Egyetem Szenátusa a Kosáry Domokos-díjat dr. Monok István Széchenyi-díjas irodalom- és művelődéstörténész, könyvtáros, bibliográfus, egyetemi tanár, az MTA doktora, nemzeti könyvtárunk, az OSZK korábbi főigazgatója, az MTA Könyvtár és Információs Központ jelenlegi főigazgatója részére adományozta oda több évtizedes kiemelt könyvtárszakmai tevékenysége, a kora újkori könyv- és olvasmánytörténet, valamint a magyar művelődéstörténet, a régi magyar irodalom történetének kutatásában elért eredményei, oktatói, szerkesztői, tudományszervezői és szakmai közéleti tevékenysége elismeréseként.

Az idei díj 2026. június 19-én került átadásra a MATE Szenátusának tanévzáró ünnepi ülésén az egyetemi Aulában. Az elismerést Gyuricza Csaba rektor Koósné Török Erzsébet kuratóriumi elnök adta át. Az ünnepi ülésen jelen volt Kosáry Judit professor emerita, Kosáry Domokos lánya.

Monok István a magyar könyvtárügy, könyvtártudomány és művelődéstörténet meghatározó személyisége. A 200 éves Akadémia 200 éves Könyvtárának főigazgatójaként kiemelt figyelmet fordít a könyvtárak megújuló szerepére, a digitális hozzáférés fejlesztésére, a nyílt tudomány támogatására és a nemzetközi együttműködések erősítésére. Nevéhez fűződik többek között a Magyar Tudományos Művek Tárának megújítása, az Elektronikus Információs szolgáltatás Nemzeti Program bővítése, valamint a hazai tudományos publikációk láthatóságát növelő kezdeményezések elindítása. Oktatóként generációk képzésében vesz részt: nevéhez kötődik a szegedi könyvtárosképzés elindítása, Egerben, Szegeden és Sárospatakon a *Kulturális Örökség Tanulmányok* képzés megalapítása. Nemzetközi

elismertségét jelzi, hogy számos külföldi egyetem meghívott professzora volt, mint például Párizs három nagy iskolájában.

Kutatásai többek között a kora újkori magyarországi és erdélyi olvasmány- és könyvtártörténet forrásfeltárására is kiterjednek, melyek eredményeként közel kétszáz kötetnyi dokumentum és ezek adatbázisa jött létre. Tudományos teljesítménye rendkívüli: több mint 1280 tudományos közlemény, számos monográfia és szerkesztett kötet fűződik nevéhez, emellett közel húsz könyvsorozat alapítója és többnek aktív szerkesztője. A *Magyar Könyvszemle* főszerkesztője volt 2025-ig, de részt vesz további öt folyóirat és öt nemzetközi lap szerkesztésében is. Öt nyelven beszél, legalább tíz nyelven olvas szakirodalmat.

Figyel a határokon kívüli magyar tudományosságra. Külön programot indított és vezet a szétszóródott régi magyar könyvtárak állományának katalógizálására, közös adatbázisba szervezésére. Korábban főtárgyára, jelenleg társelnöke a Nemzetközi Magyarástudományi Társaságnak. A Gróf Mikó Imre Alapítvány elnökeként az Erdélyi Múzeum Egyesület tudományos programját segíti. Számos tudományos és könyvtárszakmai tanács, szervezet, szerkesztőség, az MTA és más szervezetek bizottságainak tagja, elnöke. Kiemelve ezek közül: 2018-tól az MTA Könyvtörténeti Munkabizottság elnöke (korábban tagja, titkára), 2000 óta tagja az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának, valamint tagja volt az MTA Irodalomtudományi Bizottságának. Részt vesz az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság munkájában. Az Akadémia és Könyvtára 200 éves Évfordulójának Megünneplését Előkészítő Elnöki Bizottság aktív tagja, számos ünnepi kiadvány, kiállítás, szakmai program kezdeményezője.

Monok István a Széchenyi-, a Klaniczay- és a Bolyai-díj, az Akadémiai jutalomérem, a Szily Kálmán-díj, valamint a Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje mellett számos más elismerés – például a francia és az olasz kultúra lovagja cím – birtokosa. Monok István széles körű hazai és nemzetközi tudományos, szakmai közéleti szerepvállalása, fél évszázados rendkívül értékes munkássága meghatározó módon járul hozzá a magyar könyvtári rendszer és tudományos infrastruktúra fejlődéséhez.

„A könyvtár tudományos műhely. És minden dokumentum, ami a könyvtárakban, levéltárakban és múzeumokban van, közvagyon. ... közös szellemi örökségünk. Mindannyiunk tulajdona és öröme, amely a tudományos kutatást, az oktatást és a közgondolkodást egyaránt gazdagítja.” – fogalmazott Monok István az MTA 200 éves Könyvtárának ünnepe alkalmából.

A Kosáry-díj átvételekor köszönő gondolatként Monok István többek között a következőket mondta: „Általában is meghatározó kitüntetések kapni, de azt gondolom, ha olyan személyről nevezték el a díjat, akit ismert az ember, még különösebb érzései vannak. Nagyon sokszor nem találkoztam Kosáry Domokossal, de kitüntetve érzem magam, hogy néhány alkalommal kicsit hosszabban is beszélhettünk. Aki nem ismerné az ő pályáját, tulajdonképpen egy olyan bölcsészt, tudóst kell elképzelni, akiről Rektor úr is beszélt a MATE teljesítménye és a tudomány értékelése kapcsán. Tehát valóban, tudomány egy van és a tudományos hozzáállás is egyféle. Nem nagyon kell ezeket rangsorba állítani. [...] munkásságának voltak olyan évtizedei, amikor politikai okokból nem tudta [...] a legerősebb tehetségét kibontakoztatni, [...] és akkor teremtette meg a magyar történet-tudomány máig használt alapjait (Kosáry, 1951-1958). Az ő pályája nagyon jól megmutatja, hogy nincs elszigetelt tudomány, tehát olyan, hogy magyar tudomány önmagában nem áll. Eötvös Collegistaként, egy alapvetően germános tudományos és kulturális közegben – ahogy fogalmaztak a kortársak – a francia és az angol szigetet teremtették ők tulajdonképpen meg, tehát egy sokkal tágabb horizontba kísérték a világ tudományos eredményeit, és ez meglátszik a művein is, hiszen a nagy bibliográfiája mellett a XVIII. századi Magyarország művelődéséről írott monográfiája (Kosáry, 1996) valóban olyan nagy kaland, amelyik méltó például a francia Annales-iskolának a teljesítményéhez. Úgyhogy igazából életpályája tényleg példa, számomra is az, és azt mutatja, hogy az apró munkát el kell végezni. Hogyha az apró munkát és a tudományos alapvetést mi magunk végezzük [...], akkor tudunk igazán komolyan szolgálatot teljesíteni úgy az elméleti tudományok, mint az alkalmazott tudományok területén, bár egyetértek Rektor úrral, hogy ez a szétválasztás igazából nem nagyon állja meg a helyét a mai világban.”

Jegyzetek

¹ A Kosáry Domokos-díj Kuratórium sajtóanyaga elérhető az MTA honlapján: <https://mta.hu/szima/a-2026-os-ev-kosary-domokos-dijasa-prof-dr-monok-istvan-115490> (Utolsó elérés: 2026. 07. 14.)

Felhasznált és ajánlott források

Kosáry, D. (1951-1958) *Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába*. Közoktatásügyi Kiadó, Budapest.

Kosáry, D. (1996) *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. 3. kieg. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest. ISBN: 963-05-6986-8

Koósné Török, E., Kissné Bognár, K. (szerk.) (2015) *Kosáry Domokos, az Agrártudományi Egyetem tudományszervező könyvtárigazgatója. Forráskiadvány az Agrártudományi Egyetemen, Kosáry Domokos alkalmazása alatt keletkezett, a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban őrzött iratokból*. Szent István Egyetem Kiadó, Gödöllő. ISBN: 978-963-269-369-9

Wallshausan, G. (2009) *Kosáry Domokos, a tudományszervező könyvtárigazgató*. Szent István Egyetem Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár, Gödöllő. ISBN: 978-963-269-081-0

MATE Szenátus tanévzáró ünnepi ülése - 2025/26-os tanév. (A Kosáry Domokos-díj átadó: 1:26 percnél kezdődik.) Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=2U9U6V4OzCM> (Utolsó elérés: 2026. 07. 14.)

Külföldi könyvtár- és információtudományi folyóiratokból (referátumok)

Az APC-csapda és a tudományos publikálás dilemmája négy kutatásintenzív amerikai intézmény példáján

Bubnó Katalin¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár
bubno.katalin@oszk.hu

Cantrell, M. H., Caldwell, R., Mezick, J. A., Estill, M., Collister, L. B. (2026) „The system is obviously bonkers”: The APC trap and the bind of scholarly publishing across four research intensive institutions in the U.S., PLoS One, 21(7), e0351430.

A Melissa H. Cantrell és szerzőtársai által 2026-ban a PLOS ONE folyóiratban megjelent tanulmány azt mutatja be, hogyan viszonyulnak a kutatók a nyílt hozzáférésű (Open Access, OA) publikáláshoz kapcsolódó közlési díjakhoz, az úgynevezett APC-khez (Article Processing Charges). A cikk szerzői arra a kérdésre keresték a választ, hogy hogyan élnek meg a kutatók azt az elmentmondást, hogy bár támogatják a nyílt hozzáférést, ugyanakkor egyre problémásabbnak és fenntarthatatlanabbnak tartják az ehhez kapcsolódó költségeket.

A szerzők bevezetik az „APC Trap” (APC-csapda) fogalmát, amely a kutatók által átélt kognitív disszonanciát írja le. A kutatás négy amerikai kutatóegyetem oktatóinak és kutatóinak körében végzett kérdőíves felmérésre épült. A 322 válaszadó közül 154 adott részletes, szöveges választ a nyílt hozzáférésű publikálással kapcsolatos kérdésekre. A cikk szerzői nyolc olyan visszatérő motívumot azonosítottak, amelyek együtt alkotják az APC-csapda jelenségét.

A tanulmány egyik legfontosabb megállapítása, hogy még a viszonylag jól finanszírozott, elit intézményekben dolgozó kutatók is komoly feszültséget élnek át az APC-rendszer miatt. Egyrészt szakmai és intézményi elvárások ösztönzik őket arra, hogy nyílt hozzáférésű folyóiratokban publikáljanak, mivel ez növeli a kutatások láthatóságát, megfelel a fenntartói követelményeknek, és hozzájárul a tudományos előmenetelhez. Ugyanakkor túlzottnak, igazságtalannak és átláthatatlannak tartják a közlési díjakat.

Az azonosított nyolc visszatérő motívum:

- pénzügyi aggodalom (arra vonatkozóan, hogy még a támogatásokkal rendelkező kutatók is jelentős teherként érzékelik az egyre növekvő publikációs költségeket);
- méltányossági és esélyegyenlőségi probléma (az APC-k a tehetősebb intézmények és kutatók javára torzítják a tudományos kommunikációt);
- az úgynevezett észszerűségi vagy lélektani küszöb (bár a kutatók megértik a kiadói munka költségeit, de a több ezer dolláros APC-ket indokolatlannak vélik, ezért nevezték így azt a pontot, amely felett már elfogadhatatlannak tartják a díjakat);
- az APC-k korlátozzák a kutatók publikációs döntéseit (előfordul, hogy nem a tudományos szempontból legmegfelelőbb folyóiratot választják, hanem azt, amelynek költségeit képesek finanszírozni);
- a szakmai kötelezettségérzet (sokan úgy érzik, hogy a karrierépítés, a pályázati sikeresség vagy az intézményi elvárások miatt nincs valódi választási lehetőségük);
- a kutatási támogatások gyakran nem fedezik megfelelően a publikációs költségeket (a cikkeket gyakran akkor nyújtják be, amikor a kutatási projekt finanszírozása már lezárult, így a támogatási források nem használhatók fel az APC-k kifizetésére, így sok esetben más kutatási céloktól kell elvonni a forrásokat);

- az akadémiai munka és a kiadói profit közötti feszültség (többen igazságtalannak nevezték a rendszert, amelyben a tudományos közösség termeli meg az értéket, de a pénzügyi haszon nagy része a kiadónál jelenik meg, hiszen a cikkek megírását, a szakmai lektorálást és gyakran a szerkesztői munkát is lényegében ingyen végzik, miközben a kiadók jelentős összegeket kérnek a publikálásért);
- a minőséggel és tudományos színvonallal kapcsolatos aggodalom (a kutatók attól is tartanak, hogy a „fizess a publikálásért” logika rossz ösztönzőket teremthet, és a kiadók érdekeltté válhatnak minél több cikk elfogadásában, vagy a magas APC-k elsősorban a rangos folyóiratok presztízsét tükrözik, nem pedig a tényleges publikációs költségeket).

A szerzők végkövetkeztetése szerint az APC-alapú nyílt hozzáférési modell nemcsak a kevesebb forrással rendelkező kutatók számára problémás, hanem valójában azok számára is, akik a rendszer legnagyobb haszonélvezőinek számítanak. Az APC-csapda lényege, hogy a kutatók ugyan támogatják a tudomány nyíltságát, de érzik a jelenlegi finanszírozási modell igazságtalanságát. A tanulmány szerint ez arra utal, hogy a jelenlegi APC-rendszer hosszú távon nehezen lesz fenntartható, és szükség van olyan alternatív publikációs modellekre, amelyek egyszerre biztosítják a nyílt hozzáférést és csökkentik a szerzőkre háruló pénzügyi terheket.

A nemzeti könyvtárak weboldalainak akadálymentessége

Ormándy Marcell Ottó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
ormandy.marcell@oszk.hu

Nso-Mangue, P., Luján-Mora, S. (2026) *Global web accessibility assessment of national libraries' websites: A 2025 snapshot*, Journal of Librarianship and Information Science. <https://doi.org/10.1177/09610006261468030>

A World Wide Web Konzorcium 1999 óta fejleszti a weboldalak akadálymentesítését segítő WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) útmutatóját. Az útmutató háromszintű (A, AA és AAA), egyre nagyobb követelményeket támasztó megfelelést definiál. A megfelelést elemző eszközök megkülönböztetik a megfelelési hibákat, problémákat és figyelmeztetéseket. A jelen kutatás a világ nemzeti könyvtárainak WCAG-státuszát vizsgálja, azaz azt, hogy a nemzeti könyvtárak weboldalai mekkora mértékben felelnek meg az ENSZ által is előírt akadálymentesítési követelményeknek.¹ A felmérést 2025 szeptemberében végezték. Az adatelemzés után a Wikipédia között rögzítették az egyes könyvtárak adatlapján a kapott értékeket, ami további szemantikus felhasználást tesz lehetővé.

A világ országaiból csupán 110 olyan nemzeti könyvtárt azonosítottak, amelyeknek működő weboldala van. Ezekből a Pope Tech nevű weboldalelemző segítségével 73 könyvtár weboldalát tudták megvizsgálni: 11-et Afrikából, 12-t az amerikai kontinensről, 19-et Ázsiából, 29-et Európából (köztük a magyar nemzeti könyvtárat) és 2-t Óceániából. Összesen 46 584 weboldalt vizsgáltak meg a WCAG 2.2 előírásait figyelembe véve, ezekkel kapcsolatban több mint másfél millió hibát és 1,8 millió figyelmeztetést rögzítettek. Az adatokat a Tableau Public adatvizualizációs elemzőeszközzel dolgozták fel.

A vizsgált oldalak hibaszámairól azt állapították meg, hogy ugyan a weboldalakon sok hiba található, a könyvtárak felében a weboldalankénti hibák száma 14, a figyelmeztetések száma 9,7 alatt volt. A leggyakoribb hibák az üres hivatkozások, hiányzó űrlapfeliratok, hiányzó alternatív szövegek és üres gombok. Ezek a hibák megsértik a WCAG négy alapelvét, amelyek: észlelhetőség, működtethetőség, érthetőség és robusztusság.

A szerzők által hivatkozott, a legfelkeresettebb egymillió weboldalt megvizsgáló WebAIM² kutatás alapján elmondható, hogy a nemzeti könyvtárak weboldalai ugyanazokkal a leggyakoribb hibákkal rendelkeznek, mint a legtöbb weboldal. További gyakori hiányosság volt a helytelen kontraszt használata (azaz a betűszín és a mögötte megjelenő elemek színe közötti eltérés), ami a látássérült emberek számára megnehezíti az olvasást, bár ez is túlnyomóan gyakori hiba a WebAIM szerint. Pozitívként megállapítják, hogy a nemzeti könyvtárak weboldalainak többsége elegendő mennyiségű ARIA-elemet használ, amelyeket elsődlegesen olyan akadálymentesítési eszközök tudnak felhasználni, mint a felolvasók és a Braille-kijelzők.

A kutatók a kapott tesztpontszámokat rögzítették az egyes nemzeti könyvtárhoz tartozó Wikidata-adatponthoz. A Wikidata-toknál a tesztpontszámot az eddig meglévő RDF-tulajdonságok segítségével vették fel (1. ábra); szerintük a jövőben specifikus állításokat is lehetne készíteni a könnyebb adatfelvétel érdekében, viszont ez kívül esett a kutatás keretein. Ezek az adatok a Wikidata segítségével szemantikus környezetben felhasználhatóvá válnak, amely megkönnyíti a vizsgált weboldalak hosszú távú (gépi vagy kézi) elemzését, illetve felhívja a figyelmet a fogyatékkal élő emberek által megélt hiányosságokra a weben. A kutatók ennek példájára összevetették a könyvtárak tesztpontszámát az adott országok emberi fejlettségi indexével (human development index). A szerzők hangsúlyozzák, hogy a nemzeti könyvtárak kiemelt szerepet töltenek be a tudáshoz való hozzáférés biztosításában, ezért ugyancsak kiemelt feladatuk a WCAG előírásainak teljes végrehajtása.

leíró tulajdonság	webes akadálymentesítés ...	→ 3 hivatkozás
tesztpontszám	7,2	
időpont	szeptember 2025	
értékelői álláspont	Automated Accessibility Score	
pontszámítás módszere	számítógépes program	
eleget tesz ennek	WCAG 2.2 *'kw'	
forrás URL-je	https://www.w3.org/TR/WCAG22	
forrás URL-je	https://wave.webaim.org/	
forrás URL-je	https://doi.org/10.17632/2rpn9whwct.1	

1. ábra: Az Országos Széchényi Könyvtár akadálymentesítési értéke a Wikidata-között. (Forrás: <https://www.wikidata.org/wiki/Q1063819>)

Jegyzetek

¹ A Fenntartható Fejlődési Célok (SDG) közül a 10. Egyenlőtlenségek csökkentése cél tartalmazza az előírásokat. Magyarországon a WCAG akadálymentességi követelményeit a közsférabeli szervezetek (így a nemzeti könyvtár) számára a 2018. évi LXXV. törvény, gazdasági szereplők számára pedig a 2022. évi XVII. törvény írja elő.

² <https://webaim.org/projects/million/>

A mesterséges intelligencia (AI) alkalmazása az olvasói kérdések strukturált lekérdezésekké alakítására az OPAC-ban

Dancs Szabolcs¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet
dancs.szabolcs@oszk.hu

Grman, J. (2025) Použitie AI na prevod otázky čitateľa na štruktúrované vyhľadávanie v OPAC. In: Albert, T. (szerk.) Budúcnosť knižnic: umelá inteligencia a inovácie na ceste od vízií k praxi, p. 57–66. Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Banská Bystrica. ISBN 9788082270375

A szerző azt vizsgálja, hogy a használók által feltett kérdések hogyan formálhatók át a nagy nyelvi modellek segítségével jól strukturált keresésekké. Az eljárás során az alkalmazott AI-eszköz a – gyakorta nem világosan megfogalmazott – használói kérdéseket elemzi, majd a megfelelő kulcsszavak azonosítását követően a katalógusban közvetlen futtatható strukturált kereső-

kérdéssé alakítja. Az AI emellett segít az adatok javításában, szövegösszefoglalók készítésében és kulcsszavak generálásában. Kutatások folynak továbbá a források mélyebb analizésén („megértésén”) alapuló szemantikus keresés területén is. A cikk a szlovákiai SVOP cég ilyen irányú kísérletezéseinek eredményeit foglalja össze.

A természetes nyelven (nem formálisan) megfogalmazott keresőkérdések formális lekérdezésekké alakítását szolgálják a névenitítés-felismerési technológiák. A kulcsszavak kinyerését és elemzését olyan algoritmusok szolgálják, mint a TF-IDF (Term Frequency-Inverse Document Frequency), illetve a BERT- vagy GPT-típusú fejlett nyelvi modellek. A források nyelvének azonosítását olyan algoritmusok teszik lehetővé, mint például a FastText, az időre vonatkozó információét pedig a dátumok formátumát és kontextusát felismerni képes neurális hálózatok.

A bibliográfiai leírások tekintetében az AI jól alkalmazható a helyesírási hibák, különböző inkonzisztenciák, helytelenül rögzített ISBN- vagy ISSN-számok korrigálására. A GPT- és BERT-típusú nyelvi modellek emellett segíthetnek a duplumszűrésben, ami a közös katalógusok (így például a szlovák infogate.sk) esetében kulcsfontosságú kérdés. További lehetőség az adatok automatikus standardizálása és/vagy kiegészítése egy mintakatalógus vagy egy statisztikai alapú mintafelismerés alapján.

Az egyszerű megfeleltetéseken alapuló, kulcsszavas keresésen messze túlmutat a szemantikus keresés, amely az információforrások tartalmának tényleges jelentését veszi alapul. Ezen a területen kulcsfontosságúak az ún. „sentence-transformers” transzformátor alapú mesterségesintelligencia-modellek (pl. BERT, RoBERTa, Sentence-BERT). További alapvető technológia az olyan klaszterező algoritmusok alkalmazása, mint például a K-means, amely szemantikus ismérvek alapján rendezi előre definiált csoportokba a forrásokat a „sentence-transformers” segítségével létrehozott vektoros reprezentációik alapján.

A fenti technológiák könyvtárirendszer-környezetben (BIBLIB, INFGATE) való tesztelése alapján a szerző arra a következtetésre jutott, hogy az AI-eszközök integrációja nemcsak a jobb (relevánsabb) találatokban mutatkozik meg, hanem a könyvtárosok és információs szakemberek munkájának hatékonyságát is nagyban növeli.

Archív gyűjtemények az „első használók” számára? Kérdőívek használata az archivális szolgáltatásokra vonatkozó közvélekedés felmérésére

Sirató Ildikó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár
sirato.ildiko@oszk.hu

Brown, N., Roeschley, A. (2026) *Archival collections for the people? Using survey experiments to understand public opinions regarding archival services*, Reference Services Review, 54(2), p. 121–138. <https://doi.org/10.1108/RSR-08-2025-0062>

A University of North Texas, Denton Információtudományi Tanszékének (Department of Information Science, University of North Texas, Denton, Texas, USA) munkatársai dolgozatuk céljául azt jelölték meg, hogy a speciális gyűjtemények és archívumok dolgozóit-kutatóit tájékoztassa annak a kevésbé vizsgált felhasználói csoportnak az érdeklődési köréről és igényeiről, akik korábban nem használták ezeket a gyűjteményeket. A felmérés eredményeit arra használják, hogy felmutassák a közösségi értékeket és a nagyközönség elvárásait az archívumok elérésével, a mérési adatokkal és a kulturálisan érzékeny dokumentumokkal kapcsolatban. A vizsgálat az archiválási gyakorlatra vonatkozó egyesült államokbeli közvélekedést (N 5 800) két randomizált kérdésblokk köré csoportosítva minősítette: először az erőforrás- és költséghatékonyságra, másodszor pedig az archivált, megőrzött örökséghez fűződő viszonyra fókuszált.

Az eredmények azt mutatják, hogy a közvélemény erősen preferálja a kulturális örökség védelmét az üzleti szempontokkal szemben, továbbá, hogy a közönség nagy érdeklődést mutat az archivumi tájékoztatás iránt – amennyiben módja van hozzáférti. Mivel annak ellenére, hogy a közelmúltbeli paradigmaváltások során az archivális intézményeket megnyitották,

elérhetővé tették, igen kevés kutatás irányult azokra a felhasználókra, akik még nem kerültek közel a gyűjteményekhez. Annak érdekében, hogy az archivális intézmények valóban bevonhassák és kiszolgálhassák a közönséget-közösséget, a munkatársaknak és kutatóknak meg kell ismerniük a közösség tagjainak a gyűjteményekkel és az archivisták munkájával kapcsolatos véleményét. A jelen felmérés ugyan nem nyújt részletes és árnyalt áttekintést az egyes felhasználói csoportok igényeiről és tapasztalatairól, ám összegzi a korábban publikált tanulmányok kvalitatív eredményeit az archívumok hasznosságát és felhasználási lehetőségeit illetően, és új utakat nyit a további kutatások számára.

Az archiválás intézményeit történeti kontextusban elemző fejezet szerint az archívumok előtérbe helyezték a hivatalos, a gyarmatosító és a befolyással bíró társadalmi csoportokat, gyakran marginalizálva az őslakosok és a helyi közösség hangjait. A nyugati gyakorlat a szöveges feljegyzéseket részesítette előnyben, elhanyagolva az oral history örökséget, a story telling közösségi rítusait és a kulturális képközléshez elengedhetetlen materiális, tárgyi emlékeket. A legkorszerűbb archívumok a közösségi részvételre, valamint a mindennapi élet dokumentálására helyezik a fókuszot. A gyűjtemények munkatársai ma már inkább támogató, segítő szerepet töltenek be, ösztönzést adnak a gyűjtemények közösség általi birtokba vételéhez és a társadalmi együttműködéshez. Ezzel hozzájárulnak az archívumok nagy kihívást jelentő dekolonializációjához, a kulturális szuverenitás és protokollok tiszteletben tartásához is. Ugyanakkor továbbra is fennállhat az ellentét a hozzáférés teljes szabadságának biztosítása és a dokumentumok nyilvánosságának a tartalom vagy a közösségi jogok alapján történő részleges korlátozása között. Emiatt van szükség a közvélemény empirikus kutatására és a különböző felhasználói csoportok definiálására, s a jelen trendeknek megfelelően a kulturálisan érzékeny feldolgozás biztosítása, valamint a közösségi részvétel lehetőségeinek bővítése kulcsfontosságú az etikus és inkluzív gyűjteménykezelés fejlesztése szempontjából. A gyűjtemények munkatársainak a közösségi döntéshozatali folyamatokban is részük, felelősségük van, s ott kell szakmai (örökségvédelmi, állományvédelmi, az elérhetőség biztosítását érintő stb.) álláspontjukat képviselni.

A változó feltétel- és keretrendszerek, paradigmák között emiatt fontos, hogy az empirikus kutatás ne csak a korábban is ismert szakterületi nézőpontokra, az archívumok munkatársainak és kutatóinak véleményére koncentráljon (az Egyesült Államokban ilyen levéltári felmérések 1949 óta folynak), hanem vegye figyelembe a célközönség, az információk végfelhasználóinak igényeit és véleményét is. Az archiválási tevékenységgel kapcsolatos, a részvételi hajlandóságra vonatkozó felmérések eredményei azt mutatják, hogy az iránt jelentős érdeklődés mutatkozik. Sokan hajlandóak volnának megosztani családi fotóikat, még akkor is, ha az eredetieket nem kapnák vissza. Az archívumoknak e téren is etikai felelősségük van. A kulturális örökség feltérképezése és megóvása terén a közösségi gyűjtési és digitalizációs projektek fejlesztése a bizalom erősítésével lehet eredményes, s ez egyúttal a hozzáférés demokratizálását is elősegíti.

A kutatás főbb eredményeit a következőkben foglalhatjuk össze: 1. a nagyközönség túlnyomó többséggel preferálja, hogy az archivális intézmények több erőforrást fordítsanak az (írott és tárgyi) kulturális örökség megőrzésére és feldolgozására, semmint a gazdasági és adminisztratív dokumentumokéra; ez igazolja a kulturális emlék és örökség megőrzésének társadalmi értékét; 2. magas a hajlandóság a közvéleményben a gyűjtéssel és feldolgozással (digitalizálással) kapcsolatos közösségi részvételre (még az eredeti tárgyak és dokumentumok följárnlása révén is, bár természetesen leginkább a 'postcustodial'-eljárások előnyben részesítésével – amikor az eredeti tárgyat, dokumentumot a magánszemélyek visszakapják, s a digitalizált másolatok kerülnek közgyűjteménybe); 3. hangsúlyt kapott, hogy növelni kell az archivális intézmények és szolgáltatásaik ismertségét és nyitottságát, s ezáltal a korábban zárt és elfogultságoktól sem mentes gyűjtési gyakorlatok és az elérhetőségi korlátozások megszüntetését a felhasználók körének szélesítésével (a hátrányos helyzetű csoportok bevonásával); 4. az előzőhöz kapcsolódva: az archívumoknak etikai és jogi felelőssége van a kulturálisan érzékeny anyagok kezelésében – a közérdek, az inklúzió, a dekolonializáció kereteinek, korlátainak tágításában; 5. az empirikus vizsgálatok eredményei támogatják a közösségközpontú és részvételi archiválási gyakorlatokat, melyek indokolják a közösségi kapcsolatokba, a digitalizációba, a befogadó munkamenedzerekbe és az elérhetőség bővítésébe történő befektetéseket a sokszínű közösségek igényei szerinti szolgáltatások fejlesztése érdekében. Mindezen eredmények fontosak az archiválási gyakorlatoknak a közértékekkel való összehangolása, az akadálymentesség biztosítása, az inkluzív, közösségközpontú megközelítés előmozdítása szempontjából.

A tanulmány megoszt néhány jó gyakorlati példát is a fenti célok elérésének biztosításához. Köztük például: felhasználóbarát útmutatók és közösségi anyagok fejlesztése nem akadémiai közönség számára. Együttműködés iskolákkal, könyvtárakkal és közösségi központokkal, workshopok vagy előadások az archívumok használatáról. Konzultációk a közösségi képviselőkkel a beszerzés, gyarapítás, leírás, feldolgozás és hozzáférés megoldásaira vonatkozó döntések kapcsán. Érzékeny anyagok digitalizálása vagy megjelenítése előtt a releváns közösségi vezetőktől való információszerzés, kilépési vagy korlátozott hozzáférési

lehetőségek elérhetővé tétele mellett. A fejlesztések hatásának mérése és azok kommunikálása, mivel a közösségi munka értékének bemutatása segít finanszírozást és intézményi támogatást biztosítani, valamint biztosítja a nyilvános elszámoltathatóságot. A felmérések, visszajelzési űrlapok és részvételi mutatók alkalmazása a közösségi hatékonyság felmérésére. Adatok és sikertörténetek megosztása, jelentések és beszámolók a közönség széles körű tájékoztatására.

A tanulmány által bemutatott kutatás az amerikai intézményekre korlátozódik, a hozzáférést és a nyelvi korlátokat illető esetleges elfogultságokkal. A jövőbeli folytatásnak tovább kell kutatni és elemezni az archív dokumentumok használóinak tudatosságát, a minőségi hozzáférhetővé tétel szélesebb demográfiai elkötelezettségét. Azonban már a közvélemény és a közfelelősség mérésének eddigi eredményei is a közösségközpontú gyakorlatok erős támogatottságát igazolják, és megerősítik az archivális intézmények szerepét a civil kulturális infrastruktúrában.

Digitális írástudás az afrikai köz- és tudományos könyvtárakban

Sirató Ildikó¹

¹ Országos Széchényi Könyvtár
sirato.ildiko@oszk.hu

Adewojo, A. A. (2026) *Digital literacy in African public and academic libraries: A systematic review of capacity-building initiatives and competency frameworks (2010–2025)*, Digital Library Perspectives, (preprint), p. 1–22. <https://doi.org/10.1108/DLP-09-2025-0136>

A nigériai kutató cikke betekintést nyújt a nyugat-afrikai közgyűjteményi intézményrendszer digitalizációs stratégiájába és a könyvtári gyűjtemények jelenlegi helyzetébe.

A szerző megállapítása szerint az afrikai régiók közötti tartós digitális szakadék aláássa az oktatási, gazdasági és civil szférákban elért eredmények tartósságát. A köz- és tudományos könyvtáraknak a digitális írástudást fejlesztő kezdeményezésekkel és programokkal van lehetőségük csökkenteni az egyenlőtlenségeket. A tanulmány célja, hogy első ízben szisztematikusan áttekintse az afrikai könyvtárakban 2010 és 2025 között bevezetett kapacitásépítő programokat és kompetencia-kereteket. A szerző kritikai összefoglalását adja a kezdeményezéseknek, azok feltárt akadályainak és egy stratégiai keretrendszer szükségességét hangsúlyozza. Irányelveket és gyakorlati ajánlásokat fogalmaz meg arra vonatkozóan, hogy miképpen épülhetnek be a könyvtárak a nemzeti digitális befogadási stratégiákba, valamint rámutat a speciális, afrikai központú kompetencia-keretrendszerek fejlesztésének fontosságára.

A könyvtárak sok programot kínáltak a dolgozók számára (workshopok, online modulok, mentorálás, ösztöndíjak) és a felhasználóknak (formális tanfolyamok, eseti problémamegoldási folyamatok, tantervi integráció). Az infrastrukturális beruházások, az ágazatok közötti partnerségi megállapodások és erőforrás-megosztás növelte a digitális kapacitást, ám a vizsgált 84 (eset)tanulmánynak, beszámolónak mindössze a 37%-a hivatkozott formális (például az IFLA, a UNESCO vagy a DigComp által közzétett, főképp az akadémiai szférára szabott) keretrendszerekre, stratégiákra, például az IFLA, a UNESCO vagy a DigComp által közzétett, főképp az akadémiai szférára szabott, és csak kisebb mértékben (12%) a regionális sajátosságokra adaptált ajánlásokra. A tudományos könyvtárak a magasabb szintű kutatóorientált (pl. tartalomszolgáltatásra, tananyagfejlesztésre vonatkozó) kompetenciák fontosságát hangsúlyozták, míg a közkönyvtárak az alapvető e-készségekre és a közösségi kapcsolatépítésre, együttműködésekre összpontosítottak. Az afrikai kultúrákban a tartós kihívások közé tartozik az áramellátás és az internet-szolgáltatás bizonytalansága, a közép- vagy hosszabb távú központi finanszírozás elégtelensége és hiányzó stratégiai háttere, továbbá a tervezésben egyelőre gyengén érvényesülő fenntarthatósági szempontok, ugyanakkor a munkatársakkal szembeni bizalom és a felhasználói elkötelezettség jelentős javulást mutatott a vizsgált periódusban. A felmérések többsége Dél-Afrikára, Nigériára és Kenyára vonatkozik, jelentős hiányosságok vannak azonban Közép-Afrikában és a frankofón régiókban, ; továbbá a vidéki, a marginalizált felhasználói csoportokra, vagy a kulturális és területi perifériákra vonatkozó adatok is alulreprezentáltak.

A tanulmányban bemutatott kapacitásépítő kezdeményezések hat fő típusa: a személyzeti képzés, a felhasználóképzés, az infrastruktúra-fejlesztés, a partneri kapcsolatok létesítése, a szakpolitikai képviselőt erősítése és a mentorálás. A munkatársak képzése főként workshopokból, online modulokból és mentorálásból állt, s ezek akár 35%-kal is javították az IKT-készségeket. A digitális írástudási programok eredményei közé tartozik a digitális kompetenciák 47%-os javulása (rövid távon), valamint a felhasználói elkötelezettség növekedése. Az infrastruktúra-problémák és kihívások, mint a megbízhatatlan áram (87%) és az internet (79%), akadályozzák a fenntarthatósági szempontok érvényesítését. A finanszírozás gyakran csak rövid távon biztosított, így a programok támogatása sajnálatosan hamar megszűnhet. A vizsgált országokban a közfinanszírozás többnyire támogatási alapú (82%), míg a tudományos könyvtárak programjai intézményi költségvetésből (56%) működnek.

A szerző által feldolgozott legtöbb kutatás leíró, hiányoznak a longitudinális és a gazdasági hátteret is tekintetbe vevő értékelések. A dolgozat konklúziói többek között: helyi feltételrendszerhez igazított, Afrika-központú stratégiákra van szükség mind a szakmai programok kulturális beágyazottságának, mind a fenntarthatósági szempontoknak (pl. a napenergia használata) a szem előtt tartásával. A digitálisírástudás-stratégiának a beágyazása a nemzeti politikákba és költségvetésekbe szintén növelni fogja a fenntarthatóságot. A szektorok közötti partnerségek szintén létfontosságúak, továbbá a kutatóknak és programkészítő szakembereknek a vidéki, marginalizált populációkra kell koncentrálniuk, és validált, kulturálisan releváns keretrendszereket kell kidolgozniuk, hogy a digitális írástudásra vonatkozó kezdeményezések támogassák a 4., 5., 8/9., 10/16. és 17. fenntartható fejlődési célokat (Sustainable Development Goals = SDG)¹, és összhangban legyenek a 2063-as és STISA-2024-es Agenda-Programokkal². A rezidens infrastruktúrába és a hosszú távú stratégiákba történő anyagi és szellemi befektetés elengedhetetlen az inkluzív digitális növekedéshez. A kormányoknak és a finanszírozóknak prioritást kell adniuk a digitálisírástudás-programok számára a vidéki szélessávú szolgáltatások fejlesztése terén, az intézmények napenergia-alapú működtetésében és a hosszú távú tervezés feltételrendszereinek biztosításában. A könyvtári szövetségeknek közösen kell létrehozniuk a helyi eszköztárakat és képviselniük a programok szakpolitikai befogadását. A könyvtárvezetőknek és a könyvtártudományt és könyvtárpedagógiát oktatóknak pedig be kell építeniük a digitális írástudást a stratégiákba és tantervekbe.

Jegyzetek

¹ Az Egyesült Nemzetek Szervezete által elfogadott, 17 globális célkitűzésből álló csomagról itt lehet bővebben olvasni: https://unis.unvienna.org/unis/hu/topics/sustainable_development_goals.html (utolsó elérés: 2026. 07. 09.).

² A 2014 júniusában az Afrikai Unió állam- és kormányfői csúcstalálkozóján elfogadott „Tudományos, technológiai és innovációs stratégia Afrikáért” (Science, Technology and Innovation Strategy for Africa – STISA-2024) a hosszú távú AU Agenda 2063 program része. Bővebben: https://au.int/sites/default/files/documents/38756-doc-stisa_science_tech_innovation_strategy.pdf (utolsó elérés: 2026. 07. 09.).